

**A MAGYAR AGRÁRGAZDASÁG
AZ ADATOK TÜKRÉBEN
AZ EU CSATLAKOZÁS UTÁN**

**Budapest
2010**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Biró Szabolcs, Juhász Anikó, Kapronczai István,
Kemény Gábor, Mihók Zsolt (titkár), Popp József,
Potori Norbert, Udovecz Gábor

Szerző:

Kapronczai István

Közreműködött:

Petőné Varga Éva
Tóth Piroska

Opponensek:

Udovecz Gábor
Szerdahelyi Péter

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. A magyar mezőgazdaság részesedése a világ és az EU termeléséből.....	7
2. Az agrárgazdaság helye a magyar nemzetgazdaságban	21
3. A mezőgazdaság erőforrásai	25
3.1. Hazánk legfontosabb természeti kincse a termőföld	25
3.2. Vízhatszósítás	40
3.3. Termelőeszközök, berendezések és beruházások	47
3.4. Munkaerő, foglalkoztatás és kereseti viszonyok	57
3.4.1. A foglalkoztatás nemzetgazdasági jellemzői.....	57
3.4.2. A foglalkoztatás ágazati szerkezetének változása	59
3.4.3. Az agrárfoglalkoztatás mértéke és jellemzői.....	62
3.4.4. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak minőségi jellemzői.....	63
3.4.5. A mezőgazdasági dolgozók kereseti viszonyai	65
3.5. Tőkeellátottság.....	66
4. A mezőgazdaság tulajdoni struktúrája és üzemszerkezete.....	71
5. A mezőgazdasági termelés alakulása	77
5.1. Növénytermesztés és kertészeti termelés	78
5.2. Állattenyésztés.....	87
6. Erdő- és vadgazdálkodás, halászat.....	95
6.1. Erdészet	95
6.2. Vadászat	98
6.3. Halászat	100
7. Közgazdasági feltételek	101
7.1. A mezőgazdasági termékek áralakulása	101
7.2. Az agrárölló	105
7.3. Támogatások és hitelek	106
7.4. Elvonások, adók	112
7.5. A jövedelmek alakulása	115
8. A mezőgazdasági termelés jellemzői	119
8.1. Főbb tendenciák a növénytermesztésben	119
8.2. Fajlagos állattenyésztési mutatók	122
8.2.1. Sertéshús-termelés.....	123
8.2.2. Csirkeágazat	124
8.2.3. Szarvasmarha	125
8.2.4. Juhászat	125
8.3. Területi termelékenység.....	126
8.4. A főbb termékek jövedelmezőségének alakulása	126
9. Élelmiszeripar	129
9.1. Szerepe a nemzetgazdaságban.....	129
9.2. Termelésesökkenés, hazai piacvesztés.....	131
9.3. Eredményesökkenés	133
9.4. Beruházások és támogatások	135

9.5. A foglalkoztatottak létszámának visszaesése.....	136
9.6. Kivonul a külföldi tőke a hazai élelmiszeriparból.....	137
9.7. A lefelé tartó spirált kiváltó okok	138
10. Élelmiszer-kereskedelem	141
10.1. Az élelmiszerek fogyasztása.....	141
10.2. Az élelmiszer-kereskedelem szervezeti átalakulása	142
10.3. Az élelmiszerforgalom alakulása.....	144
10.4. A magyar agrár-külkereskedelem alakulása	145
11. A magyar agrárgazdaság helye az Európai Unióban.....	157
Táblázatok jegyzéke.....	175
Ábrák jegyzéke	181
Irodalomjegyzék	183

Bevezetés

A II. világháborút követően, a keleti blokk országai közül a mezőgazdaság fejlesztésében, az eredmények európai szinttel való megmértetésében hazánk jutott legmesszebbre a rendszerváltás időszakáig. Annak ellenére igaz ez, hogy a magyar mezőgazdaság belső problémái már az 1980-as évek elején-közepén megjelentek. Az ágazat drasztikus erodálódása azonban csak a rendszerváltás után kezdődött, részben azért mert más versenytársak közé kerültünk. Míg a világ mezőgazdasági termelése 1990 és 2009 között 46%-kal bővült, a magyarországi 9%-kal visszaesett. Ha a rendszerváltás óta eltelt két évtized biológiai, technikai változásait, fejlődését is mérlegeljük, bátran állítható, hogy hazánk jelenleg messze nem használja ki az agrárgazdaságában rejlő adottságait.

A kedvezőtlen agrárgazdasági helyzetből kitörni csak akkor van esélyünk, ha reálisan értékeljük az elmúlt évek történéseit, leküzdjük az előítéleteinket, megszabadulunk illúzióinktól, elfeledkezünk egyéni érdekeinkről és csak az ágazat, ezen keresztül Magyarország szempontjait helyezük előtérbe döntéseinknél. Hogy ezt megtehessek, korrektül dokumentálni kell a mögöttünk hagyott két évtizedet. A dokumentumok készítése pedig azt jelenti, hogy adatokra, információkra alapozva leírjuk az eseményeket, tárgyyszerűen, „hűvösen”, – lehetőséget adva az olvasónak a tények alapján a véleményalkotásra, az okok és következmények feltárására, illetve értékelésére. Nem törekedhetünk tehát minden történés megmagyarázására, kritikájára. Egyrészt azért mert a szerző sem hordja a zsebében a bölcsek követ, megfellebbezhetetlen igazságokkal kevesen rendelkeznek. Másrészt pedig azért, mert a jelenlegi nehéz helyzetből a kitörést egy azonos irányba húzó csapat, egy közösség, az agrártársadalom együttes véleményalkotása segítheti. Ehhez a munkához – ha úgy tetszik stratégia alkotáshoz – kíván háttérrel adni a szerző ennek a dokumentumtanulmánynak az összeállításával, megírásával.

A rendszerváltástól az Európai Unióhoz való csatlakozásig eltelt időszakot egy korábbi munka dokumentálta. (Kapronczai, 2002) Ez a hét éve megjelent tanulmány az 1989-1990-es évektől 2002-ig elemezte a hazai agrárgazdaság fő folyamatait. 2002-óta azonban eltelt 8 év, amely során a 2004. évi uniós csatlakozás történelmi esemény volt, az agrárgazdaság területén – a Közös Agrárpolitika alkalmazásának következményeként – jelentős változásokat generált. Az elmúlt években szakmai körökben egyre inkább megfogalmazódott annak igénye, hogy készüljön el egy második dokumentumkötet, amely átfogja a 2002-től 2009-ig terjedő időszakot. Tegye meg mindezt úgy, hogy a 2002-ben megjelent tanulmány és a most megírt között meglegyen az átjárhatóság, a két munka alapján az olvasó két évtizedről kaphasson képet, információt, ismeretet. Az írás során erre törekedtünk.

Már a 2002. évi munkában is kiemeltük, hogy a mezőgazdaság szinte valamennyi történelmi korszakban átpolitizált volt. Prekonceptiók döntöttek el olyan kérdéseket, amelyekre a gazdasági folyamatok önmagukban hatékonyabban válaszoltak volna. Nem volt ez másként a mögöttünk hagyott két évtizedben sem. A politika döntött, ráadásul úgy, hogy szinte soha nem volt átgondolt (és konszenzusos) agrárstratégia. A döntések vitákat gerjesztettek, a viták egymással szembe fordították a politikusokat, a szakembereket, a termelőket, végeredményben az agrártársadalmat. Ki kell törni ebből a helyzetből és az agrárgazdaság helyzetének józan, reális, politikamentes dokumentálásán keresztül a szerző is erre törekszik.

Budapesten, a Kossuth téren a Vidékfejlesztési Minisztérium előtt áll egy szobor, Nagyatádi Szabó István szobra. A szobor talapzatáról ma hiányzik egy relief. Ez a bronz dombormű, ami Nagyatádi Szabó István és gróf Bethlen István kézfogását ábrázolta, a második világháború után össze-tört, elveszett. Az aláírt szöveg azonban ma is kibetűzhető a talapzaton: „Nem sebeket tüni, sebeket

gyógyítani jöttünk a parlamentbe”. Megszívlelendő szavak! Mi akik ma az agrárgazdaság jövőjéért felelősséget érzünk – akár a parlamentben, akár azon kívül – eszerint kell, hogy gondolkodjunk és cselekedjünk.

A tanulmány összeállításakor hatalmas adatbázist kellett áttanulmányoznunk, felhasználnunk. A dokumentáló táblázatok és grafikonok hazai és nemzetközi (közük európai uniós) statisztikákra, a Tesztüzemi Rendszer, a Piaci Információs Rendszer adataira, a Mezőgazdasági Számlák Rendszerére és az államigazgatás területéről származó publikus információkra támaszkodnak. Felhasználtunk kutatások során keletkezett adatokat, különböző műhelyekben készített reagálás-vizsgálatok eredményeit is. Törekedtünk arra, hogy az idősorokat a lehető legtovább – 2009-ig – végigvigyük. Ez az esetek többségében megvalósult. Voltak azonban olyan mutatók, amelyek esetében csak rövidebb idősor állt a rendelkezésünkre. Ilyenkor ezzel kellett beérnünk. Azzal is számolnia kell a tanulmány olvasójának, felhasználójának, hogy a 2009. évi statisztikai adatok több esetben előzetesek. Ezek a későbbiekben még némileg módosulhatnak, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy tendenciát megfordító változások már nemigen fordulhatnak elő.

Budapest, 2010. novemberében

a szerző

1. A magyar mezőgazdaság részesedése a világ és az EU termeléséből

A magyar agrárgazdaság jövőjéről zajló politikai vitákban az elmúlt években néhányan felvetették: stratégiai termékeinkkel ármeghatározókká kell válnunk a világban. Ez a cél azonban illúzió, mivel Magyarország méreteinél fogva a világ agrártermelésének csak igen kis hányadát adja. Összehasonlítható termelési érték adatok hiányában ezt részben a külkereskedelmi arányok, részben az agrártermelés indexei alapján szemléltetjük. Hazánk a világ agrárexportjából évtizedek óta 1% alatti arányban részesedik, nettó agrárexportőr ország lévén, a kivitelből való részesedésünk értelem szerűen meghaladja a termelésben képviselt arányunkat. A kiemelkedően magas hazai exportárbevétel realizáló 2008-ban a világ agrárexportjából 0,76% arányban részesedtünk. (1. táblázat) 2008-cal nem kalkulálva az elmúlt két évtizedben ez az arány enyhén csökkenő tendenciát mutatott: 1989-ben még 0,72% volt és maximumát 1991-ben érte el 0,8%-kal. A világ agrárimportjából való részesedésünk ugyanakkor meredeken növekedett, a 2002. évi 0,28%-ról 0,48%-ra emelkedett a vizsgált időszak végére. (2. táblázat)

1. táblázat

A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme (export)

millió USD

Év	Világ	EU-27	EU-27 harmadik országokba (extra-EU)	Magyarország	Magyarország/világ, %
2002	442 519	224 292	52 887	2 635	0,60
2003	525 062	273 679	61 394	3 231	0,62
2004	607 388	313 150	68 163	3 585	0,59
2005	654 361	336 052	74 023	4 011	0,61
2006	722 065	368 270	84 502	4 155	0,58
2007	876 410	438 375	95 650	5 977	0,68
2008	1 114 016	514 628	113 302	8 480	0,76
2009	n.a.	453 661	98 093	7 110	n.a.

Forrás: FAO adatbázis <http://faostat.fao.org/site/535/DesktopDefault.aspx?PageID=535#ancor>,

EUROSTAT adatbázis http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, KSH

2. táblázat

A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme (import)

millió USD

Év	Világ	EU-27	EU-27 harmadik országokba (extra-EU)	Magyarország	Magyarország/világ, %
2002	464 828	230 591	65 508	1 292	0,28
2003	550 806	281 859	77 403	1 681	0,31
2004	637 497	326 646	87 350	2 284	0,36
2005	673 681	348 246	92 903	2 645	0,39
2006	746 631	380 163	101 600	2 944	0,39
2007	903 431	459 491	123 913	3 684	0,41
2008	1 172 801	538 960	147 900	5 664	0,48
2009	n.a.	475 970	124 502	4 738	n.a.

Forrás: FAO adatbázis <http://faostat.fao.org/site/535/DesktopDefault.aspx?PageID=535#ancor>,

EUROSTAT adatbázis http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, KSH

Ha a világ és Magyarország agrártermelésének rendelkezésre álló indexeit elemezzük, azt tapasztalhatjuk, hogy az 1989-1991. évek átlagát 100-nak véve a világ agrártermelése 2002-re 27,2%-kal emelkedett, míg a magyar agrártermelés 13,2%-kal csökkent. Így nyilvánvaló, hogy ezen időszakban a világ agrártermelésében képviselt arányunk közel felére esett vissza. A 2002. évet követően folytatódott ez a tendencia, a világ agrártermelése továbbra is évről évre növekedett, ezzel szemben a hazai mezőgazdasági termelés stagnált: 2004-ben és 2008-ban jelentősen emelkedett, a többi évben viszont nem érte el a megelőző évit. (3. táblázat)

3. táblázat

A világ és Magyarország agrártermelésének indexei

százalék

Év	1989-1991 = 100			Előző év = 100	
	Világ	Magyarország	Magyarország – a világ, ütemkülönbség, százalékpont	Világ	Magyarország
2002	127,2	86,8	-40,4	100,7	95,8
2003	130,6	82,9	-47,7	102,7	95,5
2004	136,1	102,0	-34,1	104,2	123,0
2005	136,8	93,3	-43,5	100,5	91,5
2006	137,4	91,2	-46,2	100,4	97,7
2007	139,9	80,6	-59,3	101,8	88,4
2008	144,7	100,8	-43,9	103,4	125,0
2009	145,9	91,2	-54,7	100,8	90,5

Forrás: FAO <http://apps.fao.org/page/collections?subset=agriculture>

A termelési arányokat figyelve kedvezőbb képet kapunk, ha termelésünket az EU-éhoz viszonyítjuk.¹ Az EU-27 agrártermelésének értéke 2008-ban alapáron számolva 381,2 milliárd euró volt, míg a megfelelő magyar adat 7,8 milliárd euró, azaz 2,1%-át tette ki az Unióénak. Vizsgálódásainkat azért is indokolt elsősorban az EU-ra összpontosítani, mert az Unió mind agrárexportunkban, mind pedig importunkban rendkívül fontos helyet foglal el (a 2009. évi kivitelünkéből 85, behozatalunkból 93%-ban részesedett). A csatlakozással az EU jelentősége a magyar agrárgazdaság számára tovább növekedett. Az elmúlt évek tendenciája azt mutatta, hogy az ágazat behozatalában nagyobb ütemben növekszik az Unió részesedése, mint a kivitelünkben. E kedvezőtlen tendencia megfordítása érdekében a hazai agrár- és élelmiszeripari termelésnek meg kell találnia a réseket az uniós országok élelmiszerpiacain és a hazai piacokon is fel kell vennie a versenyt a tagországok termékeivel. A piaci igényekhez jobban alkalmazkodó termeléssel, bővülő termékinálattal lehet ennek realitását megteremteni. Komoly piacfeltárással és a piaci igényeihez igazodó termékszerkezet kialakításával, termékkifejlesztéssel és a termékek megfelelő helyzetbe hozásával megtalálhatjuk azokat a piaci szegmenseket, amelyekbe be lehet törni más országok piacaira, illetve meglévő pozícióink is erősíthetők.

¹ Az összehasonlíthatóság és a valós tendenciák bemutatása érdekében 2002-től kezdődően az Európai Unió adatait EU-27-re korrigáltuk, tehát úgy számoltunk, mintha a 2004-ben és 2007-ben csatlakozott országok már 2002-től kezdődően a közösség tagjai lettek volna.

A növényi termékek közül több olyan is van, amelynek termelése – ha a világhoz hasonlítva nem is, de az EU-éhoz képest – jelentősebb volument képvisel. (4. táblázat) A gabonafélék közül a két legnagyobb volumenű termék a búza és a kukorica. A világ búzatermelése az utóbbi 8 évben 560 és 690 millió tonna között mozgott, tendenciájában növekedett. Hasonlóan változott az EU-27-ek búzatermelése is (111 és 150 millió tonna között). A hazai búzatermelés ingadozása ennél jóval szélsőségesebb volt, így a világtermelésből való részesedésünk is 0,53 (2003), illetve 0,95 (2004) % között alakult. Ugyanezen időszakban az EU-hoz viszonyítva 2,6, illetve 4,0%-ot értünk el. A világ kukoricatermelése növekvő tendencia mellett ingadozik és ugyanez mondható el az EU-ról is, és ezt a tendenciát követi hazánk kukoricatermelése is. Miközben a világ kukoricatermeléséből hazánk csak nagyjából 1%-ot képvisel, az EU-hoz viszonyítva egyes években megközelítjük az ottani termés 15%-át.

Az ipari növények közül a cukorrépa termelése már az ezredfordulót megelőző években is csekély volt mind a világhoz, mind az EU-hoz mérten. A világtermelésből 2007-ig átlagosan 1% körüli volt a részesedésünk, míg az EU-hoz viszonyítva 1,5-2,5% volt az arányunk. Az Unió cukorreformja azonban drasztikusan hatott a hazai cukorrépa ágazatra és 2008-tól kezdődően a magyarországi termelés elhanyagolhatóvá vált. Ezzel szemben napraforgómag termelésünk – bár ugyancsak szélsőséges értékek között változik – a világtermelésből 3-5%-ot tesz ki, de az EU-hoz viszonyítva 15-22% között mozog, tendenciájában pedig növekvő.

Ha ugyanezen növények betakarított területeit hasonlítjuk a világ területi adataihoz, akkor Magyarországra vonatkozóan a gabonafélék esetében rendre alacsonyabb értékeket kapunk, mivel termésátlagaink jelentősen meghaladják a világátlagot. Búza esetében ez azt jelenti, hogy miközben Magyarországon a búza betakarított területe csak 0,5%-át teszi ki a világ hasonló adatának (5. táblázat), eközben termésátlagaink a világátlag – évjárattól függően – 1,6-1,8-szorosát is elérheti. (6. táblázat) Az EU-hoz viszonyítva fordított az arány: a területi adatok 4-4,5%-ot képviselnek, miközben búzatermésátlagunk 70-90%-át teszik ki az EU termésátlagának.

Kukorica esetében a 2003. és a 2007. évi rossz hazai termésátlagot kivéve rendszeresen meghaladták hozamaink a világ átlagát, ugyanakkor az EU-étől az évek többségében elmaradunk. Cukorrépánál a hazai termésátlag szélsőséges ingadozása miatt hol jelentősen alatta maradunk a világátlagnak, hol pedig jelentősen meghaladjuk azt. Az Európai Unióval történő összehasonlítás ugyanakkor jelzi, hogy a hazai cukorrépa termelés színvonala évről évre elmarad a többi tagállamétól. Napraforgómag termésátlagaink viszont rendre meghaladják a világ és az EU termésátlagait.

Zöldség- és gyümölcstermelésünk sem a világgal, sem az Unióval való összehasonlításban nem mutat ilyen magas arányokat. A világ zöldségtermeléséből hazánk mindössze 0,25-0,18%-ot képvisel, és a tendencia csökkenő. (7. táblázat) Az EU-hoz viszonyítva 2-3%-os az arányunk. Gyümölcstermelésben a világ termeléséből való részesedésünk 0,23-0,35% közötti, míg az Európai Unió összes termésének 1,9-2,7-át állítjuk elő. Kiemelkedik ebből az almatermelés, ahol a világtermelésből a rendszerváltás körüli 2,3%-kal szemben ugyan már csak 0,8%-ot képviselünk, és az EU-hoz viszonyítva is csökkent a részesedésünk, de a 2002. évet követő időszakban stabilizálódott és 4,1-5,4% között alakult. A zöldségek és gyümölcsök termésátlagát vizsgálva az tapasztalható, hogy a világátlagot többnyire meghaladjuk, de az EU termésátlagait messze nem érjük el. (8. és 9. táblázatok)

4. táblázat

Főbb gabonafélék és ipari növények termelése a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva

ezer tonna

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Búza								
Világ	574 747	560 138	632 710	626 876	605 069	611 102	689 946	681 916
EU 27	133 631	111 671	149 395	135 421	126 657	120 103	150 338	138 725
Magyarország a világ %-ában	0,68	0,53	0,95	0,81	0,72	0,65	0,82	0,65
Magyarország az EU %-ában	2,93	2,63	4,02	3,76	3,46	3,32	3,76	3,19
Kukoricatermelés								
Világ	604 918	645 231	729 212	713 914	706 311	788 112	822 713	817 111
EU 27	60 209	52 764	71 996	63 249	55 958	48 798	62 853	57 778
Magyarország a világ %-ában	1,01	0,70	1,14	1,27	1,17	0,51	1,09	0,92
Magyarország az EU %-ában	10,17	8,59	11,57	14,31	14,80	8,25	14,26	13,03
Cukorrépa termelés								
Világ	257 278	229 661	248 795	251 589	250 276	246 554	227 585	229 490
EU 27	142 261	122 063	132 764	135 478	110 600	114 813	101 495	113 851
Magyarország a világ %-ában	0,88	0,79	1,42	1,40	0,98	0,69	0,22	0,32
Magyarország az EU %-ában	1,60	1,48	2,66	2,60	2,22	1,47	0,49	0,65
Napraforgómag termelés								
Világ	24 499	27 462	26 062	30 551	31 353	26 122	35 643	32 002
EU 27	5 368	6 338	6 830	6 022	6 815	4 774	7 100	6 955
Magyarország a világ %-ában	3,17	3,61	4,55	3,63	3,77	3,95	4,12	3,92
Magyarország az EU %-ában	14,47	15,65	17,37	18,40	17,32	21,63	20,68	18,06

Forrás: FAO adatbázis

5. táblázat

Főbb gabonafélék és ipari növények betakarított területének összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val

ezer hektár

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Búza, betakarított terület								
Világ	213 806	207 658	216 894	219 736	211 815	213 894	223 564	225 438
EU 27	26 889	24 329	26 598	26 441	24 920	24 860	26 503	25 638
Magyarország a világ %-ában	0,52	0,54	0,54	0,51	0,51	0,52	0,50	0,51
Magyarország az EU %-ában	4,13	4,58	4,41	4,28	4,31	4,46	4,25	4,47
Kukorica, betakarított terület								
Világ	137 294	144 673	147 472	147 442	148 608	158 607	161 017	159 531
EU 27	9 263	9 738	10 060	8 992	8 553	8 028	8 878	8 349
Magyarország a világ %-ában	0,88	0,79	0,81	0,81	0,82	0,68	0,75	0,74
Magyarország az EU %-ában	13,02	11,76	11,83	13,32	14,20	13,44	13,51	14,10
Cukorrépa, betakarított terület								
Világ	6 034	5 691	5 476	5 414	5 439	5 163	4 386	4 324
EU 27	2 459	2 299	2 230	2 244	1 874	1 813	1 545	1 620
Magyarország a világ %-ában	0,92	0,91	1,13	1,14	0,86	0,80	0,20	0,32
Magyarország az EU %-ában	0,04	0,04	0,05	0,05	0,05	0,04	0,01	0,86
Napraforgómag, betakarított terület								
Világ	19 449	23 417	21 437	23 025	23 790	21 173	25 024	23 859
EU 27	3 473	4 246	3 716	3 600	3 923	3 271	3 742	3 887
Magyarország a világ %-ában	2,15	2,18	2,24	2,22	2,25	2,38	2,20	2,24
Magyarország az EU %-ában	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,07	0,06	13,76

Forrás: FAO adatbázis

Főbb gabonafélék és ipari növények termésátlagának összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Búza, termésátlag								
Világ	2,6881	2,6974	2,9171	2,8528	2,8565	2,857	3,0861	3,0248
EU 27	4,9698	4,59	5,6168	5,1216	5,0824	4,8312	5,6724	5,4109
Magyarország a világ %-ában	130,99	97,90	175,43	157,74	142,55	125,79	162,77	127,28
Magyarország az EU %-ában	70,85	57,53	91,11	87,86	80,12	74,39	88,56	71,15
Kukorica, termésátlag								
Világ	4,4060	4,4599	4,9447	4,8420	4,7528	4,9689	5,1094	5,1219
EU 27	6,4999	5,4185	7,1566	7,0339	6,5424	6,0781	7,0798	6,9200
Magyarország a világ %-ában	115,21	88,77	141,59	156,07	143,42	75,12	146,23	124,76
Magyarország az EU %-ában	78,10	73,07	97,83	107,44	104,19	61,41	105,53	92,34
Cukorrépa, termésátlag								
Világ	42,6379	40,3557	45,4353	46,4683	46,0158	47,7500	51,8863	53,0776
EU 27	57,8482	53,1042	59,5352	60,3864	59,0335	63,3276	65,6896	70,2990
Magyarország a világ %-ában	96,34	87,10	125,33	122,74	113,89	86,05	107,41	100,98
Magyarország az EU %-ában	71,01	66,19	95,64	94,45	88,78	64,88	84,84	76,25
Napraforgómag, termésátlag								
Világ	1,2597	1,1727	1,2157	1,3268	1,3178	1,2337	1,4243	1,3413
EU 27	1,5453	1,4927	1,8379	1,6726	1,7373	1,4595	1,8973	1,7892
Magyarország a világ %-ában	147,53	165,47	203,37	163,36	167,73	165,72	187,44	175,20
Magyarország az EU %-ában	120,26	130,00	134,52	129,59	127,23	140,08	140,71	131,34

Forrás: FAO adatbázis

7. táblázat

Zöldség és gyümölcstermelés a világtermeléshez, illetve az EU termeléshez viszonyítva

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zöldségtermelés*								
Világ	811 949	844 019	854 427	872 200	898 922	913 009	916 102	941 149
EU 27	68 383	71 087	74 976	70 782	66 063	64 819	64 100	65 873
Magyarország a világ %-ában	0,23	0,24	0,25	0,18	0,20	0,19	0,19	0,18
Magyarország az EU %-ában	2,71	2,81	2,81	2,21	2,69	2,67	2,67	2,50
Paradicsom termelés								
Világ	115 138	118 101	126 273	126 860	130 083	133 260	129 650	141 401
EU 27	15 717	17 520	19 806	18 419	16 585	16 232	16 187	17 649
Magyarország a világ %-ában	0,21	0,24	0,21	0,15	0,16	0,17	0,16	0,14
Magyarország az EU %-ában	1,57	1,60	1,36	1,02	1,23	1,40	1,27	1,09
Gyümölcstermelés**								
Világ	482 668	495 963	521 097	529 258	550 675	561 428	572 407	587 670
EU 27	63 106	62 925	67 744	63 251	65 367	58 714	61 766	60 846
Magyarország a világ %-ában	0,25	0,26	0,35	0,23	0,25	0,23	0,23	0,25
Magyarország az EU %-ában	1,91	2,09	2,70	1,92	2,12	2,16	2,12	2,45
Almatermelés								
Világ	55 927	58 348	62 707	62 518	64 310	66 092	69 604	71 737
EU 27	12 687	11 943	12 976	11 835	11 840	10 535	12 290	11 963
Magyarország a világ %-ában	0,94	0,87	1,12	0,82	0,84	0,81	0,82	0,80
Magyarország az EU %-ában	4,15	4,25	5,40	4,31	4,54	5,11	4,63	4,81

* Dinnyével.

** Dinnye nélkül.

Forrás: FAO adatbázis

8. táblázat

A zöldség és gyümölcsfélék betakarított területének összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zöldség, betakarított terület*								
Világ	47 617	49 962	49 688	50 826	52 223	52 745	53 710	54 739
EU 27	2 661	2 754	2 730	2 633	2 619	2 550	2 443	2 459
Magyarország a világ %-ában	0,24	0,24	0,22	0,18	0,17	0,17	0,17	0,15
Magyarország az EU %-ában	4,36	4,36	3,95	3,42	3,48	3,51	3,69	3,38
Paradicsom, betakarított terület								
Világ	4 149	4 190	4 498	4 557	4 690	4 793	4 838	4 980
EU 27	326	347	375	345	315	309	294	304
Magyarország a világ %-ában	0,17	0,16	0,13	0,08	0,06	0,05	0,05	0,05
Magyarország az EU %-ában	2,19	1,90	1,58	1,03	0,91	0,84	0,82	0,77
Friss gyümölcs**, betakarított terület								
Világ	49 755	50 534	51 898	52 698	54 023	54 868	55 012	55 607
EU 27	6 590	6 554	6 503	6 450	6 318	6 241	6 173	6 205
Magyarország a világ %-ában	0,32	0,38	0,37	0,35	0,29	0,29	0,30	0,30
Magyarország az EU %-ában	2,39	2,93	2,95	2,87	2,47	2,56	2,64	2,73
Alma, betakarított terület								
Világ	4 895	4 805	4 771	4 808	4 761	4 871	4 796	4 957
EU 27	665	606	620	614	574	578	561	560
Magyarország a világ %-ában	0,73	0,91	0,91	0,87	0,82	0,83	0,90	0,74
Magyarország az EU %-ában	5,39	7,17	6,97	6,84	6,81	7,01	7,68	6,54

* Dinnyével.

** Dinnye nélkül.

Forrás: FAO adatbázis

9. táblázat

 A zöldség- és gyümölcsfélék termésátlagának² összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zöldség, termésátlag*								
Világ	17,0337	16,8666	17,1827	17,1371	17,2598	17,3233	17,3496	17,1934
EU 27	24,7753	24,9818	26,5222	25,9437	25,2284	25,5707	26,2015	26,7859
Magyarország a világ %-ában	93,64	98,78	113,54	101,58	113,10	111,78	109,41	115,33
Magyarország az EU %-ában	64,38	66,69	73,56	67,10	77,38	75,72	72,45	74,03
Paradicsom, termésátlag								
Világ	28,0122	28,4050	28,3370	28,0467	27,7334	28,0668	28,1607	28,3912
EU 27	48,1829	50,4692	52,7995	53,4525	52,6346	54,6983	55,4339	58,1332
Magyarország a világ %-ában	101,10	123,85	125,03	135,77	182,78	162,15	189,59	175,05
Magyarország az EU %-ában	58,78	69,71	67,10	71,24	96,31	83,20	96,31	85,49
Friss gyümölcses**, termésátlag								
Világ	9,6924	9,8052	10,0331	10,0339	10,1824	10,2258	10,5418	10,5683
EU 27	9,5802	9,5981	10,4139	9,8128	10,3801	9,4449	10,0858	9,8063
Magyarország a világ %-ában	78,91	69,77	95,20	65,43	87,27	77,82	76,29	83,55
Magyarország az EU %-ában	79,84	71,28	91,72	66,90	85,61	84,26	79,74	90,04
Alma, termésátlag								
Világ	11,4253	12,1438	13,1421	13,0019	13,5167	13,5691	14,5579	14,4712
EU 27	19,0811	19,7043	20,9177	19,2568	20,6898	18,4473	21,8866	21,3594
Magyarország a világ %-ában	128,74	96,10	123,25	93,41	101,58	97,90	90,62	108,50
Magyarország az EU %-ában	77,09	59,23	77,44	63,07	66,36	72,01	60,28	73,51

* Dinnyével

** Dinnye nélkül.

Forrás: FAO adatbázis

² Termésatlalagok összehasonlítása csak a növényfajok esetében ad értékelhető eredményt. A zöldségek és a gyümölcsök, mint fajcsoportok adatait csak tájékoztató jelleggel közöljük. Látni kell, hogy ezek esetében a fajszerkezet is jelentősen befolyásolja a termésatlalagokat.

Az állatállománnyal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy míg a világban minden fontosabb állatfaj (szarvasmarha, sertés, tyúk és juh) állománynövekedést mutatott fel az elmúlt évek során, addig Magyarországon valamennyi állatfajnál drasztikusan visszaesett az állomány. Mind a világ, mind pedig az Európai Unió állatállományához képest alacsony és csökkenő értékeket mutatnak a hazai adatok, 2009-ben az EU-hoz viszonyítva a legalacsonyabbat a szarvasmarha állomány mutatta, nem egészen 0,8%-ot, majd a juh következett 1,2%-kal, a sertés 2,1%-kal, és a legmagasabb értéket a tyúkállomány esetében tapasztalhattuk: 2,3%-ot. (10. táblázat)

Hústermelésünk a világnak ma már alig több mint 0,3%-át adja, miközben a kilencvenes évtized elején még 1% körül volt a részesedésünk. Az EU-éhoz viszonyítva sem jelentős (és szintén csökkenő) a hústermelésünk, aránya mindössze 2% körüli. (11. táblázat)

A tojás termelése esetében hasonló a helyzet, de itt a világtermelésből még mérsékeltebb, 0,24% az arányunk. Az Unió tojástermelésének mintegy 2,4%-át adják a magyar termelők. A tendencia – mindkét vonatkozásban – csökkenő.

A tejtermelésünk arányai is mérséklődnek. A világ tejtermeléséből 0,31%-kal, az Európai Unióéból 2%-kal részesedünk.

Az egyes húsfajták esetében eltérő a helyzetünk. A marha- és juhhústermelésünk a világhoz képest egészen elenyésző, a sertéshús termelésében sem vagyunk nagyhatalom, de itt azért az EU-hoz viszonyítva arányunk meghaladja a 2%-ot. A baromfiús termelésünk az uniós tagországokhoz képest nagyobb: mintegy 3,3%, de míg a kilencvenes évtizedben 5% körül, esetenként afölött alakult az ezredforduló után érzékelhetővé vált a csökkenés. (12. táblázat)

Mind a halászati termelés, mind pedig a fakitermelés olyan területei a világ mezőgazdaságának, amelyeknél hazánk elhanyagolható részarányt képvisel. Az EU-hoz viszonyítva sem tudunk tekintélyesnek mondható értékeket felmutatni ezeken a területeken: haltermelésünk 2008-ban az Európai Unióhoz képest alig 0,4% volt, fakitermelésünk pedig 2009-ben 0,8%. (13. és 14. táblázatok)

10. táblázat

Az állatállomány aránya a világ, illetve az EU állatállományához képest

ezer darab

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Szarvasmarha-állomány								
Világ	1 323 596	1 334 522	1 341 991	1 348 241	1 359 320	1 357 835	1 372 380	1 382 241
EU 27	94 224	92 784	91 933	91 306	90 501	90 302	91 078	88 493
Magyarország a világ %-ában	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Magyarország az EU %-ában	0,82	0,80	0,79	0,78	0,78	0,78	0,77	0,79
Sertésállomány								
Világ	893 277	898 653	894 311	907 773	927 096	921 935	937 954	941 213
EU 27	158 884	159 800	157 557	159 744	161 153	161 121	155 992	153 226
Magyarország a világ %-ában	0,57	0,55	0,45	0,42	0,43	0,42	0,36	0,34
Magyarország az EU %-ában	3,20	3,07	2,58	2,41	2,47	2,40	2,17	2,12
Tyúkállomány								
Világ	15 876 570	16 068 220	16 460 953	17 001 530	17 401 028	17 878 616	18 139 070	18 554 765
EU 27	1 245 830	1 347 269	1 346 847	1 336 973	1 318 298	1 343 125	1 333 650	1 371 963
Magyarország a világ %-ában	0,20	0,23	0,20	0,19	0,17	0,17	0,17	0,17
Magyarország az EU %-ában	2,59	2,78	2,44	2,39	2,30	2,22	2,34	2,34
Juhállomány								
Világ	1 025 894	1 035 154	1 063 116	1 091 375	1 104 192	1 105 610	1 086 307	1 071 274
EU 27	110 982	110 515	111 702	110 998	109 540	107 923	104 447	101 081
Magyarország a világ %-ában	0,11	0,11	0,12	0,13	0,13	0,12	0,11	0,12
Magyarország az EU %-ában	0,99	1,00	1,16	1,26	1,28	1,20	1,18	1,22

Forrás: FAO adatbázis

Állati termékek termelése a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Hústermelés								
Világ	242 995	247 479	252 769	259 132	265 667	270 799	277 848	281 559
EU 27	43 767	43 355	43 144	42 789	42 368	43 781	43 289	43 569
Magyarország a világ %-ában	0,48	0,44	0,42	0,36	0,35	0,34	0,32	0,31
Magyarország az EU %-ában	2,66	2,49	2,49	2,19	2,19	2,12	2,05	2,03
Tejtermelés								
Világ	242 995	247 479	252 769	259 132	265 667	270 799	277 848	281 559
EU 27	43 767	43 355	43 144	42 789	42 368	43 781	43 289	43 569
Magyarország a világ %-ában	0,48	0,44	0,42	0,36	0,35	0,34	0,32	0,31
Magyarország az EU %-ában	2,66	2,49	2,49	2,19	2,19	2,12	2,05	2,03
Tojástermelés								
Világ	57 706	58 835	59 804	61 179	62 417	64 303	66 103	67 408
EU 27	6 787	6 623	6 870	6 620	6 684	6 630	6 775	6 617
Magyarország a világ %-ában	0,33	0,33	0,31	0,28	0,27	0,25	0,25	0,24
Magyarország az EU %-ában	2,84	2,94	2,70	2,55	2,52	2,42	2,41	2,42

Forrás: FAO adatbázis

12. táblázat

A hústermelés alakulása a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva

ezer tonna

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Marhahús termelés								
Világ	59 674	60 042	61 034	62 145	63 803	65 091	64 917	65 146
EU 27	8 265	8 246	8 257	8 066	8 108	8 190	8 068	7 927
Magyarország a világ %-ában	0,08	0,10	0,08	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Magyarország az EU %-ában	0,58	0,73	0,56	0,40	0,41	0,42	0,40	0,38
Sertéshús termelés								
Világ	93 180	95 611	96 650	99 064	101 333	100 165	103 983	106 069
EU 27	21 822	22 145	21 795	21 803	21 805	22 697	22 388	21 888
Magyarország a világ %-ában	0,62	0,53	0,56	0,46	0,48	0,50	0,44	0,43
Magyarország az EU %-ában	2,66	2,30	2,48	2,08	2,24	2,20	2,06	2,07
Baromfihús termelés								
Világ	73 374	74 690	77 504	79 820	81 909	86 286	89 914	91 308
EU 27	11 477	10 849	11 008	10 875	10 433	10 900	10 931	11 914
Magyarország a világ %-ában	0,70	0,66	0,60	0,54	0,47	0,44	0,42	0,42
Magyarország az EU %-ában	4,49	4,54	4,26	3,98	3,69	3,46	3,45	3,25
Juhhús és kecskehús termelés								
Világ	11 457	11 773	12 100	12 517	12 768	13 139	13 119	13 048
EU 27	1 183	1 148	1 166	1 155	1 114	1 097	1 024	945
Magyarország a világ %-ában	0,02	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Magyarország az EU %-ában	0,23	0,10	0,20	0,11	0,10	0,08	0,12	0,11

Forrás: FAO adatbázis

13. táblázat

A halászati termelés aránya a világ, illetve az EU termelésében

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Világ	127 773	127 153	134 169	136 465	137 185	140 393	142 287
EU 27	7 610	7 245	7 190	6 895	6 689	6 438	6 383
Magyarország a világ %-ában	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02
Magyarország az EU %-ában	0,24	0,25	0,28	0,31	0,33	0,36	0,36

ezer tonna

Forrás: FAO adatbázis, EUROSTAT statisztikai adatbázis <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>

14. táblázat

Az ipari fa termelés aránya a világ, illetve az EU termelésében

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Világ	1 556 155	1 600 942	1 658 351	1 709 822	1 657 635	1 672 765	1 542 379	1 431 381
EU 27	319 063	332 835	338 266	368 666	337 361	378 825	335 742	314 162
Magyarország a világ %-ában	0,22	0,19	0,18	0,16	0,16	0,17	0,18	0,17
Magyarország az EU %-ában	1,08	0,90	0,88	0,76	0,79	0,73	0,84	0,75

ezer m³

Forrás: FAO adatbázis

2. Az agrárgazdaság helye a magyar nemzetgazdaságban

A mezőgazdaság a nemzetgazdaság egyik meghatározó ágazata és bár szerepe csökkenő, – ez természetes velejárója a társadalmi-, gazdasági fejlődésnek – jelentősége nem vitatható el. Ez a jelentőség nem csak gazdasági területen érvényes, hanem társadalmi, szociológiai és politikai vonatkozásban is. Mindezt nem lehet figyelmen kívül hagyni az ágazat megítélésekor. Ugyanakkor óvatosan kell bánni azokkal az agrárius véleményekkel is, amelyek az ágazatnak „húzó” szerepet szánnak a magyar nemzetgazdaságban. Tudomásul kell venni, hogy a mezőgazdaság egy fejlett – vagy közepesen fejlett – gazdaságú társadalomban már soha nem lehet „húzó ágazat”. Lehet viszont sikerágazat! Meggyőződésünk, hogy a magyar mezőgazdaságnak erre kell törekednie, okos, kiegyensúlyozott agrárirányítással és -politikával ennek elérését kell célként kitűzni.

A mezőgazdaságénál ugyanakkor sokkal markánsabb nemzetgazdasági szerepe van az agrárgazdaságnak, illetve az agrobiznisznek. Az agrárgazdaság a mezőgazdaságon, erdőgazdálkodáson és halászaton kívül magában foglalja az élelmiszer-feldolgozást is, míg az agrobiznisz ezeken felül kiterjed minden, a mezőgazdasági tevékenységet megelőző és követő tevékenységre, így az input anyagok (műtrágya, növényvédő szer, stb.) előállítására, a mezőgépgyártásra, a mezőgazdasági- és élelmiszertermékek szállítására, az élelmiszer-kereskedelemre, a kapcsolódó biztosításra, hitelezésre, az agrárokztatásra és kutatásra. Ez a tevékenység-együttes már jelentős nemzetgazdasági szereppel bír és ennek megfelelő erős érdekérvényesítés kapcsolódhat hozzá.

Az agrobiznisz fogalma már a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején megjelent a magyar agrárgazdasági szakirodalomban (Csizmadia, 1973), de az agrobizniszben való gondolkodás még mára sem vált általánossá az agrárpolitikai döntéshozatalban.³ Pedig a mezőgazdaság problémái önmagukban nem megítélhetők és megoldhatók. A folyamatok megértése csak a vertikum egészét szemlélve, termékpályában gondolkodva történhet. Az élelmiszer-feldolgozás, sőt az élelmiszer-kereskedelem hatásvizsgálata is megkerülhetetlen.

Az élelmiszergazdaság nemzetgazdasági szerepében alapvető áttrendeződések az uniós csatlakozás óta nem történtek. Jellemzően folytatódtak azok a tendenciák, amelyek a korábbi évtizedben voltak megfigyelhetők. A GDP termelésben a mezőgazdaság aránya az 1990-es években fokozatosan mérséklődött, 2002-ben 3,5%-ot tett ki. Az azóta eltelt időszakban – kissé csökkenő trendet mutatva – az évjáratok függvényében ingadozott. Míg 2004. és 2008. években 0,3-0,4%-kal növekedett, a többi évben csökkent. (15. táblázat) 2008. évre vonatkozóan ki kell emelni, hogy az árutermelő ágazatok közül gazdaságdinamizáló tényezővé vált a mezőgazdaság. A mezőgazdasági termelés bővülése nélkül az adott évben a nemzetgazdasági GDP – a 0,6%-os növekedéssel szemben – negatív tartományba került volna.

³ Még az Európai Unió Közös Agrárpolitikája is úgy kezeli a mezőgazdaságot, mintha az a feldolgozástól és a kereskedelemtől teljes mértékben független ágazata lenne a nemzetgazdaságnak.

Az agrárgazdaság aránya a nemzetgazdaságban

Év	A mezőgazdaság ^{a)} részaránya			Az élelmiszeripar részaránya			Mezőgazdasági, élelmiszeripari termé- kek, ital, dohányáru			Fogyasztói árindex előző év = 100,0	
	a foglalkoztatásban ^{b)} %	a bruttó hazai termék (GDP) termelésben	a beruházásban	a foglalkoztatásban ^{b)} %	a bruttó hazai termék (GDP) termelésben	a beruházásban ^{d)}	részaránya		külkereskedelmi forgalmának egyenlege, milliárd Ft ^{e)}	élelmiszer	összesen
							a fogyasztásban	az exportban ^{e)}			
	folyó áron, %			folyó áron, %							
2002	6,2	3,5	6,3	4,2	3,1	3,1	27,5	6,8	308,9	105,4	105,3
2003	5,5	3,7	6,1	3,9	2,7	3,6	26,6	6,5	303,2	102,7	104,7
2004	5,3	4,1	4,3	3,6	2,4	3,7	26,1	6,0	223,1	106,5	106,8
2005	5,0	3,6	4,5	3,6	2,2	3,6	25,1	5,8	181,1	102,5	103,6
2006	4,9	3,5	4,2	3,6	2,1	3,1	25,8	5,5	214,8	107,7	103,9
2007	4,7	3,4	3,7	3,4	2,0	3,2	26,8	6,3	360,5	111,5	108,0
2008	4,5	3,7	4,7	3,3	1,9	2,5	26,5	6,7	373,4	110,2	106,1
2009 ^{d)}	4,6	2,5	5,6	3,5	2,1	2,5	26,0	7,3	343,4	104,4	104,2

^{a)} Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatba sorolt gazdasági szervezetek.

^{b)} A munkaerő-felmérés adatai.

^{c)} A Szabványos Nemzetközi Kereskedelmi Osztályozás (SITC) szerint.

^{d)} Számított adat.

Forrás: KSH, AKI

Az élelmiszeripar részaránya 2009-re a nemzetgazdasági GDP-ből a 2002. évnek mintegy kétharmadára esett vissza, és már alig haladta meg a 2%-ot. Ez a meredek csökkenés már közel sem annyira természetes folyamat, mint a mezőgazdaságé, e mögött a hazai élelmiszeripar helyzetének rosszabbra fordulása húzódik meg. Erre a könyv egy külön fejezetében visszatérünk.

Látható tehát, hogy a mezőgazdaság és az élelmiszeripar együttesen a nemzetgazdaság bruttó hazai termelésének 5-6%-át adja. Az agrobiznisz aránya azonban nehezebben számszerűsíthető. A statisztika önállóan nem számítja ennek a „komplexumnak” a hozzájárulását a nemzetgazdaság teljesítményéhez. Egzaktnak nincs is kidolgozva az agrobiznisz számításának érvényes statisztikai rendszerekre épülő módszertana, illetve hiányoznak a konkrét elemzések. (Kovács, 2010/a) Ezért megbízható adatok helyett számításokon alapuló kalkulációkkal kell beérnünk ezen a téren. Ennek alapján írhatjuk, hogy Magyarországon az agrobiznisz részesedése folyamatosan csökken a nemzetgazdaság teljesítményében, hozzájárulása a GDP-hez 10% feletti. (16. táblázat)

A rendszerváltást követő időszakban a nemzetgazdaság ágazatai közül a mezőgazdaság foglalkoztatása csökkent a legnagyobb mértékben. Míg 1990-ben a foglalkoztatottak 17%-a dolgozott az ágazatban, ez az arány 2002-re 6,2%-ra esett vissza. Ebben a gazdasági hatások mellett statisztikai elszámolási tényezők is szerepet játszottak. 1991-1992-ben ugyanis a mezőgazdasági nagyüze-

mek alaptervékenységen kívüli tevékenységei nagyrészt önállósultak, más szervezeti keretek között végezték tovább a munkájukat, így „kikerültek” az ágazatból. Foglalkoztatásuk más nemzetgazdasági ágakban került elszámolásra.

16. táblázat

Az agrobiznisz nemzetgazdasági jelentősége

százalékos

Megnevezés	Kibocsátás alapján			Bruttó hozzáadott érték alapján			Foglalkoztatottak száma alapján		
	2000	2005	2007	2000	2005	2007	2000	2005	2007
Az agrobiznisz aránya a nemzetgazdaságban	15,58	12,86	12,26	12,36	10,55	10,17	16,30	14,83	14,47
A mezőgazdaság aránya az agrobizniszben	34,34	32,40	32,49	43,94	39,85	39,09	40,67	33,54	32,23
Az élelmiszer aránya az agrobizniszben	37,54	34,50	32,45	24,75	23,18	21,11	23,19	23,26	22,85

Forrás: Kovács, 2010/b alapján számítva

A mezőgazdasági foglalkoztatottak aránycsökkenése az uniós csatlakozást megelőző és követő években is folytatódott. Az évenkénti aránycsökkenés üteme 0,1 és 0,3% között alakult. A vizsgált időszak záró évének – előzetes adatok szerint számolt – 0,1%-os növekedése azzal magyarázható, hogy más nemzetgazdasági ágakban a válság hatására meredekebben csökkent a foglalkoztatás, mint a mezőgazdaságban.

Hasonló tendencia figyelhető meg az élelmiszeriparban, ahol a foglalkoztatottak aránya 2009-ben újra elérte a 3,5%-ot.

A mezőgazdasági beruházások nemzetgazdasági beruházásokon belüli aránya a GDP és a foglalkoztatási aránynál mérsékeltebb ütemben – 8,7%-ról 6,3%-ra – csökkent a rendszerváltást követő évtizedben. Ebben azonban elsődlegesen módszertani okok játszottak szerepet. A 2002. év előtt ugyanis a KSH a háztartási szektor mezőgazdasági jellegű beruházásait nem vette figyelembe, míg az uniós harmonizáció miatt 2002-ben már az is mezőgazdasági beruházásként került elszámolásra, ha egy család vásárolt egy motoros kerti kapát, vagy egy háti permetezőzt.

Az EU-hoz történő csatlakozásunk előtti két évben a mezőgazdasági beruházások nemzetgazdasági aránya 6,1-6,3% körül alakult, majd 2008-ig 3,7% és 4,5% között ingadozott. Újbóli emelkedés a vizsgált időszak utolsó két évében következett be. A változások két okkal magyarázhatók. Egyrészt a mezőgazdasági beruházások erősen támogatás-érzékenyek, tehát a termelők igyekeznek kivárni azt az időpontot, amikor a szükséges és tervezett beruházásaikhoz támogatás nyerhető. Ilyen ösztönző volt az uniós támogatásokat osztó Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP), ennek hatására növekedtek a beruházások 2008-ban és 2009-ben. A beruházási arány 2004. évi visszaesése az uniós csatlakozással és a támogatási struktúra változásával függ össze. A mezőgazdaságnak nyújtott szubvenciók meghatározó hányada volt a csatlakozás előtt a beruházási támogatás. Az Unió támogatási filozófiája azonban jelentősen eltér ettől a korábbi magyar gyakorlattól. A szubvenciók döntő hányada az Európai Unióban közvetlen – tehát a jövedelmet növelő – támogatásként kerül kifizetésre, a beruházási támogatások aránya mérsékeltebb. A termelők ezt a változást érzékelve igyekeztek 2002-re és 2003-ra előrehozni esedékes beruházásaikat. E két évi élénkebb investíciós tevékenység után természetes volt a visszaesés.

Az élelmiszeripar beruházási aránya 2005-ig stagnált, 3,6-3,7%-át adta a nemzetgazdaságnak. Az intenzív aránycsökkenés 2006-tal kezdődött és két év alatt az élelmiszeripar szerepe a nemzetgazdasági beruházásokban több mint egyharmadával csökkent. Ennek oka az iparág kiteljesedő válsága volt.

Az agrárgazdaság részesedése a fogyasztásból a rendszerváltáskor mért 37%-ról 2002-ig 27,5%-ra csökkent. Ez a tendencia folytatódott 2005-ig, amikor az összes fogyasztásnak 25,1% át tették ki az élelmiszerek, italok és dohányárúk. Ezt a folyamatot akár pozitívan is értékelhetnénk, hiszen a – többnyire rugalmatlan – élelmiszerek fogyasztási arányának csökkenése a társadalom életszínvonalának növekedését is jelezheti. Valójában nem erről volt szó. A csökkenő arányt részben a fogyasztás mennyiségének visszaesés magyarázza, részben pedig az, hogy az élelmiszerek áremelkedése a rendszerváltást követő másfél évtizedben elmaradt az iparcikkekétől, energiahordozókétól és szolgáltatásokétól. Így a folyóáron számított fogyasztási arány már csak emiatt is mérséklődött.

Nem mehetünk el szó nélkül amellet a negatív hatás mellett sem, amit a médiumok reklámtévékenysége okoz az élelmiszerfogyasztásban. A reklámoknak csak kis hányada segíti a minőségi élelmiszerfogyasztást, döntő részük iparcikkeket, kozmetikumokat, intim cikkeket, stb. hirdet. Ezzel manipulálja a fogyasztói igényeket. Ma a társadalom szegényebb rétegeiben is kialakult az a szemlélet: inkább megveszem a gyerekeknek a mobil telefont és egyéb „presztizs cikkeket”, mint hogy a testi és szellemi gyarapodásukat segítő minőségi élelmiszerre költenék.

A 2006-tól kezdődően két éven keresztül tendenciáját tekintve növekedett az agrártermékek fogyasztásának aránya az összes fogyasztáson belül, majd 2008-ban és 2009-ben ismét csökkenés volt megfigyelhető. Ezekben a folyamatokban az életszínvonal visszaesése, és az élelmiszer fogyasztói árindex alakulása játszott szerepet.

A rendszerváltáskor a nemzetgazdasági export egynegyedét az agrárgazdaság adta. Ez az arány az EU csatlakozás időpontjára 6%-ra csökkent, és az azóta eltelt időszakban előbb csökkent, majd növekedett, 2009-ben 7,3% volt. Ez az arány nagyobb, mint a mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat és az élelmiszeripar nemzetgazdasági GDP-ből való részesedése. Az agrárgazdasági külkereskedelmi forgalom egyenlege végig pozitív volt a vizsgált időszakban. Ezzel az agrárgazdaság fontos stabilizáló szerepet játszik Magyarország külkereskedelmi mérlegének alakulásában.

3. A mezőgazdaság erőforrásai

A mezőgazdasági termelés néhány alapvető erőforrása (a termőföld, a víz, a munkaerő) nemzetközi összehasonlításban még mindig kiaknázható komparatív előnyt jelent a nemzetgazdaság egésze és így a vidéken élők számára is. Ez a megállapítás annak ellenére is helytálló, hogy kétségtelenül vannak komparatív hátrányaink is, amelyekről agrárius berkekben sokszor elfeledkezünk. Így néhány más erőforrás (az eszközök és a tőke) tekintetében már gyengébbek vagyunk, de a kontinentális éghajlat miatti gyakori szélsőséges időjárás, az aszály, nyáron a kánikulai meleg, télen a -20 °C -t elérő hideg versenyhátrányt is jelent a hazai termelőknek.

A termelési feltételek mennyiségében, minőségében, tulajdonviszonyaiban, hasznosításuk szervezeti rendszerében, közgazdasági környezetében a kilencvenes évtized gyökeres változásokhoz vezetett. A társadalmi-gazdasági átalakulás feszítő és tartósan ható problémák sokaságát hozta felszínre, amelyeket a XXI. század első évtizedének – agrárgazdaságot tekintve – konszolidáltabb viszonyai is alig tompították. A 2004. évi EU csatlakozás is új megvilágításba helyezte az ágazatot, hiszen a kétségkívül növekvő támogatások és piacok mellett a gazdálkodóknak erősödő konkurenciával is meg kellett küzdeniük. Ráadásul a társadalmi erodálódás és a 2008. évvel kezdődő gazdasági világválság negatív következményeivel is számolni kellett.

Az agrárágazat gazdasági, – és közvetlen vidéki kapcsolódása miatt – társadalmi, szociális szerepének jövőbeni pozitív alakulása fontos nemzetgazdasági érdek. Ezért a mezőgazdasági adottságok ésszerű kihasználása, az anomáliák mielőbbi megszüntetése döntő fontosságú.

3.1. Hazánk legfontosabb természeti kincse a termőföld

Magyarország legfontosabb természeti erőforrása a termőföld. A szántóterületek minősége, a talajtípusok, a fizikai adottságok, a domborzati viszonyok az általános minősítés szerint kedvezőek a mezőgazdasági termelés számára. A földminőséget befolyásoló tényezők az ország területén azonban jelentős eltéréseket mutatnak. Különbségek főként a domborzat, a talajok fizikai tulajdonságai, természetes termőképessége és a vízgazdálkodás tekintetében figyelhetők meg. Egyes kisebb területi egységek ugyanakkor különleges termőhelyi adottságokkal jellemezhetők, ezek tájjellegű, különleges termékek termelését teszik lehetővé, amelyhez sok esetben a termék egyedi minőségét fokozó, hagyományos termelési-, feldolgozási kultúra is társul.

A rendszerváltás után a piacgazdaság kiépülése, de különösen a tulajdonváltás következtében a termőfölddel kapcsolatos kérdések a szakmai és politikai viták keresztüzébe kerültek. Ugyanakkor egyik kormányban sem volt meg az elszántság, az erő és a megegyezéskészség, hogy ezt a kérdéskört perspektivikusan kezelje. De a szakma is megosztott volt. A viták érthetőek és magyarázhatók, hisz a föld „... jellegében inkább vagyongörző, így tartós megélhetési garanciát és bizonyos értelemben mindig társadalmi pozíciót jelent tulajdonosának”. (Takács, 1998) Korlátozott és monopolizálható termelési tényező, ezért a – nem mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó – vagyonos társadalmi réteg kiemelt céljai közé tartozik a földvagyonszerzés.

A földkérdés különösen élesen vetődik fel egy olyan – kevés erőforrással rendelkező – ország esetében, mint Magyarország, ahol a mezőgazdaság gazdasági és társadalmi szerepe is jelentős. Ráadásul a statisztikai adatok szerint az ország 9,3 millió hektár összes területének 83,6%-a termőterület, míg a mezőgazdasági terület az összes földterület 62,2%-át teszi ki. (17. táblázat)

A földterület használata művelési ágak szerint

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
A művelési ágak terület, ezer hektár								
Szántó	4 515,5	4 515,5	4 510,3	4 513,1	4 509,6	4 506,1	4 502,8	4 501,6
Kert	98,5	96,0	96,8	95,9	96,0	96,1	96,1	96,1
Gyümölcsös	97,3	98,3	102,6	102,8	102,8	101,9	98,5	98,7
Szőlő	92,8	93,3	94,5	86,0	86,0	86,0	82,6	82,8
Gyep	1 063,1	1 061,6	1 059,6	1 056,9	1 014,5	1 016,9	1 009,8	1 004,2
Mezőgazdasági terület	5 867,3	5 864,7	5 863,8	5 854,8	5 808,9	5 807,1	5 789,7	5 783,3
Erdő	1 771,7	1 775,1	1 775,1	1 775,1	1 776,7	1 822,4	1 884,4	1 895,6
Nádas	60,0	60,5	61,5	62,0	61,1	57,1	59,4	60,5
Halastó	33,0	33,4	33,6	33,8	34,2	34,4	34,7	35,8
Termőterület	7 732,0	7 733,6	7 734,0	7 725,7	7 680,9	7 721,0	7 768,3	7 775,2
Művelés alól kivett terület	1 571,0	1 569,8	1 569,4	1 577,7	1 622,5	1 582,4	1 535,1	1 528,2
Összesen	9 303,4	9 303,4	9 303,4	9 303,4	9 303,4	9 303,4	9 303,4	9 303,4
A művelési ágak megoszlása, %								
Szántó	48,5	48,5	48,5	48,5	48,5	48,4	48,4	48,4
Kert	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Gyümölcsös	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Szőlő	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Gyep	11,4	11,4	11,4	11,4	10,9	10,9	10,9	10,8
Mezőgazdasági terület	63,1	63,0	63,0	62,9	62,4	62,4	62,2	62,2
Erdő	19,0	19,1	19,1	19,1	19,1	19,6	20,3	20,4
Nádas	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7
Halastó	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Termőterület	83,1	83,1	83,1	83,0	82,6	83,0	83,5	83,6
Művelés alól kivett terület	16,9	16,9	16,9	17,0	17,4	17,0	16,5	16,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH

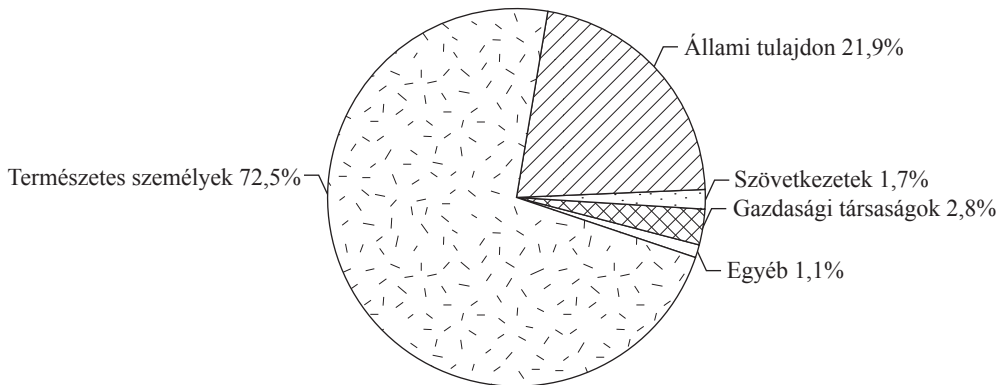
A művelési ágak 2002-2009 közötti változását vizsgálva szembevetendő a mezőgazdasági terület mérsékelt, de folyamatos zsugorodása, amely főként a gyep tévesztéséből adódik. Ugyanakkor a mezőgazdasági terület aránycsökkenése jóval mérsékeltbb ütemű, mint ami az 1990-2002 közti időszakot jellemezte. Meglepőnek tűnhet ugyanakkor, hogy a művelés alól kivett terület nagysága csökkent az utóbbi években, ezzel megfordult az a korábbi tendencia, aminek következtében a művelés alól kivett területek közel másfélszeresükre (147,2%) gyarapodtak 1990-2002 között.

A mezőgazdasági hasznosítású területek előzőekben vázolt csökkenésének mértéke és üteme a jövőt illetően is kiemelt figyelmet igényel, hiszen hazánkban az agrártermelés adottságai nemzetközi összehasonlításban is igen kedvezőek. A mezőgazdasági terület (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, gyep) aránya az utóbbi évtizedben bekövetkezett csökkenés ellenére még mindig kiemelkedően magas. Az európai országok közül csupán Dánia és az Egyesült Királyság haladja meg mini-

málsan ezt az arányt – bár ott a szántó aránya lényegesen kisebb –, máshol a mezőgazdasági terület részesedése jóval szerényebb. Az Európai Unió (EU-27) tagállamainak átlagát hazánkban a mezőgazdasági terület aránya 20,8 százalékponttal, a szántó részesedése 18,3 százalékponttal haladja meg. A kimagasló területi részesedésen túl a termelési tényezők (domborzat, talajminőség, termelési hagyományok) olyan együtteséről van szó, amely felbecsülhetetlen, mással nem pótolható erőforrást jelent, ennek okszerű, versenyképességet növelő hasznosítása megkerülhetetlen követelmény.

1. ábra

A külterületi termőföldtulajdon szerkezete (2009)

Forrás: Országos igazgatási határos fekvésenkénti és összevont főösszesítők 2009. január 1. FVM FÖMI, 2009

Az 1990-es évek elején kezdődött rendszerváltás célja a tulajdonviszonyok gyökeres átalakítása, a magántulajdon dominanciájának megteremtése (visszaállítása) volt. A változások eredményeként a termőföld döntő hányada magántulajdonba került és ezek az arányok az ezredforduló után jelentős mértékben már nem változtak. A földtulajdon 2009. évi szerkezetét bemutató 1. ábra szerint a földterület több mint 20%-a van állami tulajdonban, közel 2%-a szövetkezeti, 3%-a gazdasági társasági tulajdon, míg mintegy 73%-a felett magántulajdonosok rendelkeznek.

A kilencvenes évek változásai jelentősen átrendezték a gazdálkodás különböző formáihoz kötődő földhasználat arányait is. A változások eredményeként 2003-ban az egyéni gazdálkodók KSH által regisztrált földhasználat a termőterület 34,6%-ára volt jellemző⁴. (2. ábra) A gazdasági társaságok⁵ területi aránya a folyamatos csökkenés következtében már alatta volt az 50%-nak. Az uniós csatlakozástól kezdődően azonban már nem volt markáns átrendeződés a földhasználatban. Kissé tovább növekedett az egyéni szerepe, elsősorban a gazdaságra nem azonosítható terület rovására.

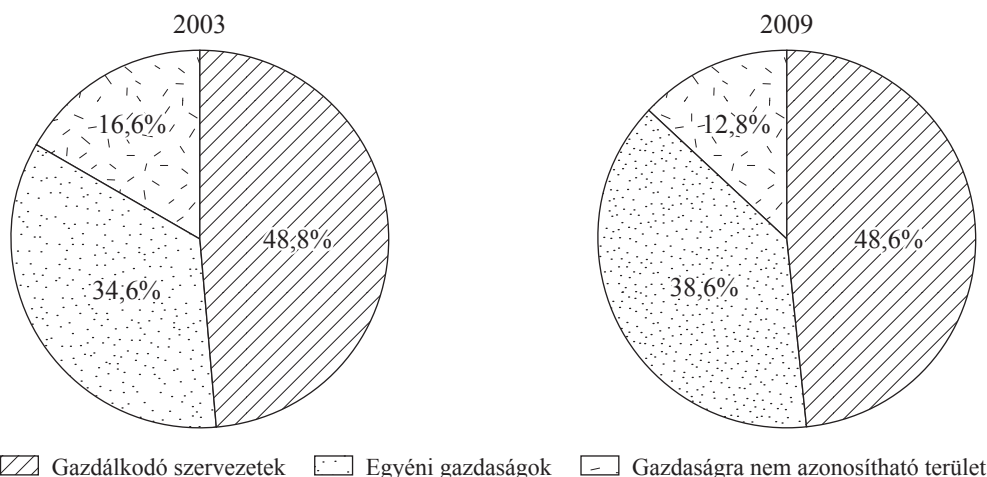
⁴ Gazdaságra nem azonosítható területek azok a földterületek, amelyeket olyan szervezetek és intézmények használnak, amelyek a jogszabályokban rögzített definíciók szerint nem tekinthetők gazdaságnak. Ilyenek például a a MÁV-hoz, vízügyi szervezetekhez, honvédséghez, nemzeti parkokhoz, egyházakhoz, stb. tartozó területek. Ezeken a szó klasszikus értelmében nem gazdálkodnak (bár erre is vannak példák).

⁵ A gazdasági társaságokat nem célszerű kizárólag közös művelésű, nagyobb méretű vállalatokkal azonosítani, mivel közéjük tartoznak például azok a „családi” gazdaságok is, amelyek Bt. formájában működnek.

A földhasználat részletesebb elemzésére az Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) 2000, valamint a Gazdaságszerkezeti Összeírás (GSZÖ) 2003, 2005 és 2007 adatai adnak lehetőséget. Az összeírások célja, módszere, időpontja, kritériumrendszere eltér az évenkénti adatszolgáltatástól, így a két adatközlés között számszerű – sőt tendenciaszerű – eltérések vannak. A teljes körű összeírás – összhangban az uniós gyakorlattal – a statisztikai gazdasági méret⁶ minimális küszöbét el nem érő gazdaságokat, valamint azokat a területeket kihagyta a felmérésből, amelyek használói, művelői akár személyként, akár szervezetként nem voltak „beazonosíthatók”. Ez ad magyarázatot a földterület-statisztikából számított 2. ábra és az ÁMÖ, illetve GSZÖ-k területi adatainak különbözőségére.

2. ábra

Mezőgazdasági hasznosítású termőterület használatának változása szervezeti formák szerint

Forrás: KSH

⁶ Az EU agrárstatisztikára vonatkozó jogszabályai szigorú lefedettségű szintet írnak elő. Ez a vizsgált időszakban azt jelentette, hogy addig kell bevonni az összeírásba termelőket, míg azok összes kibocsátása le nem fedi a mezőgazdaság egész output-ának legalább 99%-át. Ennek a következménye, hogy a tagországok más-más statisztikai küszöbértéket határoznak meg.

Magyarországon gazdaság: mezőgazdasági tevékenységet folytató, technikailag és gazdaságilag különálló termelőegység, amely(nek) használt

- termőterülete (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, rét, legelő, erdő, nádas, halastó külön-külön vagy együtt) legalább 1500 m², vagy
- gyümölcsös-, illetve szőlőterülete külön-külön vagy együtt legalább 500 m².

Továbbá, ha

- egy nagyobb élő állatot (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske, bivaly),
- 50 db baromfit (tyúkféle, liba, kacska, pulyka, gyöngyös) külön-külön vagy együtt,
- 25-25 házinyulat, prémes-állatot, húsgalambot, vagy
- 5 méhcsaládot tart,
- az összeírást megelőző 12 hónap folyamán, illetve
- mezőgazdasági szolgáltatást végzett, vagy
- intenzív kertészeti termelést (pl.: üvegház, fólia alatti termelést) folytatott.

A KSH által megfigyelt gazdaságok döntő hányada (több mint 90%-a) rendelkezik földterülettel. A két alapvető gazdálkodási forma földhasználatát, „földhöz kötöttsége” viszont jelentősen eltér egymástól. Az egyéni gazdaságok tevékenysége jellemzően földterülethez kötött, míg ez a gazdálkodó szervezetek mintegy kétharmadára mondható csak el. Ez utóbbiak állattartással, vagy különféle szolgáltatással foglalkoznak. A „föld nélküli” gazdálkodás eddigieknél jóval nagyobb aránya a földprivatizáció és a földhasználat egyik feszítő gondját jelzi. A gazdálkodó szervezetek jelentős része ugyanis a bérelhető földek hiányához, vagy a bérleti díj vállalásának pénzügyi nehézségeihez igazodva kényszerült korábbi termelési szerkezetének megváltoztatására, illetve arra, hogy az állattartás takarmányszükségletét (az ugyancsak kockázatos, a termelés költségeit növelő) vásárlásból fedezze.

A jelenlegi földhasználat a gazdálkodási formák közötti bipolaritást is jelzi. Az összes „gazdaság” mindössze alig több mint 1%-át kitevő gazdasági szervezetek használták 2007-ben a földterület nagyobb részét.⁷ A „gazdaságok” döntő többségét (98,8%) alkotó egyéni gazdaságok pedig a terület alig több mint egyharmadát művelték. (18. táblázat) A gazdaságfogalom idézőjeles használatát az magyarázza, hogy a statisztikában a 5. lábjegyzetben közölt kritériumok miatt olyan háztartások is „gazdaságként” vannak nyilvántartva, amelyek ökonómiai értelemben semmiképpen sem tekinthetők annak. (Például egy sertést hizlaló pedagógus házaspár is gazdaságnak minősül.)

18. táblázat

A földterülettel rendelkező egyéni gazdaságok és gazdasági szervezetek száma és termőterületi részesedése

Megnevezés	Gazdaságok száma (db)			Területi részesedése (%)		
	2000	2003	2007	2000	2003	2007
Egyéni gazdaságok	958 534	765 608	618 651	40,5	39,2	37,7
Gazdasági szervezetek	8 382	7 813	7 405	59,5	60,8	62,3
Összes gazdaság	966 916	773 421	626 056	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, GSZÖ

A GSZÖ-k adatai a 2000. évi ÁMÖ-höz képest a „gazdaságok” számának markáns csökkenését mutatják. Míg az ezredfordulón közel 967 ezer „gazdaságot” regisztrált a KSH, ez a szám hét év alatt mintegy harmadával, 626 ezerre csökkent. Ennek következtében a „gazdaságokra” jutó átlagos földterület is növekedett.

A két alapvető földhasználati, gazdálkodási forma térségi arányaiban is különbségek figyelhetők meg. A gazdasági szervezetek terület-lekötése az Észak- és a Dél-Alföld kivételével, szinte minden régióban 7-10 százalékponttal felülmúlja az országos átlagot. (19. táblázat) Ebből adódóan az egyéni gazdaságok földhasználati aránya az Alföldön a legmagasabb, 50% körül alakul.

⁷ Azok az adatsorok, amelyek az ÁMÖ és a GSZÖ-k információira épülnek értelemszerűen csak 2007-ig szolgáltatnak adatokat, mivel akkor volt a legutolsó GSZÖ.

**Mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságok által
használt földterület megoszlása régióként (2007)**

Régiók	Mezőgazdasági tevékenységet folytató			
	gazdasági szervezetek	egyéni gazdaságok	gazdasági szervezetek	egyéni gazdaságok
	számaránya*, %		területi aránya*, %	
Közép-Magyarország	1,3	98,7	68,7	31,3
Közép-Dunántúl	1,4	98,6	72,5	27,5
Nyugat-Dunántúl	1,6	98,4	71,1	28,9
Dél-Dunántúl	1,6	98,4	69,7	30,3
Észak-Magyarország	1,2	98,8	69,0	31,0
Észak-Alföld	0,9	99,1	50,3	49,7
Dél-Alföld	1,0	99,0	49,7	50,3
Ország összesen	1,2	98,8	62,3	37,7

* A gazdaságok száma, illetve területe együttesen = 100,0%.

Forrás: KSH 2007. évi GSZÖ

A föld tulajdonviszonyainak gyökeres átalakítása a kilencvenes években (a korábbi tulajdonosok és örökösök kárpótlása, a tagi-alkalmazotti, valamint a részarány tulajdonú földek kijelölése és tulajdonba adása) jelentősen kiszélesítette a földtulajdonra jogosultak körét, attól függetlenül, hogy korábban kötődtek-e a mezőgazdasághoz, vagy a birtokukba került földön mezőgazdasági termelést akarnak-e folytatni. A kilencvenes évek átalakulásainak következménye tehát egy meglehetősen átláthatatlan, elaprózott tulajdoni szerkezet kialakulása lett, amelyben a biztonságos megélhetést nyújtó, életképes méretű gazdaságok kialakulásának lehetőségét csak a bérbeadásra épülő földhasználat adhatja meg.

A hazai szakirodalomban és adatbázisokban Magyarországra vonatkozóan eltérő földbérleti arányszámok szerepelnek, mindegyikükre jellemző, hogy meghaladják az EU átlagát és növekvő tendenciájúak. A gazdaságszerkezeti összeírások adatai szerint (GSZÖ 2003; 2005; 2007) a bérelt mezőgazdasági területek aránya 2007-ben elérte a gazdaságok által hasznosított mezőgazdasági terület 60,9%-át (20. táblázat). 2003-2007 között mind az egyéni gazdaságokban, mind a gazdasági szervezetekben növekedett a bérelt mezőgazdasági területek aránya (5,7%-kal, illetve 3,0%-kal). A bérelt területek aránya a földhasználat méretcsoportjai szerint növekvő. Az egyéni gazdaságok esetében a saját tulajdonon történő termelés szerepe a jelentősebb, a földbérlet aránya átlagosan 26,5%. A társas vállalkozások, gazdaságok a hatályos jog szerint nem szerezhettek földtulajdont⁸, így csaknem kizárólagos földhasználati jogcímük a földhasznóbérlet (92,9%-ban). Az egyéni gazdaságok közül arányaiban a legtöbb földet a 300 hektár feletti területen gazdálkodók (42,4%), a legkevesebbet a 10 hektár alatti földterületet használók (7,0%) bérlik.

⁸ A földtulajdon szerkezetét jelző 1. ábrán a szövetkezetek és a gazdasági társaságok néhány százalékot birtokolnak a földterületből. Ennek magyarázata a kilencvenes évek elejének néhány hetes jogi interregnuma.

A földbérlet arányának növekedése az ország valamennyi régiójára jellemző, de a bérleti gazdálkodás a Dunántúlon a legelterjedtebb, aránya 68,1-69,8%. Az alföldi régiókban a gazdálkodásban a saját területek használata aránylag fontosabb, a bérelt területek aránya 15-17 százalékponttal alacsonyabb (21. táblázat).

20. táblázat

Bérelt mezőgazdasági terület aránya a gazdaságok méretcsoportjai szerint

százalék

Megnevezés	Egyéni gazdaságok			Gazdasági szervezetek			Gazdaságok összesen		
	2003	2005	2007	2003	2005	2007	2003	2005	2007
10 ha alatti	4,7	4,7	7,0	70,4	68,1	83,0	5,0	5,2	7,6
10-50 ha	16,7	16,8	21,3	81,5	79,7	83,7	19,3	19,7	24,7
50-100 ha	28,0	31,4	33,2	85,0	82,9	87,2	33,8	37,1	39,1
100-300 ha	40,0	39,2	41,4	88,8	89,5	91,6	56,2	53,7	55,3
300 ha felett	49,2	46,9	42,4	90,3	92,6	93,4	89,1	91,0	91,2
Összesen	20,8	22,7	26,5	89,9	91,9	92,9	55,0	57,9	60,9

Forrás: GSZÖ 2003, 2005, 2007, KSH., Biró (2010) alapján

21. táblázat

A gazdaságok földhasználatának regionális jellemzői Magyarországon (2007)

Megnevezés	Gazdaságok száma (ezer db)	Mezőgazdasági területe (ezer ha)	Átlagos terület (ha)	Bérelt terület aránya (%)
Közép-Magyarország	55,7	303,0	5,4	64,7
Közép-Dunántúl	52,1	492,0	9,4	69,8
Nyugat-Dunántúl	59,2	472,2	8,0	68,1
Dél-Dunántúl	71,6	623,6	8,7	69,4
Észak-Magyarország	75,5	433,6	5,7	62,9
Észak-Alföld	135,5	946,6	7,0	54,1
Dél-Alföld	116,5	957,6	8,2	51,7
Összesen	565,9	4 228,6	7,5	60,9

Forrás: GSZÖ 2007, KSH., Biró (2010) alapján

A gazdasági szervezetek esetében a haszonbérelt területek egy része a saját tagok, részvényesek földtulajdonát képezi. A 2 Európai Méret Egység (EUME)⁹ feletti társas vállalkozások esetében a vállalkozások saját és a tulajdonosok földtulajdona 2009-ben átlagosan 62,4 hektár, a hasznosított mezőgazdasági területük 16.3%-a volt. (22. táblázat) A legnagyobb földtulajdonnal, átlagosan 226,2 hektárral az 1000 hektár feletti területet használó társas vállalkozások tulajdonosai rendelkeztek.

⁹ Az Európai Unióban a gazdaságok az ökonomiai méretét meghatározó, pénzértékben megadható mérőszáma.

**A 2 EUME feletti társas vállalkozások tulajdonosainak
földtulajdona (mezőgazdasági terület 2009)**

Megnevezés	Üzemek száma (darab)	Használt terület (ezer ha)	Átlagos terület (ha)	Ebből saját és a cégtulajdonostól bérelt	
				ha	%
50 ha alatti	2 331	39,1	16,8	12,1	72,0
50-100 ha	613	46,9	76,5	27,1	35,5
100-300 ha	1 182	225,4	190,7	32,6	17,1
300 ha felett	894	550,8	616,2	133,8	21,7
1000 ha felett	674	1 316,4	1 951,9	226,2	11,6
Összesen	5 695	2 178,6	382,5	62,4	16,3

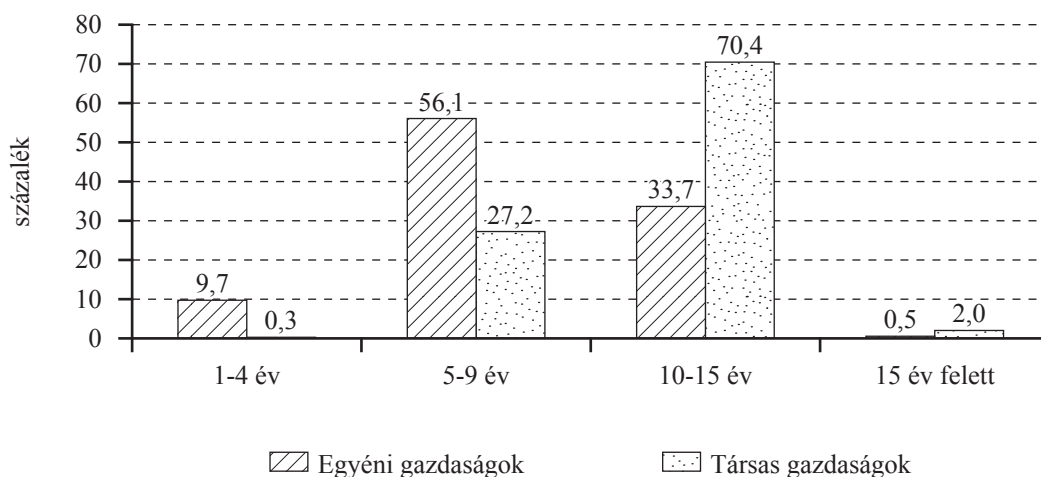
Forrás: AKI teszüzemi adatok. Biró (2010) alapján

A haszonbérlet időtartamát illetően, annak maximumát határozza meg a földtörvény, amely legfeljebb 20 év lehet.¹⁰ A magyar földtörvényben – eltérően sok nyugat-európai ország gyakorlatától – nem szerepel a földbérlet minimális időtartamára vonatkozó előírás, amely általában a bérlő érdekeit, gazdálkodásának biztonságát szolgálja.

A bérleti szerződés időtartama a gazdaságok átlagában 8 év körül alakult (az egyéni gazdaságokban 7,1 év, a társas vállalkozásokban 9,1 év). Egy 2005-ben folytatott kutatás szerint (Kapronczai, 2005) a társas gazdaságoknál a megkötött bérleti szerződések meghatározó hányada 10 éves volt, illetve azt kissé meghaladta. Ezzel szemben az egyéni gazdaságok több mint fele 5-9 évre kötötte meg a bérleti szerződést. Rövid távú – 1-4 éves – bérlet a társasoknál alig fordult elő, míg az egyéniéknél megközelítette a 10%-ot. A 15 évet meghaladó bérleti szerződések száma elhanyagolható volt. (3. ábra)

3. ábra

A bérleti szerződések időtartama az egyéni és társas gazdaságokban

Forrás: Kapronczai, 2005

¹⁰ Néhány privatizált, volt állami gazdaság esetében 50 éves bérlet is előfordul.

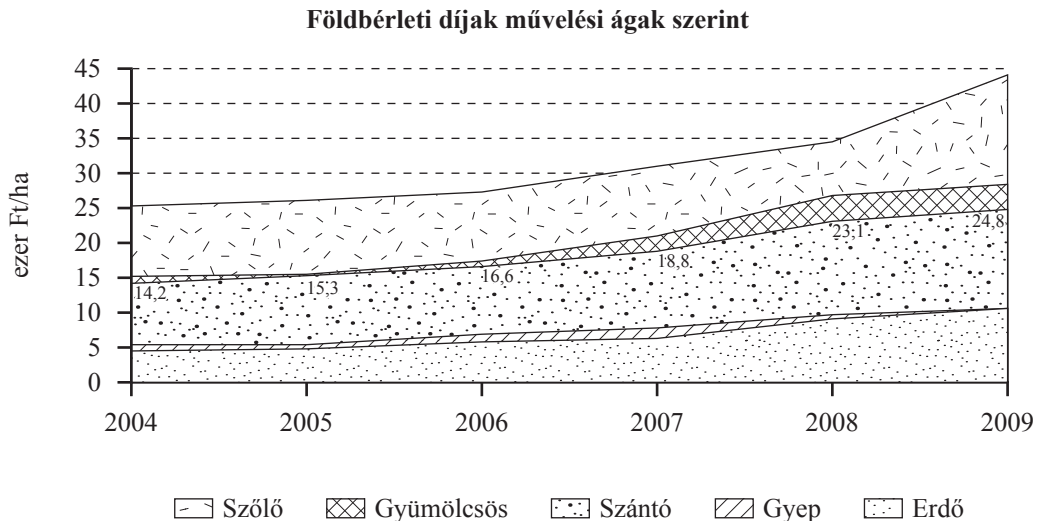
Az uniós csatlakozás időszakában összességében érezhetően csökkent a földkínálat és növekedett a földkereslet, ami a földhaszonbérleti díjak emelkedésével járt együtt. Megfigyelhető, hogy a bérbeadók a területalapú támogatás egy részére (ma már egyre inkább egészére) igényt tartanak, függetlenül attól, hogy ezt a támogatást csak a földhasználó veheti föl. A bérleti díjak növekedésében nagy szerepe volt a birtok-összevonási célú földvásárláshoz igényelhető állami támogatásnak és a hitelekhez nyújtott kamattámogatásnak is.

Az Unióban a bérleti díjak a föld árának 2-3%-át teszik ki, és viszonylag stabilak. Ezzel szemben Magyarországon a bérleti díjak földárhoz mért aránya meglehetősen széles sávban – 2-10% – ingadozik. A közelmúltban ugyanakkor elsősorban a földbérleti díjak emelkedtek, és ma már a föld árának átlagosan mintegy 6%-át teszik ki. Ennek oka az volt, hogy a támogatások mértékének emelkedése növelte a bérleti díjakat, és a spekulánsok is felverték a földbérlet árát. Céljuk, hogy – egy ideig a magasabb díj megfizetését is átvállalva – hosszú távú földbérleti szerződések révén elővásárlási jogot szerezzenek a majdan megvásárolni kívánt területre.

Továbbra is igaz Szűcs és Csendes azon megállapítása, hogy Magyarországon a a földpiac és a földbérleti piac teljesen elszakadt egymástól, különváltan működnek, eltérő, esetenként ellentétes hatásokat, információkat közvetítenek a termelők és a tulajdonosok felé, ami nagyon kedvezőtlen folyamatokat tart életben. (Szűcs-Csendes, 2002)

A KSH szerint a szántóterületek éves bérleti díja országos átlagban 2009-ben elérte a 24,8 ezer forintot hektáronként (4. ábra)¹¹. A szántóterületek földbérleti díja 2004-2009 között évente átlagosan 11,8%-kal, összességében közel 75%-kal nőtt. A művelési ágak közül a szántóhoz hasonló mértékű a növekedés a szőlő és a gyümölcsös esetében, a gyepterületek bérleti díja kétszeresére, az erdőé közel két és félszeresére növekedett a vizsgált időszakban.

4. ábra

Forrás: KSH, Biró (2010) alapján

¹¹ Mezőgazdasági területet használó gazdasági szervezetek és az egyéni gazdaságok föld- és vetésterületének összeírásai.

A 2 EUME feletti testületi gazdaságok átlagosan 23,3 ezer forint bérleti díjat fizettek a szántó hektárjáért 2009-ben (23. táblázat). Az átlagot közel 35%-kal meghaladó bérleti díjat (31,4 ezer Ft/ha) a Dél-Dunántúlon gazdálkodók fizetik. Az országos átlagnál magasabb még a földbérleti díj a Dél-Alföldön is (25,5 ezer Ft/ha). A legalacsonyabb bérleti díjat (az országos átlag mintegy négyötödét, a „legdrágább” dél-dunántúli régió átlagának kevesebb mint 60%-át) a közép- és észak-magyarországi régió gazdálkodói fizetik. A csatlakozást követően a földbérleti díjak regionális különbségei arányaiban mérséklődtek. A földbérleti díjak megduplázódtak az alföldi régiókban, míg a Dél-Dunántúlon „mindössze” 70%-kal nőtt a földbérlet átlagos díja.

23. táblázat

Szántóföld bérleti díja régiók szerint

ezer Ft/ha

Megnevezés	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Index 2004 = 100%
Közép-Magyarország	10,1	11,3	11,2	16,4	18,7	18,2	179,9
Közép-Dunántúl	11,8	12,1	16,6	21,2	21,7	20,5	173,7
Nyugat-Dunántúl	11,8	12,3	12,9	19,7	21,1	21,6	183,3
Dél-Dunántúl	18,4	23,9	26,5	27,7	27,9	31,4	170,4
Észak-Magyarország	9,1	9,2	7,5	13,2	16,5	18,4	201,8
Észak-Alföld	11,5	13,5	14,7	16,8	22,1	21,8	189,8
Dél-Alföld	12,8	14,2	18,4	21,5	25,3	25,5	199,1
Magyarország	12,7	14,7	16,4	20,1	22,5	23,3	183,7

Forrás: Tesztüzemi adatok, Biró 2010 alapján

24. táblázat

A termőterületet használó gazdaságok számának megoszlása a termőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, gazdaságcsoportonként (2007)

Megnevezés	Gazdaságok		Földterület		Egy gazdaság átlagos területe, ha
	száma	megoszlása, %	hektár	megoszlása, %	
Egyéni gazdaságok					
10 ha alatti	524 894	93,0	593 874	21,8	1,1
10-50 ha	30 262	5,4	784 918	28,8	25,9
50-100 ha	5 420	1,0	464 783	17,0	85,8
100-300 ha	3 726	0,7	750 257	27,5	201,3
300 ha felett	282	0,1	135 914	5,0	481,5
Összesen	564 584	100,0	2 729 200	100,0	4,8
Gazdasági szervezetek					
10 ha alatti	1 033	15,6	3 807	0,1	3,7
10-50 ha	1 588	24,0	41 182	1,2	25,9
50-100 ha	828	12,5	59 178	1,7	71,5
100-300 ha	1 424	21,6	265 782	7,7	186,6
300 ha felett	1 734	26,2	3 090 059	89,3	1 782,1
Összesen	6 608	100,0	3 460 700	100,0	523,7

Forrás: KSH GSZÖ, 2007

A földterület tulajdonjog szerinti tagoltságának kedvezőtlen hatásait a bérbeadásra épülő földhasználat némileg mérsékli. Az átlagos területi méretek a földterülettel rendelkező egyéni gazdaságokban (4,8 ha) és a gazdasági szervezetekben (523,7 ha) jelentősen eltérnek egymástól. (24. táblázat)

A kétpólusú földhasználatot jól mutatja a két gazdálkodási forma azonos méretkategóriák szerinti összehasonlítása. Nevezetesen:

- míg az egyéni gazdaságok száma és területi hányada a kisebb birtokkategóriák felé „lejt”, addig a gazdasági szervezetek a méretskála felső részénél csoportosulnak, jelezve a kétpólusú földhasználatot, a gazdálkodási jellemzők és lehetőségek eltéréseit;
- az egyéni gazdaságok földhasználatának túlzott tagoltsága tükröződik abban, hogy átlagos méretük csupán megközelíti az 5 hektárt és meghatározó hányaduk (93%-uk), – a termőterület alig több mint egyötödével (21,8%) – a 10 hektár alatti méretkategóriába tartozik. Az 5 hektárnál kisebb területet használó gazdaságok meghatározó (mintegy 90%-os) aránya miatt az átlagméret itt alig haladja meg az 1 hektárt;
- a földhasználat másik pólusát jelentő gazdálkodó szervezetek egynegyede (26%-a) a 300 hektár feletti kategóriába tartozik, a gazdaságcsoport földterületének közel 90%-át műveli, átlagosan 1782 hektáros területen;
- a fentiekből következően az egyéni gazdaságok között elenyésző az úgynevezett középüzemek száma és területi részesedése, amelyek térnyerésének ösztönzése EU tagként kiemelt fontosságú feladat.

Az egyéni gazdaságok méltányos megélhetést nyújtó, életképes, gazdaságos méretének kialakulásához, koncentrációjához hosszabb idő szükséges. A folyamatot ugyanis nem a szándékok, hanem a mezőgazdaság egészére jellemző tökehiány, a termelés alacsony jövedelmezősége fékezi. 1991-től 2007-ig az egyéni gazdaságok átlagos területe közel tízszeresére nőtt ugyan, de még így sem érte el az 5 hektárt. (25. táblázat) A gazdaságok döntő hányada 5 hektár alatti, amely nem nyújt megfelelő létalapot egy család biztonságos megélhetéséhez, legfeljebb csak akkor, ha más jövedelemforrással is rendelkezik. Az ennél is kisebb területet birtokló földtulajdonosok többnyire bérbe adják földjeiket a gazdálkodó szervezeteknek, vagy az egyéni gazdaságoknak. A bérbeadás tehát csökkenti a földhasználat egészségtelen elaprózottságát, de a bérlet bizonytalansága és költségnövelő hatása számos hátránnyal is jár.

Az egyéni gazdálkodás lassú területi koncentrációja, a termelés kiegészítő jellege jut kifejezésre a 2007-ben mezőgazdasági termelést folytató egyéni gazdaságok termelési cél szerinti megoszlásából. Az egyéni gazdaságok jelentős hányada (52,2%-a) csak önellátási céllal foglalkozott mezőgazdasági termeléssel, tehát a család megélhetésében betöltött szerepe nem elhanyagolható, de korántsem meghatározó. Valamivel több, mint 30%-uk jelezte, hogy a megtermelt termékek saját szükségleten felüli részét értékesíti, tehát jövedelem-kiegészítéshez jut. Az árutermelő gazdaságok aránya mindössze 15,4%, ami duplája a 2000. évinek. A piaci versenynek bizton kitehető gazdaságokat főként az árutermelést folytató, közel 96 ezer gazdaság képezi, amelyek száma mintegy 20 ezerrel növekedett hét év alatt. (5. ábra)

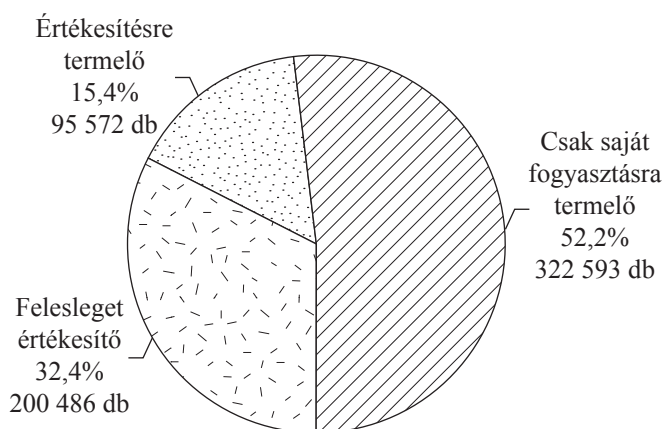
**A termőterületet használó egyéni gazdaságok száma
és földterülete birtokméret szerint**

Birtokméret, ha	Egyéni gazdaságok		Termőterület		Egy gazdaság átlagos területe, ha
	száma	megoszlása, %	hektár	megoszlása, %	
2000-ben					
-5	831 387	89,9	588 150	22,5	0,7
5,1-10,0	42 540	4,6	303 224	11,6	7,2
10,1-50,0	43 465	4,7	917 514	35,1	21,0
50,1-	7 398	0,8	805 112	30,8	113,1
Összesen	924 791	100,0	2 614 000	100,0	2,8
2007-ben					
-5	499 036	88,4	372 809	13,7	0,7
5,1-10,0	25 858	4,6	221 065	8,1	8,5
10,1-50,0	30 262	5,4	784 918	28,8	25,9
50,1-	9 429	1,7	1 350 954	49,5	143,3
Összesen	564 584	100,0	2 729 200	100,0	4,8

Forrás: Általános Mezőgazdasági Összeírás, 2000 – Területi Adatok, KSH. 2000, GSZÖ, 2003, 2007

5. ábra

Az egyéni gazdaságok száma és megoszlása a gazdálkodás célja szerint (2007)

Forrás: KSH GSZÖ 2007

A termőföld alapvetően rugalmatlan kínálatát Magyarországon a bérleti gazdálkodásból eredő kötöttségek, az állami tulajdonú termőföldek magas aránya (21,9%) és az osztatlan tulajdonok (mintegy 1,3 millió ha) korlátozzák. Arányaiban inkább az öröklés miatt bekövetkező tulajdonosváltás a jelentős.

A földpiac a föld adás-vételét, a tulajdon- és tulajdonosváltás színterét jelenti. A termőföld forgalma (örökléssel együtt) Magyarországon a csatlakozás évében 213,3 ezer hektár volt, a teljes termőterület 2,8%-a cserélt gazdát. A földforgalom 2009-ben 204,1 ezer ha-t tett ki. (26. táblázat) A föld tulajdonjogának a megváltozása többféle jogcímen történhet. A 2009. évi adatok szerint a tulajdonjog változással érintett terület:

- 63,5%-a, mintegy 129,7 ezer hektár esetében öröklés, csere, ajándékozás, illetve olyan adás-vétel volt a tulajdonváltozás oka, ahol nem jelentkezett elővásárlási jogosultság;
- ötöde (20,9%) elsődleges vásárlási jogosultsággal rendelkezők (tulajdonostársak, közeli hozzátartozók) tulajdonszerzése;
- 14,9%-án elővásárlási jogosultsággal rendelkezők (haszonbérlok-felesbérlok, a szomszéd és helyben lakó családi gazdálkodók, östermelők, mezőgazdasági vállalkozók, jogi személy társaságok tagjai, részvényesei) voltak a vásárlók;
- a Nemzeti Földalap vásárlásai a terület 0,7%-át érintették;
- a hazánkban letelepedett (jogszabály szerint vásárlási jogosultságot szerzett) EU tagállami állampolgárok termőföldszerzése (80,3 ha) nem érte el a termőföld forgalom 0,1%-át(!);
- A vásárolt terület átlagosan 1,9 hektár, a vásárolt parcellák átlagos mérete nagyon alacsony, 1,3 hektár.

Az örökléssel történő tulajdonszerzés a kimutatásban nem önálló kategória, mértékét Biró Szabolcs évi 80-90 ezer hektárra becsülte¹². (Biró, 2010) A földpiacon (öröklés nélkül) így mintegy 120-130 ezer hektár termőföld cserél gazdát évente. A forgalomból 35-40%-ra tehető tehát az öröklés, elővásárlási jogosultsággal vásárolt a területek 40%-a, melynek felét tulajdonostársak, közeli hozzátartozók, másik felét haszonbérlok és helybeli gazdálkodók (15%), valamint az NFA (5-6%) veszik meg. A külső vásárlás mértéke 15-20%-ra tehető. A földforgalom aránya a nyugat-dunántúli és a dél-alföldi régiókban a legmagasabb (3,9; és 3,4%), míg az észak-magyarországi régióban a legalacsonyabb (1,6%).

2004 előtt a földárak lassú növekedése volt tapasztalható, ami a tulajdonosokat inkább a földek megtartására ösztönözte. A gazdaságok földvásárlásának vizsgálata alapján (Kapronczai, 2005) a szántóföld piaci ára 20 aranykoronára vetítve közel 300 ezer forint volt a csatlakozás előtti időszakban (6. ábra).

¹² A természetes személyek termőföldtulajdonát (5558,3 ezer ha), hatvanöt éves átlagéletkort és a tulajdon egyenletes eloszlását feltételezve.

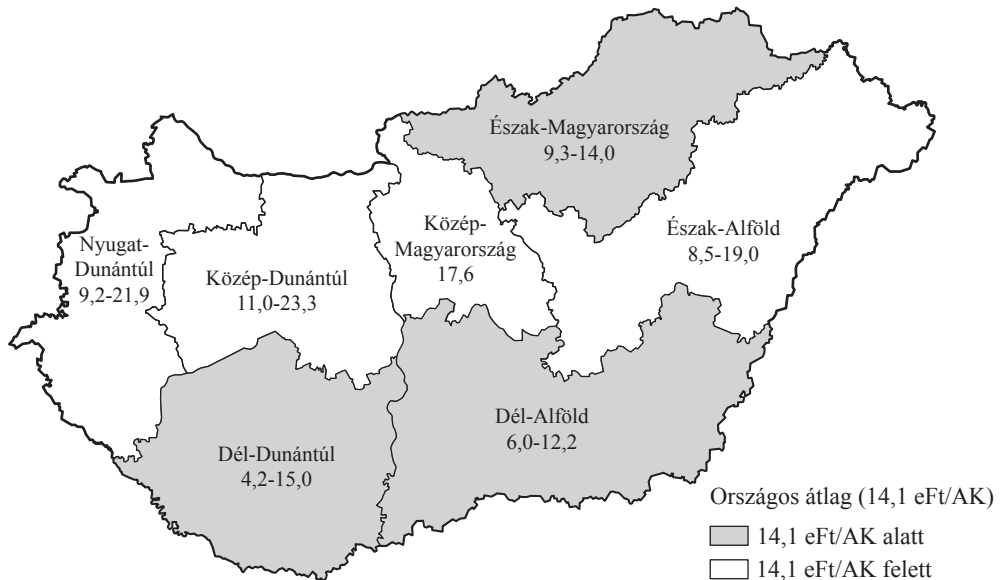
A termőföld forgalma elővásárlási jogosultságok alapján

Megnevezés	Bejegyzett földterület													
	ezer ha							megoszlás (%)						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Elővásárlási jogosultsággal:	91,1	90,5	95,5	90,2	81,1	74,4	42,7	45,2	45,3	40,2	38,2	36,5		
Tulajdonostárs, közeli hozzátartozó	34,4	31,6	49,4	49,0	47,2	42,6	16,1	15,8	23,4	21,8	22,2	20,9		
Haszombérlő és helybeli gazdálkodó	37,5	33,7	36,9	35,6	29,6	30,5	17,6	16,8	17,5	15,9	13,9	14,9		
Letelepedett (tag-állami) gazdálkodó	n.a.	0,4	0,3	0,1	0,1	0,1	-	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0		
Magyar Állam (NEA)	19,2	24,8	8,9	5,6	4,2	1,2	9,0	12,4	4,3	2,5	2,0	0,7		
Elővásárlási jogosultság nélkül:	122,2	109,8	115,3	134,4	131,4	129,7	57,3	54,8	54,7	59,8	61,8	63,5		
Öröklés, vásárlás, csere, ajándékozás	105,8	96,9	103,8	116,9	119,6	118,0	49,6	48,4	49,3	52,0	56,3	57,8		
Egyéb földforgalom	16,4	12,9	11,5	17,5	11,8	11,7	7,7	6,4	5,4	7,8	5,6	5,7		
Termőföld forgalom összesen	213,3	200,2	210,7	224,6	212,5	204,1	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		

Forrás: FVM FTF Ingatlanforgalmi adatgyűjtése, Bíró 2010 alapján

A szántóföld árának alakulása régióként, 2002-2004 átlaga

(ezer Ft/AK)

Forrás: Kapronczai, 2005

A szántóföldek átlagos értékesítési árait a régiók között és régiókon belül is jelentős szóródás jellemezte. A vizsgálat alapján a legmagasabb átlagárak a közép- és a nyugat-dunántúli régiókban és az Észak-Alföldön, a legalacsonyabbak a Dél-Alföldön, valamint Észak-Magyarországon alakultak ki. A szántóföld árának leggyakrabban előforduló szélsőértékei országosan 150 ezer és 1 millió Ft/ha között mozogtak 2004-ben.

Az egyéni gazdaságok saját tulajdonú földterületének értékelése alapján készített tesztüzemi felmérések (2006-tól) már országos és regionális földárakat is közölnek. Magyarországon egy hektár szántóterület átlagosan 457 ezer forintba került 2009-ben. (27. táblázat) A csatlakozás előtti árakhoz viszonyítva a növekedés 40-50% körüli. A szántóföld átlagos ára az országos átlaghoz viszonyítva jelentősebben (30,4%-kal) csak a dél-dunántúli régióban magasabb (596 ezer Ft/ha), míg a dél-alföldi régióban a legalacsonyabb (387 ezer Ft/ha).

Amennyiben a magyar szántóföld árát az uniós földárakhoz viszonyítjuk, Hollandiában huszonháromszoros, Dániában tizennégyszeres, Spanyolországban hétszörös, de még Franciaországban is közel két és félszeres a szántóföld ára. Az új tagállamok közül Lettországon több mint kétszeres, Lengyelországban és Szlovákiában viszont harmadával alacsonyabb a szántóföld ára hazánkhoz viszonyítva. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk után sem tapasztalható határozott felzárkózásunk az uniós földárakhoz. Ezen időszakban Magyarországon 40-50%-kal, a régi uniós tagállamok közül Svédországban és az Egyesült Királyságban közel 100%-kal, Finnországban 50%-kal, Hollandiában és Spanyolországban 20-30%-kal növekedtek a földárak. (Bíró, 2010)

Földárak főbb művelési áganként, régiók szerint (2009)

ezer Ft/ha

Megnevezés	Szántó	Gyep	Szőlő	Gyümölcsös
Közép-Magyarország	460	337	478	656
Közép-Dunántúl	431	257	1 097	822
Nyugat-Dunántúl	429	275	611	1 046
Dél-Dunántúl	596	287	1 188	993
Észak-Magyarország	447	117	1 833	1 187
Észak-Alföld	450	149	400	846
Dél-Alföld	387	211	451	482
Ország összesen	457	206	893	829

Forrás: Keszthelyi és Pesti (2009)

3.2. Vízhatszósítás

A mezőgazdasági termelés ősidők óta kitett a természeti környezet változó hatásainak. A napsugárzás, a csapadék, a levegő áldás és átok is lehet a gazdálkodók számára. Az új évezredben ugyanakkor egyre több jele mutatkozik annak, hogy a környezet még inkább kiszámíthatatlanabbá, bizonytalanabbá válik, ami növeli a termelés kockázatát, holott a mai világban, amikor mind több és több embert kell táplálni egyre magasabb színvonalon, a termelési stabilitás természetes igény. A növénytermesztés kockázat minimalizálásának legfontosabb eszköze az öntözés. Ma a világ megművelt területének mintegy hatodrésztét öntözik és ezen terem meg az élelmiszerszükséglet egyharmada.

Magyarország az öntözés tekintetében kedvező helyzetben lehetne, hiszen felszíni és felszín alatti vízzel gazdagon ellátott, de messze nem használja ki ezeket az adottságait. Immár több évtizede erodálódnak azok a fizikai eszközök (csatornák, öntözőberendezések, szivattyúházak), illetve szellemi javak (oktatás, kutatás), amelyek a magas színvonalú öntözéskultúrának feltételei. A jelenlegi állapotokat jellemzi, hogy hazánkat évente közel 10 köbkilométerrel több felszíni víz hagyja el, mint amely hozzánk befolyik, miközben egyes években súlyos aszály sújtja az ágazatot. Ha csak a felszíni vizekből adódó öntözés lehetőségeit kihasználná Magyarország, sokkal stabilabb és intenzívebb mezőgazdálkodást folytathatna.

A mintegy 550 mm évi átlagos csapadékmennyiség a legtöbb jelenleg termesztett növénykultúra számára elvileg elegendő. A fő gondot az jelenti, hogy a csapadék mennyisége a tenyészidőszakban kevés, és az eloszlása területileg is egyenetlen. Ennél fogva a talaj nedvességgészlete valamint a talajvíz szintje állandóan változik, és – különösen a növekvő gyakoriságú aszályos években – esetenként nem éri el a növénytermesztés számára kedvező értéket. Amennyiben az öntözés a természetstechnológia szerves részét képezi, a terméshozás és a termékminőség is jelentősen javítható.

Hazánkban az öntözés hiánya miatt évről évre jelentős termésingadozást tapasztalunk és ez olyan stratégiai döntésekben is bizonytalanságot okoz, mint például a gabona többletermelés levezetésére is alkalmas, a gabonakeresletet gerjesztő bioetanol gyártás magyarországi fejlesztése. De ugyancsak károkat okoz az öntözés hiánya a friss fogyasztású, de különösen a feldolgozóipar (konzerv, hűtő) számára termesztett zöldség- és gyümölcsfélék termesztés-időzítésében is, hiszen az időbeni programozás öntözött körülmények között könnyebben megoldható. Bizonyos esetekben – pl. vetőmagtermelés – a termesztési technológiák egyenesen megkövetelik az öntözés lehetőségét.

Az öntözés azonban nemcsak mesterséges vízpótlás, hanem fagyvédelmi, színező, tápláló, növényvédelmi beavatkozás is. A biztonságos és a minőségi termelés a hozamok fajlagos növelését is megelőző szempont. A minőség ugyanis az értékesítési árban megtérül, sőt adott esetben a piaci értékesítésnek is feltétele (pl. színező öntözés hatása a gyümölcs értékesítési árára).

Magyarországon az öntözésre berendezett terület már az 1970-es években megközelítette a 400 ezer hektárt. A mezőgazdaságban a nyolcvanas években megkezdődött és a rendszerváltás után felerősödött negatív folyamatok hatására ez a terület is gyökeresen megváltozott. Az 1990-es évek birtokszerkezet váltását követően a 80-as években végrehajtott meliorációs és öntözés-fejlesztési beruházások jó része amortizálódott, gazdátlaná vált, az infrastruktúra elhanyagolt állapotba került. Az összefogás hiánya ezen a területen is megmutatkozott, márpedig az öntözőberendezések karbantartása, a széttagolt parcellák öntözése csak összefogással lenne megvalósítható. Mindezek hatására 2009-re a vízjogi engedéllyel rendelkező terület 179 ezer hektárra csökkent, amely az összes termőterület alig 2,3%-át tette ki.

Az öntözés magyarországi helyzetét tovább árnyalja, hogy az öntözhető területnek is egyre kisebb hányadán folyik tényleges vízkijuttatás. Míg az aszályos 2002-2003-as években meghaladta a 120 ezer hektárt a megöntözött terület, addig a hasonlóan száraz 2007-ben már kevesebb, mint 80 ezer hektáron öntöztek a gazdálkodók. (28. táblázat) Ez azt jelenti, hogy a meglévő kapacitások több mint 60%-a aszályos évben sem volt kihasználva a magas költségek és a finanszírozási problémák miatt. (7. ábra) Pozitív változás következett be 2009-ben, amikor a vízjogi engedéllyel rendelkező területek nagyságának további csökkenése ellenére 85 ezer hektár közelébe nőtt a megöntözött terület.

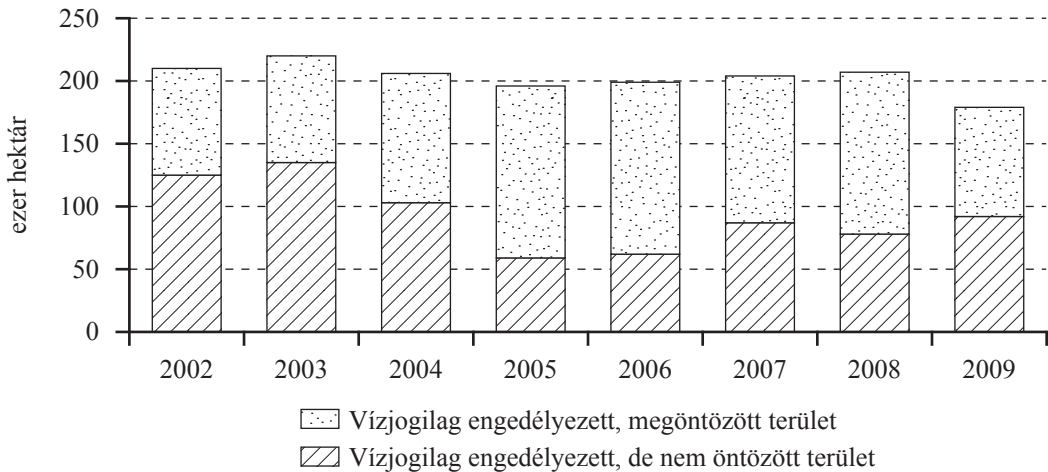
Különösen szemléletesen mutatja az öntözött terület nagyságának visszaesését a 8. ábra. A második világháború után 1953-ig közel 100 ezer hektárra bővült az öntözött terület nagysága, majd egy 7-8 éven át tartó stagnálás-csökkenés következett. 1971-től azonban meredek a növekedés és 1974-ben az öntözött területek nagysága meghaladta a 307 ezer hektárt. Innentől szakaszos, de tendenciaszerű a visszaesés.

Öntözött területek nagysága és aránya művelési áganként

Év	Szántó			Gyümölcs			Szőlő			Gyep			Mezőgazdasági terület		
	Föld- terület, ezer ha	Meg- öntözött terület, ha	%	Föld- terület, ezer ha	Meg- öntözött terület, ha	%	Föld- terület, ezer ha	Meg- öntözött terület, ha	%	Föld- terület, ezer ha	Meg- öntözött terület, ha	%	Föld- terület, ezer ha	Meg- öntözött terület, ha	%
2002	4 516	112 212	2,5	97	7 596	7,8	93	575	0,6	1 063	1 696	0,2	5 867	122 079	2,1
2003	4 516	116 292	2,6	98	6 869	7,0	93	79	0,1	1 062	1 688	0,2	5 865	124 927	2,1
2004	4 510	87 451	1,9	103	4 844	4,7	93	142	0,2	1 060	753	0,1	5 864	93 190	1,6
2005	4 513	43 834	1,0	103	6 527	6,3	93	39	0,0	1 057	193	0,0	5 862	50 593	0,9
2006	4 510	50 540	1,1	103	3 791	3,7	94	17	0,0	1 014	166	0,0	5 817	54 514	0,9
2007	4 506	72 837	1,6	102	5 155	5,1	86	25	0,0	1 017	937	0,1	5 807	78 955	1,4
2008	4 503	59 278	1,3	99	7 585	7,7	83	16	0,0	1 010	320	0,0	5 790	67 199	1,2
2009	4 502	76 323	1,7	99	7 585	7,7	83	16	0,0	1 004	320	0,0	5 783	84 244	1,5

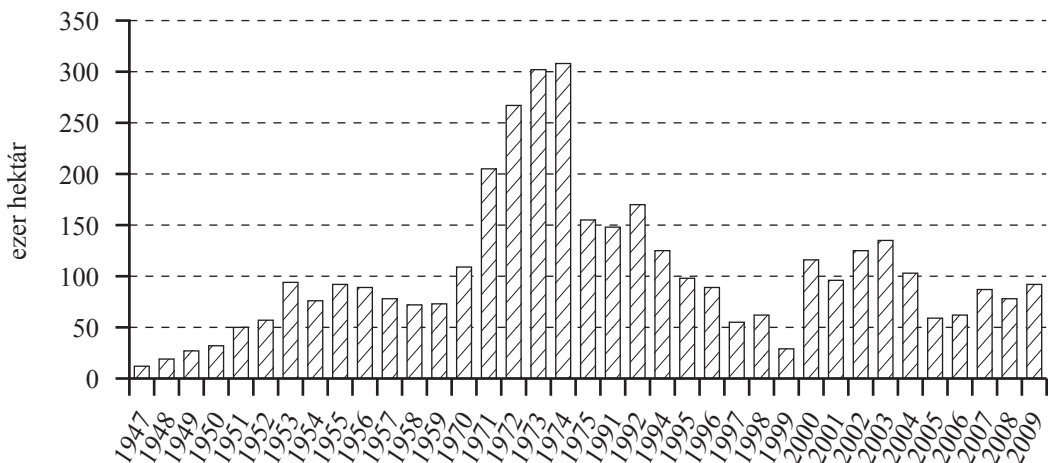
Forrás: AKI, KSH

7. ábra

Megöntözött terület nagysága a vízjogilag engedélyezett öntözhető terület arányában

Forrás: AKI

8. ábra

Az öntözött terület nagyságának változása Magyarországon

Forrás: AKI, HAKI

Az öntözés helyzetének vizsgálatakor célszerű, hogy a művelési ágak szerinti bontásban is elemezzük a vízjogilag engedélyezett és a ténylegesen megöntözött területek nagyságának viszonyát. A 2002-től bemutatott adatok (29. táblázat) alapján megállapítható, hogy a vízjogilag engedélyezett öntözhető területek nagysága csak kisebb mértékben ingadozik. Ezzel szemben – az időjárási különbségekből adódóan – a ténylegesen öntözött terület nagyságának változása az egyes művelési ágaknál jelentős eltéréseket mutat. Például a szőlő esetében mindössze két év alatt 142 hektárról 17 hektárra, a gyepek esetében 1688 hektárról 193 hektárra esett vissza a megöntözött terület majd ismét növekedett. A legjelentősebb csökkenés az elmúlt években a szántóterület esetében volt tapasztalható, ahol mintegy 40 ezer hektárral csökkent a ténylegesen megöntözött területek nagysága.

29. táblázat

A vízjogilag engedélyezett és a megöntözött területek nagysága és megoszlása

Vízjogilag engedélyezett terület														
Év	Szántó		Gyümölcs		Szőlő		Gyep		Halastó		Egyéb* (pl. erdő)		Összesen	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
2002	184 766	87,9	9 669	4,6	922	0,4	2 287	1,1		0,0	12 542	6,0	210 186	100,0
2003	181 251	82,4	12 063	5,5	135	0,1	2 973	1,4		0,0	23 490	10,7	219 913	100,0
2004	159 124	77,3	12 324	6,0	427	0,2	4 872	2,4		0,0	28 982	14,1	205 728	100,0
2005	148 810	76,1	15 714	8,0	389	0,2	3 917	2,0		0,0	26 624	13,6	195 455	100,0
2006	160 944	80,7	12 008	6,0	415	0,2	3 022	1,5		0,0	22 985	11,5	199 373	100,0
2007	163 029	79,9	12 339	6,0	191	0,1	2 733	1,3		0,0	25 691	12,6	203 982	100,0
2008	165 424	80,2	12 341	6,0	385	0,2	5 020	2,4	11 442	5,5	11 678	5,7	206 291	100,0
2009	142 108	79,6	11 354	6,4	361	0,2	5 898	3,3	8 947	5,0	9 939	5,6	178 607	100,0
Megöntözött terület														
Év	Szántó		Gyümölcs		Szőlő		Gyep		Halastó		Egyéb* (pl. erdő)		Összesen	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
2002	112 212	89,9	7 596	6,1	575	0,5	1 696	1,4		0,0	2 680	2,1	124 759	100,0
2003	116 292	86,3	6 869	5,1	79	0,1	1 688	1,3		0,0	9 804	7,3	134 731	100,0
2004	87 451	85,0	4 844	4,7	142	0,1	753	0,7		0,0	9 666	9,4	102 856	100,0
2005	43 834	74,8	6 527	11,1	39	0,1	1 93	0,3		0,0	7 998	13,7	58 591	100,0
2006	50 540	81,4	3 791	6,1	17	0,0	166	0,3		0,0	7 606	12,2	62 120	100,0
2007	72 837	83,9	5 155	5,9	25	0,0	937	1,1		0,0	7 881	9,1	86 836	100,0
2008	59 278	76,4	7 585	9,8	16	0,0	320	0,4	9 245	11,9	1 161	1,5	77 606	100,0
2009	76 323	83,2	4 665	5,1	10	0,0	1 651	1,8	8 562	9,3	508	0,6	91 719	100,0

* 2008-ig a halastó adatait is tartalmazza.

Forrás: AKI

Az öntözés megoszlása az egyes növényi kultúrák között

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Szántó összesen	112 212	116 292	87 451	43 834	50 540	72 837	59 278	76 323
<i>ebből:</i> kukorica	27 041	26 848	20 226	9 987	13 214	20 124	13 203	23 970
rizs	3 058	2 966	3 310	3 269	3 062	3 095	3 588	3 094
napraforgó	2 743	4 101	957	967	516	1 956	787	1 742
burgonya	4 514	4 109	3 596	2 020	2 034	3 025	1 833	3 366
cukorrépa	13 256	8 644	8 522	2 646	6 385	3 875	233	1 508
szója	819	962	250	370	226	796	1 011	1 140
takarmánynövények	8 271	8 966	4 734	2 341	2 252	6 138	3 477	5 658
<i>Zöldegyfélék összesen</i>	<i>35 997</i>	<i>47 578</i>	<i>26 964</i>	<i>14 162</i>	<i>16 673</i>	<i>23 095</i>	<i>24 619</i>	<i>28 100</i>
<i>ebből:</i> csemege kukorica	18 262	28 700	16 664	7 413	9 704	13 526	14 010	15 647
zöldborsó		7 424	6 075	3 409	3 784	6 298	6 594	7 800
zöldbab		1 515	1 160	699	751	886	701	1 261
paradicsom	2 298	2 394	344	381	580	414	270	565
paprika	5 318	1 737	550	794	569	727	867	879
fejeskáposzta		572	62	73	63	151	97	568
Gyümölcsök összesen	7 596	6 869	4 844	6 527	3 791	5 155	7 585	4 665
<i>ebből:</i> alma	4 505	4 505	2 518	2 948	2 158	2 648	3 363	2 567
körte		417	396	224	378	415	400	317
kajszibarack		248	141	149	129	362	279	309
őszibarack		263	124	160	167	213	361	346
málna		226	351	196	210	108	84	76
szeder		68	88	108	73	95	37	55
Szőlő	575	79	142	39	17	25	16	10
Gyep	1 696	1 688	753	193	166	937	320	1 651
Halastó	9 245	8 562
Egyéb (erdő, fásítás stb.)	2 680	9 804	9 666	7 998	7 606	7 881	1 161	508
Összesen	124 759	134 731	102 856	58 591	62 120	86 836	77 606	91 719

Forrás: AKI

Az egyes növényi kultúrák öntözését vizsgálva megállapítható, hogy a szántóföldi növények közül a kukorica, a rizs és a takarmánynövények, valamint a szántóföldi zöldségfélék közül a csemege kukorica és a zöldborsó öntözés jelentős. (30. táblázat) Ezeken túl a zöldségkertészetek, a gyümölcsstermesztés, a virágkertészetek és a parképítés az, amely az öntözést növekvő mértékben alkalmazza.

Az öntözés megyénkénti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy Hajdú-Bihar megyében 27,7 ezer hektáron, Jász-Nagykun-Szolnok megyében 14,4 ezer hektáron, míg Csongrád megyében 13,6 ezer hektáron öntöztek 2009-ben. (31. táblázat) Ezekben a megyékben kiemelkedően magas volt a felhasznált vízmennyiség is, meghaladta az országos vízfelhasználás háromnegyedét. A megyék között egyes években mutatózó ingadozásokat sokkal inkább vetésszerkezeti okok magyarázzák, mind időjárásiak.

31. táblázat

Az öntözött terület nagysága Magyarország megyéiben

hektár

Megyék	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Bács-Kiskun	12 388	13 581	7 651	5 385	6 295	9 112	7 687	9 194
Baranya	747	569	292	389	394	580	815	470
Békés	21 785	24 916	21 535	4 944	8 609	8 678	3 519	11 639
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 410	1 594	900	858	872	986	185	934
Csongrád	15 092	12 862	13 094	5 403	4 415	8 292	14 665	13 600
Fejér	2 291	2 456	1 687	980	725	1 152	795	1 897
Győr-Moson-Sopron	2 157	4 089	1 888	1 283	1 966	1 190	1 496	1 196
Hajdú-Bihar	27 419	25 343	18 668	6 783	12 839	23 025	14 480	27 695
Heves	1 984	1 612	1 632	1 418	530	940	1 390	403
Jász-Nagykun-Szolnok	25 539	28 906	22 168	20 667	16 943	22 875	21 298	14 445
Komárom-Esztergom	626	1 071	1 035	802	914	1 030	73	578
Nógrád	67	252	203	194	175	156	182	158
Pest, Budapest	1 273	1 754	860	735	958	1 451	1 227	1 654
Somogy	3 075	2 507	1 833	1 138	1 402	1 876	1 616	796
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5 964	9 479	5 762	4 999	2 587	2 096	4 999	3 862
Tolna	808	918	765	365	359	834	613	733
Vas	364	371	350	205	222	435	174	176
Veszprém	696	1 074	1 315	1 376	1 019	1 275	1 562	1 495
Zala	1 074	1 380	1 216	667	896	853	830	794
Mindösszesen	124 759	134 731	102 856	58 591	62 120	86 836	77 606	91 719

Forrás: AKI

Az agrártárca az elmúlt években a vidékfejlesztési pályázatokon keresztül támogatta az új víztakarékos, talajszerkezetet kímélő öntözési módok bevezetését. Ez a támogatás azonban nem lendítette fel a hazai öntözési helyzetet. Igazi segítséget az jelentene, ha az állam az öntözés költségeit tudná csökkenteni. Az öntözés költségei ugyanis nagyon magasak, oly mértékben megemelik a termékek önköltségét, hogy az nem minden esetben térül meg az értékesítési árakban. Azokban a térségekben, ahol öntözés alkalmazásával intenzív szántóföldi növénytermesztést folytatnak, hibrid vetőmagot állítanak elő, illetve takarmánykukoricát, borsót termelnek, ott a terméseredmények jelentősen meghaladják a megyei és az országos termésátlagot. Az egy hektárra vonatkozatható átlagos öntözési költség elég széles skálán változik. Szántó vonatkozásában 50-80 ezer forint körül alakul, rizs termesztés esetén egy hektár termőterületre történő vízkibocsátás 70 ezer forintba kerül.

Az öntözés költsége sok tényezőtől függ. Költségelemei közül a víz, az amortizáció és a felhasznált energia költségei jelentősek, de lényegesek azok a költségnemek is, melyek a gazdaságon belül a víz kijuttatását szolgálják.

A versenyképes agrártermelés megteremtése érdekében – a hazai klimatikus, talajtani és egyéb adottságokat figyelembe véve – a mezőgazdaságilag hasznosított területek legalább 5-10%-át szükséges öntözni Magyarországon. Ez azt jelenti, hogy mintegy 300-500 ezer hektár öntözését kellene megoldani. Ez reális terv lehet, hiszen a hazai öntözésnek egyenlőre nincsenek vízkészlet gondjai, és a jövőben is olcsóbb lesz Magyarországon az öntözővíz biztosítása, mint a konkurens országokban. Jó az öntözővíz minősége és a víztársulatoknál is megoldható, hogy kellő vízsztosztó kapacitás álljon rendelkezésre.

Az öntözéses-gazdálkodás infrastruktúrájának fejlesztését úgy kell végezni, hogy az alkalmas legyen az ökológiai, a környezetvédelmi, a biodiverzitást szolgáló igények kielégítésére is. Az öntözés hozzájárulhat ugyanis ahhoz, hogy a mezőgazdálkodás betöltse „a legmeghatározóbb környezetvédő” szerepet, hiszen ezzel biztosíthatja a hosszú távon is fenntartható gazdálkodást, azt, hogy unokáink is ugyanúgy használhassák a föld, a levegő, a víz és a nap áldásait, mint mi, a XXI. század elejének emberei.

3.3. Termelőeszközök, berendezések és beruházások

A mezőgazdaság nyolcvanas évek elejétől sokasodó válságjelenségei a társadalmi-gazdasági rendszerváltás agrárgazdaságot ért hatásaival elegyedve a termelés drasztikus visszaesését okozták. Ugyanakkor a stratégiai célok – előbb az EU-csatlakozás, majd az unió keretei közt az ágazat versenyképességének növelése – egyre sürgetőbbé tették az ágazat helyzetének stabilizálását, sőt növekedési pályára állítását, amelynek legnagyobb korlátja az alacsony színvonalú technikai felszereltség volt. A beruházások a hatékonyság javításának, a versenyképesség növelésének fontos eszközei.

A magyar mezőgazdaság a kilencvenes évek elejére korábbi önmagához és a környező országokhoz viszonyítva, viszonylag magas eszközellátottságot ért el, és nem kis részben ennek köszönhetette eredményeit.

Az ágazat 1987-ben érte el a legmagasabb beruházási értéket (37,5 milliárd Ft.). A rendszerváltás kezdetére – 1990-re – ez az érték már 26 milliárdra esett vissza. Az évtized elején évről évre egyre meredekebben csökkent a folyó áron számított beruházási teljesítés és 1992-ben már csupán 16 milliárd forint volt. Ezután a kilencvenes évek során folyamatosan – és meredeken – emelkedett az ágazat beruházása és 2001-ben már megközelítette a 90 milliárd forintot.

A tényleges beruházási teljesítmény idősoros alakulásáról azonban csak a beruházások változatlan áron számított értékének elemzésével lehet képet nyerni. Ennek alapján megállapítható, hogy a tényleges beruházási teljesítés 1992 és 1995 között csupán 41-44%-a volt az 1990. évinek és még 2001-ben sem érte el a rendszerváltás évére jellemzőt¹³.

A mezőgazdaságban működő vállalkozások tárgyi eszközei az uniós csatlakozást megelőzően jelentősen bővültek. 2004. évre a 2002. évihez viszonyítva – tehát két év alatt – közel felével (48,9%) emelkedett az egy hektár mezőgazdasági területre jutó tárgyi eszköz érték. (32. táblázat) Ezzel szemben az uniós csatlakozás után csökkent a folyó áron számított eszközérték bővülésének üteme, 2009-ben 2004. évhez viszonyítva – tehát 5 év elteltével – már csupán 12,4%-kal volt nagyobb az egy hektárra jutó eszközállomány.

32. táblázat

Az egyéni és a társas gazdaságok tárgyi eszközei és azok összetétele

ezer Ft/ha

Mutatók	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Összes gazdaság								
Tárgyi eszközök	289,91	388,71	431,74	433,00	440,72	420,45	464,32	485,07
ebből: ingatlanok	166,69	240,54	273,63	275,86	289,99	273,60	299,49	304,45
műszaki berendezések, gépek, járművek	81,22	103,56	107,31	108,58	107,33	105,93	115,36	132,07
tenyészállatok	22,41	20,59	23,57	21,86	19,82	21,43	24,79	22,84
befejezetlen beruházások	15,23	17,07	18,88	18,43	14,38	10,77	14,57	16,47
Egyéni gazdaság								
Tárgyi eszközök	352,52	486,52	547,99	537,48	529,64	530,90	553,25	581,03
ebből: ingatlanok	216,66	326,31	382,87	384,15	382,39	385,18	404,21	413,71
műszaki berendezések, gépek, járművek	104,47	120,54	118,57	117,01	117,25	115,61	119,28	139,53
tenyészállatok	16,52	16,87	19,79	16,16	15,04	16,26	17,19	16,75
befejezetlen beruházások	11,79	15,73	18,70	12,77	8,23	5,39	5,57	5,27
Társas gazdaság								
Tárgyi eszközök	234,37	292,15	312,60	329,68	350,20	310,56	374,59	384,82
ebből: ingatlanok	122,38	155,87	161,68	168,78	195,92	162,58	193,83	190,29
műszaki berendezések, gépek, járművek	60,60	86,79	95,78	100,24	97,24	96,31	111,40	124,27
tenyészállatok	27,63	24,25	27,45	27,49	24,68	26,57	32,45	29,21
befejezetlen beruházások	18,27	18,39	19,07	24,03	20,65	16,12	23,66	28,18

Forrás: AKI, Vállalkozáselemzési Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázis alapján

Az egyéni és a társas gazdaságok eszközbővülése között kevesebb mint 1 százalékpontos volt a különbség a 2002-2009 közti időszakban. Ugyanakkor 2004-ig az egyéni gazdaságokban a tárgyi eszközök növekedése jelentősen meghaladta a társasokét. A 2004-et követő időszakban a társas gazdaságok egy hektárra jutó eszközértéke 23%-kal emelkedett, míg az egyénieké mindössze

¹³ A beruházási tendencia későbbi értékelését némileg torzíja, hogy 2002. évig a KSH mezőgazdasági beruházásként csak a gazdasági szervezetek adatait számolta el, a háztartási szektor mezőgazdasági jellegű beruházásait nem vette figyelembe. Ez utóbbi aránya viszont növekedett a rendszerváltást követő két évtizedben.

6%-kal. Mindez jól jelzi a támogatási preferenciákat és az ebből is adódó beruházási lehetőségeket, de a folyamatokban szerepet játszhatott a társas és egyéni gazdaságok közötti gazdálkodási formaváltás is. (Pl. egyes családi gazdaságok Bt.-vé alakulhattak.)

A táblázat azt is mutatja, hogy az egyéni gazdaságok termelése jóval eszközigényesebb, mint a társas vállalkozásoké, és ez még akkor is így van, ha az egyéni gazdaságokban több olyan gép és berendezés is felhalmozódhatott, amelyek elöregedtek, használati értékük elmarad a korszerűbb gépekétől, berendezéseiktől. 2009-ben az egyéni gazdaságokban 51%-kal több tárgyi eszközérték jutott egy hektár mezőgazdasági területre, mint a társasokban.

A tárgyi eszközök összetételét elemezve megállapíthatjuk, hogy azok meghatározó részét – 2009-ben 62,8%-át – az ingatlanok teszik ki. Arányuk az egyéni gazdaságokban a magasabb (71%), a társas gazdaságokban az alacsonyabb (49%). Az ingatlanok aránya a vizsgált időszakban tendenciájában emelkedett a tárgyi eszközökön belül, de ez szinte kizárólag az egyéni gazdaságok ingatlannövekedéséből adódott.

A műszaki berendezések, gépek, járművek a társas vállalkozások tárgyi eszközein belül képviselnek nagyobb arányt – 32,3%-ot, szemben az egyéni gazdaságok 24,0%-os arányával. Szembetűnő, hogy 2002-ben még az egyéni gazdaságokban volt nagyobb aránya a gépeknek, járműveknek, műszaki berendezéseknek.

A tenyészállatok részesedése az egyéni gazdaságok tárgyi eszközeiből a vizsgált időszakban 4,7%-ról 2,9%-ra csökkent, míg a társas gazdaságokban is mérséklődött, 8,2%-ról 7,6%-ra. Mindezek mellett a társas gazdaságok meghatározóak az állattenyésztésben.

Az állóeszközök elhasználódásának, selejtezésének és pótlásának döntési problémakörét az amortizáció oldaláról célszerű megközelíteni. Az amortizáció ugyanis a közgazdaságtan klasszikusai szerint nem más, mint az áru értékének az állóeszköz kopásával egyenlő része. Ebből következően az állóeszköz elhasználódás, a selejtezési és a pótlási szükséglet legkönnyebben az amortizáció értékével számszerűsíthető. A tényleges elemzéskor azonban figyelembe kell venni, hogy a klasszikusok elméleti kategóriát alkottak, míg a gazdaságban az amortizációs rendszer szükségképpen gyakorlati, pénzügyi-számviteli kategória, amely csak főbb vonalaiban felelhet meg az elméleti kritériumoknak. Ráadásul az amortizáció elszámolásának szabályai miatt a leírás nem a tényleges elhasználódással harmonizál, attól eltér.

A 33. táblázat a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás, a vadgazdálkodás és a halászat területén tevékenykedő és adóbevallást készítő vállalkozások¹⁴ elhasználódási fok¹⁵ változását mutatja be a 2002-2008. évek közötti időszakban. Szembetűnő, hogy az elhasználódás foka meglehetősen magas az ingatlanok esetében, bár tendenciája enyhén javuló. Ez vélhetően annak következménye, hogy az átlagos leírási kulcs a tényleges erkölcsi és fizikai kopáshoz képest alacsony. A gépek és berendezések esetében az elhasználódás 50% feletti, és ez lényegesen nem változott az elmúlt években.

¹⁴ Látni kell, hogy az adóbevallást készítő vállalkozások elsősorban a társas gazdaságok, így a közölt táblázat a társas gazdaságok állóeszközeinek elhasználódási fokáról nyújt képet. Az egyéni gazdálkodóknál az állóeszközök nettó értéke vélhetően jóval kisebb arányt képvisel a bruttó értékben belül.

¹⁵ Az elhasználódás fokának képlete: $ef = 1 - \frac{n_a}{b_a}$

ahol ef az elhasználódás foka; n_a a nettó állóeszközérték; b_a bruttó állóeszközérték.

**Elhasználódás fokának alakulása az adóbevallást készítő gazdaságokban
(mező-, erdőgazdaság, vadgazdálkodás, halászat)**

Állóeszközök	Mérték- egység	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Ingatlanok	bruttó érték	311 226,4	351 834,1	391 576,6	421 238,3	466 003,6	481 217,0	525 758,5
	nettó érték	259 322,6	289 055,4	324 180,8	347 077,9	383 027,1	391 930,2	412 066,5
	elhasználódási fok	16,68	17,84	17,21	17,61	17,81	18,55	21,62
Gépek, berendezések, járművek	bruttó érték	296 583,2	453 272,7	397 293,9	446 705,8	463 008,2	485 429,4	555 350,8
	nettó érték	149 962,9	185 462,3	191 657,2	208 768,1	207 186,9	213 154,1	250 267,1
	elhasználódási fok	49,44	59,08	51,76	53,26	55,25	56,09	54,94
Egyéb berendezések	bruttó érték	43 641,4	51 130,9	57 472,0	60 146,2	58 566,0	61 824,6	70 099,1
	nettó érték	20 593,1	23 107,2	25 019,5	23 588,8	23 617,6	24 596,9	27 398,6
	elhasználódási fok	52,81	54,81	56,47	60,78	59,67	60,22	60,91
Tenyészállatok	bruttó érték	67 078,4	71 162,1	71 639,1	75 172,8	77 085,7	74 344,2	99 616,9
	nettó érték	54 458,0	54 255,6	54 584,9	54 918,9	54 979,9	53 842,4	55 817,3
	elhasználódási fok	18,81	23,76	23,81	26,94	28,68	27,58	43,97

* TEÁOR kód változás miatt az adatok az előző évekkel nem összehasonlíthatóak.

Forrás: AKI, Pénzügypolitikai Osztály számításai az APEH adatbázis alapján

A rendszerváltást követő két évtized agrárberuházásainak tendenciái egy dolgot meggyőzően alátámasztanak: a piac- és rendszerváltás egyik legnagyobb vesztese az agrárágazat. Ez a helyzet részben az agrárgazdaság szempontjából kedvezőtlen piaci erőviszonyok következtében állott elő, másrészt azonban annak az erőtlenségnek, következtelen agrárpolitikának a számlájára irandó, amely egymást kioltó célokat vállalt föl, azokat vargabetűkkel igyekezett megvalósítani. Jórészt ezzel függ össze, hogy mintegy 1000 milliárd forintos fejlesztés¹⁶ nem valósult meg az ágazatban, hogy az agrárgazdaság nehezen áttörhető, mélybe tartó spirális pályára tévedt: a fejlesztések, sőt a pótlások elmaradása miatt gyengült a piaci alkalmazkodóképesség; romlottak a hatékonyság valamint a versenyképesség naturáliákban mért és közgazdasági mutatói.

A mezőgazdaság, a vad- és erdőgazdálkodás, valamint a halászat beruházásai az új évezred elején tendenciájában növekedtek, 2003-ban elérték a 227 milliárd forintot. (34. táblázat) Ezután azonban drasztikus visszaesés következett be az uniós csatlakozás évében, majd éveken keresztül tartott a stagnálás. Folyó áron számolva a beruházások teljesítményértéke először 2008-ban haladta meg az uniós csatlakozás előtti utolsó év szintjét. (9. ábra) Ennek fő oka az volt, hogy a csatlakozás előtti támogatási rendszerben a beruházási támogatások sokkal nagyobb szerepet játszottak, mint amit a KAP részeként betöltenek. Ezért a termelők még a csatlakozás előtt igyekeztek kihasználni a beruházási támogatások nyújtotta lehetőségeket, több esetben előre hozták későbbre tervezett beruházásaikat.

34. táblázat

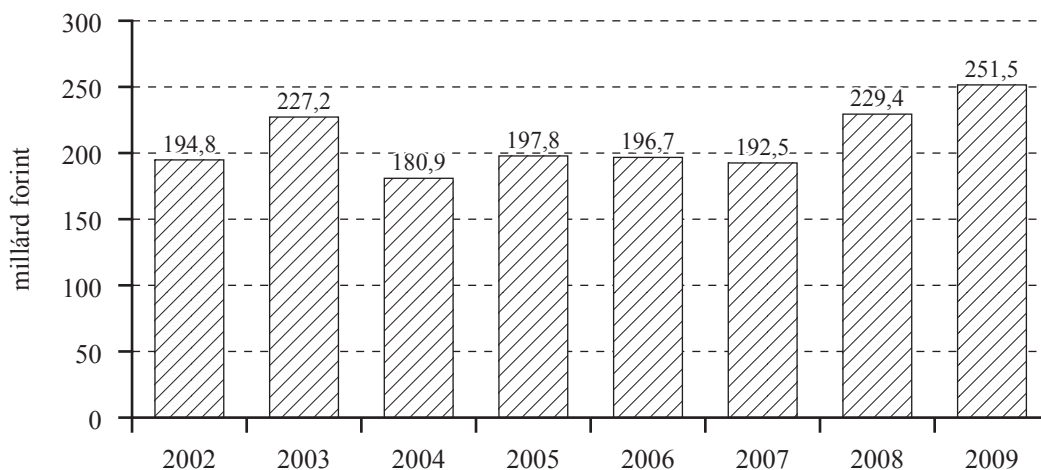
**A mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás,
valamint a halászat beruházásainak alakulása**

Év	A beruházások			
	folyó áron, millió Ft	árindexe, előző év = 100%	2002. évi változatlan áron	volumenindexe, előző év = 100%
Mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás				
2002	193 587	107,0	193 587	103,7
2003	226 280	102,6	220 496	113,9
2004	180 307	103,1	170 443	77,3
2005	196 863	103,0	180 670	106
2006	195 755	106,3	168 926	93,5
2007	191 570	104,2	158 622	93,9
2008	228 713	106,5	177 815	112,1
Halászat				
2002	1 163	104,5	1 163	139,4
2003	949	106,7	890	76,5
2004	592	104,3	532	59,8
2005	940	102,9	821	154,3
2006	909	106,0	749	91,2
2007	917	100,8	749	100,1
2008	699	104,9	545	72,7

Forrás: KSH, Magyar Statisztikai Évkönyv

¹⁶ A agrárgazdasági szakirodalomban meglehetősen elterjedt ennek a fejlesztési elmaradásnak a hivatkozása. A nagyságrend elfogadható, de látni kell, megközelítőleg is pontos értékek akkor határozhatóak meg, ha tudjuk, milyen mezőgazdaságot akarunk, azon belül milyen az egyes ágazatok aránya, milyen az üzemszerkezet.

**A beruházások teljesítményértéke a mezőgazdaságban,
az erdőgazdálkodásban és a halászatban folyó áron**

Forrás: KSH

35. táblázat

**Az agrártámogatások és ebből a beruházási támogatások alakulása
az egyéni és a társas gazdaságokban**

ezer Ft/ha

Mutatók	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Összes gazdaság								
Agrártámogatások	29,84	25,56	45,76	53,71	58,31	59,22	68,80	72,80
Ebből: Beruházási támogatások	7,48	7,65	4,02	4,85	2,12	3,71	4,12	10,24
Egyéni gazdaság								
Agrártámogatások	19,36	14,59	38,00	44,57	49,31	50,90	57,81	63,17
Ebből: Beruházási támogatások	8,88	7,59	4,44	3,45	0,76	2,62	2,50	5,98
Társas gazdaság								
Agrártámogatások	39,14	36,39	53,71	62,76	67,47	67,49	79,89	82,87
Ebből: Beruházási támogatások	6,25	7,70	3,60	6,23	3,51	4,79	5,77	14,69

Forrás: AKI, Vállalkozáselemzési Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázis alapján

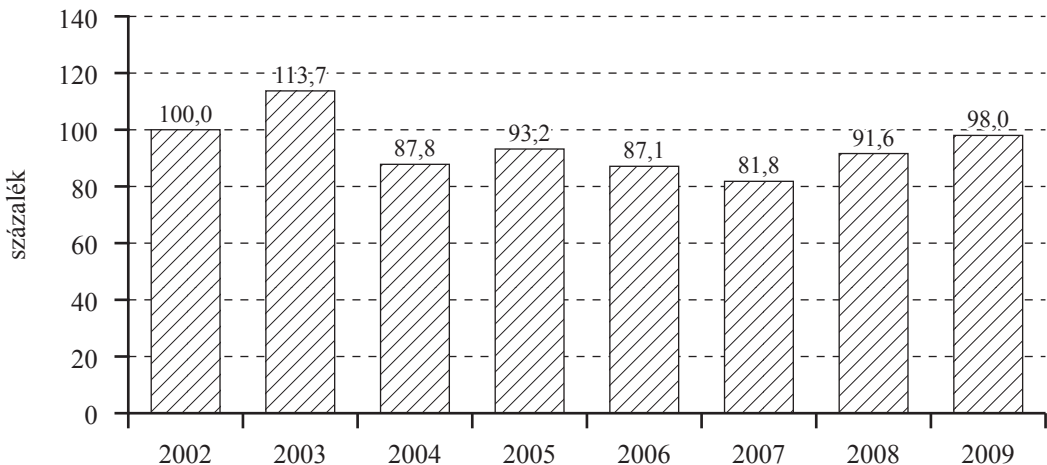
A 35. táblázat adatai bizonyítják, hogy míg 2002-ben 29,8 ezer forint egy hektár mezőgazdasági területre jutó támogatásból 25% (7,5 ezer Ft.) volt a beruházási támogatás, addig az uniós csatlakozás után – 2009-ig – egyetlen évben sem érte el a 10%-ot. 2009-ben a beruházási támogatások több mint duplájukra emelkedtek, így az összes támogatás 14%-át adták. Különösen drasztikus volt a beruházási támogatások csökkenése az egyéni gazdaságokban, ahol e támogatások volumene

közel negyedére csökkent, és aránya mindössze 4,3% volt 2008-ban, és 2009-ben sem érte el a 10%-ot. Ezzel szemben a társas gazdaságok beruházási támogatásai mérsékeltebben estek vissza, és 2009-ben egy hektárra jutóan több mint 145%-kal haladták meg az egyéniéket.

Még szembetűnőbb a beruházási helyzet kedvezőtlen alakulása, amennyiben a beruházások volumenindexét ábrázoljuk. (10. ábra) A változatlan áron számított beruházások 2003-ban közel 14%-kal növekedtek a megelőző évhez képest, de ezt követően egyetlen évben sem érték el a 2003. évi szintet. 81,8%-os és 98,0%-os arány közt alakultak. Az évek közötti volumeningadozás a támogatási pályázati lehetőségek meghirdetésével, a különböző fejlesztési programok (SAPARD, AVOP, NVT, ÚMVP) beindulásával volt kapcsolatban. Az adatsorokból az a tendencia rajzolódik ki, hogy a mezőgazdasági beruházások dinamikájának mozgatórugója az agrártámogatás és annak mértéke. Az alacsony jövedelmezőség és egyéb korlátok miatt a külföldi befektetőknek nem érdeke, hogy tőkét investáljanak az ágazatba. Abban az évben, amikor a hazai és az uniós költségvetés jelentősebb összegeket fordított a beruházások támogatására, bővült, korszerűsödött az eszköz és berendezés állomány. Amikor nem voltak pályázatok, a gazdálkodók igyekeztek addig halasztani fejlesztéseiket, míg azokra újra támogatás került meghirdetésre.¹⁷ Ennek a következménye volt az, hogy az ágazatban egyszerre volt jelen a vizsgált időszakban a „túlberuházás”, és a beruházási hiány. A magyar mezőgazdaságban nem annyira a beruházási támogatások tömegével, sokkal inkább azok felhasználási hatékonyságával, illetve struktúrájával volt gond. Emellett a mezőgazdasági gépberuházások megvalósításához igényelhető támogatások mértékének növekedése, vagy a támogatási lehetőségek bővülése hatására a gépforgalmazók jelentősen megemelték a gépeik árát. Így a támogatás egy része nem a termelőnél, hanem a gépforgalmazónál realizálódott.

10. ábra

**A beruházások volumenindexe
(2002 = 100,0)**

Forrás: KSH, Magyar Statisztikai Évkönyv

¹⁷ Egy 2005-ben készített felmérés szerint – Kapronczai (Szerk.), 2005 – az egyéni gazdaságok beruházásait 64%-ban végezték beruházási támogatással, míg a társas vállalkozások esetében ez az arány 76% volt.

A mezőgazdasági beruházások megoszlásának anyagi-műszaki összetétele a KSH adatbázisa alapján elemezhető. (36. táblázat) Megállapítható, hogy a 2002. évet követő időszakban mindössze egy olyan év volt (2006), amikor az épület-beruházások aránya meghaladta a gépberuházásokét. A gépberuházások magasabb arányát összetett okok kényszerítették ki, és ezek között szerepelnek olyanok, amelyek gazdaságpolitikai döntés következményei, és olyanok is, amelyek a gazdaság belső automatizmusából adódnak.

36. táblázat

**A mezőgazdasági beruházások megoszlása
a beruházások anyagi-műszaki összetétele szerint**

folyó árak alapján, százalék

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Épület	28,8	21,7	30,2	33,0	52,8	23,0	32,3	35,9
Gép	38,7	52,8	38,4	41,1	19,6	48,1	46,9	46,6
Egyéb	32,5	25,6	31,3	26,0	27,6	28,8	20,7	17,5

Megjegyzés: A 4 fő feletti vállalkozások valamint teljes körűen a költségvetési, társadalombiztosítási és nonprofit szervezetek adatai.

* Előzetes adat TEÁOR '08 szerint.

Forrás: Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyv, AKI

A gép-épület beruházási arányt közvetlenül és közvetve is befolyásolták a meghirdetett fejlesztési támogatási lehetőségek. Közvetlenül úgy, hogy éppen milyen jellegű fejlesztéseket preferált adott évben a gazdaságpolitika. A közvetett hatást pedig az jelentette, hogy 2003 után beszűkültek a fejlesztési lehetőségek és emiatt a gazdaságok nemigen kezdhettek bele nagyobb volumenű, szükségképpen építőipari tevékenységgel járó beruházásokba. Ha új tevékenységet akartak indítani, akkor inkább arra törekedtek, hogy a már meglévő régi épületekben helyezték el az új gépeket, berendezéseket. Ugyancsak az épület-beruházások iránti igényeket mérsékelte az állattenyésztés drasztikus visszaesése, a bizalmatlanság a hosszabb távú megkötöttséget jelentő rugalmatlanabb fejlesztésekkel szemben, valamint, hogy az épületek elhasználódása sokkal kevésbé köthető egy adott időponthoz, mint a gépeké, ezért pótlásuk késleltethető.

Megállapítható tehát, hogy a csatlakozást követő időszakban is érvényesült a magyar mezőgazdaságban az a közgazdasági alapigazság, hogy minél kevesebb jut valamely termelőegységben állóeszköz-létrehozásra, annál nagyobb a gépberuházások aránya és annál kisebb az építési tevékenységé.

A KSH adatszolgáltatóitól eltérő adatháttérre épülő¹⁸ teszüzemi rendszer nyújt lehetőséget az egyéni és a társas gazdaságok közti különbségek elemzésére. (37. táblázat) Ennek alapján látható, hogy az egyéni gazdaságokban a műszaki berendezések, gépek, járművek vásárlása jóval nagyobb arányt képvisel, mint a társas gazdaságokban, ezzel szemben a társasokban a tenyészállatok nagyobb aránnyal bírnak, mint az egyéniekben.

A társas gazdaságok és az egyéni gazdaságok közt jelentősek a különbségek a fejlesztési lehetőségek tekintetében. A nettó beruházás¹⁹ értékének alakulása lényegében arra ad választ, hogy a gazdaságok bővítik, szinten tartják, vagy visszafejlesztik állóeszköz állományukat. A társas gazdaságok 2002 óta folyamatosan bővítették eszközeiket, az egy hektár mezőgazdasági területre jutó

¹⁸ A 2 EUME feletti ökonómiai méretű gazdaságokat reprezentáló.

¹⁹ A befektetett eszközök állományának növekménye a selejtezések és az értékcsökkenési leírás (mint csökkentő tényezők) figyelembe vételével (nettó beruházás = bruttó beruházás – selejtezés – értékcsökkenés). (Keszthelyi-Pesti, 2008)

nettó beruházás 2009-ben megközelítette a 45 ezer forintot. Ezzel szemben az egyéni gazdaságokban az uniós csatlakozás évétől számítva 2008-ig folyamatosan negatív volt a nettó beruházás értéke, ami annyit jelent, hogy állóeszközértékük csökkent. Fordulópont lehet a 2009. év, amikor az egyéni gazdaságokban a nettó beruházás értéke megközelítette a 15 ezer forintot.

37. táblázat

Az értékcsökkenési leírás, a bruttó és nettó beruházás, valamint az anyagi-műszaki összetétel alakulása az egyéni és a társas gazdaságokban

ezer Ft/ha

Mutatók	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Összes gazdaság								
Értékcsökkenési leírás	26,16	30,91	34,74	36,73	39,11	37,17	41,19	38,43
Bruttó beruházás	68,76	78,93	67,42	62,15	58,85	65,65	79,19	86,87
ebből: ingatlanok	14,61	15,97	16,41	16,38	17,11	17,32	16,90	19,67
műszaki berendezések, gépek, járművek	23,20	32,11	19,43	18,43	18,46	24,74	29,57	36,74
tenyészállatok	11,30	9,86	11,93	10,59	9,98	9,28	11,55	11,55
befejezetlen beruházások	16,62	16,06	13,83	13,50	9,14	8,89	16,78	14,42
Nettó beruházás	17,28	20,06	7,84	1,10	-7,56	9,83	13,30	29,45
Saját tőke	347,04	423,40	445,50	463,86	491,83	471,80	532,90	573,94
Egyéni gazdaság								
Értékcsökkenési leírás	28,29	31,36	34,27	35,61	37,30	37,55	37,46	31,91
Bruttó beruházás	60,31	61,81	47,54	36,53	32,79	43,81	41,33	55,10
ebből: ingatlanok	16,15	14,86	15,71	12,74	11,63	13,77	11,35	14,83
műszaki berendezések, gépek, járművek	25,71	26,93	16,35	15,24	13,00	21,12	23,53	31,17
Tenyészállatok	5,43	3,90	4,15	4,02	4,61	4,94	4,22	5,77
befejezetlen beruházások	12,16	12,92	8,21	3,23	1,99	1,56	1,38	2,43
Nettó beruházás	15,73	12,45	-1,10	-14,32	-17,13	-2,66	-5,71	14,73
Saját tőke	440,42	539,60	577,45	587,13	604,80	599,30	641,11	689,16
Társas gazdaság								
Értékcsökkenési leírás	24,26	30,46	35,22	37,84	40,96	36,79	44,96	45,26
Bruttó beruházás	76,26	95,82	87,80	87,48	85,37	87,37	117,39	120,07
ebből: ingatlanok	13,24	17,07	17,13	19,97	22,69	20,87	22,50	24,73
műszaki berendezések, gépek, járművek	20,97	37,23	22,58	21,58	24,01	28,34	35,66	42,56
tenyészállatok	16,50	15,74	19,90	17,09	15,45	13,60	18,95	17,58
befejezetlen beruházások	20,57	19,16	19,58	23,65	16,42	16,18	32,32	26,95
Nettó beruházás	18,64	27,56	17,01	16,35	2,18	22,25	32,48	44,84
Saját tőke	264,21	308,68	310,28	341,96	376,83	344,94	423,72	453,56

Forrás: AKI, Vállalkozáselemzési Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázis alapján

A beruházások finanszírozásának lényeges tényezői a következőkben foglalhatók össze (Antal - Guba - Kovács, 2004):

- a tárgyi eszközök után képzett amortizáció;
- az adózott jövedelem;
- beruházásra fordítható, adójogszabályokban rögzített beruházási célú adókedvezmények;
- beruházásokhoz adott állami támogatás;
- a pénzintézetek által nyújtott beruházási hitelek, a tulajdonosok (tagok) által adott kölcsönök, a jegyzett tőke emelése.

Az amortizáció, az adózott jövedelem és az adókedvezmény a vállalkozások saját forrásait jelentik. Ezek biztosítják a vállalkozások fejlesztéseinek önfinanszírozását, vagyis azt, hogy saját elhatározásuk alapján az érvényben lévő jogi szabályozás keretei között finanszírozzák a pótláshoz, illetve bővítéshez szükséges termelési erőforrásaik egy részét, vagy egészét, és a jövőben képződő fejlesztési forrásaik terhére hitelt vegyenek fel.

Sajnos a ma meglévő információs rendszerek nem adnak lehetőséget arra, hogy a beruházások forrásösszetételét egzakt statisztikai számok alapján elemezzük. Az Agrárgazdasági Kutató Intézet egy interjúkra alapozott kutatása ugyanakkor lehetőséget nyújt arra, hogy betekintést nyerjünk erre a területre is. (Kapronczai szerk., 2005) A kutatás azt vizsgálta, hogy a saját erő, az állami támogatások és a pénzintézetek által nyújtott hitelek milyen szerepet játszanak a beruházásokban. Megállapította, hogy a 2002-2004 közötti időszakban a beruházások finanszírozásában az összes beruházásra vetítve a termelők saját ereje játszotta a főszerepet. A saját erő a beruházások költségének átlagosan 65%-ot fedezte. A vissza nem térítendő állami támogatás aránya 14% volt, fontos katalizátorként működött a gépberuházások esetében. Ugyanakkor kiszámíthatatlanságot, komoly gazdálkodási bizonytalanságot, beruházási ciklikusságot okozott. Amikor a pályázati lehetőségeket – a források kimerülése miatt – felfüggesztették, a gépberuházások leálltak, a beruházók kivárták, amíg újra elérhetővé vált a géptámogatás.

A beruházások finanszírozásában a 2002-2004 közötti időszak átlagában viszonylag alacsony, 21%-os részarányt képviseltek a pénzintézeti hitelek és kölcsönök. Ez egyrészt annak tulajdonítható, hogy a kisebb tételű vásárlásoknál a gazdálkodók nem vállalták fel a hitelhez jutás adminisztratív terheit. A fő ok azonban az volt, hogy a vállalkozások egy részénél baj volt a hitelképességgel, és a bankok is „húzódoztak” a mezőgazdaság hitelezésétől, annak nagyobb kockázata miatt.

A forrásösszetételt gazdálkodási forma szerint is vizsgálta a kutatás. Az egyéni gazdaságok és a társas vállalkozások beruházásainak finanszírozási szerkezetében nem mutatkozott lényeges különbség.

Bár nem számít állóeszköznek és így a beruházások közé sem sorolható a könyv e fejezetében célszerű említést tenni a műtrágya felhasználás és a növényvédő szer értékesítés alakulásáról is.

A mezőgazdasági termelőeszközök kereskedelmében az értékesített műtrágya mennyisége – a gazdaságok likviditási helyzete függvényében 87 és 64 kg/ha között ingadozott az egyes években. (38. táblázat) Határozott tendencia az egész időszakra vonatkozóan nem rajzolódott ki, de 2008-ban és 2009-ben egyaránt jelentős volt a csökkenés a megelőző évhez képest. A felhasználás kétharmadát-háromnegyedét a nitrogén alapú műtrágyák tették ki, a foszfor és a kálium felhasználás szinte azonos mértékben és irányban változott az évek között, de a kálium műtrágya mennyisége rendre kissé meghaladta a foszforét.

Mútrágya felhasználás

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Értékesített műtrágya, hatóanyagban (ezer t)*	437	439	453	392	456	507	431	367
Ebből: Nitrogén	303	289	293	260	289	320	294	275
Foszfor	62	66	75	61	75	87	63	44
Kálium	72	83	85	71	92	100	74	48
Egy hektár mezőgazdasági területre kijuttatott hatóanyag (kg)	74	75	77	67	79	87	74	64
Egy hektár szántó-, kert-, gyümölcsös és szőlőterületre kijuttatott hatóanyag (kg)	91	91	94	82	95	106	90	77

* A mezőgazdasági termelőszköz-kereskedelmi szervezetek közvetlen értékesítése a mezőgazdaság részére.

Forrás: AKI

A növényvédő szer értékesítés mennyisége – néhány évben kisebb visszaeséseket leszámítva – jelentős növekedést mutatott a 2002. évet követő időszakban, és 16,5 ezer tonnáról 22,3 ezer tonnára nőtt. (39. táblázat) A gombaölő szerek felhasználása kevésbé, míg a rovarölő, gyomirtó és egyéb szereké ütemesebben emelkedett.

Növényvédő szer értékesítés

tonna

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Értékesített növényvédő szer*	16 463	17 451	19 881	19 352	23 046	22 356	24 168	22 288
Ebből: Gombaölő szer	4 528	4 813	5 638	5 223	5 690	5 203	6 016	4 961
Rovarölő szer	2 614	2 878	3 280	3 047	4 023	5 009	5 080	4 380
Gyomirtó szer	7 198	8 152	8 679	8 275	9 832	9 183	9 592	9 055
Egyéb szer	2 123	1 608	2 284	2 807	3 501	2 961	3 480	3 892

* A mezőgazdasági termelőszköz-kereskedelmi szervezetek közvetlen értékesítése a mezőgazdaság részére.

Forrás: AKI

3.4. Munkaerő, foglalkoztatás és kereseti viszonyok

3.4.1. A foglalkoztatás nemzetgazdasági jellemzői

A foglalkoztatás és a gazdasági aktivitás változását hazánkban a kedvezőtlen demográfiai tényezőkön (erőteljes népesség-fogyás, alacsony népszaporulat, előnytelen korstruktúra) túl, egészen a kilencvenes évek utolsó harmadáig a gazdasági fejlődés visszaeső üteme, és a nemzetgazdasági ágak foglalkoztatási szerepének módosulása igen kedvezőtlenül érintette. A kilencvenes évek foglalkoztatásban összegződő gazdasági-társadalmi változásait a munkahelyek tömeges megszűnése, a népesség gazdaságilag inaktív hányadának gyarapodása kísérte. Több ellentétes, munkapiacot befolyásoló tényező hatására 1990-2002 között a munkavállalási korú inaktív népesség létszáma Magyarországon 1,7-szeresre (169,3%-ra) nőtt, és 940 ezer fős növekedést mutatva – a munkanélküliekkel együtt – csaknem elérte a 2,3 millió főt.

A foglalkoztatás nemzetgazdasági jellemzői az uniós csatlakozás után sem változtak pozitív irányban. A foglalkoztatási arány 2005 és 2009 között 50,5%-ról 49,2%-ra csökkent, míg az aktivitási ráta enyhén emelkedett, 54,5%-ról 54,7%-ra. (40. táblázat) Ez azt jelzi, hogy a vizsgált időszakban erőteljes volt a munkanélküliek számának a növekedése.

40. táblázat

A gazdasági aktivitás változása

százalék

Megnevezés	Foglalkoztatási arány ¹⁾				Aktivitási ráta ²⁾			
	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009
Közép-Magyarország	54,4	56,6	55,9	54,8	56,6	59,6	58,6	58,7
Közép-Dunántúl	53,2	53,6	53,7	51,1	56,0	57,2	57,0	56,4
Nyugat-Dunántúl	56,4	54,8	54,9	52,8	58,8	58,3	57,8	57,8
Dél-Dunántúl	45,8	47,1	45,1	46,1	49,7	51,6	50,3	51,8
Észak-Magyarország	44,1	43,6	43,7	43,0	48,3	48,8	50,4	50,7
Észak-Alföld	43,9	44,7	44,8	43,1	47,7	49,1	50,8	50,2
Dél-Alföld	47,8	47,4	47,9	46,9	51,0	51,6	52,5	52,4
Országosan	49,9	50,5	50,3	49,2	52,9	54,5	54,6	54,7
EU-27	55,7	56,7	58,9	57,7	61,1	62,2	63,3	63,4

¹⁾ A munkavállalási korú foglalkoztatottak aránya a munkavállalási (15-74 éves) korú népességből.

²⁾ A munkavállalási korú foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes aránya a munkavállalási (15-74 éves) korú népességből.

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, A munkaerő-felmérés 15-74 éves népességre vonatkozó adatai.

Eurostat: Employment and unemployment (Labour Force Survey)

A hazai foglalkoztatási arány és az aktivitási ráta 8-9%-kal alacsonyabb az Unió átlagánál, és a mutatókkal mért távolság 1-3%-kal növekedett a vizsgált évek alatt. A foglalkoztatásban elért teljesítményünk a rangsor végén lévő országokéhoz áll legközelebb.

Magyarországon az inaktív néprétegek munkaerőpiactól való távolmaradása a fiatal korosztályok növekvő arányú (önmagában örvendetes, de a várható munkaalkalmak esetlegessége miatt kétséges eredményű) továbbtanulásával, a főként kényszerűségből vállalt, korhatár alatti nyugdíjazásokkal magyarázható.

A foglalkoztatási arányban és az aktivitási rátában a térségek közötti különbségek kissé méréselődtek. A foglalkoztatás helyzete változatlanul az egyoldalúan iparosodott és a mezőgazdasági termelés szempontjából is kedvezőtlen adottságú észak-magyarországi, észak-alföldi régiókban a legrosszabb, és a 46%-ot alig meghaladó foglalkoztatási aránnyal kedvezőtlen jelek mutatkoznak a Dél-Dunántúlon és a Dél-Alföldön is. A gazdasági konszolidáció eltérő üteme tükröződik abban, hogy a nyugat-dunántúli régió foglalkoztatási elsőbbségét 2005 után a közép-magyarországi megyék vették át.

A falvakban élő népesség foglalkoztatási lehetőségei a kisebb lélekszámú települések felé haladva mindinkább szűkülnek és az 500-1000 főnél kisebb lélekszámú falvakban az inaktív, lényegében eltartásra – társadalmi, vagy családi segítségre – szoruló népesség aránya helyenként meghaladja a 70%-ot.

A kritikus foglalkoztatási helyzetű megyék – Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, valamint Nógrád – gondjait népességük etnikai összetétele, a roma lakosság 40%-ot kitevő, koncentrált jelenléte is súlyosbítja. Miközben az ország népességének több mint 60%-a városokban él, addig a romák ezzel azonos hányadának lakóhelye az egyre szerényebb gazdasági bázisú, vagy számukra munkalehetőséget nem nyújtó község, kis lélekszámú település.

A falvakban lakó, mezőgazdaságból élő népesség eleve alacsonyabb munkatermelékenységéhez és jövedelemtermelő képességéhez tehát egyben átlag feletti eltartási kötelezettség társul. Az eltartottak jelentős hányada szociális szempontból is csak a családra számíthat, mivel nem került be a többnyire munkavállaláshoz kötött szociális ellátórendszerbe. Ezen a helyzeten némileg enyhítenek az alanyi jogon járó juttatások, amelyekről azonban – más, a megélhetést javító körülmény, főként új munkahelyek nélkül – számottevő javulás aligha várható. A pozitív irányú változásokat fékezi, hogy a viszonylag biztonságos megélhetést nyújtó kétkeresős családok, különösen a kritikus foglalkoztatási helyzetű térségekben, a kistelepüléseken egykeresőssé váltak, de gyakori, hogy mindkét „családfenntartó” munkanélküli.

3.4.2. A foglalkoztatás ágazati szerkezetének változása

A gazdasági-társadalmi átalakulás igen összetett, egymást erősítő negatív tényezői egészen a kilencvenes évtized utolsó harmadáig, szinte változatlan intenzitással hatottak, majd az 1997. évi mélypont után a foglalkoztatás anomáliái nemzetgazdasági szinten lassan oldódni kezdtek. A foglalkoztatottak 1990-1997 közötti, több mint 1,3 millió fős (26,7%-os) csökkenését 1997 után az aktív munkaerő létszámának évi átlagban 1-1,5%-os gyarapodása váltotta fel. A foglalkoztatottak számának emelkedése azonban nem bizonyult tartósnak.

A munkaerő létszámának csökkenése jelentősen átrendezte a foglalkoztatás nemzetgazdasági ágak szerinti szerkezetét. A változásokra a – nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan – a termelőágazatok foglalkoztatási szerepvesztése, illetve a szolgáltatások térnyerése volt a jellemző. Hazánkban a mező- és erdőgazdaság foglalkoztatási részesedése az 1990. évi 17,5%-ról 2002-re 6,2%-ra mérséklődött, az ipar-építőipar részaránya 34,2%-ra csökkent, a szolgáltatásoké, pedig megközelítette a 60%-ot.

A kilencvenes évtizedben a csökkenés mértékét tekintve – közel 650 ezer fővel – a legnagyobb létszámkibocsátó az agrárágazat volt. Az 1990. évi mezőgazdasági munkaerő létszámnak csaknem kétharmada kikerült az ágazatból. A munkaerő-kibocsátás 90%-a rendkívül rövid idő alatt 1990-1994 között zajlott le. Ezekben az években az agrárágazat munkaerő kiáramlása 2,5-szer haladta meg a nemzetgazdasági átlagot. Ennek a tendenciának a megítélésénél azonban figyelembe kell venni, hogy a statisztika számbavételi rendszere miatt a kilencvenes évek elején mezőgazdasági foglalkoztatottnak számítottak a szövetkezetek melléküzemágaiban dolgozók is. A vagyonevesítések utáni kiválások során azonban leginkább ezek a dolgozók voltak azok, akik kiváltak a szövetkezetekből és önálló – most már az iparba, vagy a szolgáltatásba sorolt – tevékenységeket végeztek.

2002 után folytatódott az a folyamat, ami a kilencvenes évtizedet jellemezte. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak részaránya az összes foglalkoztatotton belül tovább csökkent és 2008-ban 4,5%-volt.²⁰ (41. táblázat) Ugyancsak csökkent az ipar és építőipar részesedése (32%-ra), míg a szolgáltatások további teret nyerve elérték a 63%-ot. Mindezek következtében 2002 és 2008 között

²⁰ A 2009. évi adatok a TEÁOR változása miatt a 2002. és 2005. évvel nem összehasonlíthatók. 2009-ben az új besorolási rend szerint a mezőgazdaságban 175,8 ezer főt (4,6%), az iparban és építőiparban 1180,5 ezer főt (31,2%) a szolgáltatásban 2425,6 ezer főt (64,1%) foglalkoztattak.

a legnagyobb létszámkibocsátó továbbra is a mezőgazdaság volt (66,8 ezer fővel), az élelmiszeripar foglalkoztatotti létszáma 34,3 ezer fővel csökkent, míg az egyéb iparágakban és az építőiparban 38,9 ezerrel dolgoztak kevesebben, mint 2002-ben. Ezzel szemben a szolgáltatások 148,8 ezer fővel több dolgozót alkalmaztak. Így a mezőgazdaság munkaerő-kibocsátása 6 év alatt 48% volt, az élelmiszeriparé 24%, míg a többi termelő ágazaté együttesen 28%. (11. ábra)

41. táblázat

A foglalkoztatottak számának változása a nemzetgazdaság főbb ágazatcsoportjaiban

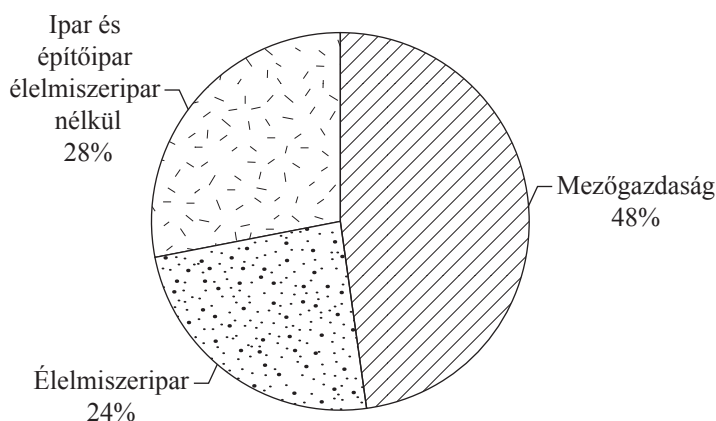
Megnevezés	A foglalkoztatottak					
	létszáma, 1000 fő	megoszlása %	létszáma, 1000 fő	megoszlása %	létszáma 1000 fő	megoszlása %
	2002-ben		2005-ben		2008-ban	
Mezőgazdaság	240,9	6,2	194,0	5,0	174,1	4,5
Ipar, építőipar	1 319,9	34,1	1 264,0	32,4	1 246,7	32,0
Termelő ágazatok	1 560,8	40,3	1 458,0	37,4	1 420,8	36,4
Szolgáltatás	2 309,8	59,7	2 443,5	62,6	2 458,6	63,0
Összesen	3 870,6	100,0	3 901,5	100,0	3 879,4	100,0

Forrás: lakossági munkaerő-felmérés, KSH, a vonatkozó évek statisztikái

A 2000 utáni évtized első felét jellemző gazdasági élénkülés hatására a nemzetgazdaságban több tízezer új munkahely létesült. Ezek azonban korántsem voltak elegendők a demográfiai hullám hatásaként a munkaerő-piacon újonnan jelentkezők, illetve a tartósan munka nélkül lévők foglalkoztatási gondjainak megoldásához, amit tovább súlyosbítottak a megszűnő munkahelyek. A foglalkoztatás bővülése a legkritikusabb helyzetben lévő vidéki foglalkoztatást alig lendítette előre. A változások pozitív hatásai a kistelepléseket többnyire elkerülték.

11. ábra

A foglalkoztatottak számának csökkenése a nemzetgazdaság főbb ágazatcsoportjaiban
(A 2002 és 2008 közötti összes munkaerő-kibocsátás = 100%)

Forrás: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege, KSH

Az ágazatcsoportok foglalkoztatási arányainak a szolgáltatási szektor felé történő elmozdulása egyező irányú a gazdaságilag fejlett országokéval. Alapvető különbség viszont, hogy ott ez az átrendeződés a műszaki-technikai fejlődés, a munkatermelékenység növekedés és a szolgáltatások iránti fizetőképes kereslet fokozódásának következménye. Nálunk viszont az arányok azonos irányú változását a termelés visszaesése, az egyes ágazatokban a műszaki-technikai korszerűsödés aggasztó elmaradása kísérte, amelyből kiragadott tényező-párok vizsgálata alapján többen a munkatermelékenységre „örvendetes” növekedésére következtettek.

A foglalkoztatás nemzetgazdasági szerkezetének módosulása hazánkban a gazdasági aktivitás jelentős visszaesése mellett következett be. A szolgáltatások és az ipar foglalkoztatási aránya ugyanakkor elmarad az Unió fejlettebb tagországainak átlagától, míg a mezőgazdaságé mintegy 2%-kal haladja meg az EU-15-re jellemző átlagos értéket. Ennek a megítélése azonban összetett, mivel tekintettel kell lenni az agrárfoglalkoztatás és a vidékfejlesztés kapcsolódásaira is. Az ágazat foglalkoztatási szerepét, munkaerőigényét ugyanis a mezőgazdasági adottságok és a termelés szerkezet mellett több egyéb tényező (a népsűrűség, a mezőgazdasági terület aránya, a földellátottság és a munkaerő-sűrűség) együttesen befolyásolja. Hiba lenne csupán a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányából kiindulni, illetve ennek minél alacsonyabb értékét elérendőnek tekinteni. A magas népsűrűségű és alacsony agrárfoglalkoztatású országokban (Belgium, Hollandia, Egyesült Királyság) a mezőgazdasági munkaerő tényleges létszáma korántsem jelent elhanyagolható foglalkoztatási szerepet. Az adatok nemzetközi összehasonlításban jól szemléltetik, hogy az agrárfoglalkoztatás arányánál a földellátottság és a munkaerő-sűrűség tekintetében lényegesen közelebb állunk az EU-átlagához, amely mögött természetesen jelentős különbségek húzódnak meg. Hazánkban az agrárágazat nemzetgazdasági súlyának érdekeinkkel összehangolt megítéléséhez (viszonylagos szerepének megőrzéséhez), a termelés átlagosnál lényegesen jobb adottságai is érveket szolgáltatnak.

Az ország minden térségére jellemző a mezőgazdaság foglalkoztatási szerepvesztése, illetve a szolgáltatások növekvő munkaerő-lekötése. Az országos adatok a térségek eltérő adottságai és a termelés eltérő hagyományaitól függően jelentős különbséget takarnak. A 42. táblázat jelzi azokat a területeket, ahol a mezőgazdasági termelés – a kedvező adottságok, a termelési hagyományok és a viszonylagos gazdasági előnyök miatt – még napjainkban is jelentős. Ilyennek mondható az országos átlagot mintegy kétszer meghaladó Dél-Alföld és Dél-Dunántúl, valamint a megyéit tekintve rendkívül differenciált, mérsékelt iparosodott Észak-Alföld. A tevékenység jellegéből adódóan a községekben élők mezőgazdasághoz való kötődése három-négyszerese a városokban megfigyelhetőnek.

42. táblázat

A mezőgazdasági munkaerő aránya régióként

százalék

Régiók	2002	2005	2009
Közép-Magyarország	2,0	1,3	1,0
Közép-Dunántúl	5,9	4,9	4,4
Nyugat-Dunántúl	5,6	5,3	5,4
Dél-Dunántúl	9,9	8,0	8,0
Észak-Magyarország	4,2	4,0	3,5
Észak-Alföld	7,6	7,1	6,9
Dél-Alföld	14,5	10,3	10,0
Országosan	6,2	5,0	4,6

Forrás: KSH

3.4.3. Az agrárfoglalkoztatás mértéke és jellemzői

A főállásban foglalkoztatott mezőgazdasági munkaerő létszáma 1992-2002 között csaknem megfeleződött (52,3%-ra esett vissza), amely 6,2%-os részesedésnek felelt meg. Hét évvel később 2009-ben az ágazatban a 2002. évi létszámnak már csak 73%-a dolgozott (43. táblázat), az agrárfoglalkoztatás „hivatalos” aránya pedig 4,6% volt. A mezőgazdaságból élő, illetve ahhoz a megélhetés, vagy annak kiegészítése révén, eltérő erősséggel kötődő népesség létszáma ezt az arányt jóval meghaladja. Azt, hogy pontosan mennyivel, a különböző tartalmú, adatbázisú statisztikák és foglalkoztatási formák definíciói miatt meglehetősen nehéz pontosan meghatározni.

43. táblázat

A foglalkoztatottság alakulása a mezőgazdaságban

Év	A mezőgazdasági foglalkoztatottak								
	száma összesen, 1000 fő	ebből:							
		alkalmazott		szövetkezet tagja		társas vállalkozás tagja, önálló		segítő családtag	
		1000 fő	%	1000 fő	%	1000 fő	%	1000 fő	%
2002	240,9	142,8	59,3	16,8	7,0	71,9	29,8	9,4	3,9
2003	215,2	141,9	65,9	6,1	2,9	59,0	27,4	8,2	3,8
2004	204,9	130,7	63,8	5,6	2,7	62,3	30,4	6,3	3,1
2005	193,9	125,1	64,5	4,8	2,5	58,4	30,1	5,6	2,9
2006	190,7	122,4	64,2	3,8	2,0	56,8	29,8	7,7	4,0
2007	182,9	122,9	67,2	2,8	1,5	51,1	27,9	6,1	3,4
2008 ¹⁾	169,1	114,1	67,5	1,7	1,0	50,0	29,6	3,3	1,9
2009 ¹⁾	175,8	115,3	65,6	2,0	1,1	53,3	30,3	5,2	3,0
Változás mértéke ²⁾	73,0	80,7	-	11,9	-	74,1	-	55,3	-

¹⁾ TEÁOR '08 szerint.

²⁾ Az index 2009. évre vonatkozik, 2002 = 100%.

Forrás: KSH

A mezőgazdasági munkavégzés valamennyi, jogviszony szerinti csoportjában csökkenés és az arányok átrendeződése volt megfigyelhető. Legszembetűnőbb a szövetkezeti tagok létszámának – uniós csatlakozás után is folytatódó – meredek csökkenése. 2009-ben az összes mezőgazdasági foglalkoztatottnak csupán 1,1%-a volt szövetkezeti tag. Ez a szövetkezetek gazdasági társasággá alakulásának következménye. A mezőgazdasági foglalkoztatottak körében az alkalmazottak részaránya megközelítette a kétharmadot (65,6%), miközben a vállalkozási kategóriába sorolhatók²¹ meghaladta a 30%-ot.

A mezőgazdasági munkaerő-felhasználás sajátossága, hogy míg a gazdasági szervezetekben általában napi 8 órás, folyamatos foglalkoztatás valósul meg, addig az egyéni gazdaságokban jelentős a részmunkaidős és az időszakos munkát végzők aránya. Emiatt a főállású mezőgazdasági munkaerő létszámának többszörösét teszik ki azok, akik nem főállásban, nem teljes munkaidőben, különböző indíttatásból és céllal foglalkoznak mezőgazdasági termeléssel. Az összes munkaerő-ráfordítás az évi 1800 munkaórával egyenértékű éves munkaerőegységgel (ÉME) fejezhető ki,

²¹ A statisztika ezt a kategóriát „társas vállalkozás tagja, önálló” címszó alatt tartja nyilván.

amely a töredékidejű munkavégzést teljes munkaidősre számítja át. Így összehasonlíthatóvá válik az egyéni gazdaságok munkaerő-felhasználása a gazdasági szervezetekével. Emellett figyelembe kell venni az egyéni gazdaságokban a háztartások tagjai által végzett „nem fizetett” munkavégzést is.

2009-ben a „nem fizetett” mezőgazdasági munkával annyi időt töltöttek el a gazdálkodók, mintha 326 ezren teljes munkaidőben dolgoztak volna az ágazatban. Ugyanakkor a vizsgált időszakban meredeken csökkent a nem fizetett munkaerő-felhasználás aránya: 2002-ben még 521 ezer ÉME volt számszerűsíthető, így közel 40%-os volt a csökkenés a vizsgált időszak során.

Az egyéni gazdaságokban mezőgazdasággal foglalkozó aktív korú népesség arányaiban – valamennyi térséget figyelembe véve – 6,5-szörös különbség figyelhető meg a régiók között. (44. táblázat) Legtöbbször a Dél-Alföldön és a Dél-Dunántúlon, valamint az Észak-Alföldön kötődnek különböző erősséggel a mezőgazdasághoz. Az előbbi két esetben a motiváció a termelés kedvező adottságaiból, hagyományaiból ered, míg a harmadik régióban a kritikus foglalkoztatási helyzet, a munkahelyek hiánya említhető elsődleges okként.

44. táblázat

Az aktív korú összes népesség és az egyéni gazdaságokban mezőgazdasággal foglalkozók korösszetétele régiók és megyék szerint (2009)

Megnevezés	Aktív korú népesség						A mezőgazdasággal foglalkozók aránya, %
	összesen, fő	ebből:		mezőgazdasággal foglalkozó népesség*, fő	ebből:		
		15-59 éves, %	60- éves, %		15-59 éves, %	60- éves, %	
Közép-Magyarország	2 260 120	80,3	19,7	8 238	98,2	1,8	0,4
Közép-Dunántúl	850 853	80,9	19,1	14 987	97,0	3,0	1,8
Nyugat-Dunántúl	773 054	80,8	19,2	15 340	99,5	0,5	2,0
Dél-Dunántúl	732 855	80,3	19,7	19 950	98,9	1,1	2,7
Észak-Magyarország	923 202	80,1	19,9	9 632	97,4	2,6	1,0
Észak-Alföld	1 135 424	82,1	17,9	20 709	96,0	4,0	1,8
Dél-Alföld	1 014 208	79,8	20,2	26 398	97,6	2,4	2,6
Összesen	7 689 716	80,6	19,4	115 253	97,7	2,3	1,5

* Nem alkalmazott.

Forrás: KSH

Az egyéni gazdaságok túlnyomó többségét egy háztartás működteti. A több háztartást összefogó gazdaságok aránya elenyésző. Az egyéni gazdaságok háztartások és személyek szerinti összetételében lényeges területi különbségek nem mutatkoznak.

3.4.4. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak minőségi jellemzői

A nemzetközi tendenciákkal megegyezően hazánkban is megfigyelhető az agrárágazatban dolgozók eloregedése, az adatok²² is e folyamatot jelzik. A harmadik évezred első öt évében 3,2 százalékpontos növekedést mutatva a középkorú és az idősödő korosztályokhoz tartozott a mezőgazdasági munkaerő 62,2%-a. (45. táblázat) A foglalkoztatottak közel egyharmada 50 éven felüli és itt drasztikus (több mint 7 százalékpontos) volt az aránynövekedés. Ugyanakkor már a 40-49 évesek korosztályának aránya is csökkent. A „fiatalodás” tartalékai pedig nem látszanak. A legfia-

²² A legfrissebb adat erre vonatkozóan 2005 évre áll rendelkezésre.

talabbak mezőgazdasághoz való kötődése – más ágazatcsoportokhoz viszonyítva is – a legalacsonyabb (15,2%) volt 2005-ben. Az agrárágazat korösszetétele tehát a legkedvezőtlenebb, amelynek hátránya a fiatal korosztályok arányának mintegy 10 százalékpontos elmaradásában és az idősebbek más ágazatcsoportokat ugyancsak mintegy 10 százalékponttal meghaladó foglalkoztatási részesedésében, a tendencia tartósságában jut kifejezésre.

45. táblázat

A munkaerő korcsoportok szerinti összetétele

százalék

Korcsoport	Mezőgazdaság		Ipar		Nemzetgazdaság	
	2001	2005	2001	2005	2001	2005
15-29 év	17,9	15,2	28,9	25,3	26,6	23,3
30-39 év	23,1	22,6	24,1	26,7	25,1	27,3
40-49 év	34,0	30,1	30,0	26,3	29,8	25,6
50 év felett	25,0	32,1	17,0	21,8	18,4	23,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Mikrocenzus, 2005, KSH

A fentiekől eltérően egyértelműen pozitív változás következett be a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő iskolai végzettség szerinti összetételében. 1990-ben a mezőgazdaságban dolgozók több mint felének (55,3%-nak) csupán általános iskolai végzettsége volt. Ez az arány 2001-re 39,3%-ra csökkent. (46. táblázat) A tendencia az uniós csatlakozást követő években is folytatódott, és 2005-ben már a mezőgazdaságban dolgozók csupán egyharmada rendelkezett kizárólag a legalacsonyabb kategóriájú iskolai végzettséggel. Ezzel szemben a foglalkoztatottak valamivel több mint 57%-a végzett középiskolát és a felsőfokú végzettségű szakemberek aránya megközelítette a 10%-ot.

46. táblázat

A foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti összetétele

százalék

Iskolai végzettség	Mezőgazdaság		Ipar		Nemzetgazdaság	
	2001	2005	2001	2005	2001	2005
Általános iskola	39,3	33,4	26,4	20,7	20,4	15,6
Középiskola	53,3	57,4	64,9	69,2	61,3	63,6
Felsőfokú iskola	7,4	9,2	8,7	10,1	18,3	20,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Mikrocenzus, 2005, KSH

Az agrárágazatban dolgozók képzettségi szerkezetét az ipar, illetve a nemzetgazdaság átlagos értékeivel összevetve azonban a fejlődéssel korántsem lehetünk elégedettek. A mezőgazdaságban változatlanul nagyon magas, a foglalkoztatottak egyharmadát kitevő az alacsony végzettségű munkaerő aránya, amely másfélszerese az iparban és kétszerese a nemzetgazdaság egészében megfigyelhetőnek. A középfokú végzettségük terén 6-12%-os az elmaradás, még mindig az agrárágazat hátrányára. A mezőgazdaságban felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya került legközelebb az ipar hasonló mutatójához, a szakemberek területi eloszlása viszont jóval kedvezőtlenebb. A nemzetgazdasági átlag fölénye – a magasan kvalifikált munkaerő 20% körüli aránya – a szolgáltató szektor sajátosságából adódik.

A mezőgazdaság munkaerejének országos átlagnál kedvezőtlenebb összetétele arra utal, hogy a munka jellege, a falvakhoz való kötődés, az ágazat alacsony eltartó és jövedelemtermelő képessége nem túlzottan vonzó a fiatalok körében. Ez a sajátosság a megváltozott körülményekhez és az EU követelményeihez való alkalmazkodás egyik korlátozó tényezője. Figyelmeztető tény az is, hogy a képzettség színvonalának emelkedése a mezőgazdaság szervezeti és tulajdoni átalakulásával együtt járó erőteljes munkaerő-kibocsátással függ össze. Az átalakult gazdálkodó szervezetek legkorábban a képzetlen dolgozóiktól váltak meg, amely már önmagában is a képzettségi szint emelkedését idézte elő.

3.4.5. A mezőgazdasági dolgozók kereseti viszonyai

A rendszerváltást követő évtizedben a munkavállalók jövedelempozíciói jelentősen romlottak. A bérből és fizetésből élők keresetének reálértéke 1990-2000 között – két jól elkülöníthető szakaszban – 26%-kal mérséklődött. A reálkeresetek 1996-ig jelentősen csökkentek, majd a gazdasági konszolidáció jeleként lassuló ütemben növekedni kezdtek. Ennek hatására a keresetek reálértéke 2000-ben 13%-kal haladta meg a négy évvel korábbi szintet. Az ezredforduló után növekvő ütemben folytatódott a keresetek reálértékének növekedése és 2009-ben a gazdasági ágak átlagában a nettó átlagkereset már 60%-kal meghaladta a 2002. évit. (47. táblázat)

47. táblázat

A mezőgazdaságban dolgozók bruttó és nettó keresete a nemzetgazdaság más ágazatcsoportjaihoz viszonyítva

Ft/fő/hó

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Bruttó átlagkereset								
- a mezőgazdaságban	84 251	89 273	97 014	102 801	111 961	122 089	133 628	137 101
- az iparban	117 325	128 254	141 089	151 242	164 380	178 169	189 795	196 505
- nemzetgazdaság összesen	122 482	137 193	145 520	158 343	171 351	185 017	198 964	199 775
<i>A mezőgazdasági bruttó kereset</i>								
- az ipari kereset %-ában	71,8	69,6	68,8	68,0	68,1	68,5	70,4	69,8
- nemzetgazdaság összesen %-ában	68,8	65,1	66,7	64,9	65,3	66,0	67,2	68,6
Nettó átlagkereset								
- a mezőgazdaságban	58 556	65 927	70 959	76 356	82 101	85 533	92 552	94 501
- az iparban	75 130	84 691	91 898	100 072	107 950	111 436	118 279	122 641
- nemzetgazdaság összesen	77 622	88 753	93 715	103 149	110 951	114 282	122 267	124 086
<i>A mezőgazdasági nettó kereset</i>								
- az ipari kereset %-ában	77,9	77,8	77,2	76,3	76,1	76,8	78,2	77,1
- nemzetgazdaság összesen %-ában	75,4	74,3	75,7	74,0	74,0	74,8	75,7	76,2

* TEÁOR '08 szerint.

Forrás: 2.1.25.1. Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete a nemzetgazdaságban (2001-2008) – TEÁOR '03

2.1.34.1. Az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresete a nemzetgazdaságban (2001-2008) – TEÁOR '03

Ez a nemzetgazdasági ágak többségére jellemző tendencia a mezőgazdaságban is tapasztalható volt, de a mezőgazdaság hátrányára továbbra is jelentkezett a jövedelemdiszparitás, amelynek kialakulásában szerepet játszott a mezőgazdasági tevékenység „rangjának” hagyományosan kedvezőtlenebb megítélése, a foglalkoztatottak alacsonyabb képzettségi szintje és nem utolsó sorban az ágazat rendkívül alacsony jövedelmezősége.

Mindemellett a kiegészítő jövedelemszerzés hagyományos, integrált formái és lehetőségei (háztáji és kisegítő gazdaságok) erőteljesen beszűkültek. A mezőgazdasági dolgozókon túl ez kedvezőtlenül érintette a vidéki településeken élő, de más nemzetgazdasági ágakban foglalkoztatott lakosságot is. Lényegében megszűntek, illetve egyre keskenyebb mezsgyén mozogtak azok a lehetőségek, amelyek a jövedelem kiegészítés szempontjából szóba jöhettek. Mindinkább terjedtek az elsődlegesen önellátást szolgáló, komolyabb gazdasági háttér nélkül működő megoldások, amelyek – különösen a foglalkoztatási krízishelyzetben lévő térségekben – a rendkívül alacsony színvonalú megélhetés fő forrásává is válhattak.

A jövedelem-diszparitás 2002-2009 közötti országos adataiból kitűnik, hogy az uniós csatlakozást megelőző, illetve követő időszakban a mezőgazdasági bruttó átlagkeresetek 28-35%-kal maradtak el az ipar és a gazdasági ágak átlagától.

A személyi jövedelemadó progresszivitása miatt a nettó keresetekben ennél kisebb, 22-26%-os lemaradás figyelhető meg. „Forintosítva” ez azt jelenti, hogy 2009-ben a mezőgazdasági dolgozók bruttó keresete 59, illetve 63 ezer forinttal volt alacsonyabb az ipar illetve a gazdasági ágak átlagánál. A nettó átlagkeresetknél ez az érték 28 és 30 ezer forinttal kevesebb.

Ugyancsak a személyi jövedelemadónak tudható be, hogy míg a bruttó jövedelmek a 2002 és 2009 között a gazdasági ágak átlagában néhány tized százalékponttal nagyobb ütemben emelkedtek, mint a mezőgazdaságban, a nettó jövedelmet tekintve a mezőgazdaságban volt – néhány tized százalékponttal – nagyobb a növekedés.

3.5. Tőkeellátottság

A tőkepiac rendszerének két fő sajátos formája az úgynevezett reáltőke és a pénztőke vagy kölcsöntőke. (Szénay - Villányi, 2000) A reáltőke körébe a termeléshez kapcsolódó gépek, berendezések és anyagok tartoznak. Ezek piacát eszközpiacon nevezzük. A tőkepiacon általában a kölcsöntőke, vagyis a pénz és az értékpapírpiac a meghatározó.

Magyarországon több évtizedes vita folyik arról, hogy a speciális helyzetű mezőgazdaságot milyen tőkefinanszírozási alapokra kellene helyezni. Általában megfigyelhető a világban, hogy nő az idegen tőke aránya, amelyben a jelzáloghitelezésnek kulcsszerepe van. Ezt a meghatározó európai országokban – Németországban, Franciaországban, Hollandiában és Svédországban – döntően szövetkezeti agrárbank-hálózat végzi. Az USA-ban és Nagy-Britanniában a kereskedelmi bankok és az egyéb finanszírozó intézmények dominanciája jellemző. Többen felvetették, hogy a hazai piacnak a kontinentális hagyomány lenne a megfelelő. (Szücsné - Tunyoginé 1992, Balogh - Memhölczerné 1992).

A rendszerváltást közvetlenül követő időszakban még kevésbé voltak eladósodva a mezőgazdasági üzemek, alapvetően inkább likviditási gondok nehezítették a tőkefinanszírozást. A 90-es évek ágazatot kivérezető magas kamatszintje vezetett el ahhoz helyzethez, ami a 2000-es években már szükségessé tette az ágazat finanszírozásának szanalását államilag támogatott hitelprogramok keretében. Ezek a konszolidációs programok azonban csak rövid távon voltak képesek javítani az ágazat helyzetén, nem jelentettek kitérés pontot, csupán a talpon maradáást biztosították. Az uniós csatlakozás alapvetően új helyzetet teremtett a tőkefinanszírozás lehetőségeit illetően, de ezt erősen korlátozta a 2008-ban kibontakozó gazdasági válság, amely miatt alapjaiban rengett meg a hitelezők és a hitelezettek közötti bizalom.

**Jegyzett tőke összetétele
(mező-, erdőgazdaság, vadgazdálkodás, halászat)**

Megnevezés	Mérték- egység	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Jegyzett tőke	milliárd Ft	292,8	294,1	293,6	291,9	272,3	276,3	263,0	274,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ebből: állami	milliárd Ft	49,4	50,5	40,1	39,8	31,1	34,5	30,7	35,0
	%	16,9	17,2	13,6	13,6	11,4	12,5	11,7	12,8
önkormányzati	milliárd Ft	2,3	2,5	2,1	2,2	2,7	2,9	0,7	1,1
	%	0,8	0,9	0,7	0,8	1,0	1,1	0,3	0,4
belföldi magán	milliárd Ft	129,4	130,5	132,2	128,2	128,5	128,3	125,0	123,3
	%	44,2	44,4	45,0	43,9	47,2	46,5	47,5	45,0
belföldi társasági + szervezeteki	milliárd Ft	82,8	81,6	92,4	92,0	83,5	82,5	79,7	79,7
	%	28,3	27,8	31,5	31,5	30,7	29,9	30,3	29,1
külföldi	milliárd Ft	23,3	24,8	22,5	25,1	23,5	26,9	24,7	32,9
	%	8,0	8,4	7,7	8,6	8,6	9,7	9,4	12,0
egyéb	milliárd Ft	5,7	4,2	4,5	4,7	2,9	1,2	2,2	1,9
	%	1,9	1,4	1,5	1,6	1,1	0,4	0,8	0,7

Forrás: AKI, Pénzügypolitikai Osztály számításai az APEH adatbázis alapján

A mező- és erdőgazdaság, a vadgazdálkodás és a halászat adóbevallást készítő gazdaságaiban a jegyzett tőke 2002 és 2005 között folyó áron számítva is stagnált, 292 és 294 milliárd forint között alakult. 2006-tól azonban erőteljesebb csökkenés kezdődött, melynek következtében 2009-re a jegyzett tőke 274 milliárd forintra mérséklődött. (48. táblázat) Ebben az állami jegyzett tőke mintegy 15 milliárd forintos visszaesése játszotta a meghatározó szerepet, aminek következtében részese-
dése 16,9%-ról 12,8%-ra csökkent. A jegyzett tőke közel felét (45%-át) a belföldi magánszemélyek adják és ennek aránya enyhén növekvő tendenciájú. Mérsékeltten emelkedett a belföldi társaságok és szervezetek tőkerészese-
dése annak ellenére, hogy a jegyzett tőkájük összege kissé csökkent. A külföldi tőke összege folyó áron számolva 2009-ben jelentősen megemelkedett, aránya 12%-ra nőtt.

A jegyzett tőkével szemben a saját tőke összege jelentősen emelkedett a 2002-2009 közti időszakban²³. Az egyéni gazdaságok esetében folyó áron számolva 88%-os, a társas gazdaságoknál 75%-os volt a növekmény. (49. táblázat)

A mezőgazdasági vállalkozások forrászerkezete nagymértékben függ az üzemmérettől, a társasági formától, jelentősen eltér az egyéni és a társas vállalkozások esetében. Az egyéni gazdaságoknál a saját tőke és a hátrasorolt kötelezettség (lényegében a tagi kölcsön) a tulajdonos saját forrásai, így az egyéni gazdaságok 90%-os mértékben saját anyagi erejükre támaszkodnak. Ez a jellemző alig változott a vizsgált időszak során, a saját tőke aránya enyhén csökkent, a tagi kölcsöné viszont nőtt. Az egyéni gazdaságok viszonylag jelentős forrása a hosszú lejáratú hitel, amelynek

²³ A jegyzett tőkét az adóbevallást készítő vállalkozások adatai alapján közöljük, míg a saját a testületi gazdaságok adatai alapján kerül bemutatásra!

– Kemény Gábor és szerzőtársainak kutatásai szerint (Kemény szerk., 2010) – több mint felét a lízingcégek, a maradékot pedig zömmel a takarékszövetkezetek adják. Ugyancsak fontos forrás az egyéb rövidlejáratú kötelezettség, amelynek legnagyobb részét az integrátori hitel és az integrátori finanszírozás jelenti.

49. táblázat

Az egyéni és a társas gazdaságok forrásösszetételének alakulása

Megnevezés	2002		2009	
	milliárd Ft	%	milliárd Ft	%
Egyéni gazdaságok				
Saját tőke	835,1	86,7	1 568,7	85,2
Hátrasorolt kötelezettség	26,7	2,8	86,8	4,7
Hosszú lejáratú hitel	39,0	4,0	79,2	4,3
Rövid lejáratú hitel	10,5	1,1	5,7	0,3
Szállítók	1,8	0,2	11,5	0,6
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	27,2	2,8	77,8	4,2
Egyéb (máshová nem sorolt kötelezettség)	23,2	2,4	11,7	0,6
Források összesen	963,5	100,0	1 841,5	100,0
Társas gazdaságok				
Saját tőke	564,8	58,7	988,1	63,1
Hátrasorolt kötelezettség	26,9	2,8	27,4	1,8
Hosszú lejáratú hitel	80,5	8,4	150,9	9,6
Rövid lejáratú hitel	128,6	13,4	118,2	7,5
Szállítók	58,9	6,1	127,6	8,1
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	45,4	4,7	69,0	4,4
Egyéb (máshová nem sorolt kötelezettség)	57,8	6,0	85,6	5,5
Források összesen	962,9	100,0	1 566,8	100,0

Forrás: AKI, Vállalkozáselemzési Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázis alapján

A társas gazdaságok ezzel szemben sokkal inkább támaszkodnak idegen forrásokra, itt a saját források aránya nem éri el a 65%-ot. Részben emiatt sokkal több lábon állnak az idegen források tekintetében, mint az egyéni gazdaságok. Az idegen források közül legfontosabbak a hosszú- és rövidlejáratú bankhitelek, arányuk 2008-ban meghaladta a 10-10%-ot, 2009-ben azonban a pénzügyi válság hatására ez alá csökkent. Nem elhanyagolható a jelentősége a források finanszírozásában a szállítóknak és az egyéb rövidlejáratú kötelezettségeknek sem. Ez utóbbin belül itt is az integrátorok finanszírozása, a factoring, valamint a lízingcégek forrásai találhatóak.

Kemény és munkatársai szerint a kétféle finanszírozási típus közötti különbséget a hitelfelvő képesség határozza meg. Az egyéni gazdaságok zöme nem elég nagy ahhoz, hogy a bankok vagy a szállítók finanszírozzák, így inkább integrátorokon keresztül szerzi meg mind a finanszírozást, mind az inputanyagokat, beruházásainak zömét pedig a lízingtárgy tulajdonjogát át nem engedő lízingcégekkel finanszíroztatja. A társas vállalkozások viszont már elég nagyok ahhoz, hogy közvetlenül a bankok és a szállítók partnerei legyenek, bár az integrátori és a lízingfinanszírozás gyakran itt is megjelenik.

Az egyes mezőgazdasági üzemek között nem csupán a méret, hanem az eszközök aránya alapján is jelentős finanszírozási különbségek tapasztalhatók, ami természetesnek mondható, hiszen a különböző jellegű eszközök különböző módon finanszírozhatóak. Ebben az esetben is egyéni és társas vállalkozás megbontásban érdemes vizsgálni az eszközök összetételét. (50. táblázat)

Az egyéni vállalkozások esetében a befektetett eszközök aránya jelentősen meghaladta a forgóeszközökét, ami ezekben a gazdaságokban megtalálható ingatlanvagyonból adódott. Emiatt jelentős saját forrás volt lekötve hosszú távra, ami a rövid távú finanszírozásban okozott nehézséget. Kemény Gáborék szerint az egyéni gazdaságokban a földállomány értéke átlagosan 20%-os arányt képvisel az eszközszerkezetben, ami a földjelzálog hitelezés gyengeségei miatt jelentősen megnehezíti az eredményesebb működéshez szükséges forrás bevonást. Így hiába magas az egyéni gazdaságok saját tőkéje, ez egyáltalán nem jelent a társas vállalatokénál jobb likviditási pozíciót. Az összes saját forrás aránya a 2002 – 2009 közti időszakban lényegében nem változott, viszont mérséklődött a pénzeszközök és a készletek részesedése.

50. táblázat

Az eszközök összetételének alakulása az egyéni és a társas gazdaságokban

ezer Ft/ha

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Egyéni gazdaságok								
Ingatlanok*	216,7	326,3	382,9	384,2	382,4	385,2	404,2	413,7
Befektetett eszközök ingatlanok és gépek nélkül	28,4	32,7	39,0	29,5	24,4	22,8	24,1	23,0
Pénzeszközök	88,6	78,3	58,4	75,3	101,7	112,3	119,8	122,3
Aktív időbeli elhatárolások	1,2	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gépek, berendezések stb. összesen	107,6	127,6	126,6	124,4	124,0	124,1	126,3	145,2
Műszaki berendezések, gépek, járművek	104,5	120,5	118,6	117,0	117,2	115,6	119,3	139,5
Egyéb gépek, berendezések, felszerelések, járművek	3,1	7,1	8,1	7,4	6,7	8,5	7,0	5,7
Készletek	59,0	54,6	64,7	64,0	63,9	73,2	83,7	74,1
Forgóeszközök készletek és pénzeszközök nélkül	6,9	11,5	33,6	27,9	27,1	24,6	34,5	30,6
Társas gazdaságok								
Ingatlanok*	122,4	155,9	161,7	168,8	195,9	162,6	193,8	190,3
Befektetett eszközök ingatlanok és gépek nélkül	56,9	61,3	66,5	70,4	65,0	56,4	70,3	78,3
Pénzeszközök	33,6	37,4	25,5	44,8	52,4	48,4	46,2	45,6
Aktív időbeli elhatárolások	2,2	2,8	6,2	6,1	7,3	7,9	14,4	10,3
Gépek, berendezések stb. összesen	65,9	93,4	104,1	108,4	106,0	104,7	122,6	136,2
Műszaki berendezések, gépek, járművek	60,6	86,8	95,8	100,2	97,2	96,3	111,4	124,3
Egyéb gépek berendezések, felszerelések, járművek	5,3	6,6	8,3	8,2	8,8	8,3	11,2	11,9
Készletek	117,2	113,1	146,8	142,5	143,9	138,6	181,4	164,9
Forgóeszközök készletek és pénzeszközök nélkül	52,2	59,6	81,9	98,9	93,3	87,6	108,7	93,6

* Az ingatlanok között számításba van véve a termőföld értéke is.

Forrás: AKI, Vállalkozáselemzési Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázis alapján

A társas gazdaságok esetében kiegyensúlyozottabb a befektetett és a forgó eszközök viszonya. Itt a forgóeszközök aránya jelentős, de a befektetett eszközök részesedése ebben az esetben is magasabb mint a forgóeszközöké. A társas gazdaságok esetében az összes saját forrás arányának alakulásáról ugyanaz állapítható meg, mint az egyéni vállalkozások esetében: lényegében nem változott, viszont mérséklődött a pénzeszközök és a készletek részesedése.

4. A mezőgazdaság tulajdoni struktúrája és üzemszerkezete

A kilencvenes években az agrárszféra tulajdonosi szerkezete alapvetően átalakult. A gazdasági társaságokról szóló, illetve az átalakulási törvények hatására a mezőgazdaságban az úgynevezett jegyzett tőke 1992-re megállapításra került. Ezt követően összege nominálisan alig változott, az egyes évek között csak kisebb mozgások figyelhetők meg. Ennek következtében a jegyzett tőke saját forráson belüli aránya az 1992. évi 89%-ról 2002-re már 46,3%-ra csökkent, ami egyben azt is jelenti, hogy a nem a tulajdonosok nevére bejegyzett tőke 10 év alatt megkétszereződött. Ez a tendencia folytatódott 2002-öt követően is és így 2009-re a jegyzett tőke saját forráson belüli aránya 24,5%-ra csökkent. (51. táblázat)

51. táblázat

A főbb tulajdonosok tőkerészesedése a mezőgazdasági kettős könyvelést vezető vállalkozásoknál*

milliárd forint

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Állami tulajdon	28,5	28,7	19,2	15,1	5,4	4,8	3,7	3,2
Önkormányzati tulajdon	2,0	2,2	1,7	2,2	2,6	2,9	0,7	1,2
Belföldi magánszemély tulajdona	126,2	128,0	129,7	124,9	123,7	124,1	120,6	118,8
Belföldi társasági tulajdon	62,0	64,2	78,7	78,1	70,3	73,1	73,5	77,4
MRP vagyon	1,8	0,3	0,3	0,2	0,0	0,1	0,2	0,0
Külföldi tulajdon	22,8	24,6	22,0	24,7	23,2	26,5	24,0	30,2
Szövetkezeti tulajdon	19,1	15,5	11,2	12,0	11,3	5,8	4,1	0,0
Egyéb tulajdon	3,9	3,8	4,0	4,3	2,8	1,0	1,9	1,5
Jegyzett tőke	266,3	267,3	267,2	261,3	239,2	238,4	228,6	232,3
Saját tőke	574,9	604,7	636,2	680,3	734,3	786,3	845,1	948,8

* Csak mezőgazdaság, erdő-, hal- és vadgazdálkodás nélkül.

Forrás: Pénzügypolitikai Osztály számításai az APEH adatbázis alapján

A tulajdonosi struktúra változását jelzi, hogy az 1992. évben még 47% részarányú szövetkezeti tulajdon 2002-ben már csupán 7,2%-ot tett ki, ami 2009-re gyakorlatilag eltűnt. Ekkorra az állami tulajdon 1,4%-ra esett vissza. A belföldi magánszemélyek tulajdona 2002 és 2009 között 118 és 130 milliárd forint között ingadozott, ami 48-53%-os jegyzett tőkerészesedést jelentett. A mezőgazdaságban a kilencvenes években – folyamatos térhódítással – a külföldi tulajdonú tőke is közel tízszeresére nőtt, és 2002-re megközelítette a 23 milliárd forintot. Ezt követően azonban lényegesen nem emelkedett az összege 2009-ig. 2009-ben több mint 6 milliárd forinttal nőtt a külföldi tőke, aránya 13%-ra emelkedett.

A tulajdonosi szerkezet átalakulásának következtében 2008-ban a mezőgazdasági szervezetek alig több mint 1%-ában volt több mint 50% a külföldi részesedés. (52. táblázat) A gazdaságok zöme teljes egészében belföldi tulajdonban maradt, a mezőgazdasági és halászati szervezetek közel 98%-ával kizárólagosan belföldi tulajdonosok rendelkeztek.

**A mezőgazdasági és halászati szervezetek tulajdon szerinti megoszlása
(2008)**

A tulajdonos jellege	Szervezetek száma	Jegyzett tőke, milliárd Ft	Belföldi magán	Külföldi
			tulajdon aránya a jegyzett tőkéből, %	
100%-ban belföldi tulajdon	7 576	200,8	44,5	0,0
50% feletti külföldi részesedés	101	11,5	1,6	96,5
25-50% közötti külföldi részesedés	49	4,4	48,5	47,4
25%-nál kisebb külföldi részesedés	21	7,3	21,6	1,6
Összesen	7 747	224,0	41,7	6,4

Forrás: AKI számítások APEH gyorsjelentés alapján

A külföldi tőke elsősorban a gazdasági társaságokban jutott szerephez. A külföldi érdekelt-ségű mezőgazdasági vállalkozások száma azonban 2003-tól 2007-ig folyamatosan csökkent, majd stagnált. Míg az uniós csatlakozás előtti utolsó évben 794 vállalkozásban volt külföldi tulajdon, 2008-ban már csupán 636-ban. (53. táblázat) Legtöbb külföldi érdekelt-ségű szervezet a korlátolt felelősségi társaságok között volt, de 21 mezőgazdasági részvénytársaságban is szerepet kapott a külföldi tulajdon.

**Külföldi érdekelt-ségű vállalkozások a mezőgazdaságban
gazdálkodási forma szerint**

Gazdálkodási forma, szakosodás iránya	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Külföldi érdekelt-ségű szervezetek száma							
Korlátolt felelősségű társaság	650	654	626	611	569	532	545
Részvénytársaság	18	16	14	15	17	17	21
Szövetkezetek	7	8	7	7	8	7	5
Egyéb szervezetek	48	116	115	109	85	75	65
Összesen	723	794	762	742	679	631	636
Jegyzett tőkéből külföldi részesedés, milliárd Ft							
Korlátolt felelősségű társaság	15,9	17,9	15,6	17,9	16,0	19,3	16,4
Részvénytársaság	5,6	5,6	4,0	3,9	4,0	4,0	4,0
Szövetkezetek	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Egyéb szervezetek	1,2	1,0	2,4	2,9	3,1	3,1	3,5
Összesen	22,7	24,5	22,0	24,7	23,1	26,4	24,0

Forrás: A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 2002-2008, AKI, Budapest

A külföldi érdeklődés elsősorban a növénytermelési és kertészeti irányú gazdálkodókat részesítette előnyben. 2008-ban a 636 vállalkozásból 429 tartozott ebbe a szakosodási irányba. (54. táblázat) Az állattenyésztő szervezetek közül 134-ben volt külföldi befektetői részesedés, a szolgáltatók közül 55-ben, míg a vegyes gazdálkodásúak közül 18-ban.

**Külföldi befektetés megoszlása a főbb
mezőgazdasági tevékenységek szerint**

Gazdálkodási forma, szakosodás iránya	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Külföldi érdekeltségű szervezetek száma							
Növénytermesztés és kertészet	492	526	520	502	463	405	429
Állattenyésztés	153	166	149	154	146	156	134
Vegyes gazdálkodás	24	27	26	25	22	20	18
Növénytermesztési, kertészeti, állattenyésztési és kiegészítő mezőgazdasági szolgáltatás	54	75	67	61	48	50	55
Jegyzett tőkéből külföldi részesedés, milliárd Ft							
Növénytermesztés és kertészet	15,2	15,3	15,1	16,4	16,0	16,0	16,0
Állattenyésztés	6,2	7,8	6,3	7,6	6,5	10,0	7,6
Vegyes gazdálkodás	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1
Növénytermesztési, kertészeti, állattenyésztési és kiegészítő mezőgazdasági szolgáltatás	1,0	1,1	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2

Forrás: A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 2002-2008, AKI, Budapest

A tulajdoni szerkezet átalakulása mellett – illetve azzal párhuzamosan – a kilencvenes évtized a magyar mezőgazdasági üzemstruktúra markáns átalakulásának időszaka is volt.²⁴ A társadalmi-gazdasági rendszerváltás a nagyüzemek, a közös tulajdon helyett a nagyobb közvetlen érdekeltséget, a kisebb méretű termelést helyezte előtérbe, ennek kialakulását szorgalmazta.

A rendszerváltást követő évre a magyar mezőgazdaságban még a nagyvállalat-centrikusság volt a jellemző: az állami és a szövetkezeti nagyvállalatok domináltak. Az állami vállalatok azonban kisebb súlyt képviseltek, mint más nemzetgazdasági ágazatokban. A mezőgazdaságban meghatározó szervezeti forma a termelőszövetkezet volt. Az állami támogatás segítségével végbement tőkefelhalmozás hatására a szövetkezeti gazdaságokban is magasabb fokú termelési koncentráció ment végbe. A szövetkezeti vállalatok között azonban jóval nagyobb volt a méretkülönbség, mint az állami vállalatok között.

A rendszerváltás előtt a mezőgazdaság termelési értékének mintegy kétharmadát 130 állami gazdaság és közel 1200 mezőgazdasági szövetkezet állította elő.²⁵ A mezőgazdasági termelés valamivel több mint egyharmadát azonban a kistermelők (többségében részmunkaidős) gazdaságai (mintegy 1,5-1,6 millió kisgazdaság) adták.

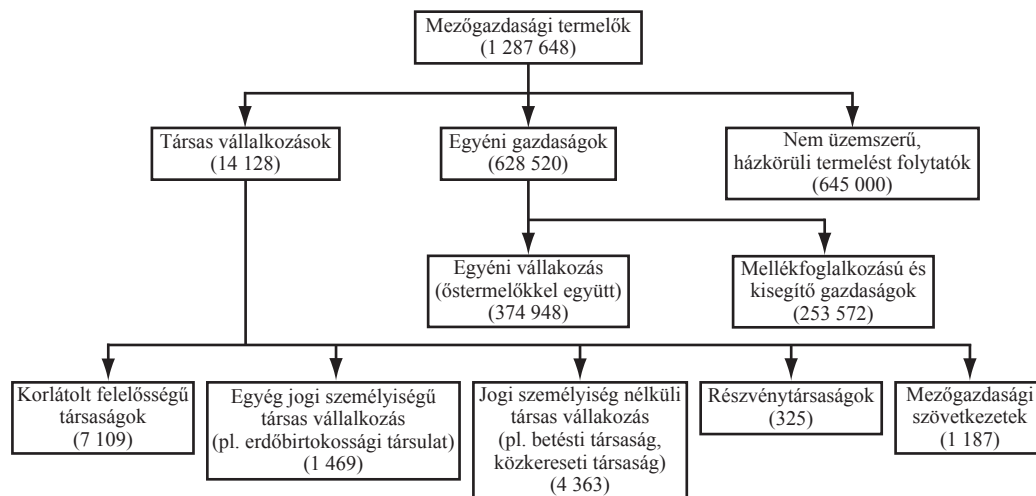
A kisgazdaságok súlya már korábban is számottevő volt, egyes ágazatokban pedig meghatározó szerepet játszottak. A magyar mezőgazdasági modellnek egyik jellegzetessége a nagyüzemek és a kisüzemek közt kialakult szerves kapcsolat és célszerű munkamegosztás volt. A nagyüzemek magas szintű technikai-technológiai és szakmai háttérrel segítették a kisüzemek gazdálkodását.

²⁴ A gazdaságfogalom meghatározását a statisztika szemszögéből a KSH munkatársai Laczka Sándorné és Szabó Péter végezték el az ezredfordulón (Laczka - Szabó, 2000).

²⁵ A halászattal foglalkozó szervezeteket, valamint a szakszövetkezeteket itt nem vettük számításba.

A rendszerváltást követően a vállalati-vállalkozási struktúra alakításában is megjelentetni kívánt tulajdonváltás fő célja az állami és a szövetkezeti tulajdon magántulajdonná történő átalakítása volt, a gazdasági tevékenység magántulajdonosi tőkeérdekeltségének megteremtése, a vállalkozói tevékenység általánossá tétele érdekében. Ez a feladat ugyanakkor példa nélküli, hisz sehol a világon nem volt történelmi tapasztalat hasonló struktúraváltás jogi és közgazdasági szabályozására.

12. ábra

A mezőgazdasági ágazat résztvevői 2008-ban*

* A mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodásba sorolt szervezetekhez néhány egyéb, az ábrán szereplő kategóriákba nem illeszthető szervezet is tartozik, így például a jogi személyiségű non-profit szervezetek, stb.

Forrás: KSH adatok alapján AKI számítás

A kitűzött célok azonban – elsősorban a közgazdasági megalapozatlanság okán – csak korlátozott mértékben valósultak meg. A privatizációk, a szövetkezeti átalakulások, az egyéni és csoportos kiválások következtében Magyarországon végeredményben egy olyan mezőgazdasági vállalkozói struktúra alakult ki, amely a legszínesebb ágazatnak tekinthető a nemzetgazdaság egészében. (12. ábra) Az Európai Unió tagállamainak többségétől is eltér az üzemszerkezet. A vállalkozások valamennyi formája megtalálható benne. Sajátosságaként említhető a kétpólusú gazdaságszerkezet, amit a nagyobb méretű gazdaságok és a kisüzemek jelentenek. A középüzemek súlya a rendszerváltás után kezdett növekedni, de a céllal ellentétben közel sem vált meghatározóvá. Napjainkban több mint 600 ezer egyéni gazdaság (háztartás) vesz részt a termelésben, s bár számuk csökkent az elmúlt években, arra azonban bizonyosság, hogy kisebb, vagy nagyobb mértékben, de a magyar háztartások csaknem egynegyede érintett a mezőgazdaság ügyében. A mezőgazdaság társadalmi szerepét ez határozza meg igazán.

A mezőgazdaságban, a vad- és erdőgazdálkodásban, valamint a halászatban tevékenykedő vállalkozások száma 1995-ig nőtt meredeken, onnantól kezdődően kisebbek a változások. Ugyanakkor nem mondható, hogy ma már egy „beállt” üzemszerkezet állunk szemben.

A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászati ágazatokban 2008 végén 24 181 vállalkozás (társas és egyéni) működött, 1973-mal kevesebb, mint 2002-ben. (55. táblázat) A csökkenés elsősorban az egyéni vállalkozások számában következett be, de a társas gazdaságok létszáma is mérséklődött.

55. táblázat

A működő vállalkozások* száma a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat ágazatban

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Mindösszesen	26 154	25 246	24 784	24 274	23 317	22 721	24 181
Ebből:							
Egyéni vállalkozás	15 814	15 371	14 769	14 472	13 666	13 148	14 336
Társas vállalkozás	10 340	9 875	10 015	9 802	9 651	9 573	9 845
Társas vállalkozásból:							
Korlátolt felelősségű társaság	4 689	4 686	4 897	4 936	4 960	5 127	5 550
Részvénytársaság	306	306	304	304	297	301	298
Szövetkezet	1 225	1 049	992	903	811	705	663
Közkereseti társaság	120	94	95	83	76	72	69
Betéti társaság	3 227	3 075	3 081	2 973	2 913	2 806	2 709

* Mivel a táblázat adatai a működő vállalkozásokra vonatkoznak, nem hasonlíthatók össze a 12. ábra adataival, mivel abban az összes bejegyzett vállalkozás szerepel, azok is, amelyek nem működnek.

Forrás: KSH

A működő vállalkozások 59%-a egyéni vállalkozás. Számuk 2008-ban 14 336 volt. Társas vállalkozás 9 845 volt, mintegy 5%-kal kevesebb, mint 2002-ben. Ezek közül változatlanul a legelterjedtebb forma a korlátolt felelősségű társaság, ráadásul nem csupán az arányuk, hanem a számuk is növekvő. Működő szövetkezet 2008-ban már csak 663 volt.

A mezőgazdaságban a működő társas vállalkozásokat ma már a kis létszámú szervezetek túlsúlya jellemzi. Míg 1992-ig a mezőgazdasági társas vállalkozások közül a 20 főt, vagy annál kevesebbet foglalkoztatottak aránya nem érte el az 50%-ot, addig 2002-ben már az összes társas vállalkozás mintegy 81%-a a 10 főnél kisebb létszámkategóriába tartozott és ez az arány 2008-ra meghaladta a 83%-ot. (56. táblázat)

56. táblázat

A működő mezőgazdasági társas vállalkozások száma a foglalkoztatottak száma szerint

Létszámkategória	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ismeretlen és 0 fő	1 744	1 576	839	817	777		
1-4 fő	5 662	5 522	6 202	6 118	6 042	6 884	7 136
5-9 fő	975	949	1 092	1 019	1 022	1 025	1 041
10-19 fő	689	623	680	696	748	669	701
20-49 fő	712	683	710	697	617	588	591
50-249 fő	515	482	452	417	408	372	344
250 fő felett	43	40	40	38	37	35	32

Forrás: KSH

E fejezet keretei között kell írni néhány gondolatot az elismert termelői szervezetekről (TÉSZ-ek) és a termelői csoportokról (TCS-k). Ezek a szervezetek az Európai Unió egységes közös piacszervezéséről szóló rendeletei szerint a gyümölcs- és zöldségágazatban tevékenykednek.

Magyarország uniós csatlakozásakor meglevő TCS-k (úgynevezett előzetesen elismert TЭСZ-ek) elismerése legfeljebb 5 évig tarthatott. Ez tény, valamint a piaci viszonyok által kikényszerített árualap-koncentráció következtében megvalósult természetes összefogás hatására a TЭСZ-ek többsége versenyképes nagyságúra erősödött, vagy beolvadt egy másik szervezetbe. A TЭСZ-eken és TCS-ken keresztül forgalmazott tagi áru értéke 2008-ra 34,5 milliárd forintra emelkedett. A zöldség-gyümölcs ágazat 2008. évi mintegy 200 milliárd forintos árbevételéből (17,3 milliárd Ft értékű csemegekukorica nélkül) a TЭСZ-ek és a termelői csoportok tagi árúja több mint 17%-kal részesedett. A tagi árbevétel 8 szervezet esetében több volt nettó 1 milliárd forintnál, illetve két TЭСZ esetében a 3,5 milliárd forintos forgalomnál is. A TЭСZ-ek és a TCS-k teljes bevétele pedig meghaladta a 42,5 milliárd forintot. Mindez jelzi e szerveződések nehezebb piaci körülmények között is megmutatkozó hatékonyságát.

A nemzetközi és a hazai tapasztalatok alapján is egyre inkább a termelői szervezetek a legeredményesebbek a nagymértékben koncentrált kiskereskedelmi és diszkontláncokkal való együttműködésben. Cél, hogy a termelői szerveződések minél nagyobb mértékben vállalják át a piac szervezését, a kereslet és a kínálat, valamint a termelők érdekeinek megfelelő képviselését, ezáltal is tovább javítva piaci alkupozíciójukat. A magyar zöldség-gyümölcs termelés stratégiájában továbbra is első helyen szerepel a termelői szervezetek megerősítése, hiszen rajtuk keresztül növelhető az ágazat technikai és technológiai színvonala, létrehozható az ágazati szaktanácsadás. A TЭСZ-ek igényei alapján létrejöhet a piaci szemléletű alkalmazott kutatás és szakemberképzés. Általuk erősíthető az őstermelői tevékenység sajnálatosan alacsony szintű átláthatósága és kialakítható az ágazatspecifikus marketingtevékenység. A termelői szervezetek megerősödése nem csak az egyre növekvő friss piac fejlődését segítené, hanem a – jelenleg többségi külföldi tulajdonban lévő – feldolgozóipar érdekeltségét is növelnék a magyar termékek iránt.

A termelői csoportok feladata a hazai agrárgazdaság strukturális hiányosságainak pótlása. A csoportokat megalakító termelők termékeiket közösen viszik piacra, így versenyképesekké válnak a piacon, csökken hátrányuk a nagy volumenben termelő és vásárló szereplőkkel szemben. Mindemellert a gazdálkodás számos területén alakíthatnak ki előnyös együttműködések, ami termelékenységüket, jövedelmezőségüket is javítja.

Az EU csatlakozást megelőzően megalakult előzetesen elismert termelői csoportok száma 2004-ben meghaladta a 250-et. Ezek a szervezetek több mint 15 ezer tagot fogtak össze és 100 milliárd forint fölötti éves árbevételt realizáltak. Az EU csatlakozás után ezt az elismerési szintet már nem lehetett kérelmezni. Az előzetesen elismert csoportok részben végleges elismerést nyert szervezetekké váltak, részben pedig kikerültek a látókörből.

Az állami elismerés magasabb szintű követelményei szerint az EU csatlakozás óta lehet termelői csoportot alapítani. 2008-ban a termelői csoportok száma elérte a 245-öt. A szervezetek számának nagyobb arányú növekedését fékezi az egyre zsugorodó mértékű háttérbázis, hiszen folyamatosan csökken a szervezeteken kívül gazdálkodó termelők száma.

5. A mezőgazdasági termelés alakulása

A rendszerváltást követően a mezőgazdasági termelés volumene az 1990. évi szinthez képest nagymértékben csökkent. Az agrártermelés egészének mélypontja 1993-ban volt. Az 1996-ig tartó növekedés után – amelynek eredményeként a teljesítmény még mindig csupán 76%-a volt az 1990. évinek – újra visszaesett a termelés. A növénytermelés rövid időszakig tartó volumennövekedése már 1994-ben megkezdődött, de 1996 után a növényi termékek termelése is kevesebb lett. Az állattenyésztés bruttó termelésének csökkenése még 1994-ben is tartott és az 1990-es évtized második felében az 1990. évi szint 63-67%-a között alakult.

A mezőgazdasági termelés 2000-2002. évi volumenváltozását elsősorban a növényi termékek termelésének ingadozása idézte elő, míg az állattenyésztés teljesítménye alig változott. A növénytermelés 2001-ben az 1990. évi termelési volumen 93,7%-át tette ki, ami az 1990 és 2002 közötti időszak második legnagyobb termelését jelentette.

A mezőgazdasági termékek bruttó termelésének volumenindexe a 2002. évet követően – növekvő tendencia mellett – jelentős ingadozást mutatott, ami a növénytermesztést preferáló uniós jövedelemtámogatási rendszerrel és az időjárás hatások következtében ingadozó hozamokkal magyarázható. (57. táblázat) A kétségtelenül alacsony bázist jelentő 2002. évhez képest a kiemelkedően magas hozamú 2004. évben a növénytermesztés bruttó termelése – összehasonlításon – közel 80%-kal emelkedett, majd visszaesett a bázis szintre. Ugyancsak mintegy 80%-os növekményt ért el a főágazat 2008-ban a megelőző évhez képest. Ezek a meredek ingadozások a talaj tápanyag ellátottságának hiányosságaira valamint az alacsony technológiai színvonalra is ráirányítják a figyelmet.

57. táblázat

A mezőgazdasági termékek bruttó termelésének volumenindexe*
(2002 = 100%)

összehasonlító árak alapján, százalék

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Mezőgazdasági termékek összesen	100,0	100,1	134,4	100,0	104,6	94,2	137,6	137,7
Ebből: Növénytermesztés	100,0	103,2	179,1	102,8	112,1	92,7	169,6	168,8
Állattenyésztés	100,0	97,5	89,8	100,4	98,3	99,8	97,3	98,6

* Termelői volumenindex alapján számolva.

Forrás: KSH

Az adatok szerint az állattenyésztés a vizsgált időszakban 2004-ben érte el a mélypontját. A 2005-2009-es években már – igaz alacsony szinten, de – bekövetkezett a stabilizálódás.

A termelés szerkezetét tekintve hazánkban a növénytermesztés és kertészet, illetve az állattenyésztés aránya kiegyensúlyozott helyzetben 50-50% körül alakulhat.²⁶ Kedvezőtlen időjárás esetén, különösen, ha az a legtöbb növénykultúrára hátrányos, ettől akár 5-10 százalékpontos eltérés is előfordulhat.

²⁶ Alapvetően téves volt az a politikai cél, hogy az állattenyésztés arányát 60%-ra kell növelni. Ezt a versenyképességi adottságok és az uniós szabályozási feltételek sem indokolják, de a második világháború utáni hazai mezőgazdaság tradíciói alapján sem volt reális ez a felvetés.

1990 és 2002 között – 1991. évi árakon számolva – a növénytermesztés és az állattenyésztés arányában nem volt tendenciaszerű elmozdulás, évenként ingadozva 59-41% és 51-49% között alakult. Jelentős arányeltolódás a 2003. évet követően volt tapasztalható, amikor az állattenyésztés aránya – 2000. évi összehasonlító áron számolva – a növénytermesztés számára normál időjárású években rendre 40% alatt alakult. (58. táblázat)

58. táblázat

A mezőgazdaság bruttó kibocsátása²⁷
(2000. évi összehasonlító árakon)

milliárd Ft

Évek	Mezőgazdasági termékek összesen	Ebből:		Megoszlás, %	
		Növénytermesztés	Állattenyésztés	Növénytermesztés	Állattenyésztés
2002	1 250,2	680,5	569,6	54,4	45,6
2003	1 130,9	595,1	535,8	52,6	47,4
2004	1 413,7	908,5	505,2	64,3	35,7
2005	1 318,8	807,8	511,0	61,3	38,7
2006	1 268,6	779,2	489,5	61,4	38,6
2007	1 122,9	628,3	494,6	56,0	44,0
2008	1 371,4	874,1	497,3	63,7	36,3
2009	1 236,2	750,0	486,2	60,7	39,3

Forrás: KSH, MSZR alapján

5.1. Növénytermesztés és kertészeti termelés

A növénytermesztés és kertészeti termelés szerkezetét, valamint a vetésszerkezet változását az 59., a 60. és a 61. táblázatok szemléltetik. A folyó áras kibocsátás alapján számolva megállapítható, hogy a meghatározó ágazat a gabonatermelés, a növénytermesztés összes termelési értékének 45%-át adta 2009-ben. Ezt követték az ipari növények, illetve a friss zöldségek termelése 17%-os és 14%-os részesedéssel. A gabonafélék és az ipari növények esetében szembetűnő az EU csatlakozással bekövetkezett aránynövekedés. Ezt részben a terméshozamok és az arányok változása magyarázza, részben a földalapú támogatáshoz kapcsolódó GOFR²⁸ növénytermelési kötelezettség következménye.

²⁷ A termelők által feldolgozott termékek, saját fogyasztás, értékesítés, saját előállítású tárgyi eszközök és a készletváltozás értéke a termelőegységen belüli felhasználás nélkül.

²⁸ Gabona, olajos, fehérje és rost növények.

**A mezőgazdasági termékek bruttó kibocsátásának értéke és szerkezete
főbb ágazatok szerint**

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
A kibocsátás értéke folyó termelői áron, milliárd Ft								
Gabonafélék (vetőmaggal)	269	258	403	347	376	424	570	383
Ipari növények	101	94	143	122	120	152	222	152
Burgonya (vetőmaggal együtt)	27	25	28	20	27	34	26	24
Takarmánynövények	31	29	37	33	34	34	47	42
Friss zöldségek	99	106	114	102	137	146	148	150
Friss gyümölcsök	34	44	50	47	61	46	66	63
Szőlő és bor	41	67	66	40	46	57	53	47
Egyéb növénytermelés	55	50	43	37	30	38	38	35
Növénytermesztési és kertészeti termékek	658	673	884	749	830	932	1 171	906
Élő állatok és állati termékek	644	524	520	525	529	556	627	582
Mezőgazdasági termékek összesen	1 302	1 237	1 408	1 275	1 359	1 487	1 798	1 489
A termelés szerkezete, %								
Gabonafélék (vetőmaggal)	20,7	20,9	28,6	27,3	27,7	28,5	31,7	26,4
Ipari növények	7,7	7,6	10,1	9,6	8,8	10,2	12,4	10,2
Burgonya (vetőmaggal együtt)	2,1	2,1	2,0	1,6	2,0	2,3	1,5	1,6
Takarmánynövények	2,4	2,4	2,6	2,6	2,5	2,3	2,6	2,8
Friss zöldségek	7,6	8,5	8,1	8,0	10,1	9,8	8,2	10,1
Friss gyümölcsök	2,6	3,5	3,6	3,7	4,5	3,1	3,7	4,2
Szőlő és bor	3,2	5,4	4,7	3,2	3,4	3,8	2,9	3,2
Egyéb növénytermelés	4,2	4,0	3,1	2,9	2,2	2,6	2,1	2,4
Növénytermesztési és kertészeti termékek	50,5	54,4	62,8	58,8	61,1	62,6	65,1	60,9
Élő állatok és állati termékek	49,5	45,6	37,2	41,2	38,9	37,4	34,9	39,1
Mezőgazdasági termékek összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH MSZR adatok alapján saját számítás

A fontosabb növények betakarított területe

ezer hektár

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gabonafélék ¹⁾	2 954	2 886	3 002	2 934	2 838	2 765	2 908	2 882
Búza ²⁾	1 110	1 114	1 174	1 131	1 075	1 111	1 130	1 146
Rozs	49	46	45	42	39	40	44	40
Árpa	370	341	331	317	293	321	330	321
Őszi árpa	202	176	184	171	172	183	201	196
Tavaszi árpa	169	165	147	146	121	139	129	125
Zab	64	68	70	62	59	60	61	52
Kukorica	1 206	1 145	1 190	1 198	1 215	1 079	1 192	1 177
Rizs	2	3	3	3	2	3	3	3
Bab	3	2	1	1	1	1	1	1
Borsó	23	22	22	20	20	22	21	19
Lóbab	0	0	0	0	0	0	0	0
Cukorrépa	55	52	62	62	47	41	10	14
Nyers dohánylevél	5	5	6	7	6	6	6	6
Napraforgómag	418	511	480	511	534	513	550	535
Repcemag	129	71	105	122	142	225	247	261
Olajlenmag	0	1	1	2	2	2	1	1
Szójabab	25	30	27	34	36	33	29	32
Mák	9	4	7	6	5	4	4	4
Rostkenderkóró	1	0	0	0	0	0	0	0
Burgonya	34	31	31	25	23	25	25	22
Silókukorica, csalamádé	121	133	108	93	91	141	94	87
Őszi takarmánykeverék	5	3	3	2	1	1	2	2
Lucernaszéna	155	157	155	153	146	134	143	126
Vöröshere-széna	7	6	7	5	5	4	4	4
Zöltségfélék	115	117	103	85	91	91	89	83
Fejes káposzta	6	6	5	4	2	2	3	2
Sárgarépa	3	3	3	2	3	2	2	2
Vöröshagyma	5	5	4	3	4	2	3	2
Uborka	3	2	3	1	1	1	1	1
Görögdinnye	10	11	12	10	7	8	8	7
Zöldbab	3	4	3	2	2	3	3	3
Zöldborsó	22	18	16	14	16	18	20	18
Paradicsom	7	7	6	4	3	3	2	2
Zöldpaprika ³⁾	4	4	4	3	4	4	3	3
Csemegekukorica	33	39	30	26	32	32	31	27
Fűszerpaprika	6	5	5	6	4	2	2	2

¹⁾ Búza, rozs, árpa, zab, kukorica, triticales, kétszeres, rizs, kölesmag, cirok, kanárköles, indián rizs és pohánka.

²⁾ Durumbúzával együtt.

³⁾ Paradicsompaprika nélkül.

Forrás: KSH

61. táblázat

A fontosabb növények összes termésmennyisége
 (folytatás a következő oldalon)

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009+
Gabonafélék ¹⁾	11 706	8 770	16 779	16 212	14 467	9 653	16 841	13 590
Ebből: búza ²⁾	3 910	2 941	6 007	5 088	4 376	3 987	5 631	4 419
kukorica	6 121	4 532	8 332	9 050	8 282	4 027	8 897	7 528
rizs	10	11	10	9	8	10	10	12
árpa	1 046	810	1 413	1 190	1 075	1 018	1 467	1 064
rozsa	95	67	125	107	99	81	112	73
zab	138	102	217	157	151	125	182	111
Burgonya	752	582	784	657	564	563	684	561
Száraz hüvelyesek	54	33	68	54	53	54	49	35
Ebből: bab	3	2	2	2	2	1	2	1
borsó	49	30	64	50	49	51	46	33
Olajos magvak
Napraforgómag	777	992	1 186	1 108	1 181	1 060	1 468	1 256
Repce	208	108	291	283	338	496	655	579
Nyers dohánylevél	11	11	11	11	9	6	10	7
Cukorrépa	2 274	1 812	3 527	3 516	2 454	1 693	573	737
Takarmánynövények	3 747	3 085	4 531	4 014	3 553	3 336	3 880	3 079
Ebből: silókukorica és csalamádé	2 655	2 278	3 124	2 844	2 570	2 562	2 777	2 022
őszi takarmánykeverék	53	34	45	37	12	6	23	17
tavaszi takarmánykeverék	57	26	31	24	20	7	10	7
időszaki gyep	0	12	45	41	29	24	33	25
lucernaszéna	701	548	942	806	720	581	769	613
vöröshere-széna	20	13	21	17	16	10	16	14
egyéb takarmánynövények	262	174	323	246	186	145	252	201

ezer tonna

¹⁾ Búza, rozsa, árpa, zab, kukorica, triticale, kétszeres, rizs, kölesmag, cirokmag, kanáriköles, indián rizs és pohánka.

²⁾ Durumbúzával együtt.

+ Előzetes adat.

Forrás: KSH

61. táblázat folytatása

A fontosabb növények összes termésmennyisége

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009+
Zöldségfélék	1 850	1 943	2 033	1 547	1 779	1 760	1 818	1 614
Ebből: vöröshagyma	122	94	119	92	95	69	67	61
sárgarépa	104	81	107	80	84	78	75	66
paradicsom	247	281	269	188	205	228	206	193
uborka	96	94	83	71	71	52	55	52
görögdinnye	166	228	251	214	165	164	224	220
zöldborsó	102	69	93	85	92	93	118	99
zöldbab	25	26	24	22	22	23	32	26
fejes káposzta	157	153	176	112	78	73	79	76
zöldpaprika ³⁾	86	84	99	90	175	191	148	149
csemegekukorica	468	566	508	354	513	535	537	422
Fűszerpaprika	57	37	52	49	33	14	12	20
Gyümölcs	699	724	1038	732	863	360	840	884
ebből: alma	527	508	700	510	537	171	569	575
körte	13	19	18	20	33	12	22	32
cseresznye	7	7	13	6	9	7	8	8
meggy	38	49	77	48	60	43	68	79
szilva	49	45	67	36	65	31	56	51
kajszi	7	31	35	26	40	22	27	33
őszibarack	22	32	83	48	68	41	48	61
málna	10	9	8	7	12	6	6	5
szamóca	5	3	4	4	7	5	7	7
Szőlő	501	581	789	476	523	540	571	550

³⁾ Paradicsompaprika nélkül.

+ Előzetes adat.

Forrás: KSH

Az előző táblázatok már mutatták, hogy a magyar agrárgazdaság egyik kulcságazata – úgyis, mint népelemezési cikk, úgyis, mint abraktakarmány, vagy mint devizaforrás – a gabona. A szántóhasznosításban is a gabonaféléknek jut meghatározó szerep, az elmúlt években a vetésterület 61-67%-át foglalták el. (62. táblázat) A búza és a kukorica vetésterülete növényfajonként az 1075-1215 hektáros sávban változott.

A XXI. század első évtizedében a hazai gabonatermelés mélypontját 2007-ben érte el, amikor mindkét főnövényt gyenge hozamok, a búzát a vizsgált időszak legalacsonyabb termésmennyisége jellemezte. Ugyanakkor a nyolc évből háromban a gabonafélék összes hozama megközelítette, vagy meghaladta a – hazánkban kiválónak számító – 15 millió tonnát. A piaci kockázatokat növelik a sokszor 100%-ot is meghaladó termésingadozások. A búza legalacsonyabb terméshozama 2,9 millió tonna a legmagasabb 6 millió tonna volt 2002 és 2009 között, míg a kukoricánál e két érték 4 millió tonnát és 9,1 millió tonnát mutatott.

Termelési értékét tekintve a második szántóhasznosító árúnövény-csoportot az ipari növények képezik. Az ipari növények termelése az elmúlt időszakban szintén ellentmondásos volt. Jelentős ingadozás jellemezte az ágazatot.

62. táblázat

A gabonatermelés főbb jellemzői

Évek	Gabonafélék ¹⁾	Benne:		Betakarított terület ezer ha	Betakarított összes termés		
		búza ²⁾	kukorica		összes gabona	ebből:	
						búza ²⁾	kukorica
aránya a szántóterületből, %		ezer tonna					
2002	65,4	24,6	26,7	2 954	11 706	3 910	6 121
2003	63,9	24,7	25,4	2 886	8 770	2 941	4 532
2004	66,6	26,0	26,4	3 002	16 779	6 007	8 332
2005	65,0	25,1	26,5	2 934	16 212	5 088	9 050
2006	62,9	23,8	26,9	2 838	14 467	4 376	8 282
2007	61,4	24,7	23,9	2 765	9 653	3 987	4 027
2008	64,6	25,1	26,5	2 908	16 841	5 631	8 897
2009	64,0	25,5	26,1	2 882	13 590	4 419	7 528

¹⁾ Búza, rozs, árpa, zab, kukorica, triticales, kétszeres, rizs, kölesmag, cirok, kanáriköles, indián rizs és pohánka.

²⁾ Durumbúzával együtt.

Forrás: KSH

A betakarított napraforgó terület 2006-ig tendenciájában emelkedett és elérte az 534 ezer hektárt, majd kisebb ingadozásokkal stabilizálódott a termelés. (63. táblázat) Ebben a kedvező piaci viszonyok játszották a meghatározó szerepet. A hozamok többnyire az 1970-es évek második felében jellemző szinten alakultak. A termelési csúcs 2008-ban volt, amikor közel 1,5 millió tonna napraforgót takarítottak be. (A megelőző évtizedben 1996-ban termelték a legtöbb napraforgót, 868 ezer tonnát.)

Az ipari növények termelésének jellemzői

Évek	Ipari növények	Benne:		Betakarított			
		napraforgó	cukorrépa	napraforgó	cukorrépa	napraforgó	cukorrépa
		aránya a szántóterületből, %		terület, ezer hektár		termés, ezer tonna	
2002	15,0	9,3	1,2	418	55	777	2 274
2003	15,9	11,3	1,1	511	52	992	1 812
2004	16,0	10,6	1,4	480	62	1 186	3 527
2005	17,1	11,3	1,4	511	62	1 108	3 516
2006	17,5	11,8	1,0	534	47	1 181	2 454
2007	18,8	11,4	0,9	513	41	1 060	1 693
2008	19,3	12,2	0,2	550	10	1 468	573
2009	..	11,9	0,3	535	14	1 256	737

Forrás: KSH

A repce területe az 1990-es évek elejére 20-28 ezer hektárra esett vissza az 1980-as évek 50-60 ezer hektáros területéről, s aztán igen szélsőségesen változott: 52 ezer hektár és 181 ezer hektár között ingadozott. 2002-ben 129 ezer hektár volt a terület. A biodízel gyártás térnyerésével a repce iránti kereslet is növekedett így a termőterülete 2007-től kezdődően rendre meghaladja a 200 ezer hektárt, 2009-ben 261 ezer hektár volt. Ezzel lassan elérjük a hazánkban potenciális repcetermő területnek tartott 300 ezer hektárt.

A cukorrépa területének és betakarított termésének alakulását erőteljes csökkenés jellemezte. Az 1980-as évek végét, 1990-es évek elejét jellemző területi felfutás – az 1991. évi 161 ezer hektáros vetésterület és a mintegy 5,9 millió tonna termés – után a termelés drasztikusan visszaesett, 2002-ben 55 ezer hektáron 2,3 millió tonna cukorrépát termeltünk. Az Unió cukorreformja következtében 2007 után Magyarországon minimálisra zsugorodott a cukorrépa termőterülete, 2009-ben 14 ezer hektáron mindössze 737 ezer tonna cukorrépát takarítottak be, amely számára a Kaposváron megmaradt egyetlen cukorgyár jelentette a hazai felvevő piacot.

Az állatállomány, s ezen belül is elsősorban a tömegtakarmányra alapozott szarvasmarha- és juhállomány mérséklődése következtében a szálas- és lédús takarmányok területe és termése is csökkenő tendenciájú.

A szántóföldi szálas- és lédús takarmányok területi aránya az 1990. évi 19,0%-ról – évek közötti ingadozásokkal – a következő évtized elejére alig több mint harmadára esett vissza. Ezen belül folyamatosan csökkenve a lucerna területe valamivel több, mint a felére, a silókukorica és a csalamádé területe pedig 39%-ára zsugorodott. Emellett a gyepterületek hasznosítása is visszaesett. A betakarított tömegtakarmány az igénybe vett terület mellett az időjárás függvényében volt több vagy kevesebb. Az 1990-es évek szálas- és lédústakarmány termelésének meredek csökkenése 2002 és 2009 között jelentősen mérséklődött, de a tendencia irányát tekintve nem változott.

A rendszerváltást követően a mezőgazdaság termelési volumenének csökkenése a szántóföldi vetésszerkezet átalakulása mellett ment végbe. 2002 után azonban már nem voltak jelentős vetésszerkezeti módosulások, a stabilizálódás jelei mutatkoztak. (65. táblázat) A gabonafélék vetésterületi aránya közelítette a kétharmadot, amin belül a búza és a kukorica részesedése – a szántóterület egészéhez viszonyítva – 25-25% felett alakult. Az ipari növényeken belül továbbra is meghatározó a

napraforgó, amely – a bázisévet leszámítva – 11-12% között ingadozott. A repcetermelés felfutásának köszönhetően az egyéb ipari növények vetésterületének aránya is növekvő tendenciát mutatott. Ezzel szemben csökkent a takarmánynövények és a zöldségfélék szántóterületi részesedése, míg a cukorrépa termelésének részaránya 2008-2009-ben már csupán 0,2-0,3% volt.

64. táblázat

A szálas- és lédústakarmányok termelésének jellemzői

Évek	takarmánynövények	Benne:		Betakarított				
		silókukorica és csalamádé	lucerna	silókukorica és csalamádé	lucerna	takarmánynövények	szálas-takarmányszéna	ebből:
								lucernaszéna
aránya a szántóterületből, %		terület, ezer hektár		termés, ezer tonna				
2002	7,5	2,7	3,4	121	155	3 747	2 655	701
2003	7,7	2,9	3,5	133	157	3 085	2 278	548
2004	7,3	2,4	3,4	108	155	4 531	3 124	942
2005	6,7	2,1	3,4	93	153	4 014	2 844	806
2006	6,3	2,0	3,2	91	146	3 553	2 570	720
2007	7,1	3,1	3,0	141	134	3 336	2 562	581
2008	6,3	2,1	3,2	94	143	3 880	2 777	769
2009	5,7	1,9	2,8	87	126	3 079	2 202	613

Forrás: KSH

65. táblázat

Vetésszerkezet a szántóterületen

százalék

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gabonafélék ¹⁾	65,4	63,9	66,6	65,0	62,9	61,4	64,6	64,0
ebből: búza, rozs	25,7	25,7	27,0	26,0	24,7	25,5	26,1	26,3
kukorica	26,7	25,4	26,4	26,5	26,9	23,9	26,5	26,1
árpa	8,2	7,5	7,3	7,0	6,5	7,1	7,3	7,1
Burgonya	0,8	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5
Hüvelyesek	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Ipari növények	15,0	15,9	16,0	17,1	17,5	18,8	19,3	..
ebből: napraforgó	9,3	11,3	10,6	11,3	11,8	11,4	12,2	11,9
cukorrépa	1,2	1,1	1,4	1,4	1,0	0,9	0,2	0,3
Takarmánynövények	7,5	7,7	7,3	6,7	6,3	7,1	6,3	5,7
ebből: silókukorica és csalamádé	2,7	2,9	2,4	2,1	2,0	3,1	2,1	1,9
lucernaszéna	3,4	3,5	3,4	3,4	3,2	3,0	3,2	2,8
Zöldségfélék	2,5	2,6	2,3	1,9	2,0	2,0	2,0	1,8
Egyéb növények	8,2	8,6	6,6	8,3	10,2	9,7	6,8	..
Vetésterület összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹⁾ Búza, rozs, árpa, zab, kukorica, triticale, kétszeres, rizs, kölesmag, cirok, kanáriköles, indián rizs és pohánka.

Forrás: KSH

A kertészeti ágazatok a rendszerváltás óta lényegében megőrizték, illetve kismértékben növelték az agrártermelésben betöltött szerepüket. Folyó áron számolva 1990-ben a három fő kertészeti ágazat részesedése a mezőgazdasági termékek bruttó termelésében 14,5% volt. Ez az érték 2002-re 13,4%-ra módosult, majd 2009-re 15,6%-ra növekedett. Az évek közti ingadozásokban természetesen az időjárási hatások is szerepet játszottak.

A vizsgált időszakban a kertészet belső szerkezete megváltozott. Folyó áron számolva a szőlő jelentősége kismértékben csökkent, a gyümölcsé változatlan maradt, míg a zöldségfélék termelésének részesedése enyhén emelkedett.

A munkaigényes kertészeti ágazatok voltak azok, ahol az egyéni gazdaságok (kisgazdaságok) szerepe az 1990-es évek privatizációját megelőzően is számottevő volt. Ez a kilencvenes éveket is jellemezte, sőt részarányuk a gazdálkodó szervezetek termelésből való kivonulásával emelkedett. A 2000-es évek elejétől kezdődően a gazdálkodó szervezetek azonban növelték a zöldségtermelésüket, elsősorban a szántóföldi zöldségfélék vonatkozásában. Ezzel szemben jelentősen csökkent az egyéni gazdálkodók zöldségtermelése, bár még mindig mintegy kétszeresét állítják elő a gazdálkodó szervezetekének. (66. táblázat) A saját termelésű fogyasztás részaránya 2002-ig kismértékben nőtt, azóta viszont jelentősen mérséklődött.

66. táblázat

A zöldségtermelés mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete

ezer tonna

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gazdálkodó szervezetek	482	523	463	353	432	528	543	443
Egyéni gazdálkodók	1 368	1 420	1 570	1 194	1 347	884	981	919
Ebből: Árutermelő	1 007	1 148	1 250	943	1 172	750	841	779
Fogyasztás saját termelésből	296	180	208	164	131	103	112	101
GNA*	-	-	-	-	-	348	295	253
Összesen	1 850	1 943	2 033	1 547	1 779	1 760	1 818	1 614

* Gazdaságra nem azonosítható.

Forrás: KSH

A gyümölcsstermelésben a gazdálkodó szervezetek részaránya az 1990. évi 40%-ról 2002-re 16%-ra esett vissza. Ezt követően a gazdálkodó szervezetek gyümölcsstermelésének – jelentős évek közötti ingadozása melletti – enyhén növekvő a tendenciája. (67. táblázat) Belső szerkezetében továbbra is az alma túlsúlya a jellemző, amely az ország összes gyümölcsstermelésének – mennyiségben – mintegy kétharmadát adja. Az egyéni termelők gyümölcsstermeléséből az értékesítésre kerülő hányad nőtt, míg a fogyasztás a saját termelésből visszaesett.

67. táblázat

A gyümölcsstermelés mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete

ezer tonna

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gazdálkodó szervezetek	117	137	174	153	159	89	219	195
Egyéni gazdálkodók	605	609	888	589	719	246	487	587
Ebből: Árutermelő	563	590	689	428	594	194	352	622
Fogyasztás saját termelésből	89	63	106	71	71	32	48	43
GNA*	-	-	-	-	-	39	150	124
Összesen	722	746	1 062	742	878	374	857	906

* Gazdaságra nem azonosítható.

Forrás: KSH

A hazai szőlőtermelés mennyisége a vizsgált időszakban kisebb-nagyobb ingadozások mellett csökkent, és évi átlagában 566 ezer tonna körül alakult. (68. táblázat) Az egyéni gazdálkodók a szőlőágazatban az elmúlt évtized alatt nemcsak arányukat, de termelésüket is mérsékeltek, amellyel párhuzamosan a gazdálkodó szervezetek termelése és részesedése a szőlőtermelésből emelkedett. 2002-ben a szüretelt szőlő 8%-át állították elő a gazdálkodó szervezetek, míg 2009-ben ez az arány 14% volt.

68. táblázat

A szőlőtermelés mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete

ezer tonna

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gazdálkodó szervezetek	42	51	69	48	57	78	82	78
Egyéni gazdálkodók	459	530	720	428	466	343	363	228
GNA*	-	-	-	-	-	119	126	134
Összesen	501	581	789	476	523	540	571	550

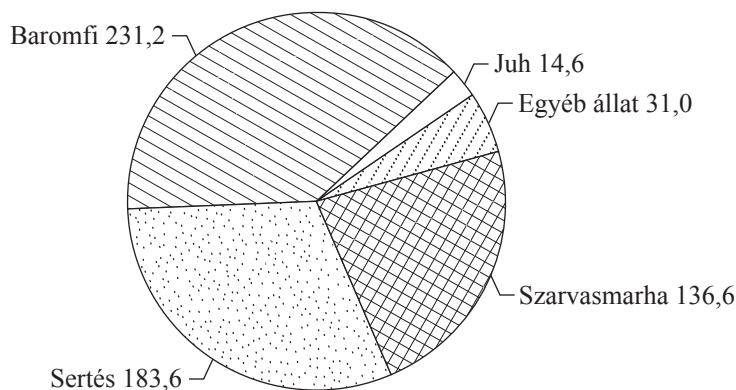
* Gazdaságra nem azonosítható.

Forrás: KSH

5.2. Állattenyésztés

A rendszerváltás után az állattenyésztési ágazatok voltak a mezőgazdaság visszaesésének legnagyobb vesztesei, és a konszolidáció jelei még napjainkban sem mutatkoznak. Folyó áras bruttó termelési érték alapján számítva 2008-ban a meghatározó ágazat a baromfitermelés volt 39%-kal, amit a sertéstermelés követett 31%-os részesedéssel. A valamikor szebb napokat megélt szarvasmarha tenyésztés már csupán 23%-át adta az állattenyésztés termelésének, míg a juh ágazat részesedése 2% volt. (13. ábra)

**Az állattenyésztés termelési szerkezete 2008-ban
a bruttó termelési érték alapján
(folyóáron, milliárd Ft)**

Forrás: KSH

Az állattenyésztésben belül a szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztésben a rendszerváltás után jelentős volt a visszaesés. A szarvasmarha- és sertésenyésztésben 2002-ben a termelés volumenindexe nem érte el az 1990. évnek a 68, illetve 52%-át. A juhtenyésztésben folyamatos volt a csökkenés, és 2002-ben összehasonlító áron (1990 = 100%) már alig 34%-át állították elő a rendszerváltás előttinek. Az állattenyésztési ágazatok közül leginkább a baromfitenyésztés „tartotta magát”, itt a termelés csökkenésének mértéke a rendszerváltást követő 12 évben nem haladta meg az 5%-ot.

2002-től az állattenyésztés termékeinek termelése már nem csökkent tendenciaszerűen, a volumenindex – elsősorban a piaci hatásokat közvetítő áremelkedések és áresések termelési kedvet befolyásoló hatása következtében – a mínusz és a plusz 20%-os tartományban ingadozott. (69. táblázat)

69. táblázat

**Mezőgazdasági termékek termelésének volumenindexe
2002. évi összehasonlító áron***

százalék

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Növénytermesztés + kertészeti termékek	100,0	103,2	173,6	57,4	109,0	82,7	182,9	58,2
Állattenyésztés	100,0	97,5	92,1	111,8	97,9	101,6	97,5	100,3
Szarvasmarha	100,0	120,3	103,4	103,6	96,5	105,2	106,7	83,4
Sertés	100,0	102,4	83,9	108,7	110,6	98,9	87,0	110,2
Juh	100,0	114,6	100,3	98,2	97,1	95,1	90,8	119,3
Baromfi	100,0	86,6	99,6	124,9	85,9	104,2	101,0	100,0

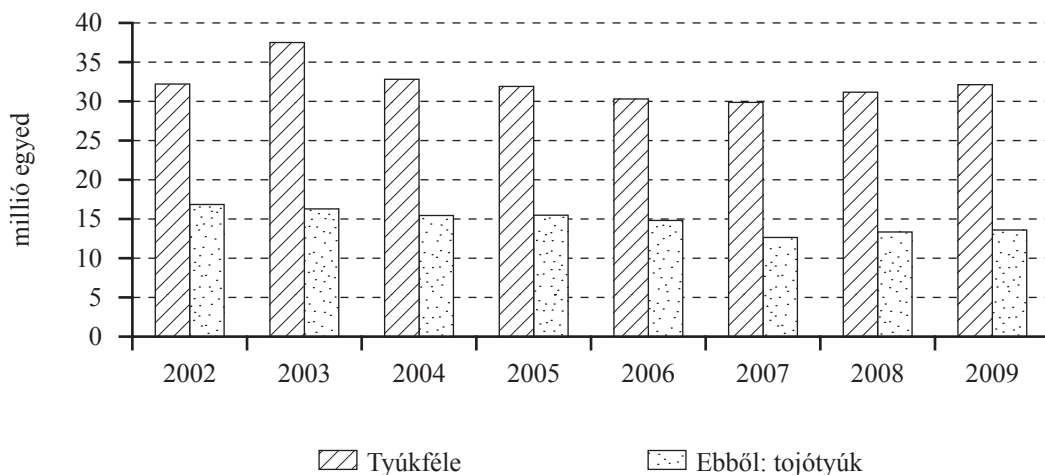
* MSZR alapján.

Forrás: KSH

Az állattenyésztés meghatározó ágazata ma már a baromfi. 1990-ben az állattenyésztés termékeinek bruttó termeléséből még csak 24%-kal részesedett az ágazat, 2002-ben viszont már 32%-kal. Ez az arány növekedett az EU csatlakozást közvetlenül megelőző és követő időszakban 39%-ra. Mindez 1990 és 2002 között a baromfiállomány erőteljes csökkenésével, 2002-t követően az állomány ingadozásával következett be. Így a baromfiágazat állattenyésztésen belüli szerepváltozása más ágazatok jelentősebb visszaesésének és az output árak változásának is köszönhető. Az ország tyúkféle-állománya 2002-ben 32,2 millió darab volt, az 1990. évinél 11,1 millióval (26%-kal) kevesebb. Az uniós csatlakozás időszakát követően már csak mérsékelt ingadozott a tyúkfélék állománya, de ezen belül csökkenő tendenciát mutatott a tojótyúk. (14. ábra) A vízibaromfikat az állattenyésztés visszaesése kevésbé érintette, sőt a rendszerváltás után a kacsállományban számottevő növekedés volt tapasztalható és a 2002. évi mintegy 3,5 millió éves állományt – igaz a köztes évek visszaesése után – 2009-ben is produkálta az ágazat. (70. táblázat) A kilencvenes évek látványos volt a pulykaállomány növekedése, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Franciaország is nagyarányú, exportorientált fejlesztést folytatott ebben az ágazatban. A pulykák száma több mint duplájára nőtt és 2002-re megközelítette a 3,3 millió egyedet. Az állománynövekedés egészen 2005-ig folytatódott (4,4 millió egyed), 2007 után azonban meredeken csökkent és 2009-ben már alig több mint 3 millió pulykát neveltek az országban.

14. ábra

A tyúkféle és tojóállomány alakulása
(decemberi állomány)

Forrás: KSH

Az állatállomány változása
(decemberi állomány)

ezer egyed

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Szarvasmarha-állomány, összesen	770	739	723	708	702	705	701	700
Ebből: tehén	362	350	345	334	322	322	324	312
Sertésállomány	5 082	4 913	4 059	3 853	3 987	3 871	3 383	3 247
Ebből: koca	381	327	296	277	290	259	230	226
Juhállomány	1 103	1 296	1 397	1 405	1 298	1 232	1 236	1 223
Ebből: anyajuh	854	956	1 088	1 082	1 030	977	964	968
Baromfi-állomány összesen*	40 909	45 809	41 330	41 076	39 677	38 281	39 716	40 264
Ebből: tyúkfélék	32 206	37 502	32 814	31 902	30 303	29 866	31 165	32 128
- tojógyúrk	16 849	16 286	15 445	15 483	14 815	12 644	13 344	13 597
liba	2 009	2 801	2 127	1 370	2 708	1 817	2 120	1 405
kacsa	3 443	2 709	2 797	3 389	2 579	2 230	2 904	3 713
pulyka	3 251	4 256	3 592	4 415	4 087	4 368	3 527	3 018

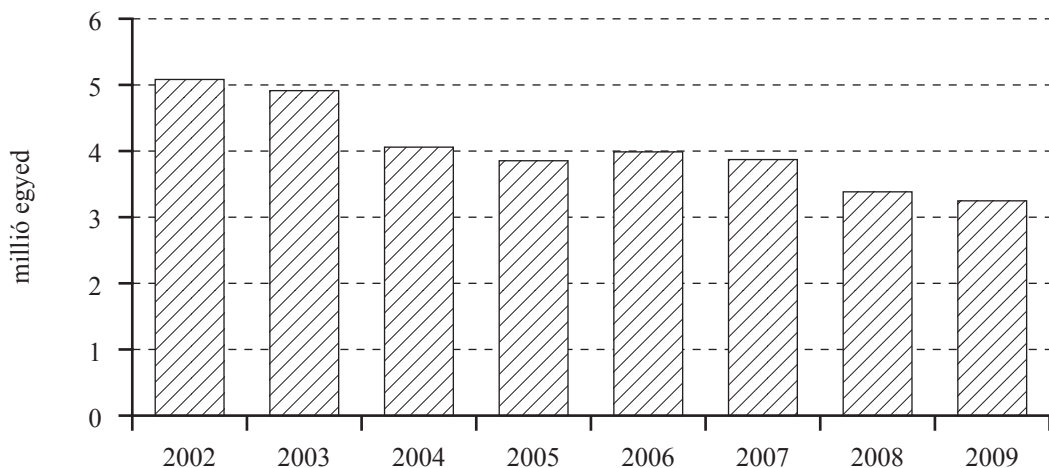
* Gyöngyös nélkül.

Forrás: KSH

A sertésstartás 1999-ig volt az állattenyésztés meghatározó ágazata. A rendszerváltás után a sertésállomány – jelentős évek közti ingadozásokkal – tendenciájában meredeken csökkent. Az ingadozások azonban már nem a hagyományos sertésciklusoknak, hanem a kiszámíthatatlan piaci hatásoknak volt a következménye. A kedvező keresleti és árhatások következtében megélnékülő sertésstartási kedv az mutatta, hogy a kilencvenes években még megvolt a termelői szándék az ágazat újrászervezésére. Az ország sertésállománya 2002. december 1-én 5,1 millió darab volt, ami 63%-át tette ki az 1990. évi állománynak.

A sertésállomány csökkenése a 2002. évet követően is folytatódott, de ekkor már nem voltak megfigyelhetők élnékülő szakaszok, a kedvező piaci és árhatásokra a termelők legfeljebb a kivágások elhalasztásával válaszoltak. A sertésstartási kedv – most már megállíthatatlannak tűnő – hanyatlása következtében a sertésállomány 2009 végére történelmi mélypontra, mintegy 3,2 millió egyedre csökkent. (15. ábra) Kedvezőtlen kilátásokat vetít előre a kocaállomány folyamatos visszaesése is. A hazai vágósertés-termelés „mélyrepülését” mutatja az is, hogy míg 1990-ben 1289 ezer tonna élőttesttömeget állítottak elő az ágazatban, 2002-ben 742 ezer tonnát, 2009-ben pedig már csupán 586 millió tonnát. (71. táblázat)

Ami pozitívként említhető a sertésenyésztés esetében az a magas minőség. Az ágazatban az EU minősítési rendszert 1993-ban vezették be. A – tenyészanyag támogatásával a – minőségi árusertés termelés preferálása, valamint az állománycsökkenésből adódó pozitív szelekció következtében javult a kibocsátott vágósertések minősége.

A sertésállomány alakulása
(decemberi állomány)

Forrás: KSH

71. táblázat

Az állattermék-termelés változása

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tejtermelés, millió liter	2 068	1 977	1 845	1 878	1 796	1 794	1 792	1 702
Vágóállat-termelés, ezer tonna								
Vágómarha, élőtesttömegben	94,2	110,8	98,2	88,3	83,6	88,7	87,6	83,2
csontoshús-súlyban	54,1	57,5	37,9	32,5	33,6	34,5	32,4	30,2
Vágósertés								
élőtesttömegben	741,8	797,8	682,6	607,6	612,9	643,0	620,4	585,7
carcass súlyban*	600,9	646,2	486,5	453,9	489,1	499,4	460,4	453,5
csontoshús-súlyban	373,3	363,2	308,7	289,9	314,5	322,5	299,9	298,1
Vágóbaromfi termelés, ezer tonna								
élőtesttömegben	662,3	637,9	604,8	647,0	633,8	619,4	646,1	649,4
tyúkfélék	364,6	352,2	330,4	353,5	345,4	326,6	368,9	360,7
liba	58,2	64,5	53,1	48,4	51,5	43,7	44,7	46,1
kacsa	89,5	82,2	62,2	82,1	61,1	77,2	73,3	85,9
pulyka	150,0	139,0	159,1	163,0	175,8	171,9	167,3	156,7
vágott testtömegben	515,4	487,0	383,6	374,6	385,0	376,0	387,8	386,9
Egyéb állati termék								
Tojástermelés, millió darab	3 397	3 433	3 265	2 964	2 956	2 843	2 879	2 807
Vágójuh, ezer tonna	18,2	17,4	18,7	18,9	19,7	20,6	19,6	20,0
Gyapjú, ezer tonna	4,0	4,1	4,7	5,0	4,7	4,6	4,5	4,4
Juhtej, millió liter	3,2	2,6	3,4	3,5	2,5	2,2	1,9	1,4

* Csontos hús + fehéráru.

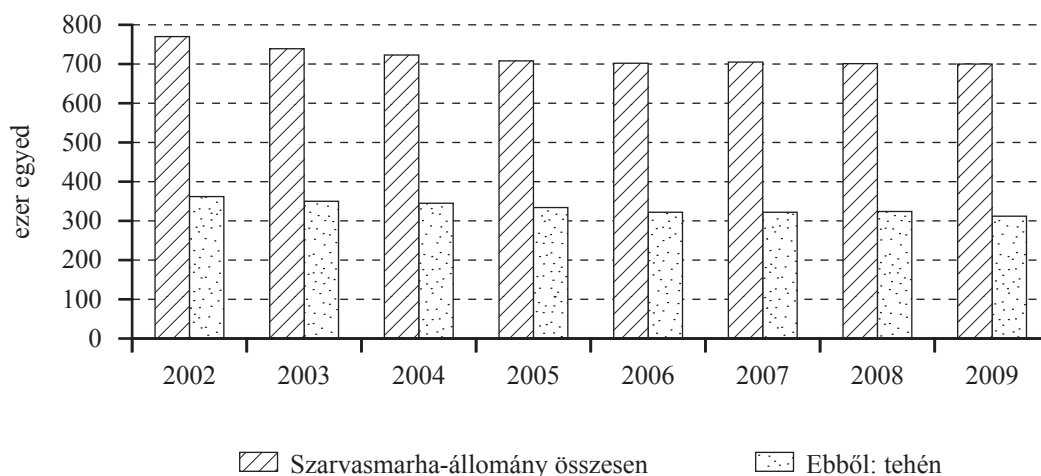
Forrás: KSH

A vágómarha-termelés a múltban fontos, exportorientált tevékenység volt, jól igazodott az egykori vidéki életformához. A rendszerváltás után bekövetkezett gazdasági, piaci változások azonban kedvezőtlenül érintették az ágazatot, így a hatékonysági és jövedelmezőségi problémák miatt hanyatlás következett be. A 2002. év decemberében regisztrált szarvasmarha-állomány 51%-kal maradt el az 1990. évi egyedszámtól. Az állománycsökkenés 2006-ig folytatódott, ezután – egészen napjainkig – 700 ezer egyed körül stabilizálódott a létszám. Ebben a húszágazatot kedvezően érintő uniós támogatási rendszer volt a meghatározó A tehénállomány is folyamatosan csökkent. A tehenek egyedszáma 2002-ben már csak 362 ezer volt, a tizenkét évvel azelőttinek (630 ezer egyed) alig több mint a fele (57%-a). A tehénlétszám visszaesése azonban folyamatos volt 2002 után is, így 2009-ben már csak 312 ezer tehenet tartottak Magyarországon. (16. ábra)

A tehéntejtermelés az 1990. évi 2,8 milliárd literről 2002-re 2,1 milliárd literre esett vissza, de 2009-ben már alig 1,7 milliárd liter tejet állítottak elő a hazai tehenészetekben. 2002-ig hasonlóan meredeken csökkent a vágómarha élőttesttömeg előállítás: 1990-ben még 250 ezer tonna marhahúst regisztrált a hazai statisztika, ami 2002-re 94 ezer tonnára csökkent. Ezután már mérsékeltebb volt a visszaesés, 2009-ben 83 ezer tonna vágómarhát állítottunk elő.

16. ábra

A szarvasmarha- és tehénállomány alakulása
(decemberi állomány)

Forrás: KSH

A juhászat a magyar állattenyésztés egyik legellentmondásosabb területe. A fellendülés és a termelés drasztikus visszafogása egyaránt jellemző rá, s napjainkban sincsenek kihasználva az ágazatban rejlő lehetőségek. A hazai juhállomány létszáma és minősége messze elmarad a kívánatostól, pedig kiterjedt legelőterületeink erőteljes fejlesztést indokolnának.

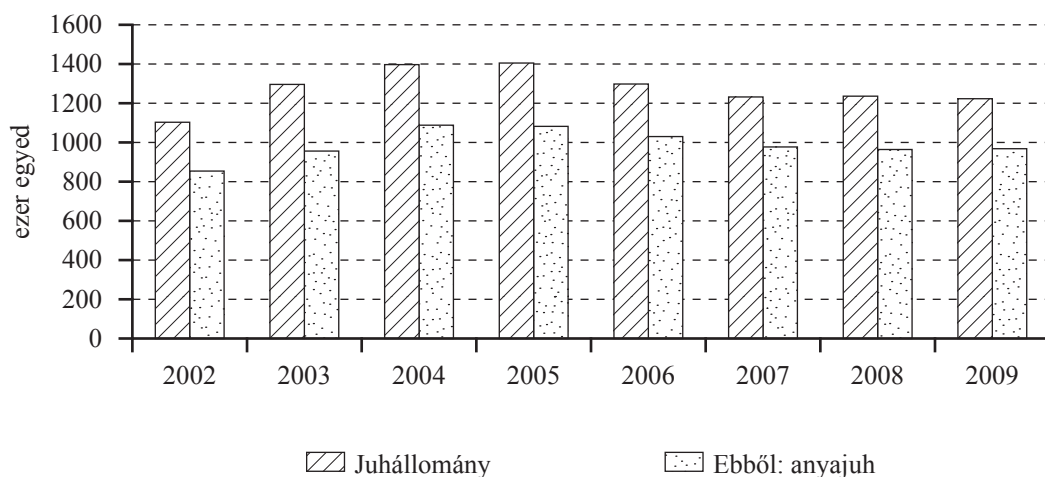
A juhállomány létszáma már 1982-től folyamatosan csökkent, amely tendencia az 1990-es évek közepén drasztikus méreteket öltött. Az anyajuhállomány az 1990. évi 1313 ezer egyedről 1997-ig 632 ezerre esett vissza, majd 2002-re 854 ezerre bővült. Az állománynövekedés 2004-ig folytatódott (1088 ezer anyajuh), azóta viszont folyamatos a csökkenés, 2009-ben már nem érte el az egymilliót az anyajuhok egyedszáma. (17. ábra)

Az ország juhállományának visszaesése következtében az értékesíthető vágójuh, gyapjú és feldolgozható juhtej mennyisége 1990 és 2002 között 52-, 53-, illetve 80%-ra csökkent. Ebben az időszakban a gyapjú elértéktelenedése következtében a hústermelés jelentősége egyre inkább nőtt, bár a hazai állomány döntő hányadát kitevő merinók szaporasági és hústermelési tulajdonságai jelentős mértékben elmaradnak a külföldi fajták hozamaitól. Az átlagos tejhozam is alacsony. 2002-öt követően a juhhús és a gyapjú termelés mintegy 10-10%-kal emelkedett, míg a juhtejé közel 60%-kal csökkent.

Az ágazat jelenlegi helyzetében a mennyiségi növelést össze kell kapcsolni a minőségi fejlesztéssel a hús és a tejtermelésben. Törekedni kell az ágazat létszámának és az egy anyára jutó szaporulat növelésére. Eldöntendő kérdés a jövőben, hogy a fejlesztés intenzív, vagy extenzív irányba történjen-e.

17. ábra

A juh- és anyajuhállomány alakulása
(decemberi állomány)

Forrás: KSH

6. Erdő- és vadgazdálkodás, halászat

6.1. Erdészet

Magyarország területének jelenleg több mint 20%-át borítja erdő. Ez az arány a rendszerváltás évének erdősültségét 2,4, a 2002. évet pedig 1,2 százalékponttal múlja felül. (72. táblázat) Az összes erdőgazdálkodási célú terület az ország földterületének több mint egyötöde, 2 millió hektár. Az erdőfelület az 1990. évi 1695 ezer hektárról 2002-re 1804 ezer hektárra (6,4%-kal), 2009-re pedig 1913 ezer hektárra (további 6,4%-kal) bővült.

72. táblázat

Erdőterület és erdősültség

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Erdőterület, ezer hektár*	1 804	1 823	1 836	1 851	1 853	1 891	1 903	1 913
Erdősültség, %	19,4	19,6	19,7	19,9	19,9	20,3	20,5	20,6

* Tartalmazza a tarvágást is.

Forrás: AKI

A magas területi részarány ellenére az erdőgazdálkodás éves teljesítménye – ha csak a közvetlen megtermelt értéket tekintjük – a nemzetgazdaság egészében (GDP) mindössze 0,1%-ot képvisel. Az erdő vagyon folyamatosan nő, hazánk erdeinek értéke óvatos becsléssel is jelentősen meghaladja az 1000 milliárd forintot. Az erdőből származó faanyagra és erdei melléktermékekre épülő úgynevezett fa- és nem faalapú iparban, valamint az egyéb gazdasági ágazatokban hozzáadott értékkel együtt azonban jelentősen nagyobb részarányról beszélhetünk.

Erdeink 63,5%-a gazdasági rendeltetésű, 35,2%-a természetvédelmi, míg 1,3%-a egészségügyi-szociális, turisztikai, oktatási rendeltetésű. Az elmúlt időszakban a gazdasági erdő rovására a védelmi erdők aránya tovább növekedett. Az országos átlagtól a regionális adatok azonban jelentősen eltérhetnek.

Magyarországon a privatizáció során, a kárpótlások következtében az erdők több mint 40%-a került magántulajdonba, míg 57%-a állami tulajdonban maradt. Az új tulajdonosok száma mintegy 300 ezer körül van. Az erdőtervezett területek tulajdoni megoszlása az Országos Erdőállomány Adattár alapján a következő:

- állami tulajdon: 1,155 millió ha (56,9%);
- közösségi tulajdon: 0,020 millió ha (1,0%);
- magántulajdon: 0,855 millió ha (42,1%).

A hazai erdőket az európai átlagnál nagyobb fafaj gazdagság jellemzi. Nálunk őshonos a bükk, a cser, a tölgyek, a gyertyán, a hazai nyár, a fűz, az éger és a hárs, valamint egyéb lombos fajok. Nem őshonos viszont az akác, a nemes nyár és a fenyők nagyobb része. Az őshonos fafajok területének aránya kb. 57%, az akác térfoglalása mára már megközelíti a 24%-ot. (73. táblázat)

**A magyarországi erdőterület fafaj szerinti megoszlása
(2009)**

Megnevezés	Erdőterület (ezer ha)*	Aránya (%)
Tölgy	385	20,8
Cser	205	11,1
Bükk	110	5,9
Gyertyán	95	5,1
Akác	443	23,9
Egyéb kemény lombos	101	5,5
Nyár	198	10,7
Egyéb lágy lombos	100	5,4
Fenyő	216	11,7
Összesen	1 853	100,0

* A tarvágást nem tartalmazza.

Forrás: KSH Országos Erdőállományi Adattár 2009

A faállományok összesített fatérfogata a korábbi tendenciáknak megfelelően az elmúlt évben is gyarapodott, a 2009. december 31-i állapot szerint 356 millió köbmétert tett ki.

Az uniós támogatásokra alapozottan az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program a 2007-2013 közötti időszakban 70 ezer hektár, a Nemzeti Erdőtelepítési Program pedig hosszabb távon – 35-50 év alatt – 683 ezer hektár erdőtelepítéssel számol. Az erdőtelepítés üteme azonban az egyes években jelentősen változó tendenciát mutatott, így 2001-2002-ben 14,8 ezer hektár, 2004-2005-ben 7,7 ezer hektár, 2006-2007-ben 18,9 ezer hektár, 2007-2008-ban 7,3 ezer hektár, 2008-2009-ben pedig mindössze 5,2 ezer hektár új erdő telepítésére került sor. (74. táblázat) Ez erősen romló tendenciát mutat, amelynek fő oka a csökkenő támogatás.

Az erdőfelújítások nagyobbik hányada még mindig a mesterséges felújítás, azonban míg ennek aránya 1990-ben 71% volt, 2001-ben csupán 53%-ot tett ki. Ez az arány azóta sem változott, az első kivitelek közül a mesterséges erdőfelújítások részaránya 2008-ban 53%, a magról történő természetes felújításoké 18%, a természetes sarjzartatásé pedig 29% volt.

Az erdőben, mint élettérben lezajló bolygatások (erdőgazdálkodás egyes műveletei, túlzott vadlétszám stb.) kedvezőtlen befolyást gyakorolnak az erdei élőhelyek minőségére. Ezért a természetszerű állapotok fenntartására az erdőben végbemenő természetes folyamatokat a lehető legkevesebb emberi beavatkozással kell a kívánt célok szolgálatába állítani. Itt az ideje újragondolni a táji erdőművelést, a természetes felújítások bővítését. Az eddigiéknél részletesebb és differenciált erdőnevelési irányelveket kell kidolgozni, különös figyelemmel a védelmi rendeltetésű erdőkre és magánerdőkre. Az erdőnevelés során olyan faállomány-szerkezet kialakítására kell törekedni, amely megőrzi a tájak sokféleségét, elősegíti az erdő egész növény- és állatvilágának megőrzését.

A fakitermelés az ágazat legfontosabb bevételi forrása volt. Az évi folyónövedékből, amely mintegy 13 millió köbméter, az erdőtervek szerinti maximális kitermelési lehetőség 10-11 millió köbméter. 2009-ben az erdőgazdálkodók mintegy 100 ezer hektár erdőterületen végeztek fahasználati (fakitermelési) tevékenységet. Fatérfogatban ez 6,8 millió köbmétert jelentett, ami az erdőtervi éves kitermelési lehetőségek 65-70%-a. (75. táblázat) Ez a tartamos gazdálkodás feltételeinek messzemenően megfelel.

74. táblázat

Erdőfelújítás, erdőtelepítés

ezer hektár

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Erdőfelújítás	22,3	21,3	21,5	19,7	19,4	20,4	19,6	19,2
Természetes	10,8	10,7	10,6	9,6	9,4	9,6	9,2	10,2
Mesterséges	11,5	10,6	10,9	10,1	10,0	10,8	10,4	9,0
Aránya az erdőterülethez, %	1,24	1,17	1,17	1,06	1,05	1,08	1,03	1,00
Erdőtelepítés és fásítás, első kivételben	14,8	12,0	7,6	7,7	14,0	18,9	7,3	5,2
Aránya az erdőterülethez, %	0,82	0,66	0,41	0,42	0,76	1,00	0,38	0,27
Első kivétel összesen	37,10	33,3	29,1	27,4	33,4	39,3	26,9	24,4
Felújítás pótlása	6,1	6,9	8,3	5,2	4,4	4,8	5,2	3,6
Telepítés, fásítás pótlása	2,3	3,0	4,0	1,8	1,0	1,3	2,1	1,1
Pótlás összesen	8,4	9,9	12,3	7,0	5,4	6,1	7,3	4,7
Erdősítés, fásítás összesen	45,5	43,2	41,4	34,4	38,8	45,4	34,2	29,1
Aránya az erdőterülethez, %	2,52	2,37	2,25	1,86	2,09	2,40	1,80	1,52

Forrás: KSH

75. táblázat

Fakitermelés

 ezer m³

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Véghasználat	4 988	5 044	4 841	4 957	4 814	4 505	5 035	4 719
Gyérítés	1 379	1 396	1 422	1 280	1 320	1 317	1 307	1 361
Tisztítás	370	322	344	339	327	306	263	266
Egészségügyi termelés és egyéb	276	324	488	591	544	481	419	428
Összesen	7 013	7 086	7 095	7 167	7 005	6 609	7 024	6 774

Forrás: KSH

A fa a legnagyobb tömegben felhasznált természetes nyersanyag. Az EU-tagállamok átlagosan a kitermelt nettó famennyiség 85-90%-át használják fel ipari célra, míg Magyarország ma már kevesebb, mint felét. Ezt az eltérést a fafaj összetétel és a fafeldolgozás színvonalának különbségei, a felhasználói igények alakulása okozzák. 2002-ben hazánkban a nettó föld feletti fatömeg 59%-át használták ipari célra, 2009-ben már mindössze 40%-át. A többit a tűzifa felhasználás tette ki. (76. táblázat)

76. táblázat

Összes fakitermelés alakulása

 ezer m³

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Föld feletti bruttó fatömeg	7 013	7 086	7 095	7 167	7 005	6 609	7 024	6 774
Föld feletti nettó fatömeg	5 836	5 784	5 660	5 940	5 913	5 640	5 957	5 890
Ebből: Ipari fa	3 438	3 003	2 988	2 804	2 667	2 761	2 822	2 365
Tűzifa	2 398	2 781	2 672	3 136	3 246	2 879	3 135	3 525

Forrás: KSH

A 2002-2009 közti időszakban az erdőgazdaságok fakitermelési adatai alapján az ipari fa 39-47%-át a rönkfa tette ki. Csökkent a papírfa és a rostfa volumene, a bányászati faanyag igény szinte elhanyagolható. Ugyanakkor növekvő tendenciát mutatott 2002 után az egyéb fűrészipari alapanyag iránti kereslet. (77. táblázat)

77. táblázat

Erdőgazdaságok fakitermelése és fafeldolgozása

 ezer m³

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ipari fa összesen	2 153	3 003	2 988	2 804	2 667	2 761	2 822	2 365
- rönk	831	1 286	1 203	1 248	1 166	1 297	1 236	979
- egyéb fűrészipari alapanyag	172	285	372	382	387	438	505	326
- bányászati faanyag	16	21	12	9	7	15	7	13
- papírfa	405	584	653	453	475	411	473	485
- rostfa	458	543	556	469	429	351	360	368
Vastag tűzifa	1 448	2 472	2 356	2 774	2 869	2 550	2 588	3 011
Vastagfa összesen	3 601							
Vékony tűzifa	192	309	316	362	377	329	547	514
Fatermék mindösszesen	3 797	5 784	5 660	5 940	5 913	5 640	5 957	5 890

Forrás: KSH

6.2. Vadászat

Az erdő a növények és állatok sokaságának élőhelye, számos fajnak egyedüli menedéke. Ezért is töreksenek nemzetközileg az erdők egy részét védett és fokozottan védett oltalom alá helyezni. Hazai erdeinkből mintegy 20% a védett, valamint erdőrezervátum. Ez az európai összehasonlításban magas magyarországi adat arra utal, hogy erdeink különleges természetvédelmi értéket képviselnek. Az erdővagyon jellemzői között nem csak a terület, hanem az erdő egész élővilága szerepel. Ebben megkülönböztetett jelentősége van az erdőt alkotó faállománynak és a vadállománynak is.

Az erdei mellékhasználatok között a vadgazdálkodás minőségi fejlesztése gazdasági és turisztikai szempontból egyaránt jelentős feladat marad a következő években, évtizedekben. A vadgazdálkodás alapvető célja a vadállomány hasznosítása, a természetudatos, kiegyensúlyozott szabályozás. A kiemelkedő minőségű nagyvadállomány és a jól szervezett vadászati szolgáltatások miatt a magyar vadászat, vadgazdálkodás világhírnévre tett szert.

A vadgazdálkodás árbevétel- és jövedelemtermelő képessége is jelentős és javuló tendenciájú volt a 2002-2009 közti időszakban. A 2008/2009. vadászati évben az ágazat országos mérlege 2,7%-os pozitív egyenleggel zárt, 16,6 milliárd forint bevétel és 16,2 milliárd forint kiadás mellett, annak ellenére, hogy a külföldi bérlővadás és szolgáltatás kismértékben csökkenő tendenciájú. A kieső bevételt a belföldi vadásztatás növekedése ellensúlyozta.

Magyarország vadállományában az elmúlt években kisebb szerkezetmódosulás következett be. Jellemző a vadgazdálkodásban az apróvad további visszaszorulása és a nagyvad túlszaporodása. 2002-höz képest csökkent a nyúl-, a fogoly- és a fácánállomány. A nyúlállomány csökkenése 11%-os, a fogolyé 29%-os, a fácánoké pedig 4%-os. Évek közötti ingadozással 8-11 ezer körül volt a muflonok száma, gyarapodott a szarvas-, a dämvad-, az őzállomány és a vaddisznók száma is növekedett, 2009-re megközelítette a 100 ezret. (78. táblázat)

78. táblázat

A vadállomány alakulása

ezer darab

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nyúl	582,5	630,8	535,1	520,8	535,2	472,1	522,9	523,8
Fácán	824,8	880,6	691	737,4	796,9	723,7	790,4	795,4
Fogoly	51,4	50,9	40,0	41,0	42,7	38,0	39,8	36,6
Szarvas	82,6	82,6	78,5	74,1	69,2	76,9	85,1	87,1
Dámvad	22,1	20,9	20,6	21,6	21,8	23,9	25,9	26,7
Őz	319,6	324,4	320,9	316,2	310,9	312	340,4	349,6
Muflon	9,6	9,3	7,9	8,3	8,8	10,1	9,9	10,5
Vaddisznó	91,1	86,6	77,8	78,1	77,7	77,8	95,6	99,3

Forrás: AKI

A nyúl kilövése 2002-ről 2003-ra jelentősen csökkent, utána évi 100 ezer darab körül ingadozott. (79. táblázat) Ugyanez a tendencia vonatkoztatható a nyulak befogására is, ebben az esetben azonban jelentősebb – 22 és 33 ezer közötti – volt az ingadozás. A fácán vadászatot szinte folyamatos ingadozás jellemezte, 360 és 560 ezer madár közt volt az éves teríték. A fácánbefogás gyakorlatilag megszűnt, ugyanúgy mint a többi vadé is.

79. táblázat

A kilőtt és befogott vadak száma

ezer darab

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kilőtt vad								
Nyúl	132,1	102,4	104,3	105,1	89,3	95,7	104,0	106,8
Fácán	558,5	391,3	439,1	474	361,6	432,8	421,0	377,7
Fogoly	2,2	2,4	2,9	2,9	2,9	3,8	2,3	3,8
Gímszarvas	41,7	43,2	41,2	36,7	32,0	34,0	36,2	39,3
Dámvad	9,0	8,4	9,1	8,9	8,4	9,3	9,7	10,5
Őz	72,5	76,8	85,9	89,9	80,6	79,5	86,1	89,8
Muflon	3,7	2,9	2,8	2,8	2,3	2,6	2,9	3,1
Vaddisznó	94	81,5	86,8	79,5	64,4	94,0	94,4	111,2
Befogott vad								
Nyúl	43,2	22,1	28,5	32,9	21,5	31,5	28,1	30,7
Fácán	0,1	5,5	13,6	0	0,4	0	0,7	0,3
Fogoly	0	0	0	0	0	0	0	0
Gímszarvas	0	0	0,1	0	0	0	0,1	0
Dámvad	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0
Őz	0	0	0	0	0	0	0	0
Muflon	0	0	0,1	0	0,1	0	0,1	0,1
Vaddisznó	6,0	5,4	6,9	6	5,1	6,1	6,5	5,8

Forrás: AKI

A szarvas vadászat a vizsgált időszak elején élénk volt, majd visszaesett a kilövése. Ezzel ellentétes tendencia volt megfigyelhető az őz esetében. A vaddisznónál jelentősek voltak az évek közötti ingadozások, a teríték évi 64 ezer és 111 ezer között változott.

6.3. Halászat

Magyarországon az étkezési hal termelése 2007-ig folyamatosan növekvő tendenciát mutatott, az elmúlt két évben azonban kissé visszaesett. 2009-ben 22 ezer tonna volt a haltermelés. (80. táblázat) A tógazdasági haltermelés mintegy 20 ezer tonnát tett ki, ebből az étkezési haltermelés 13-14 ezer tonna volt. Tógazdaságainkban változatlanul a ponty a meghatározó halfaj, amely az étkezési haltermelés 76%-át adja. Az intenzív termelésnél lehalászott étkezési hal évi 2 ezer tonna körül alakul. Az intenzíven termelt fajok közül mára egyértelműen az afrikai harcsa tekinthető a fő halszék, amelynek termelése jelentős növekedést mutatott a vizsgált időszakban.²⁹ A hidegvizes intenzív haltermelő üzemekben 42 tonnáról 62 tonnára emelkedett az étkezési méretű pisztráng előállítás. Az európai országok átlagához képest alacsony a hazai halfogyasztás, de az utóbbi években folyamatosan növekszik, ma már meghaladja a 4 kg/év/főt. A belső fogyasztás meghatározó halfaja a ponty, amelynek stagnáló belföldi termelése importot tesz szükségessé.

80. táblázat

A haltermelés alakulása

ezer tonna

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Haltermelés összesen	19,1	19,1	20,5	21,0	22,8	23,7	22,5	22,0
Ebből: Gazdasági társaságok	4,8	4,8	4,4	4,4	6,1	6,2	5,2	4,8
Szövetkezetek	1,6	1,1	1,5	1,3	1,0	1,1	1,3	1,1
Egyéni gazdaságok	12,7	13,2	14,6	15,3	15,7	16,4	16,0	16,1

Forrás: AKI

Az Országos Halászati Adattárban 2009-ben 1648 halászati vízterületet tartottak nyilván, 145 940 hektár összes területtel, melyből 140 647 hektár a hasznosított.

Az ágazati marketing kommunikációs program a hazai halfogyasztás, kiemelten a minőségi magyar hal és haltermékek fogyasztásának növelését célozza. Elégedettségre ad okot, hogy az elmúlt években közösségformáló, hagyományteremtő céllal elindított halfőző versenyek, halétel készítési bemutatók évről évre megrendezésre kerülnek, sőt számuk egyre növekszik. Az események célja, hogy a látogatók jól érezzék magukat, megismerkedjenek a magyarországi halgazdálkodással, ezen keresztül a minőségi magyar hal iránti bizalom erősödésével egyre több halat fogyasszanak.

A természetes vizeken a rekreációs célú horgászati-halászati hasznosítás játssza a meghatározó szerepet, amely mellett a kereskedelmi halászat csak kiegészítő, állományszabályozó szerepet tölt be. A természetes vizekről és víztározókról jelentett halfogásból évente mintegy 5 ezer tonnát tesz ki a horgászok zsákmánya.

²⁹ E halfaj termelése a 2000-es években dinamikusabban bővült, 2008-ban azonban ez a folyamat megtorpanni látszott. Ennek oka feltételezhetően a piac telítődése lehet, amelyre az intenzív haltermelő üzemek rendkívül gyorsan reagálnak.

7. Közgazdasági feltételek

7.1. A mezőgazdasági termékek áralakulása

Az Európai Unióhoz történt csatlakozásig az árszabályozás kereteit az agrárpiacon rendtartásról szóló 1993. évi VI. törvény határozta meg. Ennek értelmében a közvetlenül szabályozott agrárpiacon esetében – a szabályozásba bevont termékekre: a tehéntejre, az élelmezési célú búzára, a takarmánykukoricára, a vágómarhára és a vágósertésre – garantált árat állapítottak meg. A garantált ár jövedelmet legfeljebb az átlagosnál lényegesen jobb hatékonysággal termelők számára tartalmazott, mértéke akkora volt, amely a piac összeomlása esetén a termelőt veszteségei egy részétől mentesíteni képes. Mértékét 1998-ig általában az adott évre kalkulált átlagos termelési költség 90%-a körül határozták meg. A módosított törvény megfogalmazása szerint a „garantált ár: az átlagos termelési színvonalon termelők önköltségének 70%-át el nem érő, jogszabályban megállapított olyan minimum ár, amelyhez a miniszter kvótát rendel, valamint az így meghatározott mennyiségű és minőségű termék felvásárlására kötelezettséget vállal”.

Az agrárpiacon rendtartásról szóló 1993. évi VI. törvény irányár, majd az évtized második felétől az irányárhoz kapcsolódóan alsó és felső intervenció ár meghirdetését is előírta. A rendelet meghatározása szerint az irányár az az ár, amely a várható piaci viszonyok függvényében azt az árcentrumot jelöli meg, amely az áringadozások középpontját képezi. Az intervenció ár pedig az irányár alapján jogszabályban megállapított olyan legalacsonyabb, illetőleg legmagasabb ár, amelyet ha a piaci ár elér, vagy meghalad, az agrárpiacon rendtartás eszközei alkalmazásra kerülnek.

Az EU csatlakozás közelebbi dátuma az agrárpiacon szabályozásban újabb változtatásokat generált. Ennek érdekében megalkotott 2003. évi XVI. törvény az egyes termékpálya-szabályozásoknak megfelelően alapárát, irányárát, minimumárát és intervenció felvásárlási árát rögzítette.

Az uniós csatlakozás után már a közösségi szabályok alakították a hazai árszabályozást. Ebben kiemelt jelentősége volt az intervenció áraknak. Az intervenció intézkedések körében a 2006. naptári év a gabona intervenció felvásárlás vonatkozásában kiemelkedő volt, a felvásárolt mennyiség 4218 ezer tonnát tett ki. Az év végén 5785 ezer tonna intervenció árut tároltak az MVH-val szerződött raktározók intervenció tárolókban.

2007-ben Magyarország számára döntő jelentőségű volt, hogy a Bizottság javasolta a kukoricaintervenció kritériumok szigorítását, és ennek értelmében új kritériumként bevezette a fajsúlykövetelményt, mely átlagos időjárású években a magyar termés túlnyomó részét kizárta volna az intervencióból. Magyarország ez ellen keresetet nyújtott be az Európai Unió Bíróságához. Az Európai Unió Elsőfokú Bírósága 2007 novemberében kihirdetett ítéletében részlegesen megsemmisítette az Európai Bizottság rendeletét.

A Bizottság a kritériumok szigorítása mellett, a készletek felhalmozódásától felve, javaslatot tett a kukoricaintervenció megszüntetésére. Az EU tagállamai magyar tartózkodás mellett megszavazták, hogy fokozatosan – a 2009/2010-es gazdasági év végéig kifuttatva – felszámolják a kukoricaintervenciót.

A világ élelmiszerár-alakulását a 2002-2009 közti időszak első éveiben a korábbi évtizedekben megfigyelhető folyamatok jellemezték. Ekkor a világ megszokta az élelmiszerek olcsóságát. A globális élelmiszerkosár inflációval korrigált ára három évtized alatt, egészen 2006-ig, közel a felére csökkent. (Potori, 2008) Ekkortól azonban a legtöbb mezőgazdasági termék ára gyors emelke-

désnek indult. A FAO élelmiszer-árindexe 2006 januárja és 2008 januárja között több mint 60%-kal nőtt. A statisztikai átlag azonban sokkal drasztikusabb változásokat takart: a búza 150%-kal került többbe, míg a kukorica ára kétszeresére, a növényolajok közül a szója- és pálmaolaj ára közel háromszorosára drágult, és egyes tejtermékek ára közel megduplázódott.

Az árrobbanás okainak felsorolásánál első helyen kell említeni a világ gabona- és olajmagkészleteinek megcsappanását. Ezek szintje kritikusan alacsony volt. Mindezek mellett Potori Norbert az áralakulást befolyásoló tényezők közé sorolta:

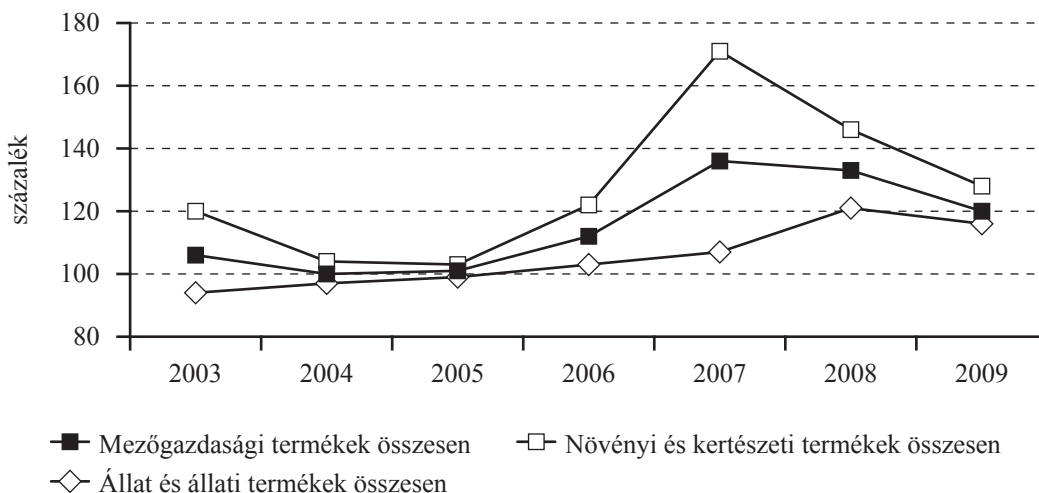
- a fogyasztói jövedelmek növekedését és az élelmiszerfogyasztási struktúra átalakulást a feltörekvő gazdaságokban (Kína, India stb.);
- a vízhiányt egyes földrajzi térségekben (pl. Ausztrália, Új-Zéland);
- az állatbetegségek és -járványok kitörését, terjedését (ld. száj- és körömfájás: EU, Brazília; sertéspestis: Brazília; kéknyelvűség: EU; madárinfluenza: Thaiföld, Hong-Kong, EU);
- a kőolaj világpiaci árának emelkedését és a bioüzemanyag-termelés növelését (USA, EU stb.);
- a befektetői (spekulatív) tőke átáramlását az áru piacokra.

Bár a világ közgazdászainak egy jelentős hányada az élelmiszer árrobbanás következtében kialakult mezőgazdasági és élelmiszer árszínvonalat tartósan ható tényezőnek ítélte, 2008-tól markáns árcsökkenési folyamat következett be, amely visszaterelte az árakat a 2006. évi szint közelébe.

A világpiaci ártrendek a hazai termelői-felvásárlási árak alakulását is meghatározták. A mezőgazdasági termelői árak 2002 és 2005 között alig változtak. (18. ábra.) 2006-ban és 2007-ben ugyanakkor erőteljes volt a növekedés, két év alatt 36,3%-kal emelkedtek a felvásárlási árak. Az ezt követő két évben viszont folyamatos volt az árcsökkenés, aminek következtében a 2009. évi árak már csak mintegy 20%-kal haladták meg a hét évvel korábbiakat.

18. ábra

Mezőgazdasági termékek termelői árindexe
(2002 = 100%)

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Növényi és kertészeti termékek árváltozásának amplitúdója meghaladta az állatokét és állati termékekét. (81. táblázat) A kedvező, vagy kedvezőtlenebb időjárású évek hozamingadozásait követve a növénytermelés termékei 2006-ig – a 2002. évi bázishoz viszonyítva – a 103-122%-os tartományban ingadoztak. A világgiazi árhatások következtében azonban 2007-re egyetlen év alatt több mint 40%-kal növekedtek az árak, elérve a 2002. év 171%-át. Ezután azonban megkezdődött a visszarendeződés, aminek következtében a növénytermelési és kertészeti termékek árai 2009-ben már „csupán” 28%-kal haladták meg a hét évvel korábbi szintet.

Az egyes növényi és kertészeti termékcsoportok közül a legnagyobb áringadozásokat a gyümölcsök mutatták, amelyek termelői-felvásárlási árindexe 2007-ben elérte a 2002. évhez viszonyított 193%-ot. Ugyancsak jelentős áringadozás volt megfigyelhető a gabonaféléket, hüvelyeseket, ipari növényeket, burgonyát és szálas takarmányokat magában foglaló termékcsoportban is, ahol 2007-re 178%-ra emelkedett az árindex. Ezeknél kisebb árváltozások voltak megfigyelhetők a borszóló és – különösen – a zöldségfélék esetében.

Az állatoknál és állati eredetű termékeknél jóval kisebbek voltak az árváltozások és évek közti ingadozások is alig voltak megfigyelhetők. A 2003. évi – 6%-ot meghaladó – árcsökkenés után 2008-ig folyamatosan emelkedtek az árak, meghaladva a bázisév árszintjének 21%-át. 2009-ben azonban közel 6%-os árviszsaesés következett be.

81. táblázat

Termelői-felvásárlási árindex
(2002 = 100%)

százalék

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Növényi és kertészeti termékek	100,0	120,2	103,6	103,0	121,5	170,7	146,2	127,6
Növénytermelési és kertészeti termékek*	100,0	125,9	106,8	98,2	117,7	178,0	148,8	129,5
Zöldségfélék	100,0	107,6	111,9	120,4	137,6	144,4	155,9	145,2
Gyümölcs 2004 (borszólóval)	100,0	113,7	85,4	103,8	121,0	172,6	127,7	103,1
Szőlő	100,0	111,2	83,5	89,9	118,0	149,5	120,9	97,5
Gyümölcsfélék összesen (szőlő nélkül)	100,0	116,2	87,3	116,1	124,0	192,6	133,9	108,2
Borszóló, must, bor összesen (átszámított)	100,0	138,1	129,5	106,7	140,0	151,2	158,5	111,6
Állat és állati termékek összesen	100,0	93,6	97,3	99,0	103,0	106,7	121,2	115,6
Vágómarha	100,0	96,1	108,2	130,0	147,4	134,4	138,0	149,5
Tej (összesen)	100,0	99,3	89,7	91,6	91,1	102,6	116,2	90,2
Vágósertés	100,0	82,9	95,3	100,1	106,3	94,7	111,1	116,0
Vágóbaromfi	100,0	96,5	100,9	97,6	98,8	114,4	130,2	122,9
Étkezési tyúktojás	100,0	96,4	108,0	104,7	115,0	130,6	147,5	154,6
Mezőgazdasági termelői árak indexe	100,0	105,9	100,2	100,9	111,6	136,3	132,7	120,1

* Zöldség és gyümölcs nélkül.

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Az állatok és állati termékek közül leginkább az étkezési tyúktojás és a vágómarha ára emelkedett. Előbbi 2009-ben 55%-kal, utóbbi 50%-kal haladta meg a 2002. évi árát. A tej ára – a 2007. és 2008. éveket kivéve – a 2002. évi szint alatt ingadozott, 2009-ben alig haladva meg annak 90%-át. A vágósertés ára 16%-kal, a vágóbaromfié 23%-kal növekedett a vizsgált időszakban.

A 82. táblázat a főbb termékek termelői és felvásárlási átlagárait közli. Ezek visszatükrözik a termelői árindexek alakulásával kapcsolatban leírtakat. A meghatározó növénytermesztési és kertészeti termények közül a búza éves átlagára 20 458 és 43 745 forint között ingadozott tonnánként, de egyes időszakokban meghaladta a 60 ezer forintot. Ugyanez írható le a kukoricával kapcsolatban is, ahol az éves felvásárlási átlagárak 21 662 és 45 753 forint/tonna között alakultak. Kiseb- bek az áringadozások a napraforgómag esetében, ahol 2005-ben voltak a legalacsonyabbak az árak (50 232 Ft/tonna), a legmagasabbak pedig 2007-ben (85 505 Ft/tonna). A kertészeti termékek közül a paradicsom kilónkénti ára 18 és 54 forint között, az almáé 11 és 56 forint között változott.

Az állattenyésztés termékei közül a vágósertés legalacsonyabb és legmagasabb ára kilogrammonként 229 és 316 forint, a vágómarháé 214 és 339 forint, míg a vágóbaromfié 210 és 286 forint volt. A nyerstej ára a vizsgált hét év alatt literenként 72 forintról 61 forintra csökkent, miközben 2008-ban a 82 forintot is meghaladta. A tyúktojás ára darabonként 15 forintról 20 forintra nőtt.

82. táblázat

A főbb termékek termelői-felvásárlási átlagára

Megnevezés	Mérték- egység	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Búza	Ft/tonna	22 815	30 200	23 400	20 458	26 319	43 745	40 095	29 872
Árpa	Ft/tonna	25 260	26 900	24 000	21 272	25 233	37 872	36 052	26 715
Kukorica	Ft/tonna	21 325	30 000	23 500	21 662	26 204	45 753	29 953	29 179
Cukorrépa	Ft/tonna	8 399	9 000	10 500	10 234	9 590	7 645	8 557	..
Napraforgómag	Ft/tonna	64 544	52 300	56 000	50 232	52 938	85 505	80 363	59 198
Burgonya	Ft/tonna	33 521	51 700	37 500	25 584	50 578	64 639	39 110	48 063
Vöröshagyma	Ft/kg	31,77	38,50	34,20	29,17	52,65	72,70	45,29	56,92
Paradicsom	Ft/kg	18,49	21,00	29,30	44,23	52,91	30,62	53,65	40,16
Zöldpaprika	Ft/kg	99,19	138,90	143,50	110,79	137,52	161,33	173,19	136,88
Alma	Ft/kg	11,49	18,50	12,10	25,12	27,55	56,39	17,44	12,93
Egyéb szőlő (borszőlő és direkttermő)	Ft/kg	50,90	59,50	45,00	47,30	62,81	79,80	64,27	51,27
Szőlőbor (kétszer fejtett)	Ft/liter	87,03	114,70	107,10	96,96	122,06	138,55	138,20	104,08
Vágósertés összesen	Ft/kg	275,27	228,70	262,60	275,41	292,97	260,62	306,21	315,96
Vágómarha összesen	Ft/kg	219,97	214,30	237,20	283,53	322,98	298,27	313,82	338,76
Vágóbaromfi összesen	Ft/kg	223,54	214,20	224,70	209,64	214,52	247,41	286,20	262,89
Tehéntej nyers	Ft/liter	72,24	71,40	62,90	64,27	63,83	72,68	82,51	61,27
Tyúktojás összesen	Ft/darab	15,14	13,70	16,60	15,91	17,51	16,25	17,95	20,07

Forrás: KSH

7.2. Az agrárrolló

A rendszerváltás utáni 11-12 évet az agrárrolló drasztikus – 35-40%-os – romlása³⁰ jellemezte, aminek következtében a mezőgazdaságból több mint 400 milliárd forint jövedelem-kivonás történt 1989. évi változatlan árakon számolva.³¹

2002 után is folytatódott az előző évtizedeket jellemző tendencia, a mezőgazdasági ráfordítások árindexe meredekebben emelkedett, mint a mezőgazdasági termelői árindex. Ennek következtében 2005-re a 2002. évi bázison számított agrárrolló – három év alatt több mint 10%-kal – 88,1%-ra romlott. (83. táblázat) A 2006. évvel kezdődő élelmiszer árrobbanás kedvezően érintette az agrárrolló alakulását, amely 2006-ban és 2007-ben javuló értéket mutatott. Az emelkedő mezőgazdasági árak ugyanakkor húzták magukkal a ráfordítási (műtrágya, növényvédő szer, takarmány, vetőmag, stb.) árakat is, amely mérsékelte a kedvező árhatást. 2008-ban és 2009-ben azonban csökkentek a mezőgazdasági termelői árak, míg a ráfordítások árai tovább növekedtek, illetve mérsékeltebben csökkentek. Ennek következtében a vizsgált időszak utolsó két évében az agrárrolló drasztikusan romlott, 2009-ben már alig haladta meg a 2002-höz viszonyított 80%-ot.

83. táblázat

Az árindex és az agrárrolló alakulása (2002 = 100%)

százalék

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Mezőgazdasági ráfordítási árindex	100,0	106,0	114,5	114,5	121,0	138,2	158,9	149,7
Mezőgazdasági termelői árindex	100,0	105,9	100,2	100,9	111,6	136,3	132,7	120,1
Agrárrolló	100,0	99,9	87,5	88,1	92,2	98,7	83,5	80,2

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Az agrárrolló kisebb-nagyobb nyílása más országokra is jellemző. A magyarországi mérték azonban kivételesen nagy, amelynek létrejöttét több tényező egybeesése tette lehetővé. A „megengedő” körülmények között előkelő helyen áll a lakossági vásárlóerő korlátossága, illetve a megcsapant vásárló erőért versenyző termékek eltérő árrugalmassága.

³⁰ 2002 előtt a mezőgazdaság szempontjából romló arányokat a „nyíló agrárrolló” fogalommal jellemezték. Ekkor az agrárrolló a ráfordítási árak – amely a ráfordítási árindexnél nem csak az ipari eredetű, hanem a mezőgazdasági eredetű felhasználás árváltozását is figyelembe veszi – indexének és a termelői árak indexének a hányadosát jelentette. Az uniós harmonizációval azonban a számláló és a nevező helyet cserélt. Ezért nem helyes nyíló vagy záródó agrárrollóról beszélni.

³¹ Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy az agrárrolló a mezőgazdasági termelők árhatásokból adódó jövedelmi helyzetének változására utaló mutató, de nem áll közvetlen összefüggésben a mezőgazdaság jövedelmezőségével. A jövedelmezőséget az árhatások mellett számottevően befolyásolja a termésmennyiség is, ami nem jelenik meg az agrárrolló mutatóban, illetve a termelői ár nem tartalmazza az összes bevételt (pl. támogatásokat), mint ahogy a ráfordítási árak közt sem szerepel a termeléshez kapcsolódó összes kiadás (pl. hitelkamat vagy földbérleti díj).

7.3. Támogatások és hitelek

A Szénay László és Villányi László által szerkesztett Agrárgazdaságtan tankönyv leírja, hogy a mezőgazdaság és az élelmiszertermelés állami támogatása a legtöbb országban az agrárpolitika egyik központi kérdése, s összefonódik, kapcsolatban van szinte valamennyi agrárpolitikai módszerrel. A piaci beavatkozások sok esetben támogatást jelentenek a termelők számára, s az adó és hitelpolitika szintén támogatásként jelenik meg. Nem véletlen tehát, hogy a mezőgazdasági támogatás kérdését a szakmai közvélemény és a gazdaságpolitika megkülönböztető módon kezeli. A mezőgazdaság állami támogatása a piacgazdaságra épített országokban is tartósan fennmarad, bár eltérő mértékben. Azokban az országokban, ahol elsősorban politikai, vagy hosszú távú agrárstratégiai megfontolásból úgynevezett agrárprotekcionista agrárpolitikát alakítanak ki, kiterjedtebb a támogatások rendszere és nagyobb a mértéke is. (Szénay - Villányi, 2000)

A magyar gazdaságpolitika a rendszerváltás után törekedett a mezőgazdasági támogatások csökkentésére, a szabad árak kiterjesztésével az ár piaci szerepének erősítésére. Ennek kedvezőtlen konzekvenciái miatt azonban az évezred végén újra nőtt a mezőgazdaság állami támogatása.

Az Unióhoz való csatlakozás előtt az agrártörvény előírásainak megfelelően a hazai agrártámogatási rendszer a következő elemekre épült:

- piacra jutási és intervenciós támogatások;
- agrártermelési támogatások;
- a mezőgazdaság finanszírozását szolgáló hitelek kamattámogatása, valamint a kezességvállalás;
- az agrártermelés versenyképességét, az agrárvállalkozások termelékenységének növelését megalapozó korszerűsítések és fejlesztések támogatása;
- az agrárgazdálkodók versenyképességét fokozó intézményrendszer, termelő, feldolgozó, értékesítő együttműködések, szövetkezetek támogatása;
- a kedvezőtlen adottságú agrártérségek jövedelemkiegészítő és szerkezet-átalakító támogatása;
- a termőföld minőségének megőrzése, illetve javítása, az erdővagyon fenntartásának, növelésének, védelmének, az agrárkörnyezet gazdálkodásminőségi javításának támogatása;
- a mezőgazdasági termelők szociális biztonsága érdekében a társadalombiztosítási rendszerben való részvétel ösztönzése és támogatása.

2004 májusától kezdődően a hazai agrártámogatási rendszer kereteit az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának előírásai szabták meg. Ennek keretében nemzeti forrásból, uniós forrásból fizetett támogatások, illetve együttes finanszírozású támogatások egészítik ki egymást. Meghatározó szerepet játszanak a közvetlen kifizetések és a vidékfejlesztési programok keretében finanszírozott támogatások. A korábbi hazai modellhez viszonyítva kisebb a jelentőségük a beruházási-, nagyobb a jövedelemtámogatásoknak. A támogatáspolitika egyre inkább a kevésbé piac és kereskedelemtorzító támogatások irányába mutat. (Popp, 2004)

Agrár- és vidékfejlesztési támogatások

millió Ft

Előirányzat megnevezése	2002. évi teljesítés	2003. évi teljesítés	2004. évi teljesítés	2005. évi teljesítés	2006. évi teljesítés	2007. évi teljesítés	2008. évi teljesítés	2009. évi teljesítés
I. Nemzeti támogatások összesen	213 070,8	216 602,3	130 970,5	158 167,6	147 342,0	151 697,8	112 777,2	120 280,4
Erdészeti feladatok (erdőfelújítás, erdeivasút, parkerdő)	5 915,7	6 416,9	5 014,0	4 294,3	4 365,8	7 244,2	827,5	32,1
Termőföldvédelem támogatása	2 291,2	3 364,9	1 610,7	598,8	871,3	726,0	370,8	230,9
Állattenyésztési feladatok	1 093,0	1 282,2	967,3	1 093,4	968,8	686,3	769,4	791,3
Halgazdálkodás támogatása	248,3	186,6	204,9	199,4	199,4	427,7	1,0	0,0
Vadgazdálkodás támogatása	856,2	679,5	791,8	526,8	465,3	412,3	79,5	148,9
Nemzeti Lovas Program	0,0	0,0	0,0	0,0	10,0	0,0	0,0	0,0
Agrárinformatika, farmgyakorlatok támogatása	232,7	518,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Fejlesztési típusú támogatások (agrár beruházások)	66 109,3	51 040,3	27 477,4	15 309,1	7 825,0	3 380,7	1 281,9	481,0
Melioráció, öntözésfejlesztés	1 447,5	3 517,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Erdőtelepítés, erdőszertkeret-átalakítás, fásítás	5 704,4	4 860,1	0,0	1 802,6	4 364,6	950,6	714,5	18,1
Terület és vidékfejlesztési támogatások (privatizációs bevételből is)	6 345,9	13 204,2	1 803,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Folyó kiadások és jövedelemtámogatások	120 579,6	128 890,3	91 198,6	131 451,5	125 417,9	97 471,1	101 615,7	112 556,5
Nemzeti agrár kárenyhítés	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5 419,8	695,1	20,5
Állat- és növénykártalanítás	2 247,0	2 641,2	1 902,4	1 184,4	1 821,0	1 419,4	1 021,7	1 633,5
Árfolyamkockázat és EU által térített kiadások	0,0	0,0	0,0	1 707,3	1 032,9	33 559,7	5 400,1	4 367,6
II. EU támogatásokat kiegészítő nemzeti támogatások	0,0	0,0	0,0	1 001,9	2 075,5	1 184,4	1 963,6	4 026,2
Igyál Tejet Program	0,0	0,0	0,0	760,5	1 066,6	342,5	379,0	853,5
Méhészeti Nemzeti Program	0,0	0,0	0,0	139,1	417,8	469,9	456,6	485,0
Egyes speciális szövetkezetek támogatása	0,0	0,0	0,0	102,3	591,1	372,0	417,2	1 059,2
Egyes állatbetegségek megelőzése	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	224,8	920,1
Unió programok ÁFA fedezete	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	486,0	708,4

Forrás: FVM

84. táblázat folytatása

Agrár- és vidékfejlesztési támogatások

Előirányzat megnevezése	millió Ft									
	2002. évi teljesítés	2003. évi teljesítés	2004. évi teljesítés	2005. évi teljesítés	2006. évi teljesítés	2007. évi teljesítés	2008. évi teljesítés	2009. évi teljesítés		
III. Vidékfejlesztési és Halászati EU programok	0,0	1 476,8	14 949,5	79 393,8	75 134,7	86 938,2	94 714,8	185 543,9		
SAPARD intézkedések	0,0	1 476,8	14 949,5	29 712,0	9 196,3	1 398,3	0,0	183,9		
Ebből nemzeti rész	0,0	368,7	3 647,7	6 750,0	0,0	1 396,4	0,0	183,9		
Nemzeti Vidékfejlesztési Terv	0,0	0,0	0,0	49 681,8	65 938,4	66 835,7	9 911,8	810,7		
Ebből nemzeti rész	0,0	0,0	0,0	6 379,0	15 100,0	13 391,5	9 911,8	810,7		
Új Magyarország Vidékfejlesztési Program	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	18 704,2	84 803,0	184 496,6		
Ebből nemzeti rész	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	14 561,3	10 961,0	40 481,2		
Halászati Operatív Program	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	52,7		
Ebből nemzeti rész	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	13,2		
FVM fejezet összesen	213 070,8	218 079,1	145 920,0	238 563,3	224 552,2	239 820,4	209 455,6	309 850,5		
IV. AVOP Nemzeti Fejlesztési Ügynökség	0,0	0,0	0,0	18 379,6	51 792,4	27 892,3	13 000,8	1 447,8		
Ebből nemzeti rész	0,0	0,0	0,0	5 202,9	13 414,8	6 712,7	5 514,9	1 447,8		
V. EU-s közvetlen támogatások	0,0	0,0	10 000,0	154 616,2	153 217,4	167 966,4	203 796,7	320 133,1		
Agrárpiaci, intervenciók támogatások összesen	0,0	0,0	10 000,0	6 614,3	59 744,6	47 974,3	47 623,7	91 421,0		
Egységes területalapú támogatások SAPS	-	-	-	148 001,9	93 472,8	119 992,1	156 173,0	228 712,1		
VI. Agrár-, vidékfejlesztési támogatások mindösszesen	213 070,8	218 079,1	155 920,0	411 559,1	429 562,0	435 679,1	426 253,1	631 431,4		

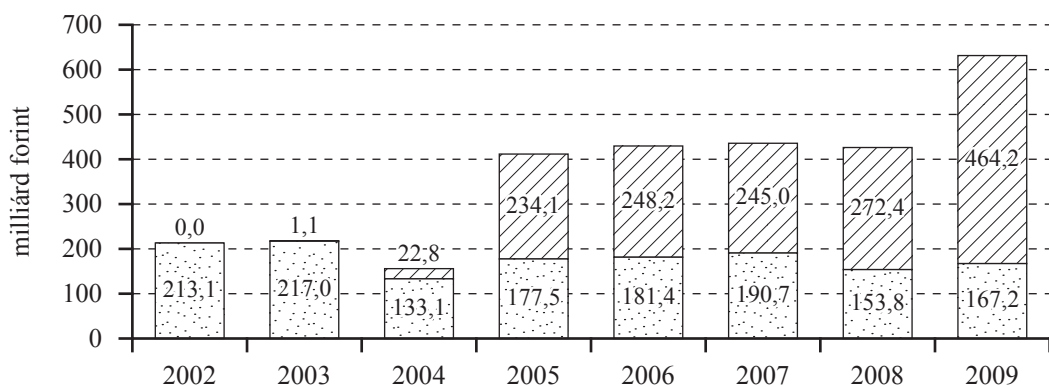
Forrás: FVM

Az uniós csatlakozás összességében kedvezően hatott a hazai gazdálkodók támogatottságára. A 2002-2003. éveket jellemző 210-220 milliárd forintos agrár- és vidékfejlesztési támogatás összege 2004-re 400 milliárd forint körülire emelkedett.³² 2005-től kezdődően 2008-ig az éves kifizetések 410 és 430 milliárd forint közt alakultak. (84. táblázat) Az utolsó vizsgált évben azonban meredeken (631 milliárd forintra) nőttek a támogatások. Ebben nem tartósan ható növekedési tényezők, hanem pillanatnyi hatások – árfolyamnyereség, cukortámogatás, előre hozott kifizetések – játszottak szerepet, ezért ez a támogatási szint a későbbi években megismételhetetlen.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás egyik előnye az is, hogy a növekvő agrártámogatásoknak egyre nagyobb hányadát finanszírozzák közösségi források. Míg a csatlakozásig – értelemszerűen – a hazai költségvetés 100%-ban biztosította a kifizetett támogatásokat, 2004-ben ez az arány 85%-ra, 2005-ben pedig 43%-ra mérséklődött. (19. ábra) Az aránycsökkenés az elmúlt években is folytatódott, ami részben az uniós támogatások összességű növekedésének (pl. SAPS), és a hazai költségvetési források kivonásának (pl. Top-up) volt a következménye. 2009-ben az uniós pénz már közel háromnegyedét finanszírozta a hazai agrártámogatásoknak.

19. ábra

Kifizetett támogatások források szerinti megoszlása

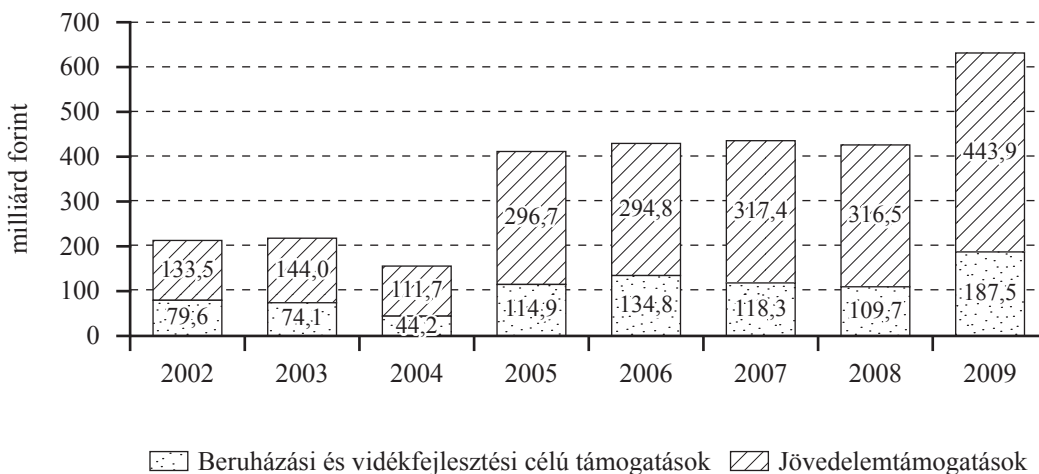
 EU forrásból finanszírozott támogatások
  Nemzeti forrásból finanszírozott támogatások

Forrás: AKI számítás FVM adatok alapján

A kifizetett támogatások fontos rétegező szempontja az is, hogy azok a jövedelmek növelését célozzák-e, vagy a beruházásokat és a vidékfejlesztést segítik. Az uniós csatlakozás előtti utolsó öt évben a mezőgazdasági beruházási támogatások közel ötszörösére nőttek a korábbi évekének és 2003-ban mintegy egyharmadát tették ki a támogatások egészének. (20. ábra) Ez az arány a csatlakozással 5-6 százalékponttal mérséklődött, aminek részbeni oka a beruházási támogatások kisebb szerepe volt az uniós rendszerben, részben pedig az uniós vidékfejlesztési támogatás-kifizetés lassú indulásának volt a következménye. A későbbi években a beruházási és vidékfejlesztési támogatások aránya 30% körül ingadozott, mivel összességű növekedésüket ellensúlyozta a SAPS támogatások évenkénti emelkedése.

³² Az első uniós évben csupán 156 milliárd forint volt a kifizetett támogatások összege. Ebben azonban az játszott a fő szerepet, hogy a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) intézményi felkészületlensége és az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési rendszer (IIER) hiányosságai miatt a földalapú (SAPS) támogatások kifizetésének nagy része 2005 elejére húzódtott át.

Kifizetett támogatások célok szerinti megoszlása

Forrás: AKI számítás FVM adatok alapján

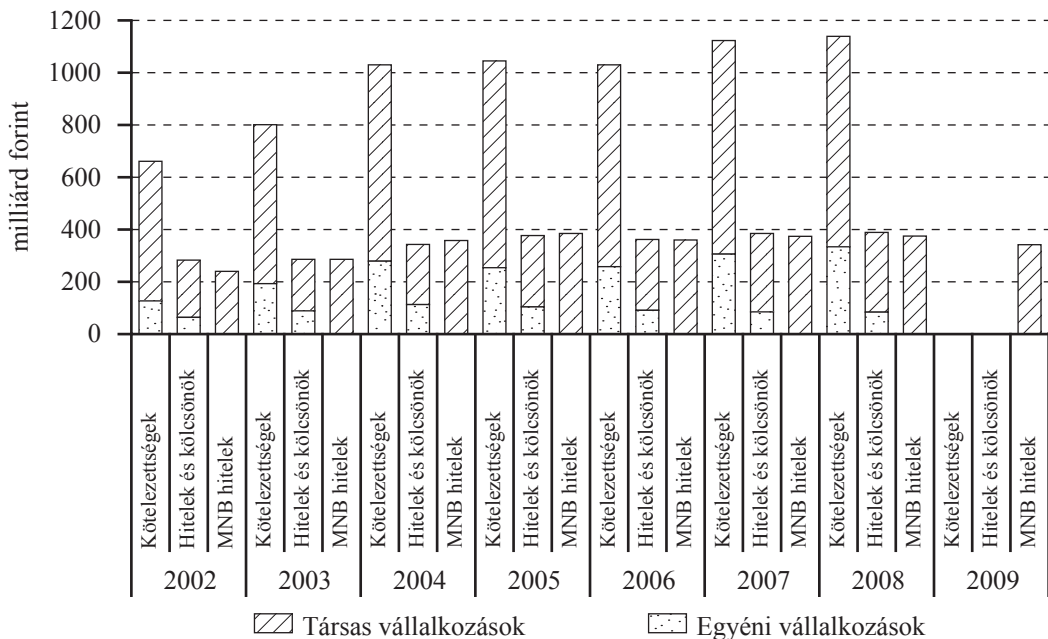
A kilencvenes évek harmadik harmadára kialakított Tesztüzemi Rendszer adatbázisa nyújt lehetőséget a támogatások szektorális megoszlásának bemutatására, vagyis, hogy milyen arányban részesültek a támogatásokból az egyéni, illetve a társas vállalkozások. 2002-ben 1 hektár területre vetítve a társas gazdaságok 34,57 ezer forint támogatáshoz jutottak, míg ugyanez az érték az egyéni gazdaságok tekintetében csak 11,56 ezer forint volt. A későbbi években jelentősen csökkent – de továbbra is megmaradt – a különbség és, 2009-ben ugyanez a mutató a társas vállalkozásokban 82,87 ezer forintot, az egyéniéknél 63,17 ezer forintot tett ki. (Az említett értékek nem tartalmazzák a beruházási célú támogatásokat.)

A társas gazdaságok a pályázati rendszerből származó előnyöket sokkal jobban ki tudták használni. Az egy hektár területre vetített beruházási támogatások értéke esetükben 2009-ben közel két és félszeresen meghaladta az egyéni gazdaságok mutatóját (14,59, illetve 5,98 ezer Ft/ha). Emellett a beruházás megvalósításához szükséges hosszú lejáratú hitelekhez is könnyebben hozzájutottak a társas gazdaságok.

A mezőgazdaság kötelezettségeinek bemutatásánál először át kell tekintenünk, milyen forrásokból jut pénz az ágazatba. A banki finanszírozás mellett ugyanis több pénzügyi közvetítő is újít forrást az ágazatnak, emellett az inputanyag-gyártók és a gépgyártók is jelentős tétellel járulnak hozzá a mezőgazdaság finanszírozásához. (Kemény, 2010)

A finanszírozás legfontosabb tételét a közvetlen (rövid és hosszú távú) banki forrás jelenti, amely 2008-ban az 1139 milliárdos kötelezettség több mint 40%-át adta.³³ (21. ábra) A második legnagyobb tétel a szállítói állomány képezi, elsősorban az inputanyag-gyártók. Ez a tétel 180 milliárd forint, ami 18%-os arányt jelent. Igen nagy tételt képvisel még a rövid lejáratú kötelezettség közel 300 milliárd forintos összege. Ennek legfontosabb és legnagyobb szeletét az integrátori forrás adja, amely nagyságrendileg 100-150 milliárd forint, így az ágazat finanszírozásának 10-15%-át ez biztosítja. A faktoring éves forgalma eléri a 30 milliárd forintot, és mivel a mezőgazdasághoz kapcsolódó faktorálás jóval meghaladja a szokásos faktoring idejét, éves állományi szinten is 10-15 milliárd forintot tesz ki. Komoly tételt jelentenek a lízingcégek forrásai is: a mezőgazdaság lízingállománya meghaladja a 100 milliárd forintot. Ennek több mint 75%-a – legalább 75 milliárd forint – szerepel a hosszú lejáratú kötelezettségek között.

21. ábra

A mezőgazdaság kötelezettség- és hitelállománya*

* A hitelek és kölcsönök a kötelezettségek részét képezik.

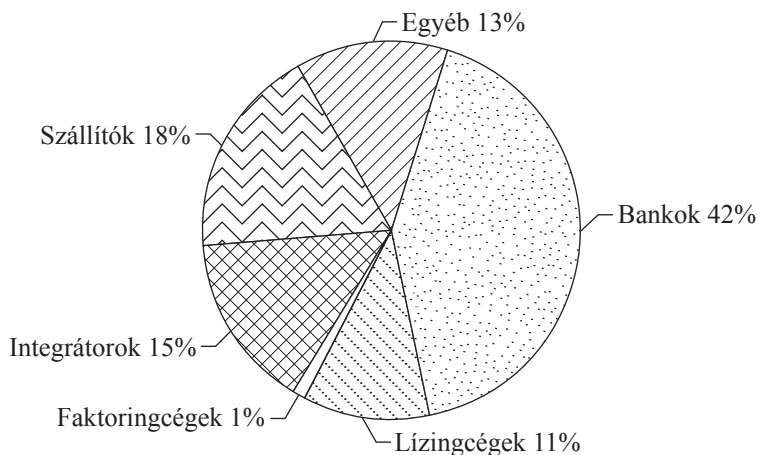
Forrás: AKI Pénzügypolitikai Osztály számításai APEH, Tesztüzemi Rendszer, és Magyar Nemzeti Bank (MNB) adatbázisai alapján

Összességében 2008-ban a mezőgazdaság legfontosabb finanszírozói sorrendben a bankok, a szállítók, az integrátorok, a lízingcégek és a faktoringcégek voltak.³⁴ (22. ábra)

³³ A 21. ábrából közvetlenül nem következik a 40%-os arány, mivel a banki hiteleket és kölcsönöket szektorálisan nem lehet elválasztani az egyéb kölcsönöktől. Ezért az ábrán a hitelek és kölcsönök oszlopgrafikon banki és nem banki finanszírozást is tartalmaz. A szövegben közölt finanszírozási arányok és értékek Kemény Gábor tanulmánya alapján kerülnek közlésre. (Kemény, 2010)

³⁴ Ha azonban összeszámoljuk az üzletszerűen bankhitelt nyújtó cégeket, akkor megállapíthatjuk, hogy a banki finanszírozás súlya jóval nagyobb, hiszen a pénzügyi közvetítők, mint a lízing- és a faktoringcégek is banki forrásokkal finanszírozzák ügyfeleiket, és ez a kijelentés legalább fele részben igaz az integrátorokra is.

A mezőgazdaság kötelezettségállományának legfontosabb finanszírozó szervezetei 2008-ban

Forrás: APEH, Tesztüzemi Rendszer, MNB, Lízingszövetség, Magyar Faktoring Szövetség adatai alapján készült az AKI Pénzügypolitikai Osztályán (Kemény, 2010)

Az egyéni és a társas gazdaságok – eltérő termelési szerkezetükből és gazdálkodási preferenciáikból adódóan – eltérő súlyt képviselnek az ágazat kötelezettségein belül. Az egyéni gazdaságok sokkal inkább támaszkodnak saját forrásaikra, mint a társasok, ugyanakkor az egyéniek is egyre inkább rászorulnak a külső forrásokra. Ezt mutatja, hogy míg 2002-ben az egyéni gazdálkodók még kevesebb, mint 20%-át adták az ágazat összes kötelezettségének, ez az arány 2008-ra megközelítette a 30%-ot. Az egyéni gazdaságokban az egy hektár termőterületre jutó kötelezettség 146 ezer forintot (ebből hitel 36 ezer Ft) tett ki, míg a társas gazdaságok azonos adata 292 ezer forint (ebből hitel 149 ezer Ft) volt.

A hitelekkel kapcsolatban említést kell tenni a kamattámogatott hitelek állományáról. A 2000-es években indított hitelprogramok célja az volt, hogy egyrészt hosszú távú forgótőkét biztosítsanak a tőkehiányos ágazatnak, másrészt fejlesztési, kitörési esélyt adjanak az átlag alatti jövedelmezőségű szektornak olyan hitelek segítségével, amelyeknek alacsony kamata még a mezőgazdaság esetében is biztosítja a beruházások megtérülését. A kamattámogatott hitelek állománya az EU csatlakozás után – elsősorban jogszabályi okok miatt – folyamatosan csökkent, csak néhány jogcím került elfogadásra az utóbbi években. Az ezekhez kapcsolódó hitelösszegek nem jelentősek, a jelenleg kint lévő ilyen jellegű hitelállomány szinte teljes egészében (96%-ban) a csatlakozás előtti időszakból maradt. A folyamatokat jól szemlélteti, hogy míg az agrárium kamattámogatott hitelállománya 2004-re 464,4 milliárd forintra növekedett, azóta – 2009-re – 68,5 milliárdra csökkent. (Kemény, 2010)

7.4. Elvonások, adók

Az élelmiszergazdaságban tevékenykedő vállalatok, vállalkozások adóbefizetéseinél az elmúlt években érvényesülő tendenciák a 2002., 2005. és 2007. évek adatai alapján vizsgálhatók. (85. táblázat) A befizetések az APEH által kezelt adó- és adójellegű kötelezettségekből, a VPOP által beszedett adókból és helyi adókból tevődtek össze.

Adóbefizetések és járulékok alakulása az agrárgazdaságban

millió Ft

Megnevezés	2002				2005				2007			
	Mező, vad, hal	Erdő	Élelmiszeripar	Összesen	Mező, vad, hal	Erdő	Élelmiszeripar	Összesen	Mező, vad, hal	Erdő	Élelmiszeripar	Összesen
Társasági adó	7 006	536	19 236	26 779	5 330	396	11 297	17 024	9 375	506	9 953	19 833
SZJA	20 706	3 345	42 031	66 082	16 190	3 088	36 434	55 712	21 135	3 144	37 984	62 264
ÁFA	-12 742	1 589	-35 483	-46 636	-963	2 446	19 102	20 584	22 891	1 621	26 211	50 723
EVA	0	0	0	0	222	94	54	370	372	173	84	629
Rehabilitációs hozzájárulás	90	13	143	246	314	47	486	846	305	42	517	864
TB Járulék	41 072	5 370	60 292	106 735	44 344	6 096	66 727	117 167	51 327	6 458	72 928	130 713
Munkaadói járulék	3 239	416	4 916	8 572	3 401	473	5 364	9 238	3 643	449	5 393	9 485
Munkavállalói járulék	1 509	191	2 332	4 032	1 063	142	1 683	2 889	1 682	208	2 545	4 435
Késedelmi pótlék	654	28	399	1 081	-51	7	-215	-259	407	16	562	985
Bírság	452	40	429	921	339	20	449	808	268	21	527	816
Környezetterhelési díj	0	0	0	0	18	2	69	90	27	1	190	217
Innovációs járulék	0	0	0	0	272	25	1 225	1 522	286	29	967	1 281
Szakképzési hozzájárulás	764	36	676	1 475	819	57	952	1 828	967	57	1 060	2 084
Jövedéki adó*	-	-	-	175 936	-	-	-	242 006	-	-	-	341 682
Egyéb adók	6 367	650	7 751	14 768	4 236	442	6 296	10 975	2 690	316	5 281	8 288
Adónemek összesen	69 117	12 214	102 724	359 992	75 535	13 336	149 923	480 800	115 374	13 042	164 202	634 299

* A jövedéki adót csak az összesen oszlopokban szerepeltetjük mivel ágazati megoszlásban nem áll rendelkezésre.

Forrás: AKI számítás APEH adatbázis alapján

A mezőgazdasággal kapcsolatba hozható, az APEH-nél nyilvántartott, pénzforgalmi szemléltető befizetések igen sajátos képet mutatnak, mivel az adófizetési szabályok, valamint a támogatási rendszer módosításai szembeszökő változásokat idéztek elő az ÁFA, az SZJA, valamint a Társasági Adó befizetett összegeiben. Különösen igaz ez az ÁFA befizetések esetében, ahol 2003-ról 2004-re 38,5 milliárd forint emelkedés tapasztalható. Ennek oka a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek ÁFA-jának magasabb ÁFA kulcs alá kerülése. 2004-ről 2006-ra, 2 év alatt az ÁFA befizetés értéke 23-szorosára nőtt. (Merkel - Felkai, 2008) Összességében a vizsgált időszak alatt közel megduplázódtak az agrárgazdaság befizetései.

Az agrár és a nemzetgazdaság jelentősebb befizetési jogcímeinek arányát egymáshoz viszonyítva megállapíthatjuk, hogy az egyes adónemek részesedései az évek során miként változtak. Az APEH-nak teljesített adófizetésekben az egész időszak alatt a társasági adó, az SZJA, az ÁFA és a járulékok voltak meghatározóak. A kiemelt négy befizetési jogcím az összes APEH befizetés 85-90%-át tette ki és bár folyamatosan csökkenő mértékben, de még mindig közel felét a járulékfizetések adták.

2004 előtt az egyes adónemek befizetésekből való részesedése az agrárgazdaságban eltért a nemzetgazdasági arányoktól, különösen a járulékfizetések esetében. Ennek az volt az oka, hogy ebben az időszakban az agrárgazdaság ÁFA visszaigénylő pozícióban volt és ez torzította az arányokat. 2004-től az agrárszféra is ÁFA befizetővé vált, és így 2006-2007-ben már az agrárbefizetések is a nemzetgazdasághoz hasonló szerkezetet mutattak, bár a járulékfizetések még így is jelentősebbek voltak, mintegy 10 százalékponttal magasabb arányt képviseltek. Nemzetgazdasági szinten a teljes adóbevétel több mint egyharmada a fogyasztáshoz kapcsolt adókból származott, míg az agrárgazdaságban ez az arány 20% körül mozgott.

Az agrárgazdaság összes, APEH által kezelt adó és járulékfizetéseinek a nemzetgazdasági befizetésekhez viszonyított arányát vizsgálva megállapítható, hogy az a vizsgált időszak alatt egy szűk sávban, – 3-4% között – ingadozott, a bevételeknek átlagosan 3,6%-át adta. Ez az arány alatta marad a GDP-ből való részesedése alapján elvárható 5-6%-nak. (Merkel - Felkai, 2008)

Amennyiben egy főre vetítve vizsgáljuk a változásokat megállapítható, hogy az agrárgazdaság 2004-től a nemzetgazdasági átlagot meghaladóan növelte befizetéseit. Meg kell azonban jegyezni, hogy az agrárgazdaság ezzel a mégoly erőteljes növekedéssel együtt sem érte el a nemzetgazdasági fajlagos adófizetés felét. Az egy főre vetített adatok alapján jelentős eltérések figyelhetők meg a mezőgazdaság és az élelmiszeripar befizetései között. Míg az élelmiszeripar a vizsgált időszakban egy főre vetítve mintegy kétszeres adófizetés növekedést produkált, addig a mezőgazdaságban ez háromszoros volt.

Az agrárágazat által előállított jövedéki adók, valamint az agrártámogatások keretein belüli jövedelemadó visszatérítések a VPOP hatáskörébe tartoznak. A jövedéki adók az alkoholos italok, a dohány termékek és az üzemanyagok után kerülnek kivetésre.³⁵ Az agrárágazat által befizetett, alkoholos italokat és dohánytermékeket terhelő jövedéki adó összege a vizsgált időszakban több mint duplájára emelkedett, és az elmúlt években már megközelítette a 350 milliárd forintot. Ezzel azonban szembe kell állítani a – tendenciájában meredeken csökkenő – adó visszatérítéseket, amelyek mértéke 2002-ben még 36 milliárd forint volt, 2007-ben viszont már nem érte el a 20 milliárd forintot.

³⁵ Az agrárágazat üzemanyag vásárlásait terhelő jövedéki adó tényleges nagysága a nyilvántartásokból nem meghatározható.

Az APEH-nél és a VPOP-nál kimutatott elvonásokon túl még figyelembe kell venni a helyi adókat, illetve azoknak az élelmiszergazdaságra jutó részét, mely mintegy 20 milliárd forintra becsülhető.³⁶ Így az agrárgazdaság egészét érintő elvonások 2002-ben mintegy 380 milliárd forintra, 2005-ben 500 milliárd forintra, 2007-ben pedig 655 milliárd forintra tehetők.

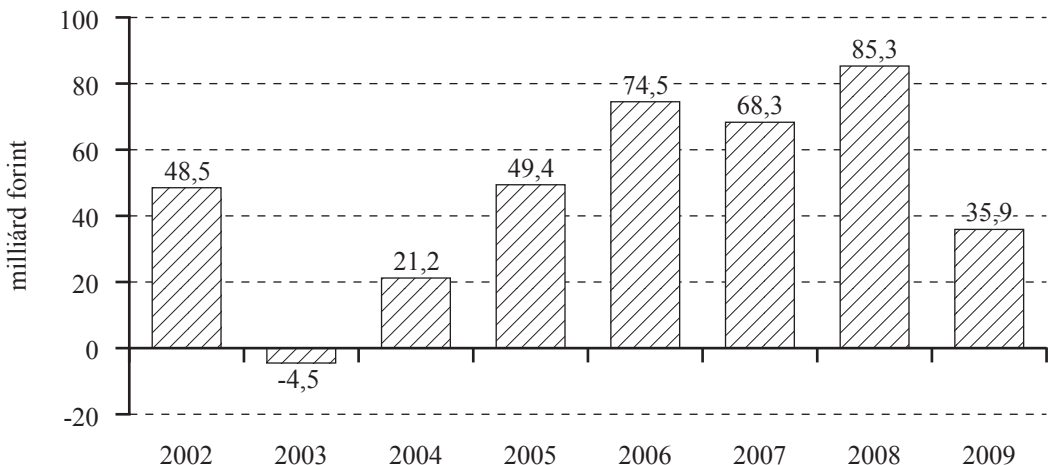
7.5. A jövedelmek alakulása

A vállalati, vállalkozói jövedelmek a mezőgazdaságban – hosszú időszoban – a kettős könyvelést végző szervezetek adatai segítségével mutathatók be. Ezek alapján megállapítható, hogy a rendszerváltást követő átalakulással kapcsolatos bizonytalanság a kilencvenes évek elején hátrányosan befolyásolta a jövedelmezőséget, az adózás előtti veszteség lényegesen nagyobb volt a nyereségnél. Ebben fordulat 1994-től következett be. Az adósságrendeziési program keretében és az elemi károk kompenzálására – visszafizetési kötelezettség nélkül – kapott támogatások következtében 2002-ben a társas vállalkozások adózás előtti eredménye 48,5 milliárd forintot tett ki.

2003-ban a mezőgazdasági vállalkozások adózás előtti eredménye drasztikusan csökkent és az adózás előtti veszteség 4,5 milliárd forinttal meghaladta az adózás előtti veszteséget. Ettől kezdődően folyamatosan javult a vállalkozások jövedelemhelyzete és az adózás előtti eredmény 2008-ban már meghaladta a 85 milliárd forintot, ami 2009-re 36 milliárd forintra csökkent. (23. ábra, 86. táblázat) Látni kell azonban, hogy a mezőgazdaságban az adózás előtti eredmény változásának és a támogatások változásának egyenlege évről évre negatív, vagyis az agrártámogatások egy része – az uniós gyakorlathoz hasonlóan! – a veszteséget pótolja, illetve az elmúlt évek markáns eredménynövekedése jórészt a támogatások növekedéséből adódott.

23. ábra

A mezőgazdasági vállalkozások adózás előtti eredménye*

* Az adóbevallást készítő gazdaságok adatai alapján.

Forrás: AKI számítás APEH adatbázis alapján

³⁶ Az élelmiszeripar helyi adóira vonatkozóan nem állnak rendelkezésre adatok. A mezőgazdaság által fizetett iparüzési adó 2002-ben 4,1 milliárd forint volt, ami 2007-re 7,2 milliárd forintra emelkedett. Ebből kalkulálható az agrárgazdaság egészére becsülhető mintegy 20 milliárd forintos helyi adóbefizetés.

**A mezőgazdasági kettős könyvvitelt vezető szervezetek
gazdálkodásának főbb adatai**

millió Ft

Megnevezés	2002	2003 ^{a)}	2004	2005	2006	2007	2008 ^{b)}	2009 ^{c)}
Összes foglalkoztatottak átlagos állományi létszáma a mezőgazdaságban	115 530	110 063	106 725	99 905	109 097	89 271	83 498	80 961
Bérbőltség	111 277	114 090	118 498	118 899	123 793	128 556	127 580	128 792
Személyi jellegű egyéb kifizetések	16 297	16 720	18 180	18 909	21 275	23 745	24 708	24 429
Társadalombiztosítási járulék	44 521	43 863	45 235	44 757	44 914	46 699	46 071	43 493
Személyi jellegű ráfordítások	172 096	174 674	181 913	182 566	189 983	199 001	198 359	196 714
Bruttó termelési érték	856 704	852 438	929 336	907 457	949 342	1 004 855	1 119 234	998 582
Eszközök összesen	1 204 486	1 310 708	1 497 703	1 598 078	1 645 861	1 750 336	1 791 613	1 951 404
100 Ft termelési értékre jutó eszközérték	140,6	153,8	161,2	176,1	173,4	174,2	160,1	195,4
Adózás előtti nyereség	71 525	45 750	55 847	71 275	97 416	92 450	109 350	73 355
Adózás előtti veszteség	23 002	50 204	34 622	21 847	22 894	24 122	24 032	37 454
Adózás előtti eredmény	48 523	-4 453	21 225	49 428	74 521	68 328	85 318	35 901
Adófizetési kötelezettség	3 998	3 852	4 506	6 310	7 745	8 667	8 645	6 354
Adózott nyereség	67 560	41 968	51 358	64 989	89 721	83 930	100 922	67 402
Adózott veszteség	23 034	50 273	34 639	21 872	22 945	24 269	24 249	37 855
Adózott eredmény	44 526	-8 305	16 719	43 117	66 776	59 661	76 673	29 547
Mérleg szerinti nyereség	61 457	37 271	44 768	57 686	78 335	73 650	88 857	60 378
Mérleg szerinti veszteség	23 003	50 039	34 331	21 730	22 775	23 760	23 858	37 603
Mérleg szerinti eredmény	38 453	-12 768	10 437	35 956	55 560	49 890	64 999	22 775

^{a)} A számviteli törvény változásából adódó tartalmi összetétel miatt 2003. évtől az adatok a korábbi évekkal nem összehasonlíthatóak.

^{b)} TEÁOR '08 szerint.

^{c)} APEH Gyorsjelentés alapján.

Forrás: AKI számítás APEH adatbázis alapján

2002 és 2008 között mind az árbevétel-arányos, mind a saját tőkearányos jövedelmezőség javult és az eszközarányos jövedelmezőség is 20%-kal meghaladta 2008-ban a 2002. évit. (87. táblázat) A javuló eredményű gazdálkodás következtében 2008-ban a munka jövedelmezősége is jelentősen emelkedett, a 2002. évi 1,5 millió forintról 2,8 millió forintra, amiben természetesen ugyancsak szerepet játszott, hogy az ágazat kevesebb embert foglalkoztatott. 2009-ben azonban drasztikusan romlottak a mezőgazdasági vállalkozások gazdálkodásának fő jövedelem mutatói.

87. táblázat

**A mezőgazdasági kettős könyvvitelt vezető szervezetek
gazdálkodásának főbb mutatói**

Megnevezés	Mértékegység	2002	2003 ^{a)}	2004	2005	2006	2007	2008 ^{b)}	2009 ^{c)}
Saját tőke jövedelmezősége	%	7,6	-0,7	3	6,5	9,1	7,7	9,1	2,8
Árbevétel-arányos jövedelmezőség	%	4,7	-0,4	1,9	4,3	6,1	5,3	6,3	2,3
Eszközarányos jövedelmezőség	%	4,0	-0,3	1,4	3,1	4,5	3,9	4,8	1,5
Egy főre jutó kereset	millió Ft/ fő/év	1,1	1,2	1,3	1,4	1,3	1,7	1,8	1,9
Egy főre jutó személyi jellegű ráfordítások	millió Ft/ fő/év	1,5	1,6	1,7	1,8	1,7	2,2	2,4	2,4
Munka-jövedelmezőség	millió Ft/fő	1,5	1,2	1,5	1,9	2,0	2,5	2,9	2,6

^{a)} A számviteli törvény változásából adódó tartalmi összetétel miatt 2003. évtől az adatok a korábbi évekkal nem összehasonlíthatóak.

^{b)} TEÁOR '08 szerint.

^{c)} APEH Gyorsjelentés alapján.

Forrás: AKI számítás APEH adatbázis alapján

8. A mezőgazdasági termelés jellemzői

8.1. Főbb tendenciák a növénytermesztésben

A növénytermelés hatékonyságának vizsgálatánál a termelés során lekötött eszközök értékét és az anyagfelhasználást célszerű figyelembe venni. Összességében megállapítható a tápanyag-utánpótlás visszaesése, amely a mezőgazdaság – és ezen belül elsősorban a növénytermelés – extenzívebbé válását jelzi.

A műtrágya forgalmával kapcsolatban a 3.3. fejezetben már megállapítottuk, hogy a mezőgazdasági termelőeszközök kereskedelmében az értékesített műtrágya mennyisége – a gazdaságok likviditási helyzetének függvényében – 64 és 87 kg/ha között ingadozott az egyes években. Határozott tendencia a 2002-2009-es időszak egészére vonatkozóan nem rajzolódott ki, de 2008-ban és 2009-ben egyaránt jelentős volt a forgalom csökkenése a megelőző évhez képest. A műtrágyaforgalom adatait azonban célszerű kiegészíteni a műtrágya-felhasználás alakulását tartalmazó táblázat adataival. (88. táblázat)

88. táblázat

Műtrágyaellátás változása

kg

Év	Nitrogén-	Foszfor-	Kálium-	Összes
	műtrágya, hatóanyagban			
Egy hektár mezőgazdasági területre jutó mennyiség				
2002	52	11	12	74
2003	49	11	14	75
2004	50	13	14	77
2005	44	10	12	67
2006	50	13	16	79
2007	55	15	17	87
2008	51	11	13	74
2009	48	8	8	64
Egy hektár szántó-, konyhakert-, gyümölcsös- és szőlőterületre jutó mennyiség				
2002	63	13	15	91
2003	60	14	18	91
2004	61	16	18	94
2005	55	13	15	82
2006	60	16	19	95
2007	67	18	21	106
2008	62	13	15	90
2009	58	9	10	77

Forrás: KSH, AKI

1990-hez viszonyítottan összes hatóanyagban mérve 2002-re a műtrágya felhasználás mintegy egyharmadával csökkent. A változás üteme és iránya azonban a kilencvenes évtized folyamán nem volt egyenletes. Az évtized elején igen drasztikus volt a ráfordítás visszafogás, majd évről évre fokozatosan növekedett a felhasználás. Ez utóbbi – kedvező – tendencia folytatódott (a 2005. évet kivéve) egészen 2007-ig, amikor az egy hektár mezőgazdasági területre jutó hatóanyagban mért összes műtrágya felhasználás elérte a 87 kilogrammot. Az ezt követő két évben azonban jelentős volt a felhasználás csökkenése és 2009-ben már csupán 64 kilogramm műtrágyát használtak fel egy hektár mezőgazdasági területen. Az összes felhasználáson belül is a legszembetűnőbbben a foszfor- és a káliumtartalmú műtrágya mennyisége esett vissza. Mindez természetes következménye volt a műtrágya árak drasztikus emelkedésének, az ágazatban felmerült problémáknak, az alacsony jövedelmezőségnek, a likviditási és finanszírozási gondoknak, de szerepet játszott ebben a legfontosabb termelőeszköz – a föld – bizonytalan agrárpolitikai jövőképe is.

89. táblázat

Gazdasági társaságok szervestrágya-felhasználása

Év	Összesen	Ebből		
		szántó	gyümölcsös	szőlő
Szervestrágyázott terület, hektár				
2002	115 017	102 363	2 262	815
2003	119 013	111 483	2 356	847
2004	120 776	104 987	2 197	799
2005	130 552	118 937	1 468	530
2006	148 531	139 202	2 169	560
2007	132 250	124 927	1 344	699
2008	146 645	136 810	1 094	615
Felhasznált szervestrágya-mennyiség, 1000 tonna				
2002	3 880	3 690	62	26
2003	3 569	3 446	62	25
2004	3 782	3 502	63	31
2005	3 600	3 443	36	13
2006	4 736	4 569	36	15
2007	3 261	3 194	19	13
2008	3 678	3 584	23	12
Egy hektár szervestrágyázott területre, tonna				
2002	34	36	27	32
2003	30	31	26	30
2004	31	33	29	39
2005	28	29	22	25
2006	32	33	17	26
2007	25	26	14	19
2008	25	26	21	20

Forrás: KSH

A szervestrágya felhasználása a trágyázott területre vetítve 1990 és 1998 között 37%-os csökkenést, 2002-re viszont már 35%-ot meghaladó növekedést mutatott. A felhasznált szervestrágya teljes mennyisége szintén mérséklődött a kilencvenes évtized során, majd a 2000-es évek elején ismét növekedni kezdett és 2002-ben már közel 23%-kal meg is haladta az 1990. évit. A szervestrágyázott terület és a felhasznált mennyiség növekedése ellenére a tápanyag-utánpótlás fajlagos mutatója, vagyis az egy hektárra jutó szervestrágya mennyisége 11%-kal csökkent 2002-re, mivel a trágyázott terület nagysága a mennyiséget meghaladó mértékben nőtt. A műtrágya-felhasználáshoz hasonlóan tehát a szervestrágya-felhasználást is a kilencvenes évtized eleji hirtelen visszaesés, majd fokozatos javulás jellemezte.

Az uniós csatlakozást közvetlenül megelőző, majd követő időszakban folytatódott a szervestrágyázott terület növekedése, 2008-ra megközelítve a 150 ezer hektárt. (89. táblázat) Ugyanakkor az állatállomány visszaesése miatt enyhén csökkenő tendenciát mutatott a felhasználható szervestrágya mennyisége, aminek következtében a területegységre kijuttatott trágyamennyiség jelentősen csökkent.

A növényvédő szer felhasználás 1994 és 2002 között összességében ugyancsak mérséklődött. Ezen belül azonban a gyomirtószerrel kezelt területek 21,2%-kal, a rovarölő szerekkel kezelt területek 28,8%-kal, a gombaölő szerekkel kezelt területek 13,8%-kal csökkentek, míg az egyéb növényvédő szerekkel kezelt területek 36,3%-kal nőttek a gazdasági társaságokban és szövetkezetekben.

Az elmúlt nyolc évben a gyomirtószerrel kezelt területek 1392 és 1562 ezer hektár között ingadoztak. (90. táblázat) Ebben sokkal inkább időjárási és évi hatások voltak a meghatározóak, mint tartósan ható tendenciák. Ezzel szemben határozottan, illetve részben növekvő tendencia volt megfigyelhető a rovarölő és atkaölő szerek, valamint a gomba és baktériumölő szerek felhasználásában.

90. táblázat

Növényvédő szer felhasználás
(gazdasági társaságok és szövetkezetek)

ezer ha

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gyomirtószer	1 450	n.a.	1 562	1 418	1 392	1 441	1 486	1 406
Rovar- és atkaölő szer	597	n.a.	733	646	645	817	840	812
Gomba- és baktériumölő	656	n.a.	791	749	732	770	891	797
Egyéb növényvédő szer	306	n.a.	364	338	351	278	342	302

Forrás: KSH

A meghatározó növények termésátlagai általában növekedtek a 2002-2009 közti időszakban, viszont jelentősek voltak az évek közti – időjárástól függő – hozamingadozások. (91. táblázat) Ez utóbbiban több tényező együttes hatása játszott szerepet. Egyrészt az indokoltnál alacsonyabb szintű volt a műtrágya-felhasználás, de a növényvédelemre fordított kiadások is elmaradtak a megkívántól. Így a kedvezőtlen időjárás negatív hatásai könnyebben érvényesülhettek. Másrészt gondot jelentett a speciális szaktudás hiánya is, amely különösen a kisebb méretű egyéni gazdaságok esetében növelte a termelés kockázatát.

Termésátlag

kg/hektár

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Búza	3 510	2 640	5 120	4 500	4 070	3 590	4 980	3 850
Rozs	1 960	1 460	2 750	2 570	2 540	2 040	2 580	1 810
Árpa	2 820	2 380	4 270	3 750	3 670	3 170	4 450	3 320
Zab	2 160	1 490	3 120	2 520	2 550	2 090	2 970	2 130
Kukorica	5 050	3 950	7 000	7 560	6 820	3 730	7 470	6 390
Cukorrépa	41 080	35 120	56 720	57 040	52 410	41 040	59 670	53 600
Napraforgó	1 860	1 900	2 470	2 170	2 210	2 070	2 670	2 350
Repcemag	1 600	1 490	2 770	2 310	2 380	2 200	2 650	2 220

Forrás: KSH

A búza termésátlaga a vizsgált időszak első 4 évében 3943 kilogramm volt hektáronként, amely az időszak utolsó 4 évére 4123 kilogramm/hektárra növekedett. Hasonló tendencia figyelhető meg a többi kalászos gabona esetében is. A kukoricánál nagyobbak voltak az évek közötti termésátlag ingadozások, de az átlaghozam növekedése éppen úgy megfigyelhető, mint a kalászos gabonák esetében. A többi vizsgált növényfajnál is jellemző volt a hozamemelkedés.

8.2. Fajlagos állattenyésztési mutatók

Az állattenyésztés fontosabb fajlagos mutatói alapján a következő főbb megállapítások tehetők. Az egy tehénre jutó vágómarha-termelés 2003-ban jelentősen megemelkedett az előző évhez viszonyítva, ami az uniós csatlakozással kapcsolatos várakozásokkal magyarázható. Ezután azonban – elsősorban a remények meghiúsulása és a marhahízlalásnál tapasztalható kedvezőtlen érdekeltségi viszonyok következtében – három éven keresztül csökkent a fajlagos vágómarha termelés, majd 2007-től stabilizálódás volt megfigyelhető. (92. táblázat)

A vágósertés termelésnél az egy kocára vonatkozó mutató hullámzó képet jelez, de összességében javuló helyzettel találkozunk. 2002-ről 2003-ra ebben az esetben is jelentős volt az egy kocára jutó vágósertés-termelés emelkedése, és hasonló arányú növekedés következett be 2006 és 2008 között is. A köztes években viszont csökkent – bár az emelkedéseknél kisebb mértékben – a fajlagos termék-előállítás mennyisége. Az egy tehénre jutó tejtermelés jelentősen emelkedett a vizsgált időszakban, a tojás, valamint a gyapjú tekintetében – ingadozó fajlagos hozamok mellett – stagnálás volt megfigyelhető.

Az egy lakosra jutó termelés mutatói – a vágójuh és a gyapjútermelés kivételével – a megfigyelt állattartó ágazatban romlottak az évtized folyamán.

Az állattenyésztés természetes mutatóiról, összehasonlítva azokat az EU-val és más fejlett országokkal, a következőket alfejezetekben teszünk említést.

Az állattenyésztés fontosabb mutatói

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vágómarha-termelés, kg								
Egy tehénre	260	317	285	264	260	276	270	266
Egy főre	9,3	10,9	9,7	8,7	8,3	8,8	8,7	8,3
Vágósertés-termelés, kg								
Egy kocára	1 947	2 440	2 306	2 194	2 113	2 483	2 698	2 593
Egy főre	72,9	78,7	67,5	60,2	60,8	63,9	61,8	58,4
Vágójuh-termelés, kg								
Egy főre	1,8	1,7	1,8	1,9	2,0	2,0	1,9	2,0
Vágóbaromfi-termelés, kg								
Egy lakosra	65,1	62,2	59,9	63,4	62,7	61,2	64,3	64,7
Tejtermelés, liter								
Egy tehénre ^{a)}	5 994,0	5 992,0	5 970,0	6 260,0	6 506,0	6 693,0	6 788,0	6661,0
Egy főre	203,6	195,2	182,5	186,2	178,3	178,4	178,4	169,7
Tojástermelés, darab								
Egy tyúkra	212,0	210,0	212,0	208,0	205,0	218,0	215,0	206,4
Egy főre	334,4	338,9	323,0	293,8	293,5	282,7	286,6	279,8
Gyapjútermelés, kg								
Egy juhra ^{b)}	3,7	3,2	3,4	3,6	3,6	3,7	3,7	3,6
Egy lakosra	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4

^{a)} Borjak által kiszopott tejjel együtt. Tejhasznosítású és kettős hasznosítású átlagos tehénállományra számítva.

^{b)} Teljes állományra számítva.

Forrás: KSH

8.2.1. Sertéshús-termelés

Az egy kocára vetített hízókibocsátás évi 3-4 hízóval kevesebb, mint az Európai Unió országainak átlagában, de a magasabb színvonalon termelő országokétól (Dánia, Hollandia) 8-9 darabbal marad el. (93. táblázat) A választástól a hízók elkészüléséig magas (mintegy 13%-os) az átlagos kiesés, szemben a fejlettebb országok 8-9%-os elhullási adataival.

A fajlagos takarmány-felhasználásunk előállított hízó-kilogrammonként 3,7 kg/kg, ami közel egy kg-mal több, mint az EU benchmark³⁷ országaiban. Ezen kívül rendkívül nagy a fajlagos takarmány-felhasználás szóródása (3,3-7,9 kg/kg).

A napi súlygyarapodás 110-220 grammal gyengébb, mint a fejlett sertéstartó országokban. A telepek hízókibocsátásának átlagos színhús aránya is 3-7%-kal kevesebb az EU-énál.

³⁷ A benchmarking az a folyamat, amikor a vállalatgazdaság területén meghatározzák, hogy ki a legjobb, ki állítja fel a mértéket és mi az a mérték.

A vágósertés-termelés természetes hatékonyságának összehasonlítása (2007)

Megnevezés	Magyarország átlag	Magyarország legjobb	Dánia	Hollandia	Spanyolország
Éves vágósertés- kibocsátás (db/koca)	16,8	22,7	24,3	26,0	22,6
Elhullás a malacnevelésben (%)	5,0	3,3	5,0		
Elhullás a hizlalásban (%)	7,0	4,75	4,0	3,0	7,0
Takarmányfelhasználás a hizlalásban (kg/kg)	3,70	3,3	2,90	2,75	2,71
Napi testtömeg- gyarapodás (g)	659	710	873	772	638
Vágáskori élő testtömeg (kg)	109,4	n.a.	107	114	103,2

Forrás: Winter, M.A. és G.M.L. Tacken [2010], valamint Hoste, R. és Puister, L. [2009].

Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor és Csikai Miklós szerkesztésében 2008-ban megjelent tanulmányban ezzel kapcsolatban a szerzők arra is felhívták a figyelmet, hogy földrajzi, gazdasági és társadalompolitikai okok miatt sem tudjuk felvenni a versenyt a fejlett sertéshús-előállítású országokkal. Magyarország földrajzi fekvése miatt az import fehérjetakarmány beszerzése és a sertéshús harmadik országokba irányuló exportja egyaránt drága (szállítási költség), mivel az ország a kontinens belsejében helyezkedik el, olcsóbb tengeri szállítási lehetőséggel tehát nem rendelkezik. A kontinentális éghajlatunkon a fűtési és hűtési költségek is magasabbak, mint például Dániában vagy Brazíliában. Ennek következtében a kocák vemhesülése nyáron a magas hőmérséklet miatt csupán 70-80%-os. Hazánkban a szociális és társadalmi okok következtében igencsak megnőtt az állattartó telepeken a vagyoni elleni bűncselekmények száma, ezért a sertéstelepeken is meg kellett szervezni az őrzést-védést, ami növelte a termelési költségeket.

8.2.2. Csirkeágazat

A Magyarországon forgalmazott brojlerek világszínvonalúak. A nevelésbe fogott állomány genetikai kapacitását azonban a termelők – a helyi környezeti hatások (tartás, takarmányozás, gondozás, stb.) miatt – csak részben tudják kihasználni. Bár az elmúlt néhány évben javulás tapasztalható, a magyar adatokat az uniós benchmark országok teljesítményeivel összehasonlítva számottevőek a különbségek úgy az elhullásban, mint a takarmányhasznosításban. (94. táblázat)

A brojlertartás általános hazai körülményei messze elmaradnak a fejlett európai országokétól. Az ágazat pozícióját, jövedelemtermelő képességét nagymértékben befolyásolja, hogy a fejlett baromfitartó országok eredményeihez viszonyítva hazánkban hosszabb a nevelési idő, több – igaz, alacsonyabb fehérjetartalmú, olcsóbb alapanyagú – takarmányból állítunk elő 1 kg csirkehúst és az elhullás is nagyobb, mint a csirkehús-termelésben élenjáró országokban. A brojler hizlalásban 10-15%-kal több takarmányt használunk fel, mint például Hollandia vagy Németország vállalkozásai, az elhullás is mintegy 1%-kal magasabb. Ez növelte és növeli a termelési költségeket, rontja a nemzetközi versenyképességet.

Magyarországon a gyakorlatban a szülőpárok teljesítményei is elmaradnak a külföldi állományok átlagos adatai mögött. Külföldön egy szülőpárra több naposcsibe jut, mint nálunk keltető tojás, ami megnöveli a naposcsibe termelési költségét, s ezzel összefüggésben az árat, így nagyban befolyásolja versenypozíciókat.

**A hazai vágócsirke-termelés természetes hatékonyságának összehasonlítása
az EU legnagyobb csirkehús-termelő tagállamaival (2006)**

Országok	Vágási tömeg (kg)	Takarmány-felhasználás (kg/kg)	Elhullás (%)
Hollandia	2,12	1,74	3,6
Németország	1,92	1,75	3,8
Franciaország	1,96	1,87	3,8
Egyesült Királyság	2,33	1,85	3,8
Lengyelország	2,25	1,85	4,0
Magyarország*	2,15*	1,92*	4,6*

* 2007. III. és 2007. IV. negyedévi adatok átlaga (Magyar Broilerszövetség felmérése).

Forrás: LEI (legalább 75 ezer férőhely kapacitás), AKI tesztüzemi adatok, valamint BTT

8.2.3. Szarvasmarha

1988-ban az egy tehenre jutó tejhozam Magyarországon 111%-a volt az EU átlagának, 1993-ra sikerült „leküzdennünk” magunkat 91%-ra, a tejelőtehen-állomány 24%-os csökkenése mellett, aminek logikusan – a végbement folyamatokkal ellentétben – fajlagos hozamnövekedéssel kellett volna párosulnia. (Ebben a lemaradásban meghatározó szerepet játszott, hogy az Unióban a fajlagos tejhozam az 1988. évi 4504 literrel 10 év alatt 5702 literre nőtt.) Hátrányunkból 1997-2001. években valamennyit ledolgoztunk, azonban még így is az EU átlaghoz viszonyítva, mintegy két-éves késésben voltunk az uniós csatlakozás előtti években. A csatlakozás után azonban hazánkban meredeken növekedett a fajlagos tejhozam és az egy tehenre jutó tejtermelés az évtized közepét követően már újból – mintegy 10%-kal – meghaladta az EU tagországainak átlagát.

A vágómarha-termelés, a felnevelt borjak egy tehenre jutó aránya a rendszerváltást követően csökkent. A marhahizlalás kedvezőtlen jövedelempozíciója következtében a szarvasmarhatartás szempontjából a borjúelhullások, a bikaborjak napos korban való elvéreztetése (szérum előállítás-hoz) javította a termelés gazdaságosságát és csökkentette az ágazatban keletkező veszteségeket. A kialakult helyzethez alkalmazkodtak a termelők. A hízómarha-állomány az egész szarvasmarha-állományon belüli korábbi 20%-ot meghaladó aránya a '90-es évek során 12% körülire csökkent és bár azóta emelkedett (2009 decemberében 17% volt), a korábbi arány a mai napig nem állt helyre.

8.2.4. Juhászat

A juhtenyésztés genetikai alapjában, tartástechnológiájában, takarmányozásában, szaporodásbiológiájában az elmúlt ötven év alatt érdemi változás nem történt. Az állománynövekedés időszakában is csupán extenzív fejlesztés volt. Az állomány fokozatos, majd az 1990-es években végbement drámai csökkenése, de a későbbi stabilizálódás sem járt együtt a genetikai alapok fejlesztésével, a tenyésztési mutatók javulásával.

Éves átlagban – az elmúlt évtizedeket figyelembe véve – egy anyára általában egy bárányszaporulattal számolhatunk. Elmaradásunkat jelzi, hogy az EU számításaiban egy anyára egy hízóbárány értékesítést vesznek figyelembe. Ez azt jelenti, hogy a hasznosult szaporulat az anyaállomány pótlását szolgáló növendékekkel (fajtától függően 20-30%-kal) magasabb.

8.3. Területi termelékenység

A területi termelékenységet az egy hektár mezőgazdasági területre jutó teljes bruttó termelési érték fejezi ki a leginkább. A mezőgazdasági terület nagysága az elmúlt években kismértékben, de folyamatosan mérséklődött, így összességében 2009-re a csökkenés mértéke 2002-höz viszonyítva megközelítette a 1,5%-ot. (A rendszerváltás évéhez mérten 2009-re a mezőgazdasági terület mérséklődése mintegy 11%-os.)

Az adatok szerint 1989-től kezdődően – 1991. évi változatlan áron figyelembe véve – a mezőgazdaság bruttó termelési értéke 1 hektárra vetítve 2000-re közel egynegyed résszel – 75,6%-ra – csökkent. A mélypont az 1993-as év volt. Azt követően, ha hullámzóan is, de növekedési tendencia figyelhető meg. 2002-t követően inkább a területi termelékenység ingadozása a jellemző, mint a tendenciaszerű változás. (95. táblázat)

95. táblázat

A területi termelékenység alakulása a mezőgazdaságban

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Mezőgazdasági terület (ezer ha)	5 867	5 865	5 864	5 855	5 809	5 807	5 790	5 783
Bruttó termelési érték 2000. évi összehasonlító áron (milliárd Ft)	1 250	1 131	1 414	1 319	1 269	1 123	1 371	1 236
Egy hektár mezőgazdasági területre jutó bruttó termelési érték (Ft/ha)	213 073	192 825	241 084	225 244	218 397	193 373	236 875	213 753

Forrás: KSH

8.4. A főbb termékek jövedelmezőségének alakulása

Az agrárgazdaság fejlődésének, a piaci lehetőségeket kihasználó mezőgazdasági termék-előállításnak egyik sarkalatos pontja a termelői magatartás alakulása, melyet végső soron az egyes ágazatok, illetve tevékenységek jövedelemhelyzete, általánosabban fogalmazva a termelők érdekeltségi viszonyai határoznak meg. Ennek a kérdésnek a vizsgálata és bemutatása azért fontos, mert ezen keresztül – is – mód nyílik szemléltetni a jövedelemviszonyok alakulását a vizsgált időszakban.

A főbb mezőgazdasági ágazatok költségarányos jövedelem alakulása két szerveződési forma, a társas vállalkozások, illetve az egyéni gazdaságok példáján mutatható be. A társas vállalkozásokat elsősorban az állami gazdaságokból, valamint szövetkezetekből alakult részvénytársaságok, a megmaradt szövetkezetek, valamint a betéti társaságok és a korlátolt felelősségű társaságok jellemzik.³⁸ Az egyéni gazdaságok közös jellemzője, hogy a megfigyelési körbe kizárólag az árutermelésre vállalkozó termelők sorolhatók. Mindkét esetben a 2 Európai Méretegységet (EUME) meghaladó üzemi méretű gazdaságok kerültek a mintába, az adatok ezt a gazdálkodói kört jellemzik.³⁹ A méretre

³⁸ Gyakran nem tesznek különbséget az egyéni gazdaságok és a kisüzemek, valamint a társas vállalkozások és a nagyüzemek között. Pedig fontos a különbségtétel, mert bár a társas gazdaságok átlagos mérete valóban többszöröse az egyéniéknél, de ezek között található pár hektáros gazdaságok is (bt-k, kft-k). Ezzel szemben számos, több száz hektáros egyéni (sokszor családi alapon szerveződő) vállalkozás keretében folyik a mezőgazdasági termelés. Közismert, hogy a vállalkozási formák megválasztása mögött nem egyszer adó- és pénzügyi megfontolások is meghúzódnak.

³⁹ Így 2009-ben több mint 87 ezer mezőgazdasági vállalkozást reprezentál az adatbázis, amelyek az összes gazdaság által reprezentált földterület 93%-át művelték, illetve az összes fedezeti hozzájárulás (SFH) 90%-át állították elő.

jellemző kritériumok a vizsgált gazdaságok egészére vonatkoznak, így az ágazatok esetében döntően ennél kisebb méretek fordulnak elő. (Béládi – Kertész, 2009)

Az ágazatok jövedelempozícióját jól szemléltetik a 96. és a 97. táblázatban közölt adatok. A társas vállalkozások vizsgált növénytermesztési ágazataiban – a zöldborsó kivételével – jelentősen emelkedett a költségarányos eredmény 2006-2008-ra a 2002-2004-es évek átlagához viszonyítva. Ebben azonban kétségtelenül szerepet játszottak a 2002. és 2003. évek növénytermesztés szempontjából rendkívül kedvezőtlen időjárási viszonyai. 2009-re azonban a burgonya kivételével valamennyi ágazatban meredeken esett a költségarányos eredmény. A búza, az őszi árpa, a cukorrépa, a napraforgó és a repce egyes években kimagaslóan magas mutatójában kétségtelen szerepet játszott a hektáronként 40 ezer forintot meghaladó területalapú támogatás. Ugyanakkor figyelmeztető, hogy egyes fontos növényfajok (pl. kukorica) fajlagos eredménye több évben is alacsonynak mondható. Ezekben az esetekben a támogatás egy része a termelési veszteséget finanszírozza.

Az állattartásban, szemben a növénytermeléssel már kedvezőtlenebbül alakultak a jövedelmezőségi mutatók. Ezekben az ágazatokban még több volt az ökonómiai kockázati tényező, ami időszakonként erősen hullámszóvá, bizonytalaná tette a termelési folyamatokat. A közölt adatokból jól látható, hogy néhány meghatározó ágazatban az értékesítési árak önmagukban nem tudják biztosítani a termelői érdekeltséget. A vizsgált nyolc évből a vágómarha és a húscsirke 5-5, a vágósértés 4, évben volt veszteséges a társas gazdaságokban.

96. táblázat

A költségarányos eredmény alakulása a mezőgazdasági társas gazdaságokban

százalék

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Búza	-5	-4	29	19	23	54	59	10
Őszi árpa	-18	-6	25	21	22	43	51	8
Tritikale	-18	-14	20	22	15	45	28	2
Rozs	-43	-25	2	15	1	-20	31	-20
Zab	-3	-19	21	12	20	10	25	-15
Kukorica	-4	2	25	33	40	12	26	20
Cukorrépa	36	7	77	71	84	26	119	63
Napraforgó	19	1	26	15	20	52	61	9
Repce	-7	-9	58	21	25	20	92	19
Borsó	30	-14	39	48	56	32	41	13
Szója	13	1	25	22	5	14	46	21
Burgonya	29	90	68	44	61	157	57	76
Zöldborsó	11	7	23	11	-1	-10	25	-8
Alma	12	8	7	98	63	33	44	-14
Borszőlő	-12	53	6	-45	10	44	9	-11
Tej	27	14	10	20	34	28	34	18
Tojás	17	16	13	11	19	25	27	35
Vágómarha	9	-17	-8	12	4	-22	-18	-8
Vágósértés	9	-8	-2	2	7	-11	-1	6
Húscsirke	9	-2	-5	-1	-7	-1	5	5

Forrás: AKI tesztüzemi adatbázis

Az egyéni gazdaságokban a költségarányos ágazati eredmény mértéke és alakulásának tendenciája – látszatra – hasonló a társas vállalkozások esetében tapasztaltnal. Figyelemmel kell azonban lenni a valós következtetések levonásánál arra, hogy jelentős módszertani eltérés van a két megfigyelt gazdaságforma jövedelemkalkulációja között. Az egyéni gazdaságokban ugyanis korrekt módszerrel nehéz nettó jövedelmet (eredményt) számítani, mivel a saját munkaráfordítás után elvárt bérigény nehezen számszerűsíthető. Ezért itt a jövedelemalakulást megjelenítő mutató a költségarányos bruttó (!) eredmény. Ez azt jelenti, hogy míg a társas gazdaságok költségei tartalmazzák a saját munkaráfordítás díját, addig ez a tétel az egyéniéknél esetében az eredmény részét képezi.

Az egyéni gazdaságokban a megfigyelt termékkör adatai azt mutatják, hogy ebben az üzemi kategóriában is jelentős volt az eredménypozíció javulása 2008-ig. A költségarányos bruttó eredmény valamennyi növénytermesztési és állattenyésztési ágazatban – a tojás kivételével – emelkedett. 2009-ben ugyanakkor – a burgonya, a borszőlő, a vágómarha és a vágósertés kivételével – valamennyi ágazat esetében visszaesett ez a mutató.

97. táblázat

A költségarányos eredmény alakulása a mezőgazdasági egyéni gazdaságokban*

százalék

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Búza	4	-6	35	32	35	66	58	16
Őszi árpa	-4	0	31	45	27	52	65	15
Tritikale	-5	-18	28	29	31	45	42	9
Rozs	-11	-18	6	22	20	54	24	5
Zab	-3	-24	24	16	23	41	25	19
Kukorica	13	16	29	34	48	60	36	29
Cukorrépa	53	30	81	57	48	22	68	32
Napraforgó	39	12	38	38	32	69	58	23
Repce	-1	-8	59	34	43	32	95	28
Borsó	38	-6	205	53	60	36	94	43
Szója	20	6	20	35	7	29	55	22
Burgonya	45	106	29	34	150	109	47	64
Zöldborsó	18	-8	21	15	32	1	49	13
Alma	-1	24	-12	12	40	40	12	26
Borszőlő	-13	17	-10	-32	21	25	20	1
Tej	45	21	36	40	51	39	62	54
Tojás	26	13	30	13	1	3	11	-2
Vágómarha	-1	-12	-12	5	12	-4	2	6
Vágósertés	7	-5	13	24	25	1	21	26
Húscsirke	1	-5	2	2	5	3	6	3

* Bruttó jövedelem, a saját munkaráfordítás díját nem tartalmazza.

Forrás: AKI teszttüzemi adatbázis

9. Élelmiszeripar

A mezőgazdasági termelésre kiválóan alkalmas Kárpát-medencében különösen hangsúlyos az igény, hogy a mezőgazdaság termékei minél magasabb feldolgozottsággal, nagyobb hozzáadott értéket produkálva érjék el a piacokat. A XX. század folyamán hazánkban a kor kihívásainak megfelelő, a belföldi fogyasztói igényeket meghaladó mennyiségű terméket előállítani képes élelmiszeripar alakult ki. Mindezt megalapozta egy olyan fejlett mezőgazdaság, amely kielégítette az élelmiszer-feldolgozás növekvő mennyiségi és minőségi igényeit.

A rendszerváltás után a mezőgazdaságban lezajlott tulajdonváltások és a birtokrendszert destabilizáló törvények miatt leszűkült a minőségigényességre törekvő nagyüzemi termelési hagyományokat folytató (különbféle nagyságú) gazdaságok piaci súlya. Így összhangiány alakult ki a piaci lehetőségek, az egyes élelmiszeripari-szakágazatokban megkövetelt minőségi igények és a megosztott mezőgazdasági termelői bázis kínálta lehetőségek között. Mindemellett megbomlottak azok az együttműködési kapcsolatok, amelyek kölcsönös előnyöket jelentettek a termékpályák meghatározó szereplői számára.

Mindezekon túl a szétesett kapcsolatok, a tönkrement kereskedelmi partnerek, a belföldi élelmiszerfogyasztás mérséklődése, az élelmiszeripart – a nemzetgazdasági ágak közül elsőként – érintő óriási méretű tulajdonváltás, a pénzhiány is súlyosbította az élelmiszeripart.

Az uniós csatlakozás után az iparággal szemben újabb kihívást jelentett a támogatási lehetőségek szűkülése. A Közös Agrárpolitika (KAP) csupán a mezőgazdasági termelés szabályozásának és támogatásának lehetőségeivel foglalkozik, az élelmiszeripart – az élelmiszer-kereskedelemmel együtt – a versenyszféra részének tekinti, így azt kiemelten nem támogatja. Csupán a vidékfejlesztési támogatások részeként adódik eseti lehetőség kisebb élelmiszeripari pályázatos támogatások odaítélésére.⁴⁰

Mindezeknek a folyamatoknak a következményeként az élelmiszeripar az EU csatlakozás után fokozatosan veszített a dinamizmusából. Felerősödtek a negatív tendenciák, az élelmiszertermelés és a belföldi értékesítés visszaeséséről, az élelmiszerfogyasztás stagnálásáról, a külföldi termékek hazai piacon történő térnyeréséről, az iparág árbevétel-arányos eredményének erodálásáról, növekvő és kielégítetlen beruházásigényről, az élelmiszeripari vállalati csődök felgyorsulásáról, végeredményben az élelmiszeripar nemzetgazdasági jelentőségének csökkenéséről szóltak a nyilatkozatok. (Folláth, 2008)

9.1. Szerepe a nemzetgazdaságban

A 27 tagú Európai Unió élelmiszer- és italipari termelésének értéke megközelíti az 1000 milliárd eurót. A feldolgozóipar első számú ágazata mintegy 14%-os részesedéssel, s a legnagyobb munkaerő foglalkoztató is egyben. A több mint 300 ezer vállalkozásban alkalmazásban állók száma – csökkenő tendencia mellett – mintegy 4 millió fő. A teljes élelmiszeripari termelés 85-90%-át továbbra is a régi EU tagországok adják. Németország, Franciaország, Olaszország, Nagy-

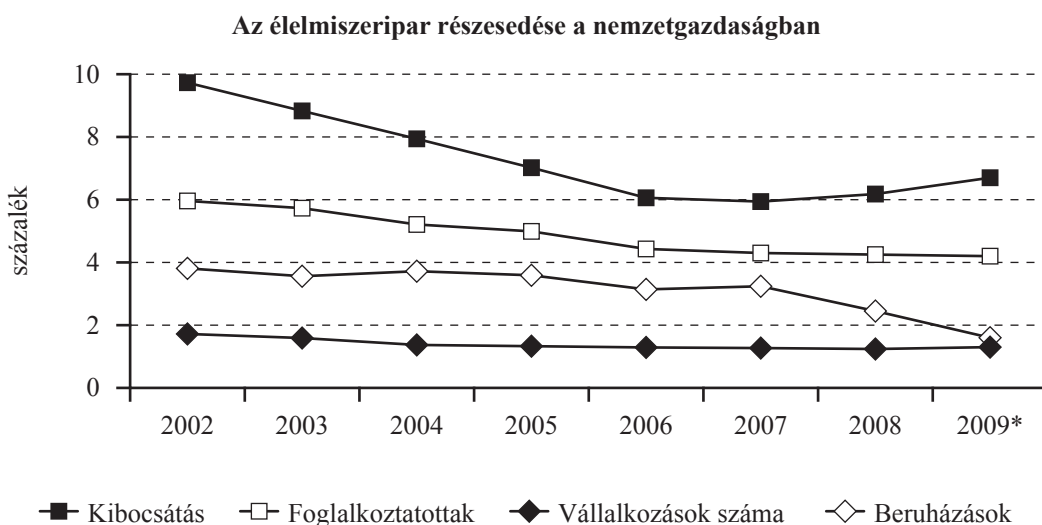
⁴⁰ Felvethető, hogy a KAP szemlélete nincs-e ellentmondásban a nemzetközi agrárökonómiában napjainkban már általánosan megkövetelt élelmiszergazdasági szemlélettel. Míg a mezőgazdaságban lezajló folyamatok megítélése már csak termékpálya-vizsgálatok alapján történhet, és az élelmiszer-feldolgozás, sőt élelmiszer-kereskedelem hatásvizsgálata megkezdhető, a KAP úgy kezeli a mezőgazdaságot, mintha az mindezekről független, önmagában is működőképes nemzetgazdasági ágazat lenne.

Britannia, Spanyolország az Európai Unió legnagyobb élelmiszer- és ital gyártói. Ezek az országok állítják elő az Unió élelmiszer- és italipari termelési értékének mintegy 65-70%-át. Az ágazaton belül a kis- és középvállalkozások képviselik a termelési érték több mint 50%-át.

Az EU-27 termelésén belül a magyar termelés részesedése tartósan 1% körül alakul, s ezzel a 27 tagország között a 16-17. helyen áll. A velünk együtt csatlakozott országok közül csak a cseh és a lengyel ipar kibocsátása nagyobb, a régi tagok közül pedig csupán a luxemburgi ipar mérete kisebb. A magyar élelmiszeripar teljesítménye megközelítőleg a görög, portugál, finn, és osztrák élelmiszeripar teljesítményével azonos.

Magyarországon az élelmiszeripar az uniós csatlakozáskor a feldolgozóipari termelés mintegy egytizedét képviselte. Szerepe ugyanakkor csökkenő tendenciájú. Míg 2002-ben kibocsátásának nemzetgazdasági részesedése megközelítette a 10%-ot, addig 2006-ra ez az arány 6%-ra csökkent, majd a következő években stagnált, illetve néhány tized százalékpontot emelkedett, 2009-ben 6,7% volt. Ugyancsak mérséklődött a vállalkozásokból a részesedése, és a foglalkoztatásból az aránya. A jövő szempontjából rendkívül kedvezőtlen, hogy a nemzetgazdasági beruházásokból való részesedése a 2002. évi 3,8%-ról a vizsgált időszak végére 1,6%-ra esett. (24. ábra)

24. ábra

* APEH gyorsjelentés alapján számolva.

Forrás: AKI Pénzügypolitikai Osztály számításai APEH és KSH adatok alapján

A kibocsátás 2008-2009. évi aránynövekedésében két tényező játszott szerepet, de egyik sem az iparág teljesítménynövekedéséből adódott. Az egyik hatás az élelmiszer-árrobbanás volt, aminek következtében az élelmiszerek árindexe jelentősen meghaladta minden más árucikkét. A másik tényező a pénzügyi válság volt, ami miatt a nemzetgazdaság egyéb ágazatainak teljesítménye meredeken csökkent, míg az élelmiszeripar – köszönhetően a válságban is stabilabb élelmiszerkeresletnek – növekedett.

Az iparág hosszabb időszak átlagát jellemező szerepvesztéséhez nagy mértékben hozzájárult az érdekérvényesítő pozíciók változása is. A termékpályák szereplői közül évtizedeken keresztül a mezőgazdasági termelők voltak a leggyengébb érdekérvényesítő pozícióban, a termékpályán képződött összes jövedelem „elosztásakor” általában ők húzták a rövidebbet. Az utóbbi években azonban

változtak az erőviszonyok. A kereskedelem gazdasági erőfölényéből következő piac- és árpolitikájának hatására az élelmiszervertikumban mérséklődött a realizálható jövedelem, és a mezőgazdasági termésingadozások is kedvezőtlenül hatottak. Így az élelmiszeripar jövedelme szűkült, kettős présbe került az iparág, és ez negatív folyamatokat, lefelé mutató tartós trendet okozott.

A kialakult helyzet rendkívüli kockázatokat rejt magában, mert az élelmiszergazdaság így egyre inkább csak mezőgazdasági alapanyag-előállító és exportáló tevékenységet folytat, növekszik a nagyobb hozzáadott értéket jelentő élelmiszerek behozatala, az élelmiszeripar versenyképessége mindinkább romlik, és ez előbb-utóbb a mezőgazdaság jövője szempontjából is súlyosan negatív következményekkel jár.

9.2. Termeléseszkövek, hazai piacvesztés

Az élelmiszer, ital- és dohánygyártásnak azonban nem csupán a nemzetgazdasági aránya csökkent tendenciájában, hanem az iparág bruttó termelése is visszaesett. Az élelmiszeripari kibocsátás 2002 és 2009 között volumenében csak egyetlen évben, 2006-ban emelkedett, egyébként évente 2-7%-os visszaesés mutatkozott. Mindezek következtében 2009-ben az iparág 20,2%-kal kevesebb terméket állított elő, mint 2002-ben. (98. táblázat)

98. táblázat

A meghatározó élelmiszeripari szakágazatok bruttó termelési volumenindexe (2002 = 100,0)

százalék

Szakágazat	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1. Tejfeldolgozás	100,0	99,1	94,6	91,6	87,5	83,6	79,0	75,4
2. Húsfeldolgozás, tartósítás	100,0	96,5	85,2	93,8	79,2	62,0	56,0	62,4
3. Hús-, baromfi- és készítmény gyártása	100,0	89,9	128,6	90,2	135,7	215,5	199,8	173,0
4. Pékáru, tésztafélék gyártása	100,0	96,0	100,8	106,3	108,8	102,3	98,7	96,6
5. Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	100,0	109,6	91,6	71,8	82,3	79,0	79,7	71,3
6. Baromfi- és hús- feldolgozás, tartósítása	100,0	98,2	101,2	90,4	92,9	76,5	71,1	67,7
7. Üdítőital gyártása	100,0	100,0	107,1	119,4	125,1	139,0	131,7	133,5
8. Takarmánygyártás/haszonállat eledel (hobbyállat nélkül)	100,0	102,5	91,4	85,0	74,6	71,1	66,2	79,7
9. Növényi, állati olaj gyártása*					100,0	68,4	69,4	71,4
10. Sörgyártás	100,0	98,5	78,1	79,8	84,5	84,0	70,8	55,6
11. Tea, kávé feldolgozása	100,0	64,4	61,0	46,3	46,3	178,7	189,8	163,8
12. Malomipari termék gyártása	100,0	95,6	86,2	76,8	67,2	70,9	76,8	83,3
13. Szőlőbor termelése	100,0	102,1	98,5	85,8	102,6	102,4	72,4	90,1
14. Édesség gyártása	100,0	110,9	108,8	110,3	114,7	42,0	41,9	41,5
15. Cukorgyártás	100,0	80,3	120,1	113,2	109,4	74,0	24,6	27,9
Élelmiszer, ital, dohány gyártása összesen	100,0	98,8	94,8	89,8	90,9	87,4	81,5	79,8

* Az alacsony elemszám miatt 2002 és 2005 között az adatokat a KSH nem közli; a volumenindex bázisa 2006. év.

Forrás: KSH

A termelés volumene a meghatározó szakágazatok többségében csökkent. Drasztikus – 50%-ot meghaladó – volt a termelés visszaesése az édesség- és a cukorgyártásban, de az átlagnál sokkal erősebben esett vissza a sörgyártás, a húsfeldolgozás és tartósítás, a baromfi-hús feldolgozás és tartósítás, a gyümölcs- és zöldségfeldolgozás, valamint a növényi és állati olajgyártás teljesítménye is. Három szakágazat – a hús- és baromfi-hús készítménygyártás, a tea-kávé feldolgozás és az üdítőital gyártás – termelési volumene növekedett a vizsgált időszakban, mindháromé jelentős mértékben.

Mindezen hatások következtében az uniós csatlakozást közvetlenül megelőző és az azt követő időszakban az élelmiszeripari szakágazatok bruttó termelési érték szerinti sorrendje módosult. 2009-ben a tejfeldolgozás volt a legnagyobb szakágazat, az élelmiszeripar bruttó termelési értékének valamivel több mint 10%-át adva. (99. táblázat) A második helyre zárkozott fel a húsfeldolgozás, tartósítás 9,4%-kal járulva hozzá az iparág összes kibocsátásához. Sorrendben a 3-6. helyet elfoglaló szakágazatok – hús-, baromfi-hús-készítmény gyártása, pékáru, tézstafélék gyártása, gyümölcs-, zöldségfeldolgozás, valamint baromfi-hús feldolgozása, tartósítása – hasonló nagyságrendet képviseltek, egyenkénti részesedésük az élelmiszeripar bruttó termeléséből 8-9% között alakult. A 15 legnagyobb szakágazat aránya az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás szakágazat összes kibocsátásából 87% volt.

99. táblázat

A meghatározó élelmiszeripari szakágazatok bruttó termelési értéke, élelmiszeripari részaránya (2009)

Szakágazat	Bruttó termelési érték, milliárd Ft	Részarány* %
1. Tejfeldolgozás	209,1	10,1
2. Húsfeldolgozás, tartósítás	194,7	9,4
3. Hús-, baromfi-hús-készítmény gyártása	180,8	8,7
4. Pékáru, tézstafélék gyártása	178,6	8,6
5. Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	170,9	8,3
6. Baromfi-hús feldolgozása, tartósítása	168,6	8,1
7. Üdítőital gyártása	150,3	7,3
8. Takarmánygyártás/haszonállat eledel (hobbyállat nélkül)	114,1	5,5
9. Növényi, állati olaj gyártása	93,5	4,5
10. Sörgyártás	78,8	3,8
11. Tea, kávé feldolgozása	78,8	3,8
12. Malomipari termék gyártása	70,7	3,4
13. Szőlőbor termelése	58,4	2,8
14. Édesség gyártása	35,1	1,7
15. Cukorgyártás	17,8	0,8
1.-15. összesen	1 800,0	87,0
Élelmiszer, ital, dohány gyártása összesen	2 069,0	100,0

* Az élelmiszer-, ital-, dohánygyártás bruttó termelési értékéből.

Forrás: KSH

Az élelmiszeripar hazai piacvesztésére már az eddig leírtak is utalnak. Az élelmiszeripari termékek importjának rendkívül dinamikus növekedése, a külföldi előretörés ugyancsak ezt mutatja. Önmagában is figyelmeztető tény, hogy 2002-ben még csak 844 millió euró értékű import élelmiszer

(kész- és félkészáru) volt jelen a hazai piacon, ezzel szemben 2009-ben már 2778 millió euró értékű. (100. táblázat) Ez több mint háromszoros növekedést jelent. Eközben pedig a hazai élelmiszerfogyasztás csak szerény mértékben emelkedett. Az élelmiszeripar tehát a hazai piacon szenvedte el a legnagyobb veszteségeit.

100. táblázat

A magyar élelmiszergazdaság külkereskedelme termékcsoportonként

millió euró

Termékcsoport	Export		Import		Egyenleg	
	2002	2009	2002	2009	2002	2009
Élelmiszergazdaság összesen	2 442	5 112	1 101	3 395	1 342	1 716
Ebből: élelmiszeripari termék	1 686	3 240	844	2 778	842	473
Az élelmiszeripar aránya az összesenből, %	69	63	77	82	63	28

Forrás: AKI Agrárpiaaci Kutatások Osztálya számításai külkereskedelmi adatbázisa alapján

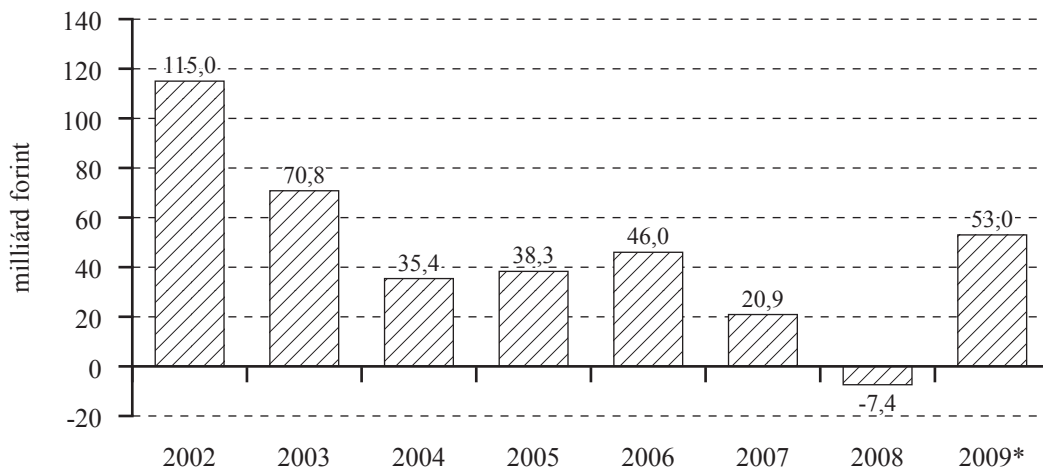
A hazai piacvesztésre utal az a tény is, hogy az elmúlt évek inflációja mellett nominális értékben alig növekedett, illetve stagnált, reálértékben pedig visszaesett az élelmiszeripar belföldi értékesítéséből származó árbevétele.

9.3. Eredménycsökkenés

Az élelmiszeriparban működő gazdasági szervezetek száma 2009-ben mintegy százszal haladta meg a 2002. évit. A vállalkozások majd mindegyike kettős könyvvitelt vezetett a vizsgált időszak végére. Az élelmiszeriparban drasztikus mértékű jövedelemcsökkenésnek lehetünk tanúi a 2002-2008 közötti időszakban. A 2002-es 115 milliárd forintos adózás előtti eredmény 2008-ra a negatív tartományba került és meghaladta a -7 milliárd forintot. (25. ábra)

25. ábra

Az élelmiszeripar adózás előtti eredményének alakulása

* APEH gyorsjelentés alapján számolva.

Forrás: APEH adatbázis

Az élelmiszeripari ágazatban a jövedelem-visszaesés trendje 2009-ben váratlanul megtört és 53 milliárd Ft-os nyereség keletkezett. Az ágazat jövedelmének 2008-ig tartó kedvezőtlen változása mögött a nyereséges vállalkozások eredményének 2002-höz képest 66,3 milliárd forintos (48%-os) csökkenése, illetve a veszteséges vállalkozások veszteségének 56 milliárd forintos, 129%-os növekedése áll. (101. táblázat) A kiváltó okok közül az élelmiszeripar termelésének csökkenése és a magas alapanyagárak okozta költségnövekedés említhető, amely a késztermékek árában nem realizálódott.

A ráfordítások emelkedése az élelmiszeriparban 2008-ig meghaladta a bevételekét. A bevételek összege 173,6 milliárd forinttal (6,8%-kal) lett több, miközben a ráfordítások 261,9 milliárd forinttal (10,8%-kal) nőttek. Az üzemi tevékenység bevételeinek emelkedése a nettó árbevétel erőteljesebb – a teljes üzemi bevételt meghaladó – emelkedéséből állt, amely így ellentételezni tudta a többi bevételi kategória együttes értékének elmaradását a bázis évtől. A nettó árbevétel növekedése 201,1 milliárd forint volt. Erőteljes, 70%-os csökkenés figyelhető meg az egyéb bevételek tekintetében, míg az aktivált saját teljesítmények értéke növekedett.

Az üzemi tevékenység ráfordításai közül kiemelkedik az anyagjellegű ráfordítások kategória, mely 13,9%-os, 248,7 milliárd forintos emelkedést mondhatott magáénak 2002 és 2008 között.

2009-ben az előző évhez képest az üzemi tevékenység bevételei 108 milliárd forinttal csökkentek, míg az üzemi tevékenység ráfordításai ennek közel duplájával, 201 milliárd forinttal estek vissza. Ez utóbbinak elsődleges oka az anyagjellegű ráfordítások 146 milliárd forintos mérséklődése volt, ami a felvásárolt mezőgazdasági termékek árcsökkenésével függ össze. Főleg ez magyarázza a 2009. évi jelentős adózás előtti eredmény emelkedést.

101. táblázat

Az élelmiszeripari ágazatok gazdálkodásának eredménye

millió forint

Megnevezés	Élelmiszeripar		
	2002	2008	2009
Vállalkozások száma	4 124	4 257	4 562
Ebből: kettős könyvvitelt vezetők	3 417	4 256	4 561
Üzemi tevékenység bevételei*	2 540 877	2 714 470	2 606 200
Ebből: nettó árbevétel	2 408 163	2 609 275	2 531 312
egyéb bevételek	107 561	65 520	70 393
<i>ebből: visszafizetési kötelezettség nélkül kapott támogatás</i>	35 582	8 170	8 647
aktivált saját teljesítmények értéke	25 153	39 675	4 495
Üzemi tevékenység ráfordításai	2 417 016	2 678 933	2 516 771
Ebből: anyagjellegű ráfordítások	1 783 240	2 031 952	1 886 323
személyi jellegű ráfordítások	240 900	256 328	251 010
értékcsökkenési leírás	71 061	85 200	80 067
egyéb ráfordítások	321 815	305 453	299 371
Üzemi tevékenység eredménye	123 861	35 537	89 428
Adózás előtti eredmény	114 895	-7 419	52 971
Adózás előtti nyereség	139 406	73 116	106 373
Adózás előtti veszteség	24 511	80 535	53 402

* A pénzügyi adatok csak a kettős könyvvitelt vezető vállalkozásokra vonatkoznak.

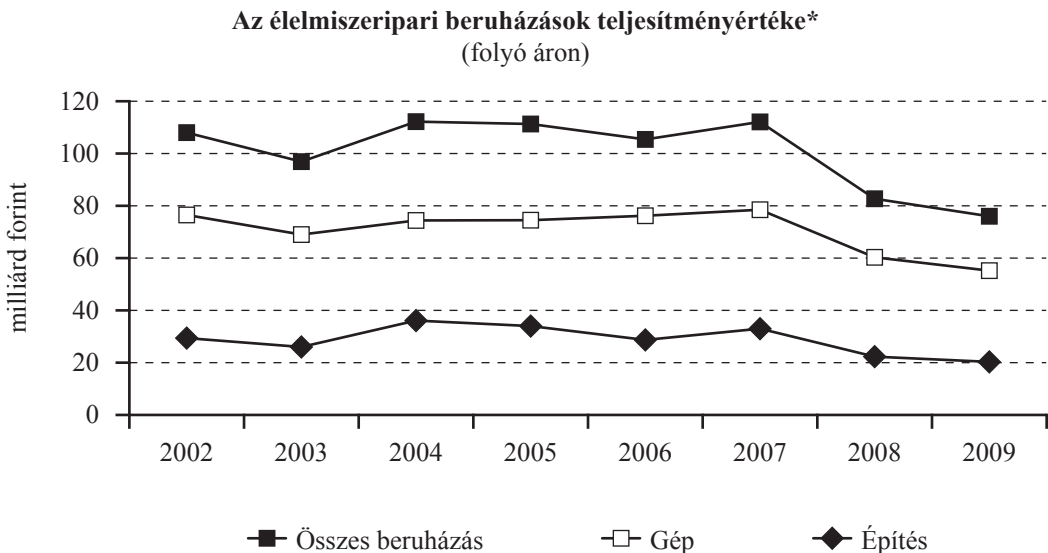
Forrás: APEH gyorsjelentés

9.4. Beruházások és támogatások

Az élelmiszeripari beruházások teljesítményértéke 2009-ben folyó áron – előzetes adatok szerint – mintegy 76 milliárd forint volt, ami egy nagyon lassú növekedési folyamat után drasztikus, 34%-os visszaesést jelent 2007-hez viszonyítva. (26. ábra) Jelentősen (26%-kal) csökkent az építési beruházások összege, de ennél is meredekebben esett vissza (39%-ot meghaladó mértékben) a gépi beruházás.

A beruházási teljesítményérték elemzésekor azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a csökkenő beruházási érték folyó áron számított és a változatlan áras idősoros összehasonlítás a beruházási teljesítmény még meredekebb visszaesését mutatná.

26. ábra

* TEÁOR '03 szerint.

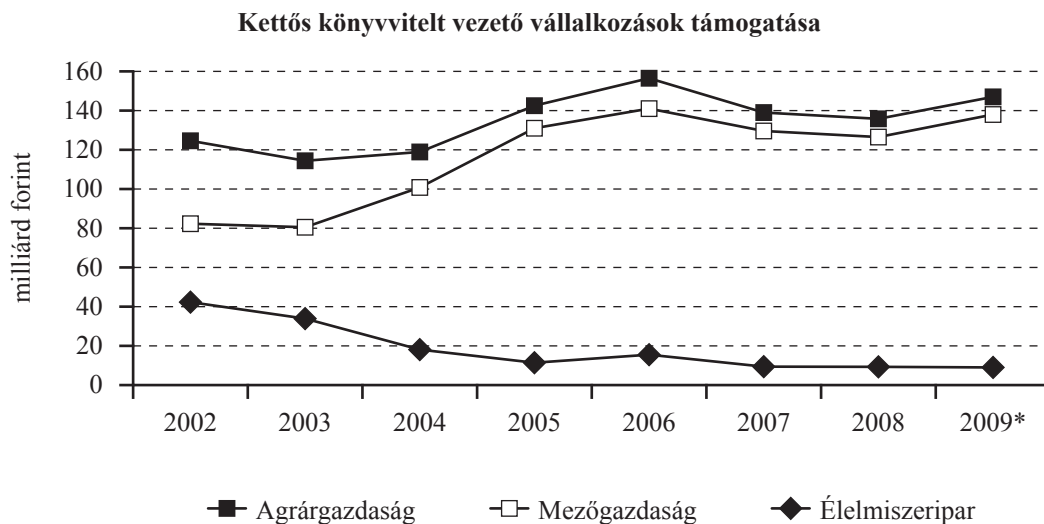
Forrás: KSH (AKI Zsebkönyv)

A beruházások kedvezőtlen alakulásában az élelmiszeripari jövedelem-, illetve tőkecsökkenés mellett szerepet játszott a Közös Agrárpolitika hatására mérséklődő állami szerepvállalás, amit a mezőgazdasági vállalkozások támogatási helyzetével párhuzamosan indokolt bemutatni. A kettős könyvvitelt vezető vállalkozások összesített, visszafizetési kötelezettség nélkül kapott támogatási, juttatási adatait elemezve jelentős különbségeket tapasztalhatunk a mezőgazdasági és az élelmiszeripari vállalkozások között. 2002-ben a mezőgazdaság támogatása még „csak” kétszerese volt az élelmiszeriparénak, de ez a különbség 2006-ra már 9-szeresre nőtt. Az ezt követő években ez az olló – bár nem ennyire meredeken, de – tovább nyílt.⁴¹ (27. ábra) Még jelentősebb az eltérés, ha figyelembe vesszük, hogy míg az élelmiszer-feldolgozó vállalkozások legtöbbször kettős könyvvitelt vezet, addig a mezőgazdaságban a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások aránya nem éri el az 50%-ot.

⁴¹ 2000-ben még megközelítően azonos értékű volt a mezőgazdaság és az élelmiszeripar támogatása.

2004-től pontosabban mérhető adatok állnak rendelkezésre az élelmiszeripar részére kiírt pályázatok számszaki adatairól, ezek alapján elmondható, hogy a teljes agrártámogatás 2-3%-a fordítódik az élelmiszeriparra. A 2004-2006-os időszakra meghirdetett támogatások már az első évben kimerültek, és kétévnyi kényszerszünet után, már az új programozási időszakban, 2008-ban kerülhetett sor ismét élelmiszeripari pályázatok beadására.

27. ábra

* APEH gyorsjelentés alapján számolva.

Forrás: : AKI Pénzügypolitikai Osztály számításai APEH és KSH adatok alapján

Az agrárszféra és ennek részeként az élelmiszeripar leginkább közvetlen – címzett, ezáltal könnyebben követhető és összegezhető – támogatásokban részesül. Ezzel szemben a termelő szféra egyéb szektorai (ipar, építőipar, közlekedés, stb.) sokféle módon és formában, nehezen összegezhetően jutnak állami forrásokhoz.

9.5. A foglalkoztatottak létszámának visszaesése

Az élelmiszeriparban a foglalkoztatottak létszáma a vizsgált 8 évben meredeken – összesen közel 20%-kal – csökkent. 2002-ben 161,2 ezer főt, 2004-ben 141,1 ezer főt, 2007-ben 135,3 ezer főt, 2009-ben pedig 132,3 ezer főt foglalkoztattak az élelmiszeripari vállalkozásoknál.⁴² A nettó átlagkereset 2009-ben 10 4391 Ft/hó volt, 47%-kal több mint 2002-ben. Az átlagfizetéseket tekintve az élelmiszeripar csak a 10. helyen volt 2009-ben a feldolgozóipar ágazatai között.

Az élelmiszer, ital, dohány gyártása ágazatban a termelékenység hullámzó értékeket mutatott az elmúlt években, ami komoly versenyképességi problémákra utal.

⁴² 2008-ban megváltozott a TEÁOR besorolás, a 2009. évi foglalkoztatási és átlagkereseti adatok e szerint kerültek meghatározásra. Látni kell, hogy a TEÁOR változás mintegy 7 ezer fővel „növelte” az iparág foglalkoztatását, így e nélkül a foglalkoztatotti létszámcsökkenés még meredekebb lett volna. A módszertani változás az iparág egy főre jutó nettó átlagkeresetét is 7 ezer forinttal emelte.

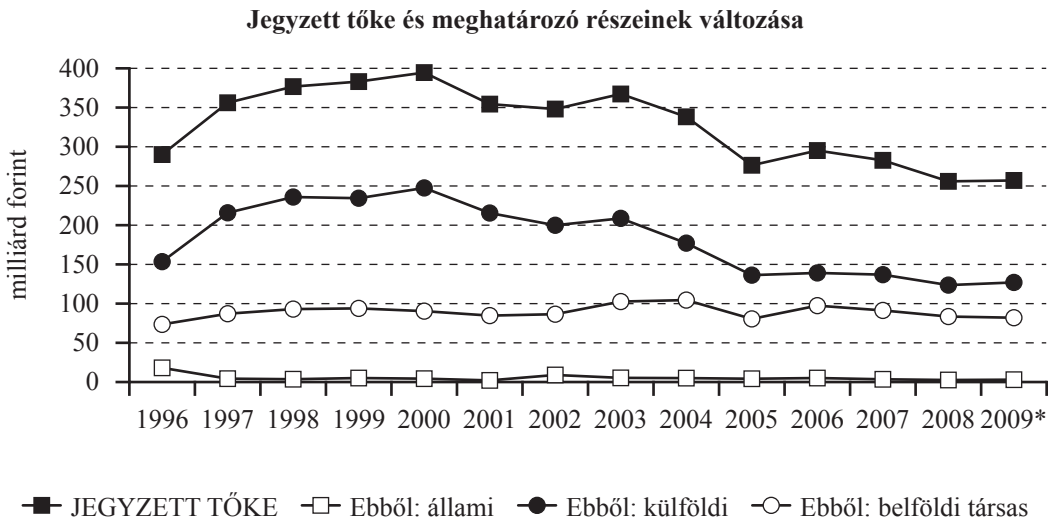
9.6. Kivonul a külföldi tőke a hazai élelmiszeriparból

Az élelmiszeripar általános jellemzői között említést kell tenni a jegyzett tőke, ezen belül a külföldi tőke, az állami tulajdon és a belföldi társas vállalkozások tulajdonának alakulásáról. E három tényező adja – évektől függően – a jegyzett tőke 80-90%-át.

Az elmúlt másfél évtized során⁴³ az állami tulajdon 2% alá csökkent, így aránya ma már szinte elhanyagolható. Ezzel ellentétben a belföldi társas vállalkozások részesedése folyamatosan emelkedett.

A külföldi tőke 1996-ban már 50%-ot némileg meghaladó részesedéssel bírt a jegyzett tőkén belül, 1997-ben pedig túllépte a 60%-ot is. Ehhez képest jelentős növekedés nem történt, a legnagyobb értékű 2000-ben volt (62,7%). Ezután elkezdődött a csökkenés, ami különösen meredek volt 2002 és 2006 között, ekkor több mint 10%-ot esett vissza a külföldi részesedés (57,4%-ról 47,1%-ra). Az ezt követő években egy stabilizálódó szakasz következett, amikor a külföldi tőke aránya néhány tizeddel 48% felett stagnált, majd 2009-ben meghaladta a 49%-ot. A 28. ábra pontosan szemlélteti, mennyire meghatározó a külföldi tőke jelenléte a magyar élelmiszeriparban, mennyire kitett az ágazat a multinacionális cégek döntéseinek. Látható, hogy a külföldi tőke változása szinte teljesen együtt mozog az ágazat jegyzett tőkéjének ingadozásával, mivel az élelmiszeriparból kivont multinacionális tőkét képtelen pótolni a hazai befektetői, vállalkozói kör.

28. ábra

* APEH gyorsjelentés alapján számolva.

Forrás: AKI Pénzügypolitikai Osztály számításai APEH és KSH adatok alapján

A globális válságjelenségek következtében teljesen reális az Európában meglévő többlet gyártókapacitások leépítése, indokolt a külföldi tőke további kivonulásával is számolni. Ennek okai: tőlünk keletre olcsóbbak a termelési és a munkával kapcsolatos költségek, a magyar piac meglehetősen kicsi, a tőke közelebb megy a piacokhoz. Utóbbi mind keleti, mind pedig nyugati irányban igaz. Végül a termelés leállítására Magyarországon sokkal kisebb szakszervezeti és munkavállalói ellenállással találkozunk, mint Nyugat-Európában.

⁴³ A jegyzett tőke alakulásáról közölt grafikon – kivételesen – 1996-tól kezdődően közli az adatokat. Ennek oka az EU csatlakozást követő folyamatok jobb megértésének szándéka.

A belföldi társas vállalkozások tulajdoni részesedése 2009-ben 31,9% volt. Ez jelentős növekedés az 1996-os – megközelítőleg – 25%-os arányhoz képest. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy 1998-tól kezdődően már nem volt érdemi szándék hazai tőkebefektetésre az élelmiszeriparban.

9.7. A lefelé tartó spirált kiváltó okok

A leírtak bizonyítják, hogy a hazai élelmiszeripar a harmadik évezred első évtizedében mély válságba került. Ennek okai összetettek, közülük emelünk ki néhányat⁴⁴:

- Az élelmiszer feldolgozók közös „panasza”, hogy kiszolgáltatott helyzetben vannak a multinacionális élelmiszerláncok agresszív piacpolitikájával szemben. Általános tapasztalat, hogy a hazai élelmiszerpiac meghatározó hányadát uraló külföldi láncok a hazai termelők és feldolgozók számára megkülönböztetően hátrányosabb üzletpolitikát folytatnak, mint saját „anyaországukban”⁴⁵. Az élelmiszer-kereskedelem várható fejlődése, helyzete (hard diszkontok további térnyerése, a koncentráció további fokozódása, a háztartások élelmiszerre fordított kiadásai részarányának csökkenése) nem kedvez az élelmiszeripari cégeknek a kereskedőkkel való kapcsolatukban. A kereskedők kedvezőbb alkuereje általános tény, ezen belül azonban az egyes láncok eltérő igényekkel (minősítés például) léphetnek fel a beszállítókkal szemben, ez nehezíti az élelmiszeripari termelők helyzetét.
- A magyar élelmiszeripari vállalatok fejlesztési és beruházási (innovációs) hajlandósága, illetve képessége nemzetközi összehasonlításban alacsony⁴⁶. Az igazán tőkeerős és megfelelő technológiával rendelkező cégek jelentős arányban külföldi befektetők tulajdonában vannak, multinacionális cégek leányvállalataiként működnek.
- Az extenzív piacbővülési lehetőségek kimerülése az agrártermékek piacán és a piaci verseny erősödése valamint nemzetközivé válása komoly kihívást hozott a magyar élelmiszergazdaság számára, amely hagyományos komparatív előnyeinek jelentős részét elvesztette. A magyar élelmiszeripar számára a legfontosabb piacot az EU jelenti. Szinte mindegyik uniós tagország arra törekszik, hogy minél magasabb feldolgozottságú terméket (azaz minél nagyobb arányban élelmiszeripari terméket) exportáljon élelmiszergazdasági kivitelén belül. Az erősödő világpiaci versenyben a magyar élelmiszeripar pozíciói gyengültek. Fontos exporttermékeink között számos olyan található, amelyből korábbi, viszonylag magas világpiaci részesedésünk a 2002-2009-es időszakban számottevően visszaesett. Emellett térségünkben is erőteljes élelmiszer exportexpánzió figyelhető meg: korábban nettó importőr országok erőteljes nettó exportpozícióba kerültek. Különösen jó példa erre Lengyelország, de dinamikusan fokozza élelmiszer kivitelét Csehország és Szlovákia is.
- A jövedelem alapvetően meghatározta a fogyasztás és ezen belül az élelmiszerfogyasztás dinamikájának alakulását. A KSH adatai szerint a lakosság jövedelmi helyzete – a rendszerváltást követő évek nagy visszaesése után 10 éven keresztül – 1997-től 2006-ig folyamatosan javult. 2007-ben azonban már nem érte el az előző évit. Ebben az évben ugyanis a reálbérek csaknem 5%-kal, a természetbeni társadalmi jövedelmek 8-9%-kal

⁴⁴ Az okok meghatározásakor fokozottan támaszkodtam az Agrárgazdasági Kutató Intézet munkatársai által készített két tanulmányra. (Popp - Potori - Udovecz - Csikai, 2008, illetve Kapronczai, 2009)

⁴⁵ Még a „magyar üzletlánc” is egyes saját márkás termékeit külföldön gyártatja.

⁴⁶ Ezt az Eurostat egységes módszertanára alapozott, innovációra vonatkozó utolsó hozzáférhető felmérés is bizonyítja. (Eurostat, közlés Popp - Potori - Udovecz - Csikai, 2008)

csökkentek, s a pénzbeli társadalmi jövedelmek – amelyek túlnyomó részét a nyugdíjak teszik ki – folyó áron emelkedtek ugyan, de reálértékük nem haladta meg az előző évit. Mindez 2007-től együtt járt a fogyasztás mérséklődésével is. Az élelmiszerek kiskereskedelmi eladása is visszaesett.

- Magyarországon az élelmiszer előállítás problémái nem – csak – specifikus jellemzőkből adódnak, hanem horizontális jellegűek. Az ország versenyképességi problémái néhány területen kirívóak. Mindenekelőtt az ország adózási rendszerének megítélése a gazdasági szereplők részéről drámaian rossz, ráadásul a magas adók a közszolgáltatások gyenge színvonalával párosulnak. Hazánkban az összes adó- és járulékbévelet a GDP arányában magasabb, mint Csehországban, Lengyelországban vagy Szlovákiában. Az élelmiszerek és a mezőgazdasági inputok ÁFA terhelése az OECD tag EU tagállamok körében Magyarországon az egyik legmagasabb. A munkaerőköltség és az élők munkát terhelő elvonások összesített átlaga az EU-15 és az OECD esetében egyaránt 42-43%, míg hazánkban az összes elvonás meghaladta az 50%-ot. A társasági nyereségadó szintje ugyanakkor uniós összevetésben viszonylag alacsony. Ezek a környező országokhoz képest túlzott adómértékek hosszabb távon gyengítik a versenyképességet és elijeszítik a tőkét.
- Az adózás mellett ugyancsak horizontális jellegű problémát jelent, hogy a magas élők munkára költségek illegális, vagy „fél-illegális” foglalkoztatásra ösztönöznek. Szakirodalmi közlések szerint a feketegazdaság GDP-hez viszonyított aránya Magyarországon 20-30%, míg a fejlett EU tagállamokban 7-8% között valószínűsíthető. (Popp - Potori - Udovecz - Csikai, 2008) Tapasztalatok szerint a rejtett gazdaság olyan országokban burjánzik, ahol magasabb az adóteher, gyengébb a törvényes biztonság, áthatóbb a korrupció, tartós és széles körű a munkanélküliség. Az adórendszer átláthatatlansága mindenekelőtt a kisebb vállalkozások adózási morálját rontja. A feketegazdaság nehezíti a termékpiacokon az integrációt, a koncentrációt, az érdekek hatékony képviseletét és érvényesítését. Tetemes többletkiadást jelent a vagonörzés és -védelem is.
- Jelentős magyar versenyképességi hátrányt mutat az oktatás, képzés legtöbb indikátora is. Főleg ennek a következménye, hogy a vezetői munka intuitív, főként a tapasztalatokra támaszkodik, általában kockázatkerülő és nem jövőorientált. A kíméletlen, globális áru- és pénzpiaci versenyben azonban a vezetés nem építhet elsősorban vagy kizárólag a saját múltbeli tapasztalataira, hanem képesnek kell lennie az aktuális helyzetből a jövőre vonatkozó következtetéseket levonni, a trendeket meglátni, a kockázatokat felismerni, meghatározni, a kisebb kockázatot felvállalni, kezelni. Nem helyeznek kellő hangsúlyt a reális piacelemzésekre, a tőkegazdálkodásra, a likviditás folyamatos fenntartására. Mindezek mellett megjelent a határokon belüli „agyelszívás”. Ez azt jelenti, hogy a multik a kis- és középvállalkozásoktól, és a gyengébb pénzügyi kondícióban lévő nagyobb, hazai tulajdonú élelmiszer-feldolgozóktól elcsábítják a képzett munkaerőt, miközben az oktatásra ők nem áldoznak forrásokat.
- A megfelelő, működőképes integráció hiánya a gyenge versenyképesség egyik meghatározó oka. A folyamatosan változó gazdasági környezetben az integrált termékpiaca rendszerek sikeresebbek az egyéni gazdálkodásnál. Az integráció olyan kockázatmegosztó és jövedelemfelosztó rendszer, ahol minden szereplő arra fordíthatja minden energiáját, amihez ért, így az egyes tevékenységeket a leghatékonyabb módon képes elvégezni. Továbbá az integráció teremti meg a méretgazdaságosság adta előnyök kihasználását is.
- Nincs összehangolt, hivatalos piaci stratégia a magyar élelmiszeripar számára. Ami körvonalazható, inkább defenzív, védekező magatartás. Emiatt az élelmiszeripar kiszolgáltatott, követő, alkalmazkodó pozícióba kényszerül.

- Sem az agrárpiaci rendtartásról szóló törvény, sem a kereskedelmi törvény nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, bár több ponton is igyekeztek segíteni az élelmiszeripari beszállítók helyzetén. Így például szabályozták a fizetési határidőket, a beszerzési ár alatti értékesítést, valamint a kiskereskedelmi láncok piaci erővel történő visszaélését, mely utóbbi különféle a beszállítókat terhelő „hátsó kondíciókban” nyilvánul meg. Noha e szabályozáshoz kapcsolódva létrejött egy etikai kódex is, amely a piaci szereplők önszabályozásán alapult, de ez sem bizonyult sikeresnek. A verseny nem normális velejárója az, ha az élelmiszeripari piaci szereplők tömege bukik bele a piaci versenybe, a kiskereskedelmi vevők által támasztott terhekbe, s a termékekért fizetett alacsony árba.
- Végül, a fenti problémák mellett a nemzetközi versenyképesség és fenntarthatóság (környezetvédelem, kőolajár stb.) szempontjából egyre nagyobb hátrányt jelent az elmaradott logisztika is.

10. Élelmiszer-kereskedelem

10.1. Az élelmiszerek fogyasztása

A fogyasztók alapvető élelmiszer szükségletének biológiai követelményei nagyjából ismeretek. Ezen belül azonban igen sokrétűek lehetnek az igények a globális hatások, a korszerű táplálkozás követelményei, időjárás tényezők, stb. következtében.

Az élelmiszerek az alapvető fogyasztási cikkek közé tartoznak. Fogyasztásukban, illetve keresletükben a leghamarabb következik be a viszonylagos telítődés. Az Engel-törvény ma is érvényes. Eszerint a lakosság jövedelmének növekedésével csökken az élelmiszerekre fordított kiadások részaránya, sőt egyes élelmiszerek egy főre jutó fogyasztásának mennyisége abszolút értékben is visszaeshet. Utóbbiak közé tartoznak a legalapvetőbb élelmiszerek, amelyeket a fogyasztó rangsorolására utalva „inferior”, azaz alsóbbrendű élelmiszereknek is neveznek. (Burgerné, 1979) Az inferior élelmiszerek csoportján belül a liszt, a kenyér, továbbá a zsírok egy főre jutó fogyasztásának csökkenése általánosságban is megfigyelhető. Más élelmiszerek fogyasztása ugyan növekszik, egyeseké jobban, másoké kevésbé, azonban rendszerint kisebb mértékben, mint ahogyan a jövedelmek nőnek, illetőleg, ahogyan más termékek és szolgáltatások fogyasztása emelkedik.

Magyarországon a háztartások összesen 3294 milliárd forintot költöttek 2009-ben élelmiszerekre és élvezeti cikkekre, ami fogyasztási kiadásaik több mint egynegyedét jelentette. A lakossági fogyasztás szerkezete tükrözi az életszínvonal és az árarányok változását. Általában a lakossági kiadások egyre kisebb hányadát köti le az élelmezés, 2006-2009 között azonban enyhén növekedett ennek az aránya, mivel az élelmiszerek ebben az időszakban az inflációt meghaladó mértékben drágultak és az életszínvonal is csökkenő pályára állt.

A fogyasztói kosárban mintegy 20%-ot képviselő élelmiszerek éves átlagos fogyasztóiár-indexe a 2006-ot megelőző négy évben átlag alatt nőtt. 2006-tól ez a tendencia megfordult, és az élelmiszerek drágulása meghaladta az átlagos áremelkedés nagyságát.

Az egy főre jutó élelmiszerfogyasztás mennyisége a vizsgált időszakban meglehetősen hektikusan alakult, de az az általános tendencia érvényesült, hogy a zsiradékfogyasztás és – 2005-től kezdődően – a lisztfogyasztás csökken. (102. táblázat) Meglehetősen kedvezőtlennek ítéltető, hogy a húsfogyasztás az elmúlt években jelentősen visszaesett, ami valamennyi húsfélére igaz. A gyümölcs és a tojás fogyasztása is enyhén csökkenő tendenciát mutatott. Pozitívan értékelhető a hal és a zöldség- és főzelékfélék fogyasztásának emelkedése. A tejfogyasztás mennyisége 2002 és 2005 között meredeken emelkedett, ezután azonban mérséklődött. Az italok közül az égetett szeszesitalok és a sör kereslete szinten maradt, míg a boré 2006 után erősen visszaesett. Stabílnak mondható a dohány valamint a kávé fogyasztása, míg a teáé tendenciájában mérséklődő.

Egy főre jutó élelmiszerfogyasztás mennyiségének alakulása

Megnevezés	Mértékegység	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Húsfélék összesen	kg/fő	72,3	68,6	60,9	63,5	65,9	63,2	61,4
Ebből: sertéshús	kg/fő	28,4	27,5	25,9	26,7	27,9	27,6	25,8
marha- és borjúhús	kg/fő	4,3	4,1	3,2	3,1	3,4	3,3	2,8
belsőség	kg/fő	3,3	2,7	3,0	2,7	2,8	2,5	2,8
baromfihús	kg/fő	35,1	33,2	27,7	29,8	30,8	28,7	28,7
Hal	kg/fő	3,1	3,3	3,4	3,6	3,7	3,8	3,8
Tej	kg/fő	143,1	138,3	155,2	166,8	163,1	163,5	158,2
Tojás	kg/fő	16,7	16,5	16,7	16,0	15,6	15,4	14,9
Zsiradék összesen	kg/fő	39,0	39,2	36,0	36,5	37,7	37,4	36,8
Ebből: sertészsiradék	kg/fő	17,7	16,6	13,2	13,4	13,3	13,0	12,2
Liszt	kg/fő	81,7	82,0	83,3	91,2	86,0	82,4	83,9
Rizs	kg/fő	6,1	6,3	6,1	6,1	6,0	5,9	6,0
Cukor	kg/fő	32,6	32,8	32,7	31,2	32,3	31,2	31,9
Burgonya	kg/fő	65,3	64,5	68,0	66,8	61,8	59,7	65,5
Zöldség- főzelékfélék ^{a)}	kg/fő	111,7	113,7	117,7	112,1	119,9	117,6	120,2
Gyümölcs összesen ^{a)}	kg/fő	91,6	86,8	93,7	82,7	90,7	76,5	88,7
Égetett szeszesitalok ^{b)}	liter/fő	6,8	7,1	7,1	7,0	7,3	6,9	7,1
Bor	liter/fő	34,1	32,2	32,7	33,1	33,4	28,5	24,1
Sör	liter/fő	72,7	75,1	73,2	72,6	74,2	77,8	72,9
Dohány	kg/fő	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6
Kávé	kg/fő	2,8	2,8	2,7	2,7	2,8	2,7	2,6
Tea	dkg/fő	31,0	32,9	31,9	27,7	27,8	25,8	28,4

^{a)} A feldolgozott termékek friss súlyban számolva.

^{b)} 50 fokos szeszre átszámítva.

Forrás: KSH

10.2. Az élelmiszer-kereskedelem szervezeti átalakulása

A rendszerváltozás és a privatizáció az élelmiszer-kereskedelem területén alapvető változásokat hozott. Az élelmiszer-kereskedelem vonzó volt a befektetők, így a külföldi befektetők számára is. Számos nemzetközi üzletlánc kezdte meg működését Magyarországon a régi üzleteket felújítva, vagy zöldmezős beruházással. Kialakultak magyar tulajdonú üzletláncok is, melyek közül néhány igen gyors ütemben fejlődött. Ennek ellenére a magyar kereskedelmi vállalkozások többsége tőkeszegény kis- és középvállalkozás.

Az élelmiszer- és élelmiszer jellegű kiskereskedelmi üzletek számának alakulását 1996-ig erőteljes felfutás jellemezte, az üzletek száma 6 év alatt több mint duplájára emelkedett.⁴⁷ Ez a bővülő tendencia folytatódott az ezredfordulóig, majd megkezdődött az üzletek számának visszaesése.

⁴⁷ 1997. évre a statisztikában az élelmiszer- és élelmiszer jellegű kiskereskedelmi üzletek száma jelentősen visszaesett, amit a számbavételi rendszer változása magyaráz. A kilencvenes évek első felében ugyanis csak üzletnyitási bejelentési kötelezettség létezett, a megszűnésekről nem állt rendelkezésre információ. A KSH 1996-ban teljes körű kiskereskedelmi üzlethálózat összeírást hajtott végre.

A 2002-t követő években nem volt egyetlen olyan év sem, amikor az élelmiszer és élelmiszer jellegű kiskereskedelmi üzletek száma elérte volna a megelőző évit. (103. táblázat) A megfigyelhető csökkenés a nagy üzletláncok további térnyerésének, az éleződő versenynek volt a következménye.

103. táblázat

**Az élelmiszer és élelmiszer jellegű kiskereskedelmi üzletek
számának alakulása**

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Összesen	51 330	51 082	49 774	48 622	47 281	45 599	43 442	43 358
Ebből: egyéni vállalkozó által működtetett	27 292	26 594	25 039	23 802	22 266	21 061	19 356	18 787

Forrás: KSH

A kereskedelmi láncok előretörésével a termelő-kereskedő kapcsolatrendszere gyökeresen megváltozott. A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők többnyire nem egyenrangú partnerekként állnak egymással szemben. A kereskedő diktál és a termelőknek alkalmazkodniuk kell. Az is igaz ugyanakkor, hogy a kedvezőtlen kondíciók ellenére az élelmiszertermelők számára a láncoknak történő értékesítés nagy tömegű termék elhelyezését teszi lehetővé. Éppen ezért az élelmiszeripari vállalkozások – még a kis- és középvállalkozások is – egyre inkább együttműködnek velük, egyre többen csatlakoznak beszállítóként, elfogadva a diktátumokat is. Több olyan példa is van, amikor speciális termékeket – niche-termékeket⁴⁸ – előállító, megbízható partnereknek a szokásosnál előnyösebb feltételeket ajánlottak.

A külföldi tulajdonú láncok esetében viszont gondot okoz a beszállítóknak a stabilitás hiánya. A külföldi tulajdonú láncok hosszú távú tervei nem Magyarországon születnek, hanem ott, ahol nem ismerik a hazai viszonyokat és emocionális kötődésük sincs a magyar termékekhez. Egy korábbi kutatás során több olyan példa is felszínre került, amikor az áruházlánc felfutóban lévő prémium kategóriás magyar terméket levett a polcokról, mert a tulajdonos a válságra és az árversenyre tekintettel azt a stratégiai döntést hozta, hogy csak az olcsó kategóriás terméket értékesíthetik. (Kapronczai, 2009)

A vizsgált időszakban a hipermarketek növelték üzletszámukat és piaci részesedésüket. A Nielsen számításai szerint ezek az üzletláncok az élelmiszerek kiskereskedelmi forgalmából 30%-kal részesednek. A legnagyobb eladóterű csatorna fontosságát mutatja, hogy az élelmiszer-kiskereskedelem bevételéből majdnem minden harmadik forint az Auchan, a Cora, az Interspar vagy a Tesco pénztárába kerül.

A külföldi tulajdonú szupermarketláncok együttes növekedése meghaladta az elmúlt években az átlagot és értékben 18%-ot ért el.

A „hazai” láncok pozíciója erős az élelmiszer-kereskedelemben. Az értékben mért forgalom 28%-a jut rájuk a Nielsen által mért 90 kategóriában a 2007. évi adatok szerint, ily módon Közép- és Kelet-Európában egyedülálló pozícióra tettek szert. Fontosságukat jelzi, hogy a 21 340 magyarországi általános⁴⁹ élelmiszerbolt 40%-a, több mint 8000 egység valamely hazai lánchoz tartozik.

⁴⁸ A niche piac (rés piac) a potenciális vásárlók szigorúan behatárolt csoportja, akik közös jellemzőjük alapján különösen fogékonyak egy bizonyos termékre vagy szolgáltatásra. Azt is lehet mondani, hogy a niche piac különös igényeket kielégítő speciális piac (pl. ökoturizmus, különleges élelmiszerek, ételek vagy italok egy meghatározott piacon). A piac bővülése folyamatában egy niche piac globális piaccá fejlődhet (pl. organikus termelés).

⁴⁹ Minimum 9 kategóriát forgalmazó.

Mindezek mellett még mindig elmondható, hogy Magyarországon „kétpólusú” élelmiszer-kereskedelem alakult ki a harmadik évezred elejére, ami azt jelenti, hogy a láncok további térnyerése mellett a másik fő sajátosság a független kisboltok nagy száma. Ugyancsak megfigyelhető a kettészakadás a vidéki élelmiszer-kereskedelem tekintetében. Itt elsősorban a falvakra kell gondolni, ahol legfeljebb a magyar tulajdonú Coop, Real, CBA lánc található meg, az egyéb független boltok sem választék, sem ár tekintetében nem megfelelőek a kevésbé, vagy egyáltalán nem mobil lakosság számára.

10.3. Az élelmiszerforgalom alakulása

A kilencvenes évtizedben az élelmiszer-kiskereskedelmi forgalom volumene 7-8%-kal bővült. A volumen változása azonban nem volt egyenletes, az évtized elején-közepén számottevően visszaesett, később jelentősen bővült.⁵⁰ 2002-től folytatódott az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelmi forgalom növekedése, és ez 2006-ig minden évben jellemző volt. Ebben az öt évben összesen 35%-kal nőtt a volumenindex. (104. táblázat)

A kiskereskedelmi eladások volumene a gazdasági válság és az életszínvonal esése következtében 2007 elejétől kezdett csökkenni és ez a tendencia 2008-ban és 2009-ben is folytatódott. Az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelmi forgalom volumene közel 10%-kal esett vissza a három év során, miközben a folyó áron számított forgalom 15%-kal, 430 milliárd forinttal bővült.

Az országos kiskereskedelmi üzlethálózatban, valamint a csomagküldő kiskereskedelemben 2009-ben 7279 milliárd forint értékű árut forgalmaztak, amelynek 45%-a (3294 milliárd Ft) az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes üzletekben bonyolódott.

104. táblázat

Az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem forgalma

Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Forgalom (milliárd Ft)	2 042	2 263	2 463	2 604	2 864	3 072	3 293	3 294
Volumenindex (előző év = 100)	110,8	108,1	102,8	104,6	105,0	98,7	98,8	95,9

* TEÁOR '08 szerint.

Forrás: KSH

⁵⁰ Az elemzést megnehezíti, hogy az adatgyűjtési és becslési módszer többször változott a kilencvenes évtizedben. A forgalom 1994-ig az élelmiszerboltok forgalmát mutatta, 1994-től két kategóriában történt a megfigyelés (élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem és élelmiszer kiskereskedelem). 1998-tól e két kategóriát összevonták. Az adatok azonban 2003 januárjától (visszamenőleg is) megbontásra kerültek a KSH-ban.

10.4. A magyar agrár-külkereskedelem alakulása⁵¹

Az agrár-külkereskedelem fontosságát több szempontból indokolt vizsgálni. Ezek közül a legfontosabb, hogy Magyarország nyitott gazdaság, amely – nagyságához képest – viszonylag magas arányban vesz részt a nemzetközi árucere-forgalomban. A másik fontos szempont, hogy a külkereskedelmi forgalmon belül mekkora az agrárgazdaság részesedése.

A nyolcvanas évtized második felében 22-23% körül stabilizálódott az az arány, amit az élelmiszer-gazdaság a teljes nemzetgazdasági exportból képviselt. Ez a részesedés 1991-ben még növekedett is, és meghaladta a 26%-ot. Ezt követően egészen csekély eltérést leszámítva folyamatosan és drasztikusan csökkent az ágazat exportban képviselt aránya és 2002-ben már mindössze 7,7% volt.⁵² Ebben számos tényező játszott szerepet, egyrészt magának az agrárexportnak a csökkenése, amely 1996-tól kezdve kisebb-nagyobb ingadozásokkal volt tapasztalható, másrészt a teljes magyar kivitel dinamikus növekedése.

A mezőgazdaság és az élelmiszeripar exportarány-csökkenése 2006-ig folytatódott, majd 2007-től kezdődően újra növekedett. (105. táblázat) Az élelmiszer export határparitásos, folyó áras, nemzeti valutában mért értéke viszont a 2002-2008 közti időszakban folyamatosan emelkedett, és elérte az 1455 milliárd forintot. Kisebb – mintegy 2%-os – csökkenés csak 2009-ben következett be. Az euróban mért külkereskedelmi adatok esetében is hasonló tendencia érvényesült és az export értéke 2008-ra elérte az 5782 millió eurót. (106. táblázat) A kivitel csökkenése 2009-ben euróban számítva azonban meghaladta a 10%-ot. (107. táblázat)

105. táblázat

A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É)* részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból (folyó áron, határparitáson)

milliárd Ft

Év	Export			Import			Egyenleg		
	Összesen	Ebből: M+É	M+É arány %	Összesen	Ebből: M+É	M+É arány %	Összesen	Ebből: M+É	Összesen (M+É nélkül)
2002	8 874	685	7,7	9 704	337	3,5	-830	348	-1 178
2003	9 644	708	7,3	10 695	378	3,5	-1 052	331	-1 382
2004	11 232	774	6,9	12 219	500	4,1	-987	274	-1 260
2005	12 426	816	6,6	13 146	598	4,5	-720	219	-939
2006	15 591	973	6,2	16 225	708	4,4	-634	265	-898
2007	17 345	1 223	7,0	17 375	802	4,6	-30	421	-451
2008	18 440	1 455	7,9	18 504	971	5,2	-63	484	-547
2009	16 574	1 431	8,6	15 518	945	6,1	1 056	486	570

* A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É) adatai: KN 01.-24. árucsoportok összesített adatai.

Forrás: KSH

⁵¹ E fejezetben az agrár-külkereskedelem adataiként a HS nomenklatura 01-24 árucsoportjainak adatai szerepelnek.

⁵² Egy módszertani (statisztikai számbavételi) ok is közrejátszott az aránycsökkenésben: szemben a korábbi gyakorlattal, 1996-tól a KSH az exportot a vámszabadterületek exportforgalmával együttesen közli, és az agrárgazdaság termékei elenyésző mértékben szerepelnek vámszabadterületi forgalomban, azt ugyanis döntően gépipari termékek teszik ki.

**A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É)* részesedése
a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból
(folyó áron, határparitáson)**

millió euró

Év	Export			Import			Egyenleg		
	Összesen	Ebből: M+É	M+É arány %	Összesen	Ebből: M+É	M+É arány %	Összesen	Ebből: M+É	Összesen (M+É nélkül)
2002	36 503	2 820	7,7	39 927	1 389	3,5	-3 424	1 431	-4 855
2003	38 096	2 855	7,5	42 263	1 494	3,5	-4 167	1 360	-5 527
2004	44 618	3 098	6,9	48 533	2 000	4,1	-3 915	1 098	-5 013
2005	50 052	3 324	6,6	52 956	2 408	4,5	-2 904	916	-3 820
2006	58 935	3 675	6,2	61 314	2 680	4,4	-2 379	995	-3 374
2007	69 004	4 863	7,0	69 124	3 188	4,6	-120	1 675	-1 795
2008	73 380	5 782	7,9	73 700	3 860	5,2	-319	1 922	-2 241
2009	59 139	5 086	8,6	55 401	3 371	6,1	3 738	1 715	2 023

* A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É) adatai: KN 01.-24. árucsoportok összesített adatai.

Forrás: KSH

**A magyar élelmiszergazdasági kivitel értékének bázisindexei
(folyó áras, határparitáson értékek alapján számolva)**

Megnevezés	Mértékegység	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kivitel értéke	milliárd Ft	685	708	774	816	973	1 223	1 455	1 431
	milliárd euró	2,8	2,9	3,1	3,3	3,7	4,9	5,8	5,1
Index (2002 = 100)	Ft alapon %	100,0	103,4	113,0	119,2	142,0	178,5	212,4	208,8
	euró alapon %	100,0	101,2	109,9	117,9	130,3	172,5	205,0	180,4

Forrás: KSH adatbázis alapján saját számítás

Az élelmiszer import kisebb arányban részesedik a nemzetgazdaság teljes behozatalából, mint amilyen arányokat az exportnál tapasztaltunk. Az import arány a rendszerváltás idején, 1990-ben érte el csúcspontját, a 9%-ot. Azután – 2002-ig – folyamatos volt a csökkenés, 2002-ben már csak 3,5%-ot tett ki. Ez különösen annak tükrében figyelemre méltó, hogy az élelmiszergazdaság importja volumenében növekedett, ám a nemzetgazdaság egyéb ágazatainak behozatala még gyorsabban nőtt. Az Unióhoz történt csatlakozással azonban megfordult ez a tendencia és az élelmiszerek importja meredek emelkedésbe kezdett, folyó áron, határparitáson több mint duplájára nőtt 2009-re. Legmagasabb 2008-ban volt, amikor a behozatal 971 milliárd forintot (3860 millió eurót) tett ki.

A mezőgazdaság és élelmiszeripar külkereskedelemben képviselt arányának hosszú távú csökkenése általános jelenség, ugyanezt tapasztaljuk az EU legtöbb tagországában is. Mindez része annak a világtendenciának, amelyről a WTO adatai tanúskodnak: a világkereskedelemből a mezőgazdaság 1990-ben 12%-ot képviselt, 2000-ben pedig már csak 9%-ot, amely érték 2008-ig tovább már nem csökkent.

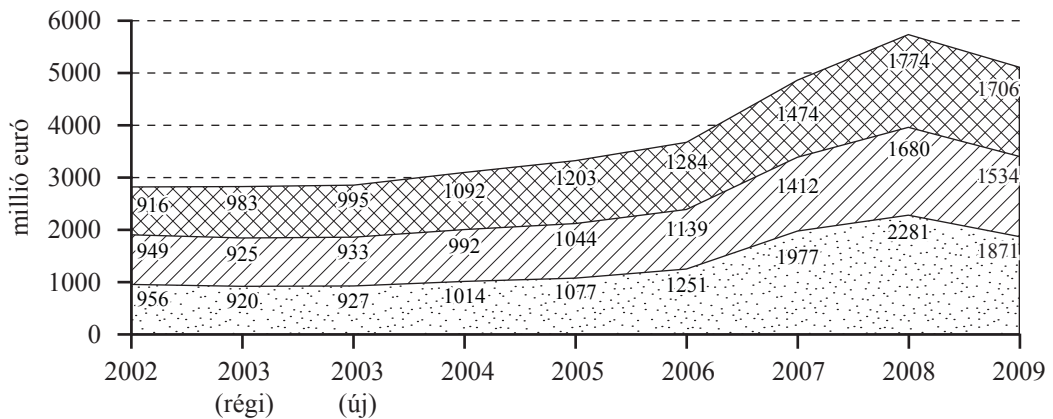
Egy olyan ország számára, amely tartósan adósságproblémával küszködik, ugyanakkor ipari termelési szerkezete és a hazai energiaforrások szűkössége miatt folyamatosan valamint növekvő mértékben kényszerül importra, nem elhanyagolható, hogy az élelmiszergazdaság tartósan és folyamatosan pozitív külkereskedelmi egyenleget képes előállítani. A vizsgált időszakban a mezőgazdaság és az élelmiszeripar pozitív egyenlege minden évben 200 és 500 milliárd forint (900-2000 millió euró) között alakult, miközben az élelmiszergazdaság nélkül számított külkereskedelmi egyenleg – 2009 kivételével – minden évben mínuszos volt.

Az élelmiszergazdasági külkereskedelem általános elemzése mellett a termékek feldolgozottsági foka szerint is indokolt elvégezni az export-import értékelést. Az élelmiszeripari termékek (kész- és félkészárúk) külkereskedelmében az EU csatlakozásunk előtti utolsó – a 2003-as – évtől kezdődően markáns változások következtek be. A változások legfőbb jellemzője, hogy e termékkör exportja sokkal lassabb ütemben emelkedett, mint importja. Ez a jelenség különösen azért kedvezőtlen, mert exportunkban csökkenő, importunkban viszont erőteljesen növekvő a magasabb feldolgozottságú, azaz nagyobb hozzáadott értéket képviselő termékek aránya.

A külkereskedelem szerkezetének alakulását az 29. ábra szemlélteti.⁵³ Ennek alapján megállapítható, hogy a kivitel növekedése összességében mindhárom termékcsoportnál (mezőgazdasági alapanyag termelés, elsődleges és másodlagos feldolgozás) határozott volt, a mezőgazdasági alapanyagtermékek – ezen belül főként a gabonafélék – exportnövekedése azonban messze meghaladta a feldolgozott termékekét. A mezőgazdasági termékek exportjának 2002. évi 956 millió eurós értéke 2008-ra 2281 millió euróra ugrott, majd 2009-re 1871 millió euróra csökkent. A feldolgozott (elsődleges és másodlagos) termékek aránya az élelmiszergazdasági kivitelből így összességében a 2002. évi 66%-ról 2008-ra 60%-ra mérséklődött, majd 63%-ra emelkedett.

29. ábra

A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari export összetétele

 Mezőgazdasági termék
  Elsődleges feldolgozás terméke
  Másodlagos feldolgozás terméke

Megjegyzés: A 2003. évi érték a régi és az új (Intrastat) módszer szerint számolva.

Lásd részletesebben: Kartali – Wagner (2007).

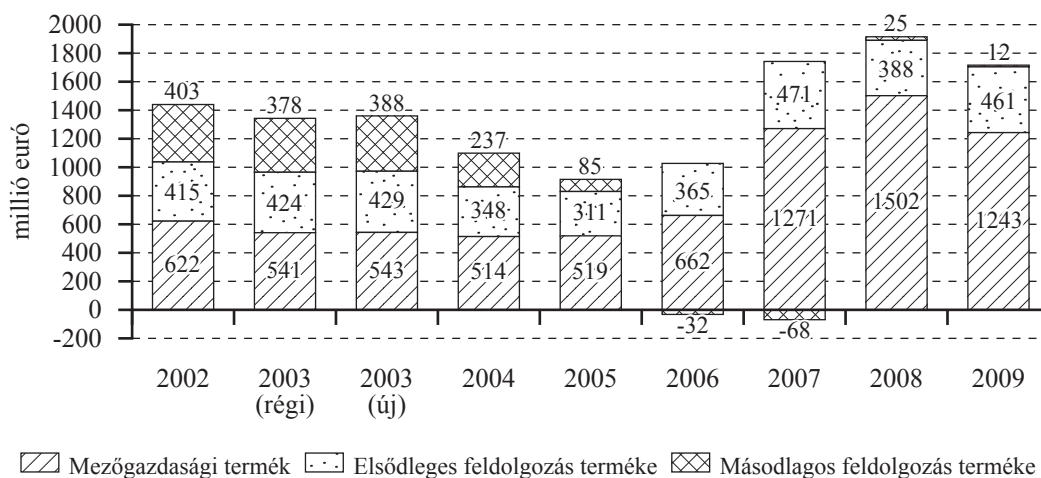
Forrás: Wagner (2009)

⁵³ A számításokat először Juhász Anikó és Wagner Hartmut (2009) publikálták.

Wagner Hartmut egy másik tanulmányában (2009) arra is rámutatott, hogy a feldolgozott termékek esetében a kivitel erősödését az import egyidejű és dinamikus emelkedése kísérte, így a teljes élelmiszeripari egyenleg a csatlakozás előtti mintegy 800-900 millió euróról 2009-re 473 millió euróra zsugorodott. (30. ábra) Az élelmiszeripari külkereskedelem feldolgozottsági fok szerinti bontásából kiderül, hogy az elsődleges feldolgozottságú termékek export-import szaldója tartósan pozitív volt. Ugyanakkor a másodlagos feldolgozottságú termékek egyenlege az uniós csatlakozás előtti években még 400 millió euró körül alakult, a belépésünket követően azonban mélyrepülésbe kezdett.

30. ábra

A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi egyenleg az egyes összetevők szerinti bontásban

Megjegyzés: A 2003. évi érték a régi és az új (Intrastat) módszer szerint számolva.

Lásd részletesebben: Kartali – Wagner (2007).

Forrás: Wagner (2009)

A tovább feldolgozott termékek egyenlegromlásának okát az import termékszerkezet alakulásában kell keresni. Míg ugyanis a rendszerváltás előtt a másodlagos feldolgozás termékei képviselték a legkisebb részesedést az élelmiszeripari importban, addig napjainkra ez vált a legnagyobb súlyú kategóriává, aránya mintegy 50%. Ezért nem meglepő, hogy a másodlagos feldolgozottságú termékek pozitív külkereskedelmi egyenlege mára elolvadt, 2006-ban és 2007-ben negatív volt, és 2009-ben is csupán 12 millió eurós pozitív szaldót ért el.

2002-ben az agrár-kereskedelmi egyenleg 51%-át adták az EU tagországok (EU-15), 19%-át a CEFTA, 18%-át a volt Jugoszlávia tagállamai (a CEFTA-tag Szlovénia nélkül számolva) és ugyancsak 18%-át a Szovjetunió utódállamai. Egyedül Latin-Amerikával volt negatív az egyenlegünk, elsősorban a takarmány, a kávé és déligyümölcs import miatt.

Az uniós csatlakozást megelőzően Magyarország átállt az uniós módszertan, az Intrastat szerinti külkereskedelmi forgalom elszámolásra, ami jelentősen átrendezte külkereskedelmi piaci szerkezetének a képét. (108. táblázat) Az elszámolási rendszer változásának hatására megnőtt az EU részesedése a külkereskedelmünkben, mivel a származási országgal szemben a feladó ország vált az import elszámolásának alapjává.⁵⁴

⁵⁴ Lásd részletesebben: Kartali – Wagner (2007).

Az Európai Unió mind az exportunkban, mind az importunkban rendkívül fontos helyet foglal el. Részesedése exportunkból közel 85%, míg az importból képviselt aránya 93% volt 2009-ben. Mindez mintegy 10 százalékpontos aránynövekedést jelentett az uniós csatlakozás utáni időszakban. A bővülés azonban az EU-12 relációt jellemezte, az EU-15 tekintetében nem változott jelentősen az export-import részesedés. A hazai külkereskedelmet egyre inkább a szűk exportrádiusz jellemzi. Az Európán kívüli kivitel 2009-ben az összes export mindössze 3,6%-át tette ki, amely arány 2003 óta is – mintegy 3 százalékponttal – csökkent.

Ha agrár-külkereskedelmünk célpiacait és beszállítóit főbb partnerországok szerint vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy az uniós csatlakozás előtti legfontosabb öt exportpiacunk közül négy megmaradt a csatlakozást követő időszakban. (109. táblázat) Változást csupán az jelentett, hogy Oroszország helyére Szlovákia lépett. Az öt legfontosabb célország sorrendje viszont jelentősen módosult. Németország megtartotta ugyan a kiemelkedően legfontosabb partnerország szerepét, de agrár-exportunkból az aránya 20%-ról 16%-ra csökkent. Látványos viszont Románia szerepnövekedése. 2002-ben agrárkivitelünk még csak 5%-a irányult Romániába, 2009-ben már 14%-a és ezzel közvetlenül Németország mögé a második helyre zárkózott fel. A harmadik legfontosabb agrár-export piacunk Olaszország 11%-os részesedéssel, a negyedik Ausztria (8%-kal), míg az ötödik Szlovákia (7%-kal).

A 2002-2009 közötti időszakban agrár-exportunk célpiacainak koncentrátsága meredeken növekedett és az első öt ország részesedése a teljes kivitelből elérte az 55%-ot.

108. táblázat

Magyarország agrár-külkereskedelme a fontosabb régiókkal

millió euró

Régió	2003*						2009					
	Export	Megoszlás, %	Import	Megoszlás, %	Egyenleg	Megoszlás, %	Export	Megoszlás, %	Import	Megoszlás, %	Egyenleg	Megoszlás, %
Összes ország	2 855		1 494		1 360		5 112		3 395		1 716	
Európa	2 669	93,5	1 303	87,2	1 366	100,4	4 916	96,2	3 274	96,4	1 642	95,7
EU-27	2 054	72,0	1 246	83,4	809	59,4	4 328	84,7	3 143	92,6	1 186	69,1
EU-15	1 459	51,1	912	61,1	546	40,2	2 651	51,9	2 110	62,1	542	31,6
EU-12	596	20,9	334	22,3	262	19,3	1 677	32,8	1 033	30,4	644	37,5
EU-n kívüli európai országok	615	21,5	57	3,8	557	41,0	587	11,5	131	3,9	456	26,6
EU-n kívüli 3. országok	800	28,0	248	16,6	552	40,6	783	15,3	252	7,4	531	30,9

* 2003-tól az Intrastat bevezetése kapcsán új módszertan szerint számolva.

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Magyarország agrárexportjának első öt célországa

2002			2009		
Országok	Érték (millió euró)	Arány (%)	Országok	Érték (millió euró)	Arány (%)
Németország	550	20	Németország	804	16
Ausztria	204	7	Románia	688	14
Oroszország	177	6	Olaszország	575	11
Olaszország	176	6	Ausztria	395	8
Románia	139	5	Szlovákia	343	7
Együtt	1 245	44	Együtt	2 805	55
Összesen	2 820	100	Összesen	5 086	100

Forrás: KSH adatbázis alapján saját számítás

Hazánk agrárimportjának első öt származási (feladó) országa behozatalunk 63%-át adta 2009-ben. (110. táblázat) Ez az arány 2002-höz képest jelentősen növekvő tendenciát mutat, de ebben a korábban már említett módszerváltás hatása is jelentkezik. Ezzel magyarázható a származási (2002) és a feladó (2009) országok sorrendjének átrendeződése is. 2002-ben Brazília és Németország szállította a legtöbb agrárterméket Magyarországra, részesedésük egyaránt 12-12% volt. 2009-re Brazília eltűnt a legfontosabb szállító országok közül, mert termékei európai uniós tagországok közvetítésével jutnak el a hazai piacra, így ezek a termékek a közvetítőknél – feladóknál – kerülnek elszámolásra. Németország részesedése viszont – hasonló okok miatt – 22%-ra nőtt. Ma már Lengyelország és Hollandia foglalja el a második és a harmadik helyet 12-12%-kal, míg Ausztria és Szlovákia a negyedik és az ötödik 8-8%-kal.

Magyarország agrárimportjának első öt származási (feladó) országa

2002			2009		
Országok	Érték (millió euró)	Arány (%)	Országok	Érték (millió euró)	Arány (%)
Brazília	167	12	Németország	754	22
Németország	164	12	Lengyelország	409	12
Hollandia	124	9	Hollandia	403	12
Olaszország	90	6	Ausztria	286	8
Lengyelország	89	6	Szlovákia	261	8
Együtt	633	46	Együtt	2 112	63
Összesen	1 389	100	Összesen	3 371	100

Forrás: KSH adatbázis alapján saját számítás

Az agrárexport és -import főágazati szerkezetváltozásait illetően újlag Wagner Hartmut (2009) számításaira kell hagyatkozni. Az eredet szerint vizsgálva az állati termékek a csatlakozás előtti évben átlagosan az export 34%-át adták, míg a növényi eredetű termékek részesedése 55% volt (11%-os nem besorolható termékarány mellett). Csatlakozásunk óta az állati eredetű termékek részaránya az összexportból folyamatosan csökkent, 2009-ben már csak 25% volt. A növényi termékek részesedése elérte a 63%-ot (nem besorolható 12%).

Ha az ágazat egyenlegét nézzük, akkor az állati eredetű termékek a csatlakozás előtti évben átlagosan az egyenleg 53%-át adták, míg a növényi eredetű termékek részesedése csak 38% volt (nem besorolható termékek aránya 9%). Csatlakozásunk óta erősen visszaesett az állati eredetű termékek részaránya az egyenlegből – 2009-ben már csak 24%-át adták. A növényi termékek részesedése elérte a 71%-ot (nem besorolható 5%).

A 111. és 112. táblázatban szereplő mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek export főcsoportjai közül az elmúlt néhány évben kiemelkedik a gabonafélék főcsoport. Kivitelének értéke és összes exporton belüli aránya az uniós csatlakozás előtt sem volt jelentéktelen (350-400 millió euró és 12-14%), de 2005-től kezdődően meredeken növekedett a kivitel értéke és 2007-2008-ban már meghaladta a 1250 millió eurót. Ezzel az összes export értékének mintegy egynegyedét adta. 2009-re csökkent ugyan a gabonakivitel, de így is megközelítette az 1 milliárd eurót (18%-os részesedés).

111. táblázat

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerint

millió euró

	Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Élő állatok	143,6	112,4	127,4	147,1	163,0	175,2	220,5	232,8
2.	Hús, vágási melléktermék és belsőség	574,0	539,8	570,4	567,4	525,0	638,5	718,1	674,7
3.	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	6,3	6,1	5,3	3,1	4,6	3,4	4,1	10,4
4.	Tejtermékek, tojás, méz	141,6	151,1	130,6	136,5	168,1	213,9	261,3	213,9
5.	Egyéb állati termékek	79,2	71,3	74,0	69,2	66,8	46,4	46,1	35,9
6.	Fa, egyéb növényi termékek	18,6	19,2	20,4	17,3	20,8	21,3	28,3	31,2
7.	Zöldségfélék	155,4	142,2	153,9	132,4	144,2	183,2	187,4	163,1
8.	Gyümölcs, dió	69,8	87,3	95,4	57,7	75,5	86,1	122,1	114,5
9.	Kávé, tea, fűszer	31,2	30,8	26,6	22,7	30,4	39,4	44,6	64,7
10.	Gabonafélék	382,3	353,1	364,7	470,0	633,1	1 256,5	1 275,7	922,0
11.	Malomipari termékek	37,2	51,2	44,3	38,5	22,1	62,9	103,4	92,4
12.	Olajos magvak, takarmány	176,2	187,8	229,9	243,0	211,4	308,8	499,2	488,1
13.	Növényi nedv és kivonat	0,7	0,5	0,6	0,6	0,9	1,3	1,5	1,3
14.	Egyéb növényi termékek	8,5	8,3	6,6	3,9	6,3	4,7	5,2	2,7
15.	Állati és növényi zsír és olaj	60,9	90,3	106,0	116,0	120,1	138,1	225,1	189,9
16.	Állati eredetű élelmiszerkészítmények	108,5	96,1	104,4	112,9	126,3	137,7	138,1	141,1
17.	Cukor, cukorárúk	58,6	54,6	88,5	141,5	186,0	194,6	225,6	217,3
18.	Kakaó és kakaókészítmények	41,1	45,7	44,4	47,8	67,9	64,6	69,1	57,2
19.	Cukrászati termékek	39,4	38,4	50,9	68,6	80,0	94,8	122,3	108,9
20.	Zöldség-, gyümölcskészítmények	314,9	322,2	338,9	348,7	368,2	391,8	455,9	390,0
21.	Egyéb ehető készítmények	73,3	82,2	115,6	144,4	179,2	235,1	283,5	267,1
22.	Ital, szesz, ecet	112,0	117,5	110,6	114,6	149,7	203,7	281,7	221,3
23.	Élelmiszeripari melléktermékek, állati takarmányok	175,5	233,7	266,7	300,5	295,3	319,0	418,7	419,8
24.	Dohány és dohánytermékek	11,1	12,9	21,8	19,2	30,5	42,5	44,4	51,2
	Főcsoport összesen	2 820,0	2 854,5	3 098,1	3 323,6	3 675,2	4 863,4	5 781,8	5 111,7

Forrás: KSH

A fontosabb főcsoportok közül a második helyet a hús, vágási melléktermékek és belsőség foglalja el, amelynek exportja minden évben meghaladta a fél milliárd eurót. A kivitel értékének növekvő tendenciája ebben az esetben is megfigyelhető (2002-ben 574 millió, 2009-ben 675 millió euró), de ez a növekedés elmaradt az összes export bővülésének ütemétől, így részaránya jelentősen csökkent (2002-ben 20,4%, 2009-ben 13,2%).

112. táblázat

**Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportjának megoszlása
főcsoportok szerint**

százalék

	Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Élő állatok	5,1	3,9	4,1	4,4	4,4	3,6	3,8	4,6
2.	Hús, vágási melléktermék és belsőség	20,4	18,9	18,4	17,1	14,3	13,1	12,4	13,2
3.	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
4.	Tejtermékek, tojás, méz	5,0	5,3	4,2	4,1	4,6	4,4	4,5	4,2
5.	Egyéb állati termékek	2,8	2,5	2,4	2,1	1,8	1,0	0,8	0,7
6.	Fa, egyéb növényi termékek	0,7	0,7	0,7	0,5	0,6	0,4	0,5	0,6
7.	Zöldségfélék	5,5	5,0	5,0	4,0	3,9	3,8	3,2	3,2
8.	Gyümölcs, dió	2,5	3,1	3,1	1,7	2,1	1,8	2,1	2,2
9.	Kávé, tea, fűszer	1,1	1,1	0,9	0,7	0,8	0,8	0,8	1,3
10.	Gabonafélék	13,6	12,4	11,8	14,1	17,2	25,8	22,1	18,0
11.	Malomipari termékek	1,3	1,8	1,4	1,2	0,6	1,3	1,8	1,8
12.	Olajos magvak, takarmány	6,2	6,6	7,4	7,3	5,8	6,3	8,6	9,5
13.	Növényi nedv és kivonat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Egyéb növényi termékek	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
15.	Állati és növényi zsír és olaj	2,2	3,2	3,4	3,5	3,3	2,8	3,9	3,7
16.	Állati eredetű élelmiszerkészítmények	3,8	3,4	3,4	3,4	3,4	2,8	2,4	2,8
17.	Cukor, cukorárúk	2,1	1,9	2,9	4,3	5,1	4,0	3,9	4,3
18.	Kakaó és kakaókészítmények	1,5	1,6	1,4	1,4	1,8	1,3	1,2	1,1
19.	Cukrászati termékek	1,4	1,3	1,6	2,1	2,2	1,9	2,1	2,1
20.	Zöldség-, gyümölcskészítmények	11,2	11,3	10,9	10,5	10,0	8,1	7,9	7,6
21.	Egyéb ehető készítmények	2,6	2,9	3,7	4,3	4,9	4,8	4,9	5,2
22.	Ital, szesz, ecet	4,0	4,1	3,6	3,4	4,1	4,2	4,9	4,3
23.	Élelmiszeripari melléktermékek, állati takarmányok	6,2	8,2	8,6	9,0	8,0	6,6	7,2	8,2
24.	Dohány és dohánytermékek	0,4	0,5	0,7	0,6	0,8	0,9	0,8	1,0
	Főcsoport összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH adatbázis alapján saját számítás

A harmadik helyen az olajos magvakat és takarmányokat kell említeni, amely főcsoport ugyancsak markáns exportnövekedést produkált az elmúlt időszakban. 2002-ben 176 millió eurós kivitellel az összes exportból 6,2%-kal részesedett, míg 2009-ben már 488 millió eurós kivitelt realizált, amivel az összes export 9,5%-át adta. Nem ennyire meredeken – és évente jobban ingadozva –, de ugyancsak növekedett a 2009-ben negyedik legfontosabb export főcsoportunk az élelmiszeripari melléktermékek és takarmányok kivitele is (420 millió euró és 8,2%-os export arány).

Jelentősebb pozícióvesztést szenvedett el és az ötödik helyre szorult az export rangsorban a zöldség és gyümölcskészítmények főágazat. Kivitelének értéke reál áron lényegében stagnált és ezzel 11,2%-os kiviteli részesedése 7,6%-ra csökkent. Ez a kedvezőtlen tendencia azért figyelemfelhívó, mert – bár kevésbé markánsan, de – hasonló folyamat figyelhető meg a zöldségfélék, valamint – többé-kevésbé – a gyümölcsfélék és dió export főcsoportok esetében is. Ez az mutatja, hogy a zöldség-gyümölcs ágazatban – részben az árualap hiányából adódóan – kiviteli problémák is jelentkeznek, holott éppen ez az ágazat az, ahol kedvezőek a természeti adottságok, és amely jelentős kézimunkaigénnyel bír, tehát a foglalkoztatás növelésének eszköze lehetne.

Az élelmiszergazdasági import főcsoport szintű elemzése azt mutatja, hogy szinte nem is volt olyan áru főcsoport, ahol nem emelkedett a behozatal 2002 és 2009 között. (113. táblázat) Hét év alatt az élő állatok, az állati eredetű élelmiszerkészítmények, illetve a cukor és cukorárúk főcsoportok behozatala közel hatszorosára, a tejtermékek, tojás és méz, valamint a dohány és dohánytermékek főcsoportoké közel ötszörösére, az ital, szesz, eceté négyszeresére emelkedett. Három és félszeresére nőtt a hús, vágási melléktermék és belsőség import, de a zöldség- és gyümölcskészítmények, a zöldségfélék valamint az állati és növényi zsírok, olajok behozatala is több mint kétszeresére emelkedett.

Agrárimportunk főcsoportok szerinti szerkezetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az élelmiszeripari melléktermékek, állati takarmányok főcsoport részesedése a legnagyobb, bár meredeken csökkenő tendenciájú. (114. táblázat) Részaránya a 2002. évi 21%-ról 2005-re 10%-ra esett, azóta 10-11% közötti. Ma már nem sokkal marad el ettől és folyamatosan növekszik az egyéb ehető készítmények⁵⁵ főcsoportba sorolt termékek importrészesedése (9,4%). Ugyancsak növekvő tendenciájú volt a vizsgált időszakban a hús, vágási melléktermék és belsőség importaránya és 8,8%-os részesedéssel 2009-ben a harmadik helyet foglalta el a behozott áru főcsoportok sorrendjében. Közel kétszeresére (4,3-ról 7,9%-ra) nőtt a tejtermékek, tojás, méz részesedése. Ezután – 5-6%-os agrárimport részesedéssel – következnek az ital, szesz, ecet, a cukrászati termékek, a dohány és dohánytermékek, az állati és növényi zsírok, olajok, a cukor és cukorárúk, a gyümölcs, dió, valamint a kakaó és kakaó készítmények áru főcsoportok.

Ha azt vizsgáljuk, hogy mely termékcsoporthoz volt jellemző az importnak az exporttét meghaladó növekedési dinamikája, akkor tulajdonképpen az összes élelmiszeripari termékcsoporthoz fel-sorolhatnánk. Azt azonban mégis ki kell emelni, hogy a legjellemzőbb a növekedési ütem eltérése az import javára (az exportéhoz képest 2-3-szoros importnövekedési ütem) a húsipari, a malomipari termékekénél, az élő állatoknál és az italoknál volt tapasztalható. Emiatt számos termékből, amelyből korábban nettó export-pozícióban voltunk, nettó importőri pozícióba kerültünk. A legmarkánsabb ebből a szempontból a tejtermékek külkereskedelmi helyzetének változása. Ugyancsak rendkívül sokat romlott a húsipari termékek külkereskedelmi helyzete is, bár itt csak a sertéshús (és készítményei) került – néhány évben – nettó import-pozícióba.

⁵⁵ Ide tartoznak a kávé és tea kivonatok, az élesztő, a mustár, a paradicsommártás, az ételízesítők, a levesporok, a, fehérje-koncentrátumok és az étrendi kiegészítők.

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint

Megnevezés		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Élő állatok	24,6	18,9	59,3	98,9	121,8	109,6	114,7	141,3
2.	Hús, vágási melléktermék és belsőség	86,6	60,9	156,4	236,7	207,7	206,9	296,4	298,4
3.	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	18,3	18,2	18,9	21,0	24,0	26,1	29,2	25,1
4.	Tejtermékek, tojás, méz	60,3	73,7	132,7	174,7	212,7	291,6	295,3	269,4
5.	Egyéb állati termékek	18,8	20,1	22,4	23,3	28,9	27,2	28,3	23,6
6.	Fa, egyéb növényi termékek	36,4	44,8	54,4	56,2	53,8	59,2	65,1	61,7
7.	Zöldségfélék	45,6	64,0	75,6	90,1	105,8	125,1	123,9	107,8
8.	Gyümölcs, dió	105,5	126,2	150,2	181,2	170,1	213,6	227,2	163,9
9.	Kávé, tea, fűszer	43,7	47,7	51,4	63,2	77,4	84,5	94,7	93,6
10.	Gabonafélék	30,9	35,0	73,0	44,2	43,3	86,3	116,7	79,4
11.	Malomipari termékek	5,5	8,6	15,2	18,2	20,9	23,8	28,6	26,2
12.	Olajos magvak, takarmány	58,3	59,4	61,3	67,1	79,7	80,5	116,0	75,1
13.	Növényi nedv és kivonat	8,2	9,5	8,1	8,9	9,7	10,7	10,7	11,4
14.	Egyéb növényi termékek	1,4	1,0	0,8	0,7	0,9	0,6	0,8	0,7
15.	Állati és növényi zsír és olaj	78,1	86,9	95,4	111,4	103,8	138,5	228,8	169,8
16.	Állati eredetű élelmiszerkészítmények	19,9	21,4	27,9	60,3	73,6	90,0	120,1	117,7
17.	Cukor, cukorárúk	30,0	34,1	51,9	70,0	99,0	104,1	195,9	167,3
18.	Kakaó és kakaokészítmények	73,0	83,7	102,0	117,5	142,3	154,9	177,2	157,9
19.	Cukrászati termékek	81,0	92,4	127,9	160,8	168,8	181,8	229,0	200,5
20.	Zöldség-, gyümölcskészítmények	71,1	87,5	95,8	113,9	132,3	151,9	160,9	141,5
21.	Egyéb ehető készítmények	105,9	126,0	163,2	200,9	242,7	281,0	324,0	319,7
22.	Ital, szesz, ceet	53,9	71,2	126,4	157,0	174,7	241,7	282,7	211,6
23.	Élelmiszeripari melléktermékek, állati takarmányok	292,9	267,3	277,7	241,5	274,2	354,3	428,0	343,3
24.	Dohány és dohánytermékek	38,9	35,7	51,6	90,2	112,2	144,2	165,8	188,1
	Főcsoport összesen	1 389,0	1 494,3	1 999,7	2 407,6	2 680,2	3 188,2	3 860,2	3 395,3

Forrás: KSH

114. táblázat

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint

százalék

	Megnevezés	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Élő állatok	1,8	1,3	3,0	4,1	4,5	3,4	3,0	4,2
2.	Hús, vágási melléktermék és belsőség	6,2	4,1	7,8	9,8	7,7	6,5	7,7	8,8
3.	Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	1,3	1,2	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7
4.	Tejtermékek, tojás, méz	4,3	4,9	6,6	7,3	7,9	9,1	7,6	7,9
5.	Egyéb állati termékek	1,4	1,3	1,1	1,0	1,1	0,9	0,7	0,7
6.	Fa, egyéb növényi termékek	2,6	3,0	2,7	2,3	2,0	1,9	1,7	1,8
7.	Zöldségfélék	3,3	4,3	3,8	3,7	3,9	3,9	3,2	3,2
8.	Gyümölcs, dió	7,6	8,4	7,5	7,5	6,3	6,7	5,9	4,8
9.	Kávé, tea, fűszer	3,1	3,2	2,6	2,6	2,9	2,7	2,5	2,8
10.	Gabonafélék	2,2	2,3	3,7	1,8	1,6	2,7	3,0	2,3
11.	Malomipari termékek	0,4	0,6	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,8
12.	Olajos magvak, takarmány	4,2	4,0	3,1	2,8	3,0	2,5	3,0	2,2
13.	Növényi nedv és kivonat	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
14.	Egyéb növényi termékek	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15.	Állati és növényi zsir és olaj	5,6	5,8	4,8	4,6	3,9	4,3	5,9	5,0
16.	Állati eredetű élelmiszerkészítmények	1,4	1,4	1,4	2,5	2,7	2,8	3,1	3,5
17.	Cukor, cukorárak	2,2	2,3	2,6	2,9	3,7	3,3	5,1	4,9
18.	Kakaó és kakaó készítmények	5,3	5,6	5,1	4,9	5,3	4,9	4,6	4,7
19.	Cukrászati termékek	5,8	6,2	6,4	6,7	6,3	5,7	5,9	5,9
20.	Zöldség-, gyümölcskészítmények	5,1	5,9	4,8	4,7	4,9	4,8	4,2	4,2
21.	Egyéb ehető készítmények	7,6	8,4	8,2	8,3	9,1	8,8	8,4	9,4
22.	Ital, szesz, ecet	3,9	4,8	6,3	6,5	6,5	7,6	7,3	6,2
23.	Élelmiszeripari melléktermékek, állati takarmányok	21,1	17,9	13,9	10,0	10,2	11,1	11,1	10,1
24.	Dohány és dohánytermékek	2,8	2,4	2,6	3,7	4,2	4,5	4,3	5,5
	Főcsoport összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

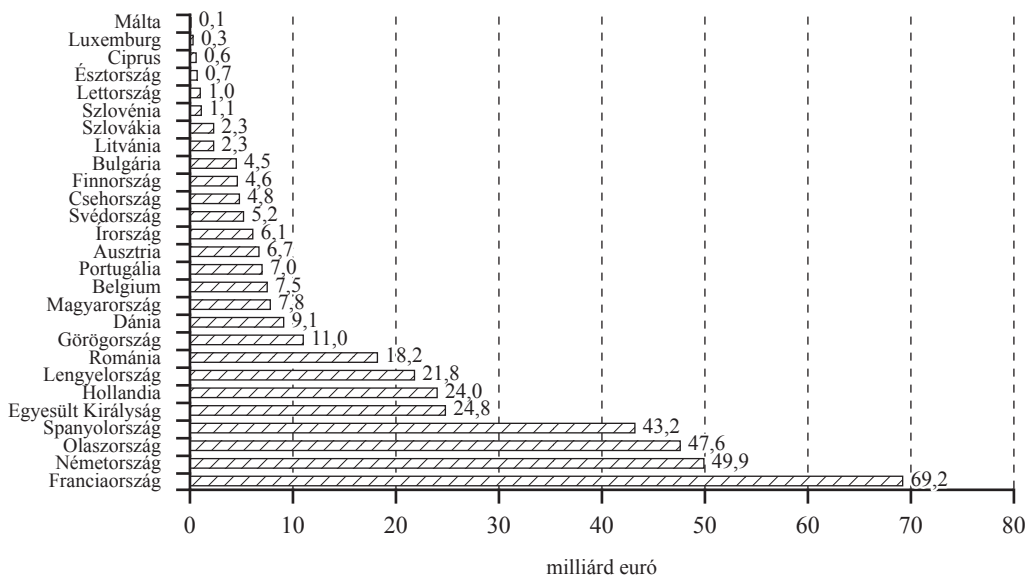
Forrás: KSH adatbázis alapján saját számítás.

11. A magyar agrárgazdaság helye az Európai Unióban

A Tesztüzemi Rendszer⁵⁶, a Mezőgazdasági Számlarendszer (MSZR)⁵⁷ és a statisztika adatai lehetőséget adnak a magyar és a többi uniós tagország mezőgazdaságának összehasonlítására.⁵⁸ (Kapronczai, 2007) Ezekből kiderül: európai viszonylatban jelentős az elmaradásunk, holott adottságaink átlagosnak, vagy attól valamivel jobbnak tekinthetők.

31. ábra

Az EU országok mezőgazdasági kibocsátása (2008)

Forrás: EUROSTAT, MSZR

A magyar mezőgazdaság kibocsátási potenciálja az Európai Unió tagországainak középmezőnyének elején foglal helyet. 7,8 milliárd eurós teljesítményénél 10 ország ért el többet 2008-ban. (31. ábra) Ezek közül 8 ország 2004 előtt is tagja volt az Uniónak, míg az újonnan csatlakozók közül csak Lengyelországnak és Romániának nagyobb a mezőgazdasági kibocsátása.

A mezőgazdasági kibocsátás abszolút értéke alapján azonban nem ítéhető meg az ágazat nemzetgazdaságon és társadalmon belüli jelentősége. A mezőgazdaság nemzetgazdasági súlyát az ágazat hozzáadott értékének aránya jelzi az ország teljes GDP-jéből. Az EUROSTAT Nemzeti Számlái alapján számolva hazánk mezőgazdasági GDP aránya a negyedik legnagyobb volt az uniós tagországi közül, csak Románia, Bulgária és Litvánia előzött meg minket. (32. ábra) Közvetlenül utánunk is újonnan csatlakozó tagország, Lengyelország következik. Mindez azt jelenti, hogy

⁵⁶ A Tesztüzemi Rendszer a gazdaságok számviteli adataira építve a gazdaságok különböző csoportjainak jövedelmezőségéről ad képet a régiókban, a tagországokban és az Európai Unióban. A rendszer éves gyakorisággal reprezentatív minta alapján méri a jövedelmezőséget a gazdaságok szintjén, azaz mikro szinten.

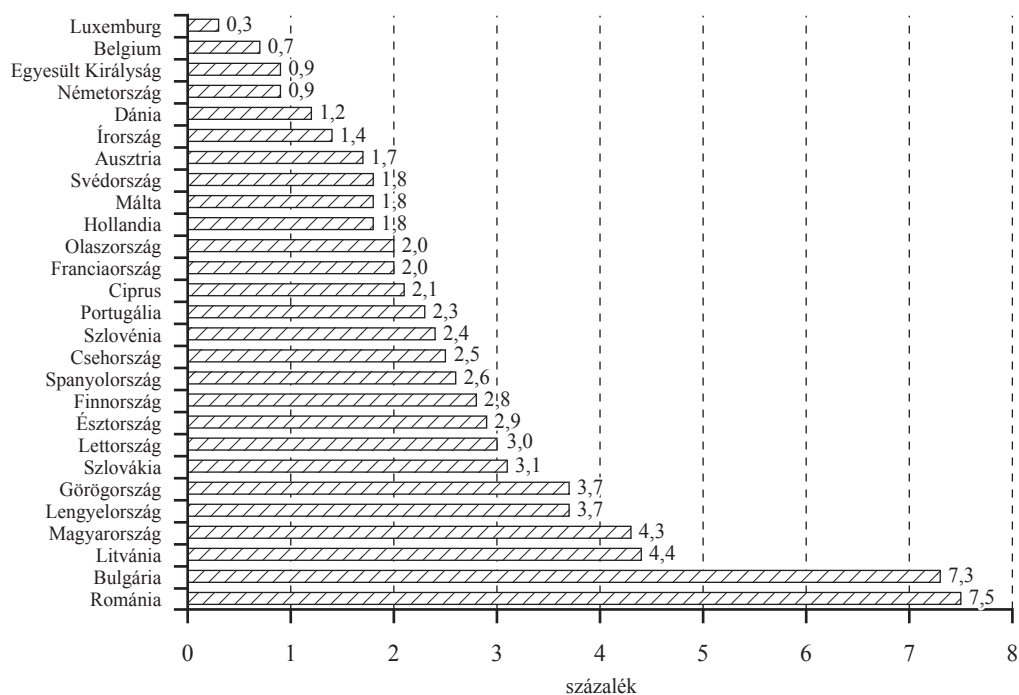
⁵⁷ A Tesztüzemi Rendszerrel szemben az MSZR makro rendszer, amely a Nemzeti Számlák egyik szatellit számlája, a mezőgazdasági termelésből származó jövedelem alakulását méri, mégpedig a tagországok között összehasonlítható formában.

⁵⁸ A korábbi fejezetek logikájától eltérően ebben a fejezetben nem volt cél az idősoros összehasonlítás. A törekvés a legutolsó vizsgálható évben Magyarország, az EU és néhány tagország közötti összehasonlításra irányult. A fejezet döntően a 2008. év adatai alapján került megírásra, mivel 2009. évi adatok más uniós tagországokra vonatkozóan a kézirat lezárásakor még nem álltak rendelkezésre.

Magyarország agrárgazdasága az országon belül fajsúlyosabb, nagyobb jelentőségű, mint az unió tagországainak többségében. Így a Közös Agrárpolitikával kapcsolatos érdekeink is erősebbek. A mezőgazdasági kibocsátás abszolút értékét tekintve élenjáró három ország – Franciaország, Németország és Olaszország – a GDP arány alapján csak a 16., a 24., illetve a 17. helyet foglalják el az Európai Unió tagországainak sorrendjében.

32. ábra

A mezőgazdaság hozzáadott értékének aránya a teljes GDP-ből az EU tagállamaiban (2008)

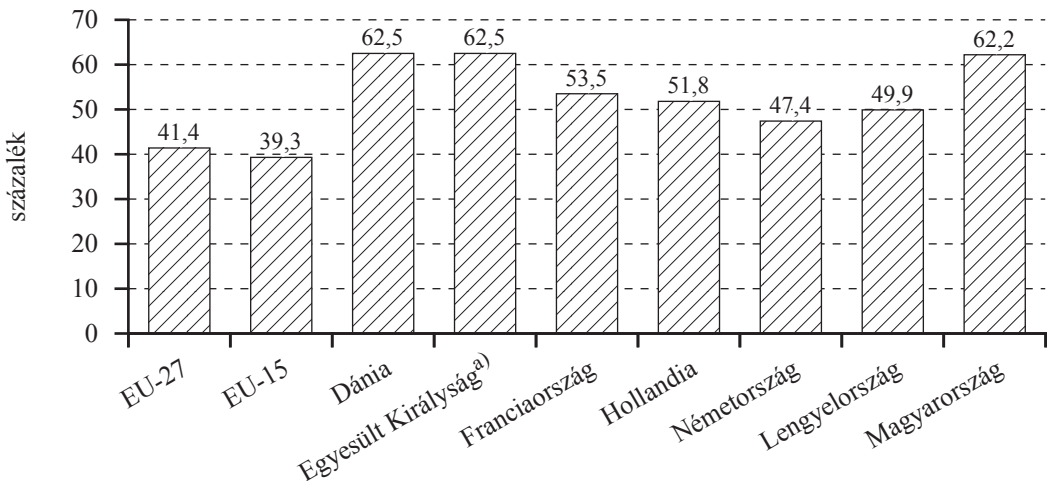
Forrás: EUROSTAT Nemzeti Számola

A hazai mezőgazdaság lehetőségeit az adottságok alapján ítélni lehet meg a leginkább. Még szakmai körökben is gyakran hangoztatják, hogy a magyar adottságok elsősorban a mezőgazdálkodáshoz, a hazai földön termelt termények a legízletesebbek. Ez a leegyszerűsített – és agrárius lelünköt bizsergető – megállapítás azonban csak részben igaz. A hazai éghajlati- és csapadékviszonyok közel sem optimálisak. Gyakori az aszály, magas a hőségnapok száma és talajadottságaink is csak az ország egyes régióiban kiválóak. Emellett jelentősek a közgazdasági hátrányaink: nincs tengerünk, a tengeri kikötők messze vannak, legnagyobb folyóink – a Duna és a Tisza – nehezen hajózhatóak így meghatározó termékeink versenyképesen csak szűk exportrádiuszon belül forgalmazhatók.

Magyarországnak ugyanakkor két területen valóban jelentős – és számszerűsíthető – a komparatív előnye versenytársaival szemben. Ez a két terület a vízkészlet és a mezőgazdasági művelésre alkalmas terület magas aránya.⁵⁹ Egy korábbi fejezetben már részletesebben foglalkoztunk a vízgazdálkodással és az öntözés kérdéseivel. Itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy hazánk felszíni és felszín alatti vizekben gazdag. Ezek többségében jó minőségűek, öntözésre alkalmasak. Ezért Magyarországon az öntözés lehetősége hosszú távon is adott. Emellett az öntözés a jövőben is olcsóbb lesz, mint versenytársainknál.

Másik határozott mezőgazdálkodási előnyt jelentő tényező a mezőgazdasági terület magas aránya. Az Európai Unió átlagában az összes földterület 41,4%-a alkalmas a mezőgazdasági termelésre. Magyarországon ezzel szemben 62,5% ez az arány és így az Unió tagországainak legtöbbszörét megelőzzük. (33. ábra) A jelentős mennyiségű mezőgazdasági terméket előállító országok közül csak az Egyesült Királyság és Dánia mezőgazdasági területi aránya éri el, illetve közelíti meg a miénket.

33. ábra

A mezőgazdasági terület aránya az összes területből (2008)

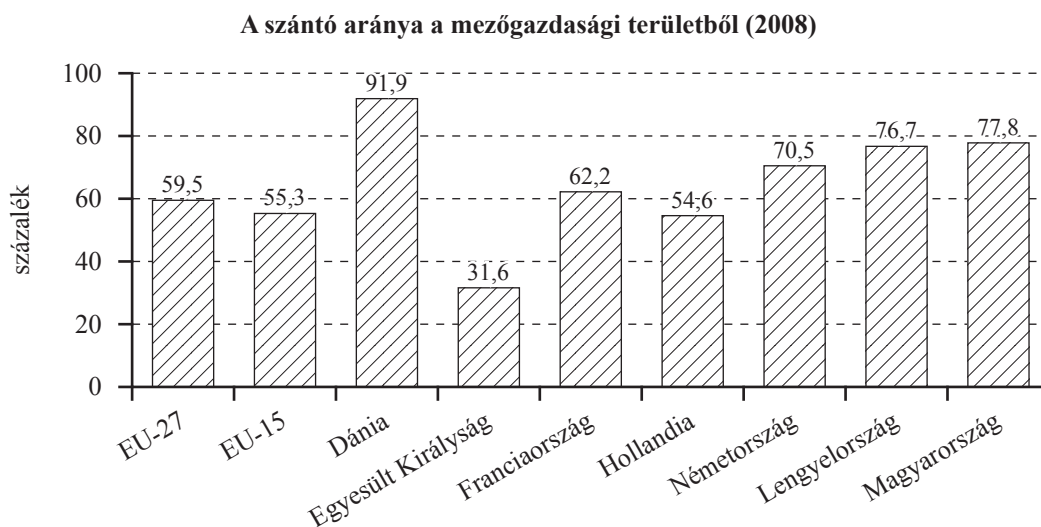
^{a)} Az adat bizonytalan, mivel az EUROSTAT közlés évenkénti 10 százalékpontos eltérést mutat.

Forrás: FAO

További, a termőföldből adódó előnyt jelent a szántóterület magas aránya a mezőgazdasági területen belül. Magyarországon a mezőgazdasági terület közel 78%-a szántó, míg ez az érték az EU átlagában csupán 60%. (34. ábra) A magyar aránynál csak Dánia szántóföld részesedése magasabb. Ugyanakkor a gyepterületek tekintetében az Egyesült Királyság áll az élen, ami az állattenyésztés súlyával, az óceáni éghajlattal, a bő és kiegyenlített csapadéklátással magyarázható. Hazánkban a gyepterület aránya a mezőgazdasági területből mindössze 17,4%, szemben az Unió átlagát jelző 33,1%-kal. (35. ábra)

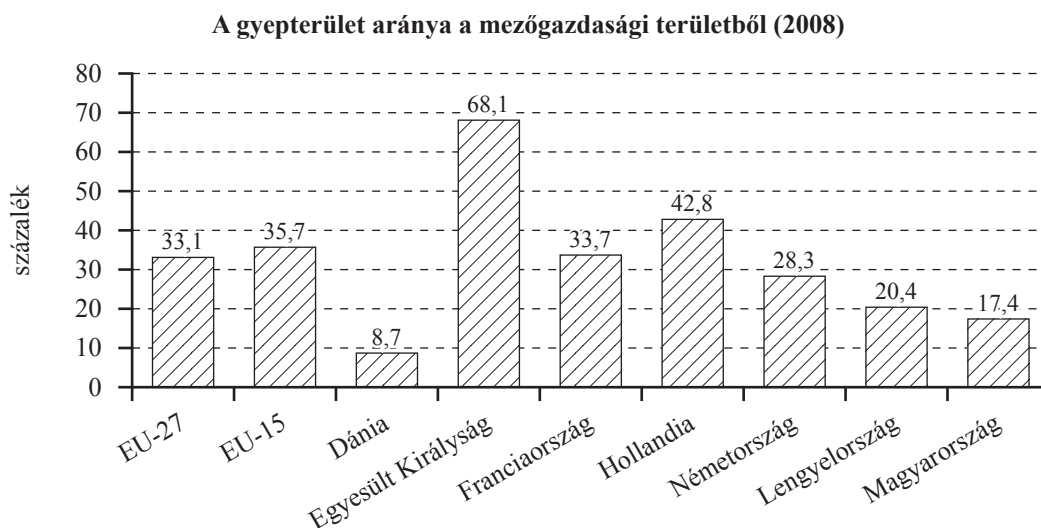
⁵⁹ Kétségtelen komparatív előnyt jelent még a hazai relative alacsony környezeti terheltség.

34. ábra

Forrás: EUROSTAT

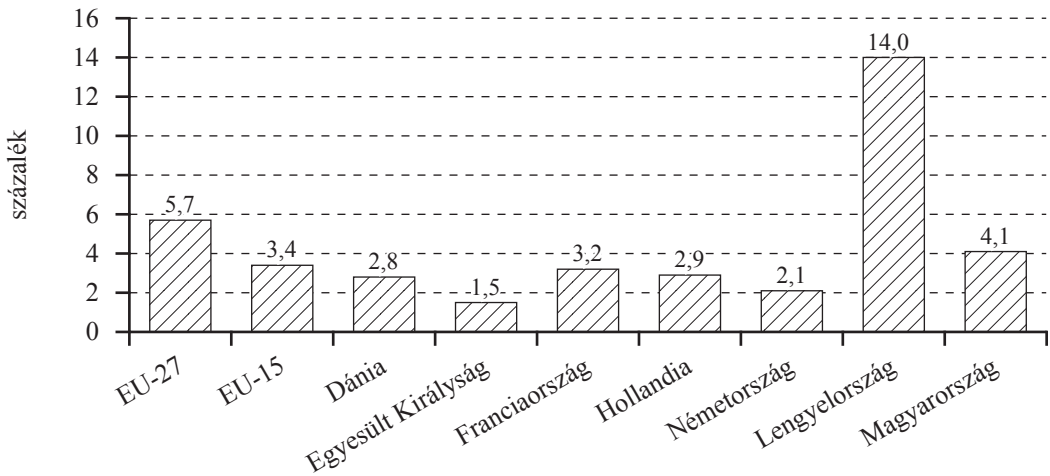
35. ábra

Forrás: EUROSTAT

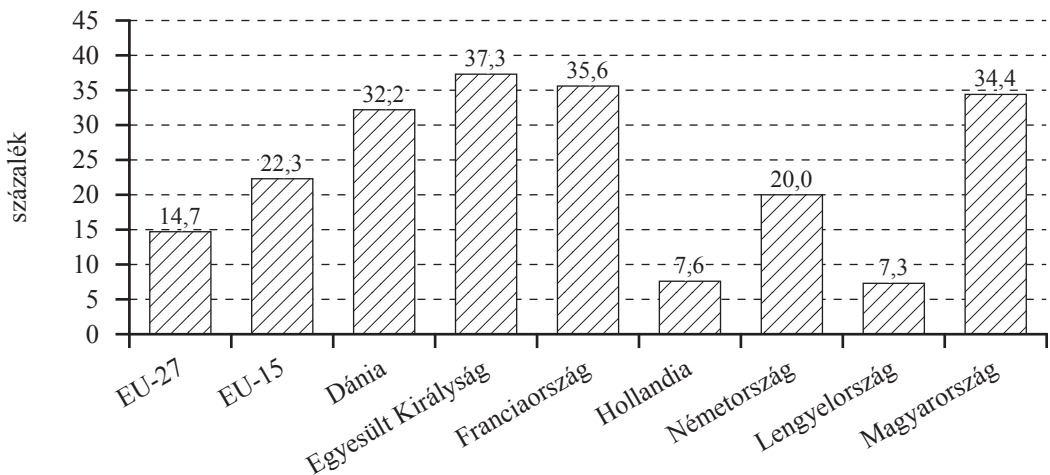
Egy nemzetgazdaság fejlettségét az alapján is megítélik a közgazdászok, milyen arányt képvisel a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatás a foglalkoztatáson belül. Minél alacsonyabb a mezőgazdasági és minél magasabb a szolgáltatási foglalkoztatás, annál fejlettebbnek ítélnék egy országot és minél alacsonyabb a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya, a mezőgazdálkodás is annál fejlettebb. Ha csupán ezt a sztereotípiát vennénk figyelembe, akkor annak alapján vonhatnánk le következtetéseket, hogy Magyarországon a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 4,1%-ot tesz ki az összes foglalkoztatottból, míg az Európai Unió régi tagországaiban – tehát a fejlettebbekben – ez az érték csak 3,4%. (36. ábra) Adódhat tehát a leegyszerűsített következtetés: csökkenjen tovább hazánkban a mezőgazdasági foglalkoztatás és annak aránya.

36. ábra

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottból (2008)

Forrás: EUROSTAT

37. ábra

Egy mezőgazdasági foglalkoztatottra jutó mezőgazdasági terület (2008)

Forrás: EUROSTAT, FAO

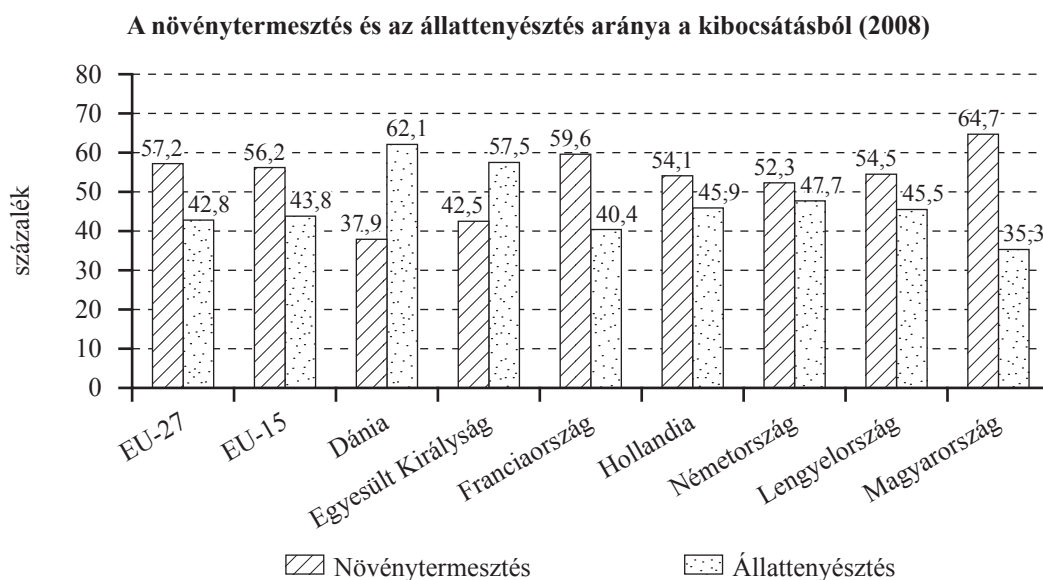
Már az előző bekezdés hangsúlyjaiból is sejthette az olvasó, hogy kizárólagosan nem helytálló az imént leírt gondolkodás. A foglalkoztatási arányt a kétségtelenül ható technológiai fejlettség, gép-ellátottsági szint mellett több egyéb tényező is, mint például az adott ország népsűrűsége, mezőgazdasági földterületi aránya, termelési és üzemstruktúrája is befolyásolja. Ezért célszerű a mezőgazdasági foglalkoztatási arány mellett olyan mutatókat is vizsgálni, mint például az egy mezőgazdasági foglalkoztatottra jutó mezőgazdasági terület. (37. ábra) Ennek alapján Magyarország mezőgazdasági foglalkoztatása már árnyaltabban ítéltető meg. Hazánkban ugyanis több mint 34 hektár mezőgazdasági terület jut egy mezőgazdasági foglalkoztatottra, ezzel jelentősen

meghaladjuk az Unió átlagát (de az EU-15-ökét is). A tagországok közül közel azonos szinten vagyunk Franciaországgal és több föld jut nálunk egy mezőgazdasági foglalkoztatottra, mint Dániában. Ezek alapján tehát nem túlzott a magyar mezőgazdasági dolgozók aránya, sőt – korlátozott mértékben – növekedés is elképzelhető egy élőmunka-igényesebb termelési szerkezet – több állat, zöldség és gyümölcs – esetén.

Az elmúlt évek során hazánkban politikai szlogenné vált, hogy növelni kell az állattenyésztés arányát a mezőgazdasági kibocsátásból. Ez valóban fontos cél, mivel a rendszerváltás után az állattenyésztés részesedése csökkent és ma már több mint 10 százalékponttal alacsonyabb, mint az 1980-as évek végén. Ez a folyamat megbontotta az ágazat szerkezeti struktúráját, aszinkron keletkezett az eszközstruktúra és a termelés között, növekedett a vidéki munkalehetőség. Ugyanakkor az állattenyésztés helyzetének javítása érdekében nem sok történt, az megmaradt a szőlők színtjén.

Mindezek mellett azonban azt is látni kell, hogy az Európai Unió átlagában is meghatározó a növénytermesztés az állattenyésztéssel szemben. Az EU-27-ek esetében a növénytermesztés és az állattenyésztés aránya 57,2-42,8% volt 2008-ban, és a vizsgált országokban az állattenyésztés kibocsátása csak Dániában és az Egyesült Királyságban haladta meg a növénytermesztését. (38. ábra) Ugyanakkor azt is észre kell venni, hogy az állattenyésztés aránya Magyarország esetében volt a legalacsonyabb.

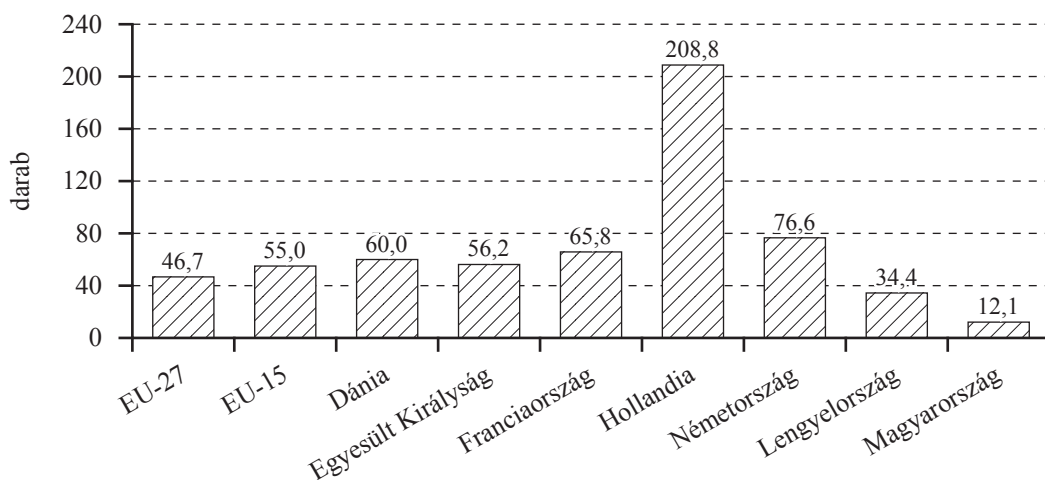
38. ábra

Forrás: EUROSTAT, MSZR

A 100 hektárra jutó szarvasmarhalétszám hazánkban kirívóan alacsony. (39. ábra) Nálunk ez az érték 12 egyed, míg például Hollandiában meghaladja a 200-at. Az EU összes tagállamának átlagában 47 szarvasmarhát tartanak 100 hektáron, ami közel négyszerese a magyar értéknek.

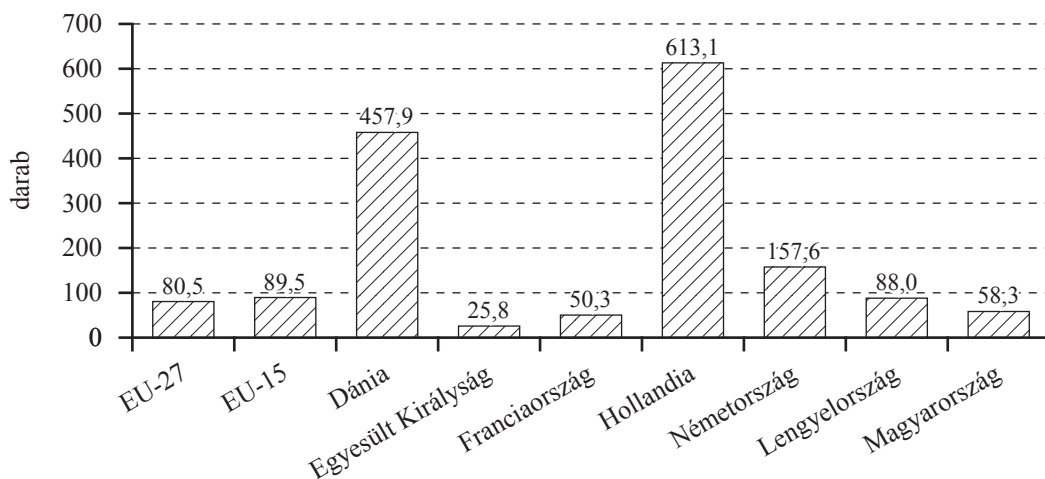
100 hektár mezőgazdasági területre jutó szarvasmarhalétszám (2008)

Forrás: EUROSTAT, FAO

Az 1970-es, 1980-as években virágzó magyar sertésenyésztés is messze elmarad lehetőségeitől. Ma a 20-30 évvel ezelőtti sertésállománynak mindössze egyharmada található az országban, miközben a meghatározó takarmánynövényeknél értékesítési problémákkal küzdünk. A 100 hektár mezőgazdasági területre jutó sertéslétszám Magyarországon 58,3 egyed volt 2008-ban. Ugyanez az érték az Európai Unió tagállamainak átlagában meghaladta a 80-at, Dániában a 450-et, Hollandiában a 610-et. (40. ábra)

100 hektár mezőgazdasági területre jutó sertéslétszám (2008)

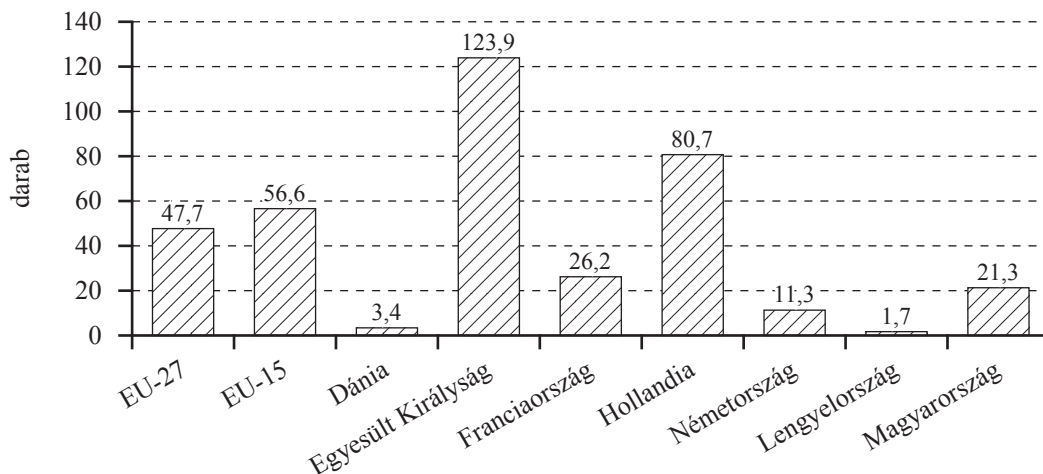

Forrás: EUROSTAT, FAO

A juhsűrűség is kevesebb, mint fele hazánkban az Unió átlagának. Nálunk mindössze 21,3 darab juh jut 100 hektár mezőgazdasági területre, míg az EU 27-ek átlagában 47,7 darab, de Hollandiában meghaladja a 80 darabot, az Egyesült Királyságban pedig a 120 darabot ez az érték. (41. ábra)

41. ábra

100 hektár mezőgazdasági területre jutó juhlétszám (2008)

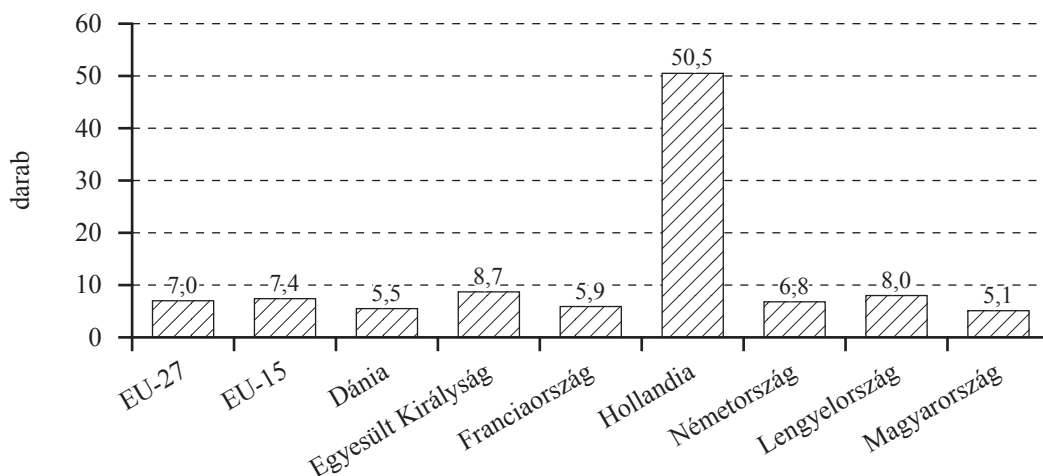

Forrás: EUROSTAT, FAO

Az egy hektár mezőgazdasági területre jutó tyúkfélék állománya az Európai Unióban kiegyenlítettebb, mint a többi állatfaj esetében. A magyar érték (5,1 darab) ugyanakkor ebben az esetben is elmarad az EU-27-ek átlagától (7 darab). A vizsgált országok egy hektár mezőgazdasági területre jutó tyúkfélék állomány 2008-ban 5 és 9 egyed között változott, kivételt jelentett Hollandia a maga kiugróan magas 50 egyed feletti egy hektárra jutó állományával. (42. ábra)

42. ábra

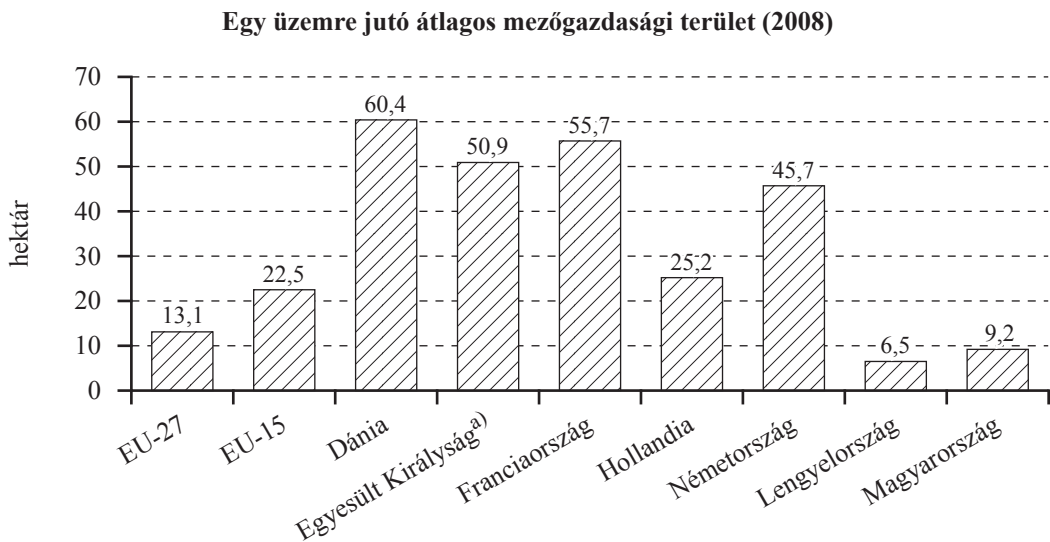
Egy hektár mezőgazdasági területre jutó tyúkfélék (2008)

Forrás: EUROSTAT, FAO

Az egy üzemre jutó átlagos mezőgazdasági terület az Európai Unió átlagában mintegy 13 hektár, a hazai átlag ezzel szemben csupán 9,2 hektár. (43. ábra) Még jelentősebb az elmaradásunk az Unió régebbi tagállamaitól, ahol az átlagos gazdaságnagyság megközelíti a 23 hektárt, de Dániában, az Egyesült Királyságban illetve Franciaországban a 50-60 hektárt körüli. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy ezek az adatok átlagokat⁶⁰ mutatnak, a tényleges üzemstruktúráról alig nyújtanak információt. Míg ugyanis Franciaország vagy Dánia egy viszonylag kiegyenlített, homogén üzemméret struktúrával rendelkezik, addig hazánkban a kétpólusú üzemméret struktúra a jellemző.

43. ábra

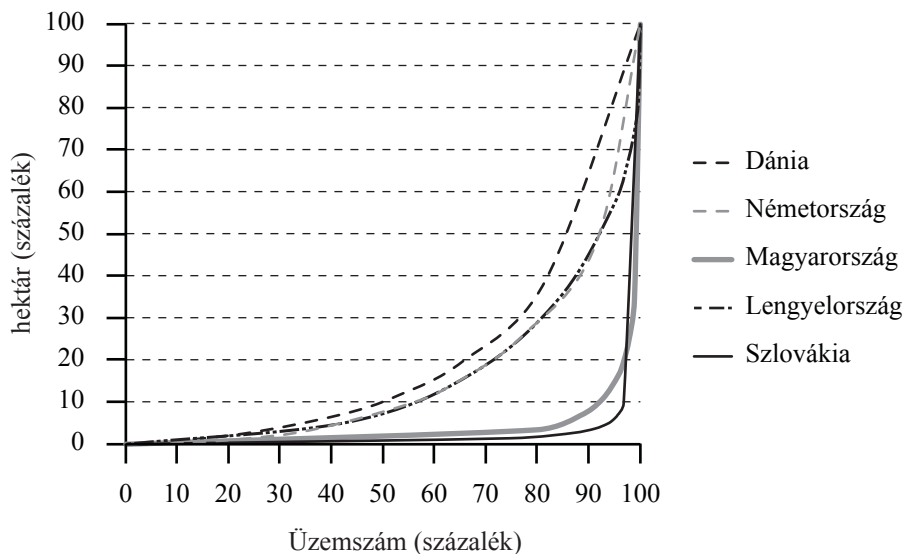
^{a)} Az adat bizonytalan, mivel az EUROSTAT közlés évenkénti 10 százalékpontos mezőgazdasági területi eltérést mutat.
 Forrás: EUROSTAT, FAO

A valós üzemméret viszonyokat, a földhasználat tényleges koncentráltóságát jobban szemlélteti a 44. ábra grafikonja. Ezen látható, hogy Magyarországra és Szlovákiára is az a jellemző, hogy nagyszámú kisgazdaság használja a mezőgazdasági földterület nagyon kis hányadát. Hazánk esetében ez azt jelenti, hogy a gazdaságok⁶¹ 90%-a a földterület mintegy 10%-át műveli. Szlovákiában még nagyobb a polaritás. Ezzel szemben Dániában, Németországban és Lengyelországban, kiegyenlítettebb az üzemméret eloszlás, a közepes méretű gazdaságok nagyobb súllyal bírnak az üzemstruktúrában.

⁶⁰ Ha kinyújtózunk, és a kezünket betesszük a kályhába, a lábunkat pedig a hűtőszekrénybe, a hasunknál sem lesz jó a hőérzetünk.

⁶¹ Természetesen itt is figyelembe kell venni, hogy a statisztika a mezőgazdasági tevékenységgel kis súllyal foglalkozó háztartásokat is a gazdaságok közé sorolja. (Pl. egy hízót tart a család.)

A földhasználat koncentrációjának összehasonlítása néhány EU tagországban (2008)

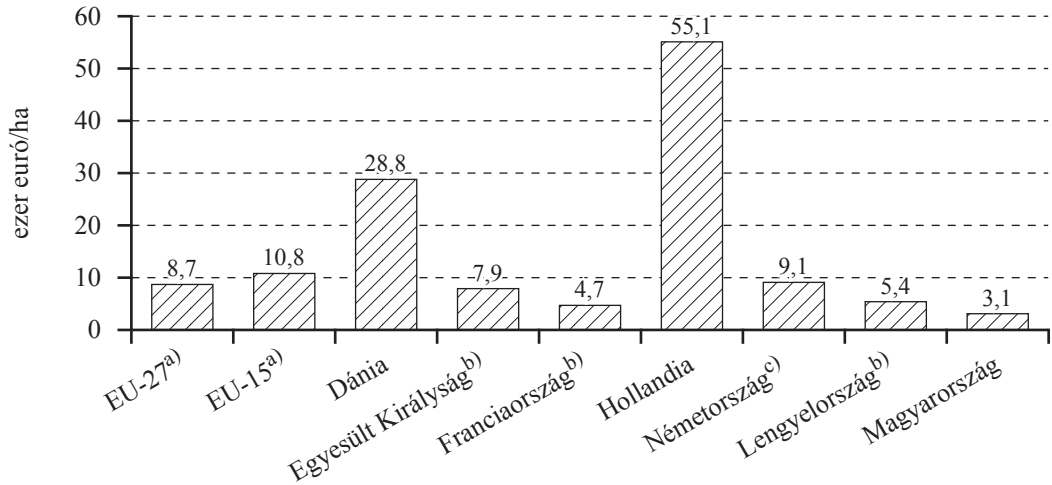
Forrás: EUROSTAT

Az egy hektár mezőgazdasági területre jutó összes eszközérték tekintetében Magyarország jelentősen elmarad az uniós országok legtöbbszörétől. A 27 tagország átlagában 8,7 ezer euró jut egy hektárra, míg ez az érték hazánk esetében 3,1 ezer euró és ezzel még a lengyelországi eszközellátottsági szinttől is alaposan elmaradunk. (45. ábra) Hollandiában közel 18-szor, Dániában pedig több mint 9-szer több eszköz jut egy hektár mezőgazdasági területre, mint itthon. Az eszközigény azonban több tényező függvénye. Ezek közül ki kell emelni a termelési szerkezetet, mert egy holland virág- vagy dísznövény kertészet, egy intenzív zöldségtermelő tevékenység sokkal eszközigényesebb, mint a szántóföldi kultúrák. Emellett az üzemméret is hatással van a termeléshez szükséges eszközmennyiségre, mivel a kisebb gazdaságok fajlagos eszköszükséglete általában nagyobb.

Hasonló megállapítások tehetők az egy hektár mezőgazdasági területre jutó saját tőke alakulásáról is. Itt a magyarországi érték kevesebb mint harmada az uniós átlagának. (46. ábra)

45. ábra

Egy hektár mezőgazdasági területre jutó összes eszköz (2008)

^{a)} Németország kivételével.

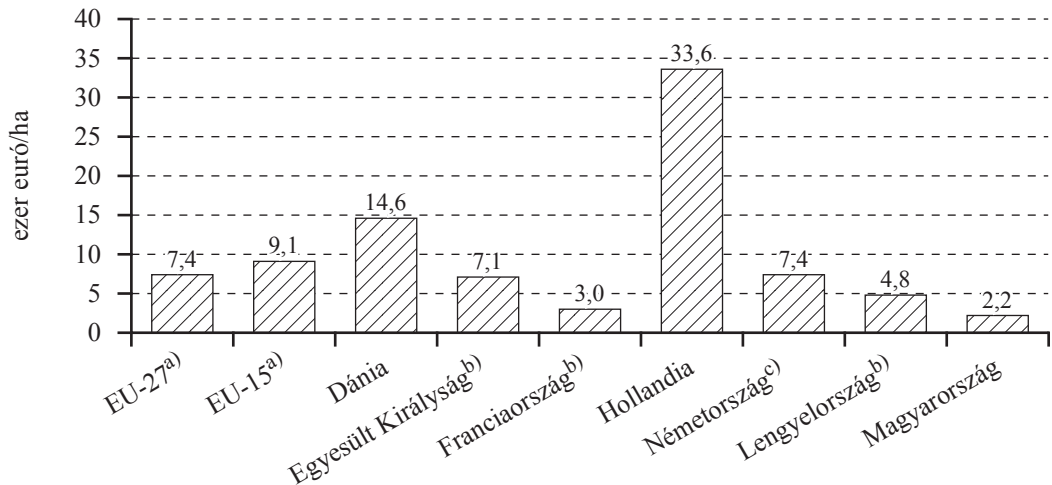
^{b)} Előzetes adatok.

^{c)} 2007. évi adat.

Forrás: Saját számítás a Tesztüzemi Rendszer FADN Public Database (<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database>) felhasználásával.

46. ábra

Egy hektár mezőgazdasági területre jutó saját tőke (2008)

^{a)} Németország kivételével.

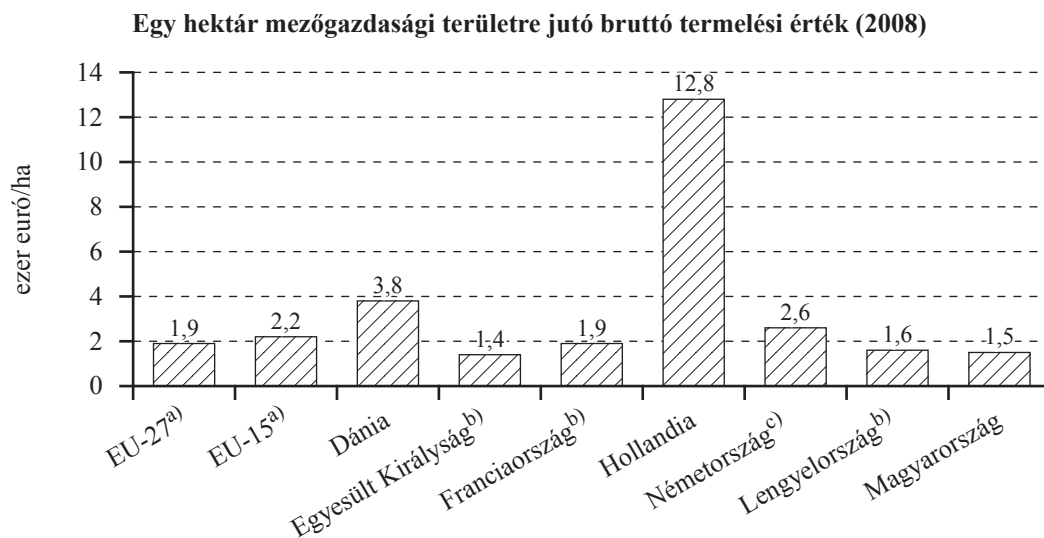
^{b)} Előzetes adatok.

^{c)} 2007. évi adat.

Forrás: Saját számítás a Tesztüzemi Rendszer FADN Public Database (<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database>) felhasználásával.

Az egy hektár mezőgazdasági területre jutó bruttó termelési érték tekintetében kisebb a lemaradásunk. Az EU-27-ben 1,9, az EU-15-ben 2,2 ezer euró az egy hektárra jutó termelési érték, míg Magyarországon 1,5 ezer euró. (47. ábra) A legmagasabb fajlagos kibocsátást produkáló Hollandia egy hektáron közel kilenckszer nagyobb értékű terméket állít elő, mint hazánk.

47. ábra

^{a)} Németország kivételével.

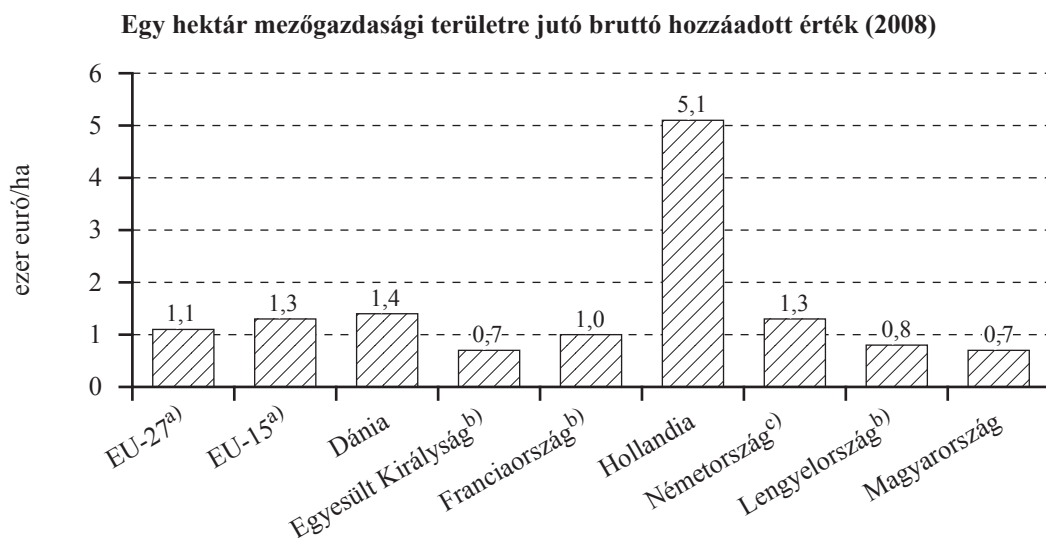
^{b)} Előzetes adatok.

^{c)} 2007. évi adat.

Forrás: Saját számítás a Tesztüzemi Rendszer FADN Public Database (<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database>) felhasználásával.

Mezőgazdaságunk egyik súlyos problémáját, a fajlagosan alacsony bruttó hozzáadott érték előállítását szemléltetik a 48. és 49. ábrák. Ezekről leolvasható, hogy nemzetközi versenyképességünk ebben a tekintetben is elmarad az Európai Unió átlagától. Egy hektárra vetítve a bruttó hozzáadott érték fele dánénak és mindössze hetede a holland értéknek, de a lengyel adattól is valamivel elmarad. Hasonló a hátrányunk, ha egy fő mezőgazdasági foglalkoztatottra vetítjük a bruttó hozzáadott értéket. Ebben az esetben a dán érték közel négyszer, a holland több mint háromszor, a német és az angol két és félszer, a francia pedig kétszer nagyobb a magyarnál. Lengyelországot viszont megelőzzük e mutató tekintetében.

48. ábra

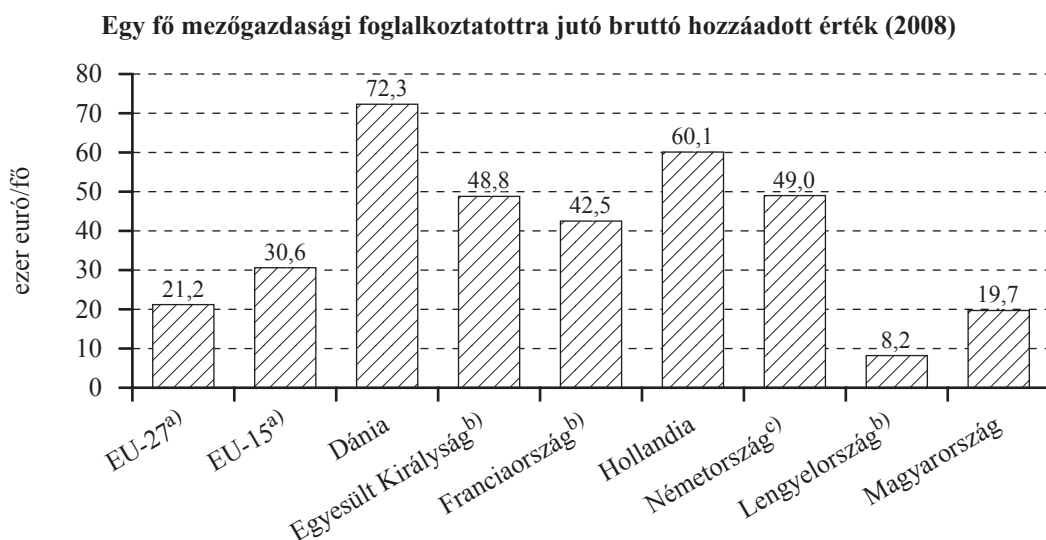
^{a)} Németország kivételével.

^{b)} Előzetes adatok.

^{c)} 2007. évi adat.

Forrás: Saját számítás a Tesztüzemi Rendszer FADN Public Database (<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database>) felhasználásával.

49. ábra

^{a)} Németország kivételével.

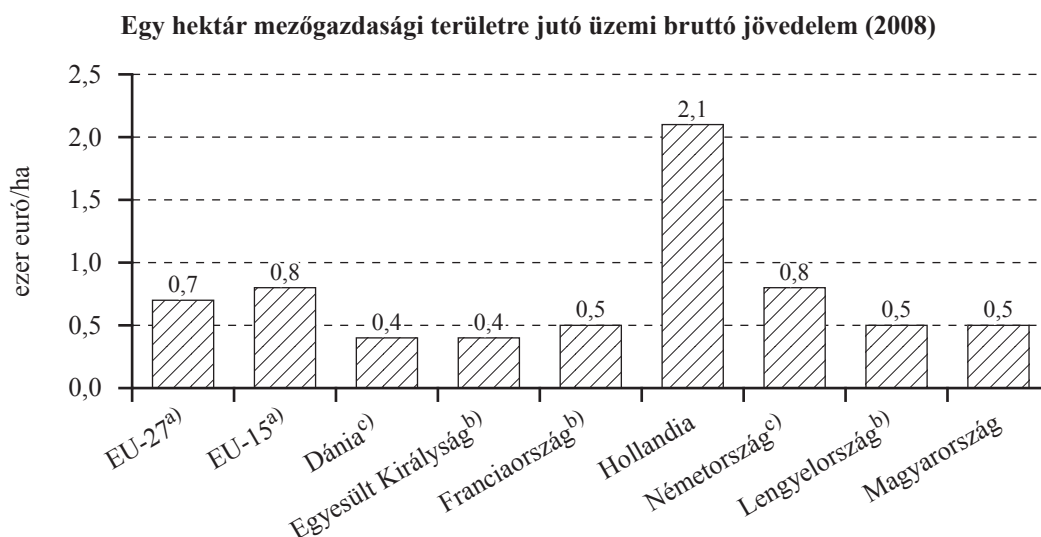
^{b)} Előzetes adatok.

^{c)} 2007. évi adat.

Forrás: Saját számítás a Tesztüzemi Rendszer FADN Public Database (<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database>) felhasználásával.

Mindezeknek a – számunkra hátrányos – arányoknak a következménye, hogy a jövedelemtermelés tekintetében is elmaradunk az Unió tagországaitól.⁶² Az egy hektár mezőgazdasági területre jutó üzemi bruttó jövedelem Magyarországon 500 euró, míg az EU átlagában 700 euró, Hollandiában 2100 euró. Figyelmet érdemel ugyanakkor, hogy Dánia, Lengyelország, az Egyesült Királyság, és Franciaország adata sem haladta meg a magyar értéket. (50. ábra)

50. ábra

^{a)} Németország kivételével.

^{b)} Előzetes adatok.

^{c)} 2007. évi adat.

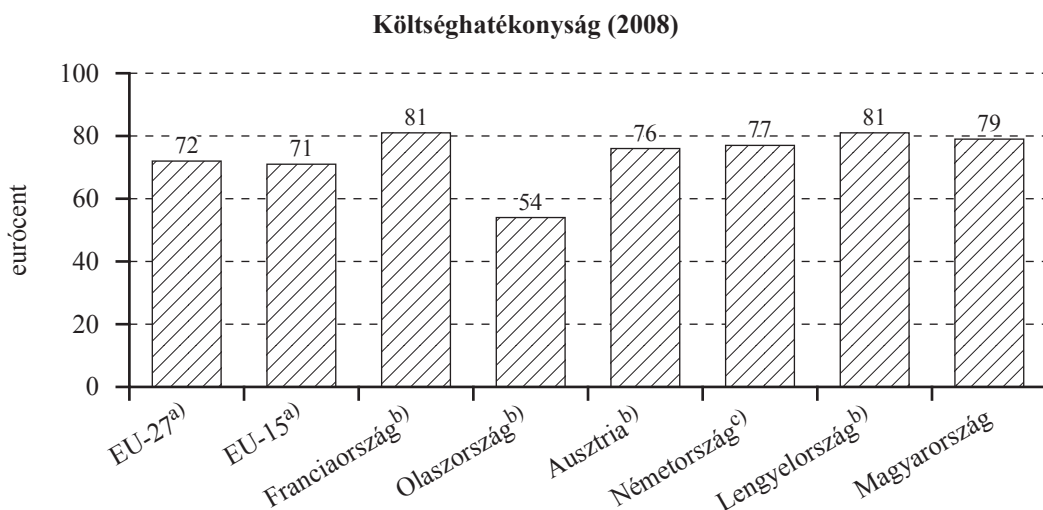
Forrás: Saját számítás a Tesztüzemi Rendszer FADN Public Database (<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database>) felhasználásával.

Mezőgazdaságunk EU-15-tel szembeni versenyhátrányát mutatja az 51. ábra is. Míg 2008-ban Magyarországon 79 eurocent ráfordításra volt szükség egy euró termelési érték előállításához, addig a régi tagországokban csupán 71 eurocentre, az EU-27-ek átlagában 72 eurocentre. A különbség azonban az uniós csatlakozás előtti utolsó évhez képest mérséklődött.

Az Európai Unió egésze jelenleg is nettó élelmiszergazdasági importőr, sőt negatív egyenlege 2008-ban megközelítette a 15 milliárd eurót. (52. ábra) Az EU-ban azonban vannak olyan országok, amelyek nettó élelmiszergazdasági exportőr, vagy nettó élelmiszergazdasági importőr pozícióban vannak. A nettó exportőrök sorát 2008-ban Hollandia vezette 24,6 milliárd eurós aktívummal, a második helyen Franciaország következett 11,1 milliárd euróval. Jelentős pozitív egyenleggel rendelkezett még Dánia (5 milliárd euró), Írország és Belgium (2,3-2,3 milliárd euró), Lengyelország (1,5 milliárd euró), valamint hazánk is (1,9 milliárd euró).

⁶² Az input és output árak tekintetében a tagállamok közt ugyan vannak eltérések, de ezek mértéke önmagában nem magyarázza a jövedelemkülönbségeket.

51. ábra

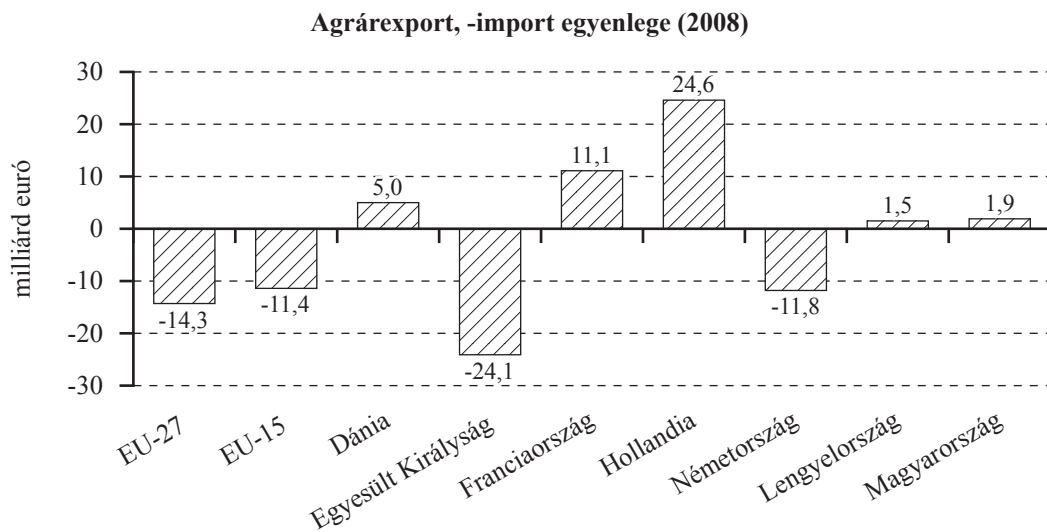
^{a)} Németország kivételével.

^{b)} Előzetes adatok.

^{c)} 2007. évi adat.

Forrás: Saját számítás a Tesztüzemi Rendszer FADN Public Database (<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database>) felhasználásával.

52. ábra

Forrás: AKI Agrárpiaci Kutatások osztályának számításai az EUROSTAT adatai alapján

A nettó élelmiszergazdasági importőrök sorát 2008-ban az Egyesült Királyság vezette -24,1 milliárd eurós egyenlegével. Ezután Németország (-11,8 milliárd euróval) és Olaszország (-7,1 milliárd euró) következett. A nagyobb importtöblettel rendelkező országok közé lehet még sorolni Svédországot (4,6 milliárd euró), Portugáliát (3,9 milliárd euró), Görögországot (2,9 milliárd euró), Finnországot (2,2 milliárd euró) és Romániát (2,1 milliárd euró).

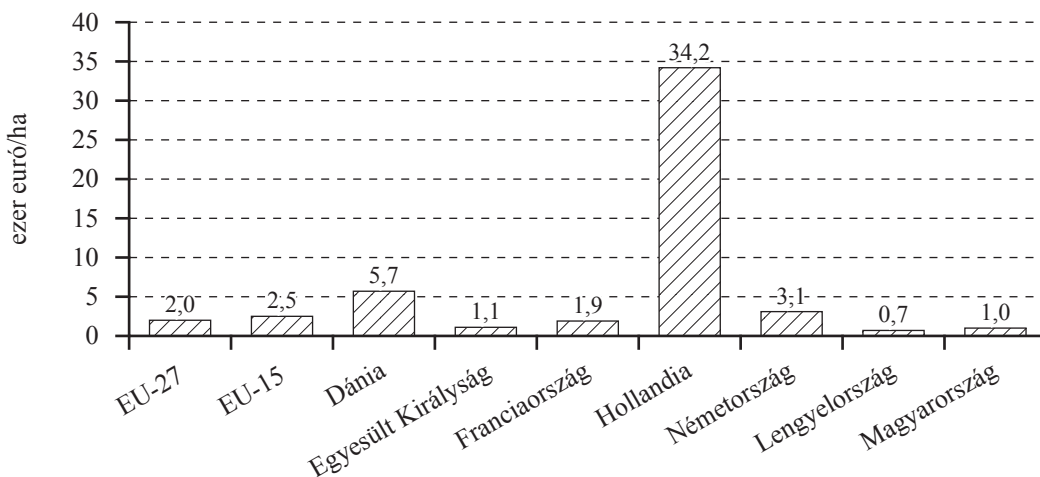
Ha a feldolgozottsági fok szerint vizsgáljuk az egyenleget, akkor a mezőgazdasági alapanyag termelésből a legnagyobb pozitív egyenleget Hollandia hozta 7,3 milliárd euróval, majd Franciaország (4,6 milliárd euró), Spanyolország (2,7 milliárd euró) és Magyarország (1,5 milliárd euró) következett. (Wagner, 2009) Az elsődleges feldolgozás adatait vizsgálva 2008-ban Hollandia vezetett (8,5 milliárd euró), Dánia volt a második (4,3 milliárd euró). Feltűnő ugyanakkor Franciaország közel egymilliárdos negatív egyenlege. A másodlagos feldolgozásnál szintén Hollandia vezet (8,8 milliárd euró), itt Franciaország áll a második helyen (7,5 milliárd euró).

Wagner Hartmut kutatásai ugyanakkor azt is bizonyították, hogy a 2008-ban és a megelőző – válság – években a nettó exportőrök közül Hollandia, Franciaország, Belgium, Lengyelország (és Magyarország) növelni tudta pozitív élelmiszergazdasági egyenlegét, tehát a válság nyertesei közé sorolhatók, míg Dánia mérlege romlott. A nagy nettó importőrök közül Németország valamelyest javított deficitjén. A többi tagország – élelmiszergazdasági külkereskedelmi egyenlegének alakulása alapján – többé kevésbé a válság vesztesei közé tartozott.

Az agrárgazdaságban rejlő exportpotenciál kihasználását szemlélteti az 53. ábra. Ebből látható, hogy míg az EU 27 tagállamának átlagában egy hektár mezőgazdasági területre 2 ezer euró agrárexport jutott 2008-ban, addig Magyarországon ez az érték mindössze ennek fele volt. A tagországok közül kiemelkedik Hollandia területi exporthatékonysága 34,2 ezer euróval. Ezt követi Dánia és Németország 5,7 és 3,1 ezer euróval. Mindez jelzi a hazai mezőgazdaságban rejlő kihasználatlan exportlehetőségeket, amire Udovecz Gábor már több tanulmányában is felhívta a figyelmet, és adottságaink alapján 15 év alatt agrárexportunk 10 milliárd eurós szintre növelését tartotta indokoltnak. (Udovecz, 2008 és Udovecz, 2010)

53. ábra

Egy hektár mezőgazdasági területre vetített agrárexport 2008-ban

Forrás: AKI Agrárpiaci Kutatások osztályának számításai az EUROSTAT adatai alapján

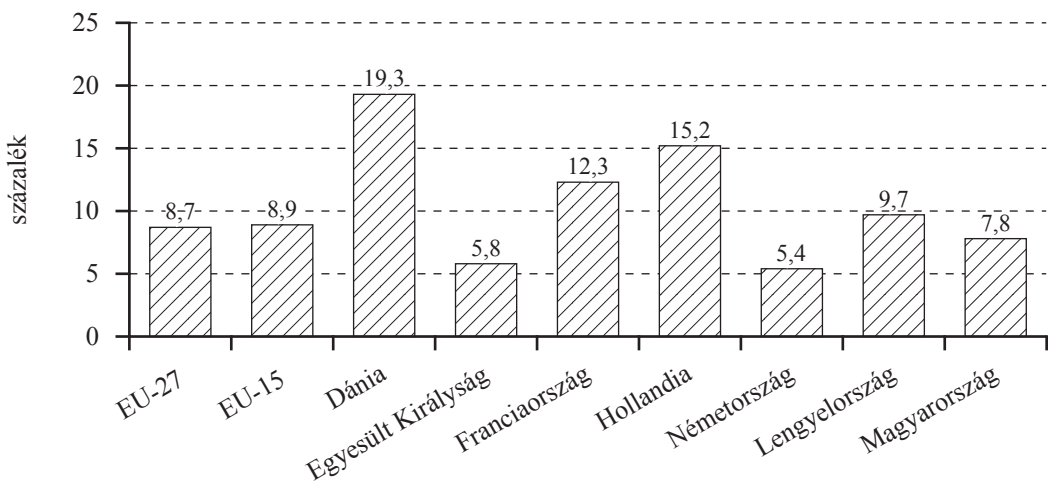
Az agrárexport még a fejlett országok külkereskedelmében is fontos – bár kétségtelenül nem meghatározó – szerepet játszik. Dániában aránya megközelíti a 20%-ot, míg a hatalmas Holland agrárkivitel „csak” 15%-át adja az ország exportárbevételének. (54. ábra) Kétszámjegyű még az agrárexport részesedése Franciaországban (12,3%), a 10%-ot közelíti Lengyelországban (9,7%). Magyarországon 7,8% az agrárkivitel részesedése a teljes exportból.

A bemutatott helyzet összegzéseként megállapítható, hogy a magyar agrárgazdaság strukturális feszültségekkel terhes, gyenge versenyképességgel jellemezhető pályán halad, ráadásul természeti és humán erőforrásainak kihasználtsága messze elmarad a lehetőségektől.

Említést kell tenni a velünk együtt csatlakozó országok és hazánk Közös Agrárpolitikához történt alkalmazkodásáról. Csáki Csaba elemzése alapján megállapítható, hogy minden ország nyert a csatlakozással, de az új tagországok közül Lengyelország, Litvánia és Lettország tudott a legjobban alkalmazkodni az EU által kínált feltételekhez és az adott lehetőségeket a legjobban ezek az országok tudják kihasználni. (Csáki, 2009; Csáki - Jámbor, 2009) Ebben a folyamatban az egyik legkritikusabb tényező a támogatáspolitiká volt. A támogatások akkor lettek volna igazán kedvezőek, ha azt a tagországok elsősorban a versenyképesség fokozására fordítják. Azonban a támogatásokat Magyarországon, Romániában és Csehországban döntően ár- és piactámogatásként nyújtották, ennek következtében nem lehetett kihasználni a maga teljességében a csatlakozás nyújtotta lehetőségeket. Azok az országok viszont, ahol korábban a támogatások szintje alacsony volt és az ár és piactámogatások minimálisak voltak, kedvezően reagáltak az EU tagságra. Ez a megállapítás elsősorban Lengyelországra vonatkozik, ahol a csatlakozás után a termelőknek nyújtott ösztönzők következtében nőtt a termelés és a kereskedelem is kedvezően reagált.

54. ábra

Agrárexport aránya a teljes exportból 2008-ban

Forrás: AKI Agrárpiaci Kutatások osztályának számításai az EUROSTAT adatai alapján

Csáki arra is felhívta a figyelmet, hogy azok az országok, ahol az üzem- és birtokszerkezet konszolidált volt (Lengyelország, Szlovénia) sokkal jobban és hatékonyabban tudtak alkalmazkodni a csatlakozás utáni körülményekhez. Magyarországon az üzem és birtokkonszolidációt segítő agrárpolitika hiánya szintén negatívan hatott a kibővülő piacok adta lehetőségek kihasználására.

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat:	A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme (export).....	7
2. táblázat:	A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme (import)	7
3. táblázat:	A világ és Magyarország agrártermelésének indexei	8
4. táblázat:	Főbb gabonafélék és ipari növények termelése a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva.....	10
5. táblázat:	Főbb gabonafélék és ipari növények betakarított területének összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val.....	11
6. táblázat:	Főbb gabonafélék és ipari növények termésátlagának összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val.....	12
7. táblázat:	Zöldség és gyümölcstermelés a világtermeléshez, illetve az EU termeléshez viszonyítva	13
8. táblázat:	A zöldség és gyümölcsfélék betakarított területének összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val.....	14
9. táblázat:	A zöldség- és gyümölcsfélék termésátlagának összehasonlítása a világgal, illetve az EU-val.....	15
10. táblázat:	Az állatállomány aránya a világ, illetve az EU állatállományához képest	17
11. táblázat:	Állati termékek termelése a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva.....	18
12. táblázat:	A hústermelés alakulása a világtermeléshez, illetve az EU termeléséhez viszonyítva.....	19
13. táblázat:	A halászati termelés aránya a világ, illetve az EU termelésében	20
14. táblázat:	Az ipari fa termelés aránya a világ, illetve az EU termelésében.....	20
15. táblázat:	Az agrárgazdaság aránya a nemzetgazdaságban.....	22
16. táblázat:	Az agrobiznisz nemzetgazdasági jelentősége	23
17. táblázat:	A földterület használata művelési ágak szerint	26
18. táblázat:	A földterülettel rendelkező egyéni gazdaságok és gazdasági szervezetek száma és termőterületi részesedése.....	29
19. táblázat:	Mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságok által használt földterület megoszlása régióként (2007)	30
20. táblázat:	Bérelt mezőgazdasági terület aránya a gazdaságok méretcsoportjai szerint.....	31
21. táblázat:	A gazdaságok földhasználatának regionális jellemzői Magyarországon (2007)	31
22. táblázat:	A 2 EUME feletti társas vállalkozások tulajdonosainak földtulajdona (mezőgazdasági terület 2009).....	32

23. táblázat:	Szántóföld bérleti díja régiók szerint	34
24. táblázat:	A termőterületet használó gazdaságok számának megoszlása a termőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, gazdaságcsoportonként (2007).....	34
25. táblázat:	A termőterületet használó egyéni gazdaságok száma és földterülete birtokméret szerint	36
26. táblázat:	A termőföld forgalma elővásárlási jogosultságok alapján	38
27. táblázat:	Földárak főbb művelési áganként, régiók szerint (2009).....	40
28. táblázat:	Öntözött területek nagysága és aránya művelési áganként	42
29. táblázat:	A vízjogilag engedélyezett és a megöntözött területek nagysága és megoszlása	44
30. táblázat:	Az öntözés megoszlása az egyes növényi kultúrák között	45
31. táblázat:	Az öntözött terület nagysága Magyarország megyéiben.....	46
32. táblázat:	Az egyéni és a társas gazdaságok tárgyi eszközei és azok összetétele	48
33. táblázat:	Elhasználódás fokának alakulása az adóbevallást készítő gazdaságokban (mező-, erdőgazdaság, vadgazdálkodás, halászat)	50
34. táblázat:	A mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás, valamint a halászat beruházásainak alakulása.....	51
35. táblázat:	Az agrártámogatások és ebből a beruházási támogatások alakulása az egyéni és a társas gazdaságokban	52
36. táblázat:	A mezőgazdasági beruházások megoszlása a beruházások anyagi-műszaki összetétele szerint.....	54
37. táblázat:	Az értékcsökkenési leírás, a bruttó és nettó beruházás, valamint az anyagi-műszaki összetétel alakulása az egyéni és a társas gazdaságokban.....	55
38. táblázat:	Műtrágya felhasználás.....	57
39. táblázat:	Növényvédő szer értékesítés	57
40. táblázat:	A gazdasági aktivitás változása	58
41. táblázat:	A foglalkoztatottak számának változása a nemzetgazdaság főbb ágazatcsoportjaiban.....	60
42. táblázat:	A mezőgazdasági munkaerő aránya régióként	61
43. táblázat:	A foglalkoztatottság alakulása a mezőgazdaságban	62
44. táblázat:	Az aktív korú összes népesség és az egyéni gazdaságokban mezőgazdasággal foglalkozók korösszetétele régiók és megyék szerint (2009).....	63
45. táblázat:	A munkaerő korcsoportok szerinti összetétele	64
46. táblázat:	A foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti összetétele	64
47. táblázat:	A mezőgazdaságban dolgozók bruttó és nettó keresete a nemzetgazdaság más ágazatcsoportjaihoz viszonyítva	65

48. táblázat:	Jegyzett tőke összetétele (mező-, erdőgazdaság, vadgazdálkodás, halászat).....	67
49. táblázat:	Az egyéni és a társas gazdaságok forrásösszetételének alakulása	68
50. táblázat:	Az eszközök összetételének alakulása az egyéni és a társas gazdaságokban	69
51. táblázat:	A főbb tulajdonosok tőkerészesedése a mezőgazdasági kettős könyvelést vezető vállalkozásoknál.....	71
52. táblázat:	A mezőgazdasági és halászati szervezetek tulajdon szerinti megoszlása (2008).....	72
53. táblázat:	Külföldi érdekeltségű vállalkozások a mezőgazdaságban gazdálkodási forma szerint.....	72
54. táblázat:	Külföldi befektetés megoszlása a főbb mezőgazdasági tevékenységek szerint.....	73
55. táblázat:	A működő vállalkozások száma a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat ágazatban	75
56. táblázat:	A működő mezőgazdasági társas vállalkozások száma a foglalkoztatottak száma szerint	75
57. táblázat:	A mezőgazdasági termékek bruttó termelésének volumenindexe (2002 = 100%) ...	77
58. táblázat:	A mezőgazdaság bruttó kibocsátása (2000. évi összehasonlító árakon)	78
59. táblázat:	A mezőgazdasági termékek bruttó kibocsátásának értéke és szerkezete főbb ágazatok szerint	79
60. táblázat:	A fontosabb növények betakarított területe.....	80
61. táblázat:	A fontosabb növények összes termésmennyisége.....	81
62. táblázat:	A gabonatermelés főbb jellemzői.....	83
63. táblázat:	Az ipari növények termelésének jellemzői	84
64. táblázat:	A szál- és lédüstakarmányok termelésének jellemzői.....	85
65. táblázat:	Vetészerkezet a szántóterületen	85
66. táblázat:	A zöldségtermelés mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete	86
67. táblázat:	A gyümölcsstermelés mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete ...	87
68. táblázat:	A szőlőtermelés mennyisége és gazdálkodó szervezetek szerinti szerkezete	87
69. táblázat:	Mezőgazdasági termékek termelésének volumenindexe 2002. évi összehasonlító áron.....	88
70. táblázat:	Az állatállomány változása (decemberi állomány)	90
71. táblázat:	Az állattermék-termelés változása	91
72. táblázat:	Erdőterület és erdőműveltség	95
73. táblázat:	A magyarországi erdőterület fafaj szerinti megoszlása (2009)	96
74. táblázat:	Erdőfelújítás, erdőtelepítés.....	97
75. táblázat:	Fakitermelés	97

76. táblázat: Összes fakitermelés alakulása	97
77. táblázat: Erdőgazdaságok fakitermelése és fafeldolgozása	98
78. táblázat: A vadállomány alakulása.....	99
79. táblázat: A kilőtt és befogott vadak száma.....	99
80. táblázat: A haltermelés alakulása	100
81. táblázat: Termelői-felvásárlási árindex (2002 = 100%).....	103
82. táblázat: A főbb termékek termelői-felvásárlási átlagára	104
83. táblázat: Az árindex és az agrárrolló alakulása (2002 = 100%).....	105
84. táblázat: Agrár- és vidékfejlesztési támogatások	107
85. táblázat: Adóbefizetések és járulékok alakulása az agrárgazdaságban.....	113
86. táblázat: A mezőgazdasági kettős könyvvitelt vezető szervezetek gazdálkodásának főbb adatai.....	116
87. táblázat: A mezőgazdasági kettős könyvvitelt vezető szervezetek gazdálkodásának főbb mutatói	117
88. táblázat: Műtrágyaellátás változása	119
89. táblázat: Gazdasági társaságok szerveztrágya-felhasználása	120
90. táblázat: Növényvédő szer felhasználás (gazdasági társaságok és szövetkezetek)	121
91. táblázat: Termésátlag	122
92. táblázat: Az állattenyésztés fontosabb mutatói	123
93. táblázat: A vágósertés-termelés természetes hatékonyságának összehasonlítása (2007)	124
94. táblázat: A hazai vágócsirke-termelés természetes hatékonyságának összehasonlítása az EU legnagyobb csirkehús-termelő tagállamaival (2006)	125
95. táblázat: A területi termelékenység alakulása a mezőgazdaságban	126
96. táblázat: A költségarányos eredmény alakulása a mezőgazdasági társas gazdaságokban.....	127
97. táblázat: A költségarányos eredmény alakulása a mezőgazdasági egyéni gazdaságokban ...	128
98. táblázat: A meghatározó élelmiszeripari szakágazatok bruttó termelési volumenindexe (2002 = 100,0)	131
99. táblázat: A meghatározó élelmiszeripari szakágazatok bruttó termelési értéke, élelmiszeripari részaránya (2009)	132
100. táblázat: A magyar élelmiszeripari gazdaság külkereskedelme termékcsopontonként	133
101. táblázat: Az élelmiszeripari ágazatok gazdálkodásának eredménye	134
102. táblázat: Egy főre jutó élelmiszerfogyasztás mennyiségének alakulása.....	142
103. táblázat: Az élelmiszer és élelmiszer jellegű kiskereskedelmi üzletek számának alakulása.....	143

104. táblázat: Az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem forgalma	144
105. táblázat: A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É) részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból (folyó áron, határparitáson).....	145
106. táblázat: A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É) részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból (folyó áron, határparitáson).....	146
107. táblázat: A magyar élelmiszergazdasági kivitel értékének bázisindexei (folyó áras, határparitásos értékek alapján számolva).....	146
108. táblázat: Magyarország agrár-külkereskedelme a fontosabb régiókkal.....	149
109. táblázat: Magyarország agrárexportjának első öt célországa	150
110. táblázat: Magyarország agrárimportjának első öt származási (feladó) országa	150
111. táblázat: Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerint	151
112. táblázat: Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportjának megoszlása főcsoportok szerint	152
113. táblázat: Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint.....	154
114. táblázat: Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint.....	155

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A külterületi termőföldtulajdon szerkezete (2009)	27
2. ábra: Mezőgazdasági hasznosítású termőterület használatának változása szervezeti formák szerint.....	28
3. ábra: A bérleti szerződések időtartama az egyéni és társas gazdaságokban	32
4. ábra: Földbérleti díjak művelési ágak szerint.....	33
5. ábra: Az egyéni gazdaságok száma és megoszlása a gazdálkodás célja szerint (2007).....	36
6. ábra: A szántóföld árának alakulása régióként, 2002-2004 átlaga	39
7. ábra: Megöntözött terület nagysága a vízjogilag engedélyezett öntözhető terület arányában ...	43
8. ábra: Az öntözött terület nagyságának változása Magyarországon	43
9. ábra: A beruházások teljesítményértéke a mezőgazdaságban, az erdőgazdálkodásban és a halászatban folyó áron.....	52
10. ábra: A beruházások volumenindexe (2002 = 100,0).....	53
11. ábra: A foglalkoztatottak számának csökkenése a nemzetgazdaság főbb ágazatesoportjaiban (A 2002 és 2008 közötti összes munkaerő-kibocsátás = 100%)	60
12. ábra: A mezőgazdasági ágazat résztvevői 2008-ban	74
13. ábra: Az állattenyésztés termelési szerkezete 2008-ban a bruttó termelési érték alapján (folyóáron, milliárd Ft).....	88
14. ábra: A tyúkféle és tojóállomány alakulása (decemberi állomány).....	89
15. ábra: A sertésállomány alakulása (decemberi állomány)	91
16. ábra: A szarvasmarha- és tehénállomány alakulása (decemberi állomány)	92
17. ábra: A juh- és anyajuhállomány alakulása (decemberi állomány).....	93
18. ábra: Mezőgazdasági termékek termelői árindexe (2002 = 100%).....	102
19. ábra: Kifizetett támogatások források szerinti megoszlása	109
20. ábra: Kifizetett támogatások célok szerinti megoszlása.....	110
21. ábra: A mezőgazdaság kötelezettség- és hitelállománya	111
22. ábra: A mezőgazdaság kötelezettségállományának legfontosabb finanszírozó szervezetei 2008-ban	112
23. ábra: A mezőgazdasági vállalkozások adózás előtti eredménye	115
24. ábra: Az élelmiszeripar részesedése a nemzetgazdaságban	130
25. ábra: Az élelmiszeripar adózás előtti eredményének alakulása	133
26. ábra: Az élelmiszeripari beruházások teljesítményértéke (folyó áron).....	135
27. ábra: Kettős könyvvitelt vezető vállalkozások támogatása.....	136
28. ábra: Jegyzett tőke és meghatározó részeinek változása.....	137

29. ábra: A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari export összetétele.....	147
30. ábra: A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi egyenleg az egyes összetevők szerinti bontásban.....	148
31. ábra: Az EU országok mezőgazdasági kibocsátása (2008).....	157
32. ábra: A mezőgazdaság hozzáadott értékének aránya a teljes GDP-ből az EU tagállamaiban (2008).....	158
33. ábra: A mezőgazdasági terület aránya az összes területből (2008).....	159
34. ábra: A szántó aránya a mezőgazdasági területből (2008).....	160
35. ábra: A gyepterület aránya a mezőgazdasági területből (2008).....	160
36. ábra: A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottból (2008).....	161
37. ábra: Egy mezőgazdasági foglalkoztatottra jutó mezőgazdasági terület (2008).....	161
38. ábra: A növénytermesztés és az állattenyésztés aránya a kibocsátásból (2008).....	162
39. ábra: 100 hektár mezőgazdasági területre jutó szarvasmarhalétszám (2008).....	163
40. ábra: 100 hektár mezőgazdasági területre jutó sertéslétszám (2008).....	163
41. ábra: 100 hektár mezőgazdasági területre jutó juhlétszám (2008).....	164
42. ábra: Egy hektár mezőgazdasági területre jutó tyúkfélék (2008).....	164
43. ábra: Egy üzemre jutó átlagos mezőgazdasági terület (2008).....	165
44. ábra: A földhasználat koncentrációjának összehasonlítása néhány EU tagországban (2008).....	166
45. ábra: Egy hektár mezőgazdasági területre jutó összes eszköz (2008).....	167
46. ábra: Egy hektár mezőgazdasági területre jutó saját tőke (2008).....	167
47. ábra: Egy hektár mezőgazdasági területre jutó bruttó termelési érték (2008).....	168
48. ábra: Egy hektár mezőgazdasági területre jutó bruttó hozzáadott érték (2008).....	169
49. ábra: Egy fő mezőgazdasági foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték (2008).....	169
50. ábra: Egy hektár mezőgazdasági területre jutó üzemi bruttó jövedelem (2008).....	170
51. ábra: Költséghatékonyság (2008).....	171
52. ábra: Agrárexport, -import egyenlege (2008).....	171
53. ábra: Egy hektár mezőgazdasági területre vetített agrárexport 2008-ban.....	172
54. ábra: Agrárexport aránya a teljes exportból 2008-ban.....	173

Irodalomjegyzék

1. AKI (2002-2009): Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyvek
2. AKI (2009): A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai, 2002-2008,
3. Antal, K. – Guba, M. – Kovács, H. (2004): A mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Agrárgazdasági tanulmányok, 3. sz., 150 p.
4. Balogh, Á. – Memhölczerné Kapitány, G. (1992): A vidéki bankhálózat kialakításának szempontjai és javaslat egy kórszerű megoldásra. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági tanulmányok, 98 p.
5. Béládi, K. – Kertész, R. (2009): A főbb mezőgazdasági ágazatok költség- és jövedelemhelyzete a tesztüzemek adatai alapján 2008-ban. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Információk 4. szám, 161 p.
6. Biró, Sz. (2010): A hazai birtokpolitika a közvetlen támogatási rendszer keretei között, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Információk, 1. szám, 116 p.
7. Bojtárné Lukácsik, M. – Kapronczai, I. (2008): A legmeghatározóbb környezetvédő. Magyar Mezőgazdaság, 48. szám 12-14. pp.
8. Burgerné Gimes, A. (Szerk) (1979): A zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztása és kereslete. Mezőgazdasági Könyvkiadó, 180 p.
9. Csáki, Cs. (2009): www.notre-europe.eu/fileadmin/IMG/pdf/Csaba_Csaki.ppt
10. Csáki, Cs. – Jámbor, A. (2009): Mezőgazdaságunk és az EU csatlakozás. A Falu 4. szám 5–14. p.
11. Csizmadia, E. (1973): Bevezetés az élelmiszergazdaságtanba. Bp. Akadémiai Kiadó. 371 p.
12. EUROSTAT (2009): Employment and unemployment (Labour Force Survey)
13. EUROSTAT adatbázis (2009):
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
14. FADN Public Database (2009): <http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database>
15. FAO adatbázis (2009): <http://apps.fao.org/page/collections?subset=agriculture>
16. FAO adatbázis (2009):
<http://faostat.fao.org/site/535/DesktopDefault.aspx?PageID=535#ancor>
17. Folláth, Gy. (2008): A magyar élelmiszeripar jelene és jövője. Agrár-Hírek, 2008. május 13. <http://www.agrarhirak.hu/innovacio/477.html>
18. FVM FÖMI (2009): Országos igazgatási határos fekvésenkénti és összevont összesítők, Január 1.
19. Horne, P.L.M. [2009]: Production costs of broiler meat; An international comparison. Hága: LEI.

20. Hoste, R. és Puister, L. [2009]: Pig production costs; An international comparison. Hága: LEI.
21. Juhász, A. – Wagner, H. (2009): Vélemény – még pozitív az élelmiszer-külkereskedelem egyenlege. Világgazdaság, július 2. 16. p.
22. Kapronczai, I. (Szerk.) (2002): A magyar mezőgazdaság az adatok tükrében a rendszerváltás után, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Információk, 5. szám 169 p.
23. Kapronczai, I. (Szerk.) (2004): Hungary in the decade prior to EU accession analysing the data (1990-2002) Research and Information Institute for Agricultural Economics. Agroeconomic Information 2004, Budapest. 169 p.
24. Kapronczai, I. (Szerk.) (2005): A mezőgazdasági termelők alkalmazkodóképességének jellemzői (Gazdálkodói válaszok időszerű kérdésekre) Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Tanulmányok, 6. szám 197 p.
25. Kapronczai, I. (2007): Információs rendszerek a közös agrárpolitika szolgálatában. Szaktudás Kiadó Ház, 152 p.
26. Kapronczai, I. (Szerk.) (2009): Az élelmiszerfeldolgozó kis- és középvállalkozások helyzete, nemzetgazdasági és regionális szerepe. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Tanulmányok, 9. szám 119 p.
27. Kapronczai, I. – Udovecz, G. (2009): A magyar agrárgazdaság helyzete. Gazdálkodás, 6. szám, 532-545. pp.
28. Kartali, J. – Wagner, H. (2007): Az élelmiszerfeldolgozó külkereskedelem hazai és nemzetközi adatforrásainak eltérései és azok okai, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Információk, 3. szám, 55 p.
29. Kemény, G. (Szerk.) (2010): A hazai mezőgazdaság finanszírozási csatornái és a pénzügyi válság ezekre gyakorolt hatása. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Könyvek, 149 p.
30. Keszthelyi, Sz.– Pesti, Cs. (2008): A tesztüzemi információs rendszer 2007. évi eredményei, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Információk, 4. szám, 145 p.
31. Keszthelyi, Sz. és Pesti, Cs. (2009): A Tesztüzemi Információs Rendszer 2008. évi. eredményei, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Információk, 3. szám, 35 p.
32. Kovács, G. (2010/a): A mezőgazdaság jelentősége a nemzetgazdaság szempontjából. (A magyar agrobiznisz mérete és szerkezete – módszertan és elemzés) Kutatási terv, Agrárgazdasági Kutató Intézet, 2 p.
33. Kovács, G. (2010/b): A mezőgazdasági szektor nemzetgazdasági jelentősége, Gazdálkodás, 5. szám, 466-478. p.
34. KSH (2002-2009): Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete a nemzetgazdaságban
35. KSH (2002-2009): A nemzetgazdaság munkaerőmérlegei
36. KSH (2002-2009): Magyar Statisztikai Évkönyvek
37. KSH (2009): Országos Erdőállományi Adattár
38. Laczka Sándorné (2007): A magyar mezőgazdaság az EU csatlakozás körüli években, 2000-2005, Statisztikai Szemle 2007/1 5-20. p.

39. Laczka Sándorné – Szabó Péter (2000): A gazdaság fogalma Magyarország és az EU mezőgazdasági statisztikájában Statisztikai Szemle 78. Évf. 4. szám 226-238. p.
40. Merkel, K. – Felkai, B. O. (2008): Az agrártámogatások és költségvetési kapcsolatai. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Információk 8. szám, 134 p.
41. Popp, J. (2004): Az EU közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgástere. Európai Agrárpolitika KFT., 320 p.
42. Popp, J. – Potori, N. – Udovecz, G. – Csikai, M. (szerk) (2008): A versenyesélyek javításának lehetőségei a magyar élelmiszergazdaságban. Magyar Agrárkamara, Szaktudás Kiadó Ház, 164 p.
43. Potori, N. [2008]: „Az élelmiszerek emelkedésének okai”, Magyar Mezőgazdaság MMG Piac melléklete, vol. 5, no, 6, 3-9 p.
44. Szénay, L. – Villányi, L. (2000): Agrárgazdaságtan, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, 242. p.
45. Szücs, I. – Csendes, B. (2002): A földárak néhány elméleti kérdése napjaink hazai mezőgazdaságában. Gazdálkodás 1. szám. 31-36. p.
46. Szücs, Z.-né – Tunyoginé Nechay, V. (1992): Az agrárhitelezés intézményi rendszere néhány fejlett ipari országban. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági tanulmányok 86 p.
47. Takács, J. (1998): A földtulajdon és földjelzálog Magyarországon. Gazdálkodás 1. szám 45-49. p.
48. Udovecz, G. (2008): Alkalmazkodási kényszerben a magyar agrárgazdaság, Gazdálkodás, 1. szám, 4-12. p.
49. Udovecz, G. (2010): Párbeszéd a vidékért sorozat. Az európai és a magyarországi agrárpolitika jövője, Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, 71-80 p.
50. Wagner, H. (Szerk.) (2009): A válság hatása a magyar élelmiszergazdasági külkereskedelemre nemzetközi összehasonlításban. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Tanulmányok 8. szám, 99 p.
51. Winter, M.A. de és Tacken, G.M.L. [2010]: Competitiveness monitor for pork. Hága: LEI.

